

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

ارسلان علی محمد صالح

www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.ir

رجال کتاب

حبیب السیر

نویسنده: عبد الحسین نوایی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

رجال کتاب حبیب السیر از حمله مغول تا مرگ شاه اسمعیل اول

نویسنده:

غیاث الدین بن همام الدین حسینی خواندمیر

ناشر چاپی:

انجمن آثار و مفاخر فرهنگی

ناشر دیجیتال:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

فهرست	۵
رجال کتاب حبیب السیر از حمله مغول تا مرگ شاه اسمعیل اول	۲۷
مشخصات کتاب	۲۷
پیشگفتار انجمن	۲۷
مقدمه	۲۹
خواندمیر و کتاب حبیب السیر	۳۰
اشاره	۳۰
نام و لقب	۳۰
سال تولد و مولد او:	۳۱
تحصیلات و اطلاعات:	۳۱
زندگانی سیاسی و اداری او:	۳۲
وفات خواندمیر:	۳۵
بازماندگان خواندمیر:	۳۵
ممدوحین و مخدومین:	۳۶
آثار و مؤلفات خواندمیر:	۳۸
اشاره	۳۸
الف- مآثر الملوک:	۳۸
ب- خلاصه الاخبار فی بیان احوال الاخیار:	۳۹
ج- دستور الوزراء:	۴۰
د- جلد هفتم روضه الصفا:	۴۰
ه- مکارم الاخلاق:	۴۱
و- منتخب تاریخ وصاف:	۴۱
ز- همایون نامه:	۴۱

- ح- نامه نامی: ۴۲
- ط- حبیب السیر فی اخبار افراد البشر: ۴۲
- ایام سلطنت چنگیز خان (۶۰۳-۶۲۴) ۴۴
- ذکر شیخ نجم الدین کبری و شهید شدن او به تقدیر ایزد تعالی ۴۴
- سلطنت منکوقاآن (۶۴۶-۶۵۶) ۴۵
- شیخ ابو المعالی سیف الدین سعید بن مظفر باخرزی ۴۵
- قیدو خان زین الدین قدسی ۴۶
- جانی بیک (۷۴۱-۷۵۸) ۴۶
- قاضی محیی الدین بردعی ۴۶
- سلطنت جغتای (۶۲۴-۶۳۹) ۴۶
- ذکر ابو یعقوب السکاکی و حبش عمید و بیان آنچه میان ایشان به وقوع انجامید ۴۷
- زمان هولاکو خان (۶۵۴-۶۶۳) ۴۷
- خواجه نصیر الدین طوسی ۴۷
- [اثیر الدین اومانی] ۴۸
- [خواجه صفی الدین عبد المؤمن] ۴۹
- [احسام الدین منجم] ۴۹
- [نجم الدین دبیران] ۵۰
- مؤید الدین عرضی دمشقی و فخر الدین مراغی موصلی و محیی الدین اخلاطی ۵۰
- [صدر الدین ساوجی] ۵۰
- [محیی الدین المغربي] ۵۰
- ذکر بعضی از اکابر زمان اباقا خان (۶۶۳-۶۸۰) ۵۰
- مولانا جلال الدین محمد البلخی الرومی و سلطان ولد ۵۰
- [شیخ صدر الدین محمد بن اسحق القونیوی] ۵۱
- [شیخ محمد کجوجانی] ۵۱

۵۲	[شیخ اوحد الدین حامد کرمانی]
۵۲	[شیخ عز الدین نطنزی]
۵۲	[مولانا قطب الدین علامه شیرازی]
۵۲	[علی بن انجب بن عثمان بن الساعی البغدادی المورخ]
۵۳	[قاضی نظام الدین اصفهانی]
۵۳	[جمال الدین رستق القطنی]
۵۳	[اسید جمال الدین کاشی]
۵۳	[املك رضى الدين]
۵۴	[عماد الدین فضلوی]
۵۴	[مجد همگر]
۵۵	[امامی هروی]
۵۵	ذکر بعضی از افاضل دانشمندان و فضلاء زمان ارغون خان (۶۸۳-۶۹۰)
۵۵	[ارضی الدین محمد بن علی بن یوسف الشاطبی]
۵۵	[یوسف بن محمد الکاتب المورخ الموجود]
۵۵	[قاضی القضاء ابو سعید ناصر الدین عبد الله البضاوی]
۵۶	[شهاب الدین محمد بن احمد الخلیلی الجوینی]
۵۶	[جمال الدین محمد بن سلیمان بن النقیب المقدسی]
۵۶	[زین الدین علی بن صاعد]
۵۶	[انجم الدین زرکوب]
۵۷	عهد گیخاتو خان (۶۹۰-۶۹۴)
۵۷	[شیخ احمد قزوینی]
۵۷	[نظام الدین عثمان قزوینی]
۵۷	ذکر شمه‌ای از حال صلحا و افاضل ایام غازان خان (۶۹۴-۷۰۳)
۵۷	[مولانا هبة الله]

۵۸	مولانا محیی الدین
۵۸	شیخ عثمان ساوجی
۵۸	شمس الدین عبیدی
۵۸	رفیع الدین بکرانی
۵۸	رکن الدین بکرانی
۵۹	شمس الدین کاشی ...
۵۹	ایام اولجاتیو (۷۰۳-۷۱۶)
۵۹	[شیخ جمال الدین مطهر حلی]
۵۹	[شیخ عبد الرحمان خراسانی]
۵۹	[مولانا قطب الدین محمود]
۶۰	[مولانا شهاب الدین عبد الله الشیرازی]
۶۰	[ابو سلیمان فخر الدین داود بناکتی]
۶۰	[محمد بن اسعد بن عبد الله الحنفی التستری]
۶۰	[اسعد بهاء]
۶۰	[سید شرف الدین خطاط شیرازی]
۶۱	ذکر بعضی از مشایخ عظام و فضلاء کرام معاصر با سلطان ابو سعید بهادر خان (۷۱۶-۷۳۶)
۶۱	اشاره
۶۱	شیخ صفی الحق و الحقیقه و الدین الاردبیلی- روح الله تعالی روحه و زاد بین الصدیقین فتوحه-
۶۱	[شیخ شرف الدین طویل قزوینی]
۶۲	[شیخ سعد الدین قتلخ خواجه خالدی قزوینی]
۶۲	[شیخ رکن الدین علاء الدوله سمنانی]
۶۲	[اوحدی اصفهانی]
۶۳	[قاضی عضد الدین عبد الرحمان بن رکن الدین احمد بن عبد الغفار الایجی]
۶۳	[مولانا قطب الدین رازی]

- ۶۳ [حافظ عبد الرزاق الفوطی]
- ۶۳ [مولانا جلال الدین عتیقی]
- ۶۴ [فخر الدین فتح الله بن ابی بکر المستوفی القزوی]
- ۶۴ [حمد الله المستوفی]
- ۶۴ ذکر بعضی از حاویان فضایل نفسانی که معاصر بودند با امیر شیخ حسن چوپانی (۷۳۶-۷۴۴)
- ۶۴ [جمال الدین یوسف بن الزکی]
- ۶۴ [قاضی القضاة عبد الله بن محمد العبدلی الفرغانی]
- ۶۴ [ابو المکارم فخر الدین احمد بن الحسن الجاربردی]
- ۶۵ [شمس الدین محمود بن ابی القاسم احمد الاصبهانی]
- ۶۵ [قاضی مظفر الدین شاه قزوی]
- ۶۶ ایام الملك الظاهر بیبرس بندقداری «۱» (۶۵۸-۶۷۶)
- ۶۶ اشاره
- ۶۶ [فخر الدین ابراهیم]
- ۶۷ ایام الملك المظفر قدوز (۶۵۷-۶۵۸)
- ۶۷ [حافظ نجم الدین علی بن عبد الکافی]
- ۶۷ [محمد بن عبد الله بن مالک الجیانی]
- ۶۷ [حافظ منصور بن سلیم وجیه الدین الاسکندرانی]
- ۶۸ [امام شیخ محیی الدین النووی]
- ۶۸ ایام الملك المنصور سیف الدین قلاوون (۶۷۸-۶۸۹)
- ۶۸ [قاضی القضاة ابن خلکان]
- ۶۸ [شیخ ابو اسحاق ابراهیم بن معصار الجعبری]
- ۶۹ [شیخ یاسین المغربي الحجام]
- ۶۹ [ابن النفیس علاء الدین علی بن ابی الحزم القرشی الدمشقی]
- ۶۹ [ابن البخاری المحدث]

- ۶۹ [شیخ عقیف الدین سلیمان بن علی التلمسانی]
- ۷۰ ایام الملك الناصر ناصر الدين محمد (۶۹۳-۶۹۴).....
- ۷۰ حافظ تقی الدین ابو الفتح محمد بن علی بن دقیق القشیری
- ۷۰ حافظ علامه مسعود بن احمد الحارثی «۱».....
- ۷۰ [جمال الدین محمد بن مکرم الانصاری].....
- ۷۰ [محدث علامه سلیمان بن حمزة المقدسی].....
- ۷۰ [ارکن الدین حسن بن محمد الحسینی].....
- ۷۱ [برهان الدین ابراهیم بن عمر الجعبری].....
- ۷۱ [بدر الدین محمد بن ابراهیم].....
- ۷۱ [ابو الفتح محمد بن محمد بن محمد سید الناس الیعمری].....
- ۷۱ قطب الدین عبد الکریم بن عبد النور «۵».....
- ۷۱ قاضی هبة الله البارزی «۶».....
- ۷۲ قاضی القضاة جلال الدین محمود القزوینی،.....
- ۷۲ [محمد بن ابراهیم الجزری الشافعی دمشقی].....
- ۷۲ [علم الدین قاسم بن محمد بن یوسف البرزالی].....
- ۷۳ ابو بکر بن اسماعیل بن عبد العزیز بن مجد الدین السنکومی.....
- ۷۳ شمس الدین محمد بن احمد الذهبی «۴».....
- ۷۳ شمس الدین محمد بن احمد اللبان «۵».....
- ۷۴ نجم الدین عبد الرحمان بن یوسف الاصفونی.....
- ۷۴ صلاح الدین الصفدی.....
- ۷۴ عقیف الدین عبد الله بن اسعد یافعی.....
- ۷۴ تاج الدین عبد الوهاب بن تقی الدین علی،.....
- ۷۴ [جمال الدین الاسنوی].....
- ۷۵ [بهاء الدین ابو حامد احمد].....

۷۵	عمر بن الحسن المراغی،
۷۵	برهان الدین ابراهیم الشامی،
۷۵	ابن الملقن الانصاری
۷۵	[ازین الدین عبد الرحیم العراقي]
۷۵	زمان شیخ ابو اسحاق اینجو (۷۴۳-۷۵۸)
۷۵	اشاره
۷۶	[مولانا عبید الزاکانی]
۷۶	[خواجوی کرمانی]
۷۷	عهد امیر محمد مظفر (۷۱۳-۷۵۹)
۷۷	[شیخ سعید الدین محمد بن مسعود الکازرونی]
۷۷	[ارکن الدین هروی]
۷۷	عهد سلطان غیاث الدین محمد غوری (۵۵۸-۵۵۹)
۷۷	مولانا شهاب الدین عبد الله فامی
۷۸	زمان ملک شمس الدین محمد بن کرت (۶۴۳-۶۷۶)
۷۸	عهد ملک شمس الدین محمد کهین (۶۷۶-۷۰۵)
۷۹	حکیم الدین غوری
۷۹	ملک فخر الدین محمد کرت (۷۰۵-۷۰۶)
۷۹	اشاره
۷۹	صدر الدین خطیب ربیع فوشنجی،
۸۰	[امیر حسینی- قدس سره-]
۸۱	عصر ملک معز الدین حسین (۷۳۲-۷۷۲)
۸۱	اشاره
۸۱	[مولانا نظام الدین عبد الرحیم الخوافی]
۸۲	[خواجه قطب الدین یحیی]

۸۲	[قاضی جلال الدین محمود الامامی]
۸۲	[امیر قوام الدین نصر الله سنجانی]
۸۳	خواجه معین الدین محمد جامی
۸۴	[امیر فخر الدین محمود مستوفی]
۸۵	امامی هروی
۸۵	دوره امیر تیمور گورکانی (۷۷۱-۸۰۷)
۸۵	جلال الدین محمود زاهد مرغابی
۸۵	امیر سید علی بن شهاب بن محمد الهمدانی
۸۶	بابا سنکو
۸۶	زین الدین ابو بکر تایبادی
۸۷	بهاء الدین نقشبند «۱»
۸۷	خواجه علاء الدین عطار
۸۷	مولانا سعد الدین مسعود بن عمر التفتازانی
۸۹	امیر سید علی جرجانی
۹۰	مولانا عبد الله بن لسان الدین محمد
۹۱	مولانا نظام الدین شامی
۹۱	شیخ شمس الدین محمد بن محمد جزری
۹۱	قاضی قطب الدین عبد الله امامی
۹۲	سید برهان الدین اشرف بن مبارکشاه
۹۲	کمال خجندی
۹۲	مولانا محمد شیرین مشهور به مغربی
۹۳	صفی الدین ختلانی
۹۳	شیخ محمود زنگی کرمانی
۹۳	مولانا علی بدر

۹۴	خواجه عصمت الله بخاری
۹۴	مولانا نجم الدین الطارمی
۹۴	خواجه علی تبریزی الشطرنجی
۹۴	مولانا حسام الدین ابراهیم شاه کرمانی
۹۵	ذکر جلال الدین شاه شجاع «۱» (۷۵۹-۷۸۶)
۹۵	اشاره
۹۶	صدر الدین عراقی
۹۶	مولانا عبد العزیز توره پشته «۲»
۹۷	علاء الدین اتابک
۹۷	خواجه سلمان ساوجی
۹۸	خواجه شیخ محمد کججانی
۹۸	خواجه یوسف شاه خواننده
۹۸	مولانا قوام الدین عبد الله فقیه
۹۸	[عماد فقیه کرمانی]
۹۹	[خواجه شمس الدین محمد حافظ شیرازی]
۱۰۰	سلطان احمد (قتلش در ۷۹۵)
۱۰۰	سلطان بایزید بن محمد بن مظفر «۱» (۷۵۷-۷۹۲)
۱۰۱	زمان شاهرخ «۲» (۸۰۷-۸۵۰)
۱۰۱	مولانا معروف خطاط
۱۰۱	خواجه عضد الدین
۱۰۱	امیر سید قاسم انوار
۱۰۲	خواجه محمد پارسا
۱۰۲	[خواجه حافظ الدین ابو نصر پارسا]
۱۰۳	خواجه لطف الله بن خواجه عزیز

۱۰۳	امیر غیاث الدین محمد
۱۰۳	خواجه حسن عطار
۱۰۴	مولانا یعقوب چرخ‌ی و مولانا نظام الدین خاموش
۱۰۴	شیخ محیی الدین محمد الغزالی الطوسی
۱۰۴	مولانا جلال الدین یوسف اوبهی
۱۰۵	خواجه ناصر الدین «۱» خلیل الله جامی
۱۰۵	کاشف اسرار ازلی امیر نور الدین نعمت الله ولی
۱۰۵	مولانا نور الدین لطف الله «۱» المشتهر به حافظ ابرو
۱۰۶	مولانا رکن الدین محمد خوافی
۱۰۶	خواجه ابو الوفاء خوارزمی
۱۰۷	مولانا کمال الدین حسین خوارزمی
۱۰۷	سید صدر الدین یونس الحسینی
۱۰۷	خواجه صابن الدین علی اصفهانی
۱۰۸	مولانا جمال الدین عبد الغفار
۱۰۸	حضرت ولایت شعار امیر قاسم انوار
۱۰۹	مولانا فصیح الدین محمد بن محمد علاء
۱۰۹	[مولانا حمید الدین عتیق الله بن مولانا یحیی بن محمد علاء]
۱۱۰	خواجه ابو المکارم
۱۱۰	خواجه محمد اصغر
۱۱۱	خواجه شهاب الدین ابو المکارم
۱۱۱	شیخ زین الدین ابو بکر خوافی
۱۱۱	قاضی صدر الدین محمد
۱۱۱	مولانا ضیاء الدین نور الله الخوارزمی
۱۱۲	مولانا جلال الدین محمد قاینی

۱۱۲	مولانا شمس الدین محمد اوحید
۱۱۲	شیخ ابو سعید
۱۱۲	خواجه عبد القادر گوینده
۱۱۴	سید نور الدین محمد
۱۱۴	مولانا شمس الدین محمد بن مولانا شیخ علی
۱۱۴	استاد قوام الدین معمار شیرازی
۱۱۴	مولانا عبد العزیز ابهری
۱۱۵	مولانا یحیی سبیک
۱۱۵	مولانا شرف الدین علی الیزدی
۱۱۶	مولانا شهاب الدین عبد الرحمان لسان
۱۱۷	مولانا جلال الدین عبد الرحیم صدر
۱۱۷	سید مرتضی صحاف
۱۱۸	مولانا کاتبی شیرازی
۱۱۸	بابا سودایی
۱۱۹	مولانا محمود عارفی
۱۱۹	امیرشاهی
۱۲۰	مولانا شمس الدین هروی
۱۲۰	مولانا جعفر تبریزی
۱۲۰	زمان میرزا الغ بیک (۸۵۰-۸۵۳)
۱۲۰	اشاره
۱۲۱	[مولانا غیاث الدین جمشید]
۱۲۱	مولانا علاء شاشی
۱۲۱	مولانا نفیس طبیب
۱۲۱	مولانا محمد عالم

- ۱۲۱ خواجه عصام الدین
- ۱۲۱ خواجه افضل الدین کشی
- ۱۲۲ سید عاشق
- ۱۲۳ مولانا محمد اردستانی
- ۱۲۳ قاضی شمس الدین محمد مسکین
- ۱۲۴ خواجه فضل الله ابو اللیثی
- ۱۲۴ مولانا علاء الدین علی قوشچی
- ۱۲۴ خواجه عبد المؤمن
- ۱۲۵ مولانا خیالی
- ۱۲۵ مولانا بدخشی
- ۱۲۵ ایام میرزا عبد اللطیف (۸۵۳-۸۵۴)
- ۱۲۵ میرزا ابو القاسم بابر (وفاتش در ۸۶۱)
- ۱۲۵ مولانا عبد القهار
- ۱۲۶ شیخ بهاء الدین عمر
- ۱۲۷ قاضی قطب الدین محمد
- ۱۲۷ مولانا سعد الدین کاشغری
- ۱۲۷ مولانا شمس الدین محمد عرب
- ۱۲۷ قاضی عبد الوهاب مشهدی
- ۱۲۸ مولانا جلال الدین ابو یزید پورانی
- ۱۲۸ خواجه شمس الدین محمد کوسوی
- ۱۲۹ مولانا شمس الدین محمد اسد
- ۱۲۹ شیخ آذری اسفراینی
- ۱۲۹ مولانا طوطی
- ۱۲۹ سید غیاث الدین فضل الله رادکانی

میر اسلام غزالی	۱۳۰
مولانا سیمی	۱۳۰
درویش بابا علی خوشمردان	۱۳۰
درویش منصوری	۱۳۱
زمان میرزا سلطان ابراهیم (۸۶۱-۸۶۳)	۱۳۱
زمان میرزا ابو سعید گورکانی (۸۵۵-۸۷۲)	۱۳۱
اشاره	۱۳۱
خواجه علی ارده‌گر اصفهانی	۱۳۱
مولانا فتح الله تبریزی	۱۳۲
مولانا محمد جامی	۱۳۲
مولانا شریف الدین عبد القهار	۱۳۲
مولانا معین الدین تونی	۱۳۳
شیخ صدر الدین رواسی	۱۳۳
مولانا جلال الدین لطف الله	۱۳۳
شیخ کمال تربتی	۱۳۴
سید کمال کجکولی	۱۳۴
مولانا فاضل	۱۳۴
خواجه مؤید دیوانه	۱۳۴
خواجه مؤید مهنه	۱۳۵
خواجه یوسف برهان	۱۳۵
خواجه مولانا سمرقندی	۱۳۵
سید برهان الدین خاوند شاه	۱۳۵
شیخ نور الدین محمد	۱۳۶
قاضی قطب الدین احمد	۱۳۶

۱۳۷	مولانا قطب الدین یحیی
۱۳۷	سید صدر الدین ابراهیم قمی
۱۳۷	مولانا شمس الدین علی فارسی
۱۳۸	مولانا عصام الدین داود خوافی
۱۳۸	مولانا قطب الدین النسفی «۲»
۱۳۸	مولانا لطفی
۱۳۹	مولانا شمس الدین محمد بخاری
۱۳۹	مولانا عبد الحی منشی
۱۳۹	مولانا کمال الدین شیخ حسین
۱۴۰	خواجه ناصر الدین عبید الله
۱۴۱	زمان سلطان حسین میرزا بایقرا (۸۶۳-۹۱۲)
۱۴۱	ذکر صدور خاقان منصور سید جلال الدین حمزه اندخودی مکی «۲»
۱۴۱	مولانا قطب الدین محمد الخوافی
۱۴۲	حافظ معین الدین خلیفه
۱۴۲	خواجه کمال الدین حسین بن جلال الدین قنبر گیرنگی
۱۴۲	سید شمس الدین محمد اندجانی
۱۴۳	خواجه غیاث الدین عادلشاه
۱۴۳	میرک جلال الدین قاسم
۱۴۴	قاضی برهان الدین محمد مروی
۱۴۴	سید غیاث الدین مشهدی
۱۴۴	مولانا غیاث الدین جمشید قائی
۱۴۵	خواجه شهاب الدین اسحاق بن خواجه میر احمد
۱۴۵	امیر کمال الدین حسین
۱۴۵	شهاب الدین عبد الله البیانی

۱۴۶ امیر صدر الدین سلطان ابراهیم الامینی
۱۴۸ ذکر شمه‌ای از حال بعضی از وزرا
۱۴۸ خواجه قطب الدین طاوس سمنانی
۱۴۸ خواجه شمس الدین محمد مروارید
۱۴۹ خواجه علاء الدین علی صانعی
۱۴۹ خواجه سیف الدین مظفر شبانکاره
۱۵۰ خواجه امین الدین محمود
۱۵۰ خواجه علاء الدین علی میکال
۱۵۰ خواجه نعمت الله سرخ
۱۵۱ سید زین العابدین علی
۱۵۱ خواجه معز الدین حسین
۱۵۲ خواجه جمال الدین عطاء الله
۱۵۳ ذکر بعضی از سادات و نقبا و مشایخ و علما و فضلا
۱۵۳ امیر نظام الدین عبد الحی و امیر غیاث الدین عزیز و امیر علاء الملک
۱۵۳ سید غیاث الدین افضل بن سید حسن «۱»
۱۵۳ سید کاظمی
۱۵۳ امیر سید اصیل الدین عبد الله حسینی
۱۵۴ مولانا شمس الدین محمد تبادکانی
۱۵۴ مولانا کمال الدین عبد الرزاق
۱۵۵ امیر محمد بن امیر هاشم
۱۵۵ قاضی نور الدین محمد الامامی
۱۵۶ مولانا محمد بن حسام الدین
۱۵۶ قاضی مسعود قمی
۱۵۶ قاضی شمس الدین عبد الله «۲»

۱۵۷	مولانا یوسف بدیعی
۱۵۷	حافظ غیاث
۱۵۷	مولانا نور الدین عبد الرحمان جامی
۱۵۸	خواجه رضی الدین «۱» احمد جامی
۱۵۸	خواجه جلال الدین ابو القاسم جامی «۲»
۱۵۹	خواجه ناصر الدین «۱» عبد العزیز جامی
۱۵۹	مولانا کمال الدین عبد الواسع النظامی
۱۶۰	قاضی نظام الدین
۱۶۰	مولانا معین الدین الفراهی
۱۶۱	مولانا شمس الدین محمد اسفزاری «۱»
۱۶۱	مولانا شمس الدین محمد بن مولانا شرف الدین عثمان
۱۶۱	مولانا برهان الدین عطاء الله الرازی
۱۶۲	حضرت مخدوم امجد امیر خواند محمد
۱۶۲	مولانا قطب الدین محمد آدم
۱۶۲	مولانا نظام الدین عبد الحی طیب
۱۶۳	مولانا شمس الدین محمد زوجی «۱»
۱۶۳	مولانا میر حسین معماپی
۱۶۴	مولانا کمال الدین مسعود شروانی
۱۶۴	مولانا خلیل الله
۱۶۴	مولانا مسیح الدین حبیب الله
۱۶۵	مولانا حسن شاه شاعر
۱۶۶	میر حاج
۱۶۶	مولانا کمال الدین حسین واعظ
۱۶۷	مولانا عبد الجمیل

۱۶۷	مولانا نظام الدین عبد الحق
۱۶۷	مولانا سیفی
۱۶۸	مولانا ریاضی
۱۶۸	شیخ صوفی علی
۱۶۸	خواجه منصور بتکچی
۱۶۸	مولانا نظام الدین استرآبادی
۱۶۸	مولانا محمد بدخشی
۱۶۹	مولانا نور الدین محمد زیارتگاهی
۱۶۹	مولانا معین الدین محمد اسفزاری
۱۶۹	مولانا محمد نقاش
۱۷۰	میرک نقاش
۱۷۰	مولانا بنایی
۱۷۱	شیخ الاسلام امجد مولانا سیف الدین احمد
۱۷۱	امیر مرتاض
۱۷۱	خواجه عماد الدین عبد العزیز المشهور به مولانازاده ابهری
۱۷۱	مولانا فصیح الدین صاحب دارا
۱۷۲	مولانا محمد طالب
۱۷۲	مولانا امیر کمال الدین حسین ابیوردی
۱۷۳	خواجه ناصر الدین ابو نصر مهله
۱۷۳	مولانا سلطانعلی مشهدی
۱۷۴	امیر صدر الدین یونس الحسینی
۱۷۴	امیر صدر الدین ابراهیم مشهدی
۱۷۴	مولانا فصیح الدین محمد النظامی
۱۷۵	امیر برهان الدین عطاء الله

۱۷۵	شیخ جلال الدین ابو سعید پورانی
۱۷۵	سید نظام الدین سلطانعلی الموسوی
۱۷۶	خواجه آصفی
۱۷۶	شیخ فصیح الدین محمد بن زین الدین خوافی
۱۷۶	امیر نظام الدین عبد القادر
۱۷۶	مولانا هاتفی
۱۷۷	امیر نور الدین محمد و امیر رضی الدین عبد الاول
۱۷۷	قاضی حسن اختیار الدین
۱۷۸	شیخ نور الدین محمد
۱۷۸	شیخ ابو الوجد فارغی
۱۷۹	مولانا صدر الدین محمد
۱۷۹	[شیخ جلال]
۱۸۰	مولانا قاسمعلی
۱۸۰	مولانا شمس الدین بردعی
۱۸۰	مولانا اسماعیل تبریزی
۱۸۰	مولانا حاجی محمد تبریزی
۱۸۰	مولانا عصام الدین ابراهیم
۱۸۱	امیر جمال الدین عطاء الله
۱۸۲	خواجه عبد الرحمان
۱۸۲	مولانا شمس الدین محمد الحنفی
۱۸۲	خواجه ضیاء الدین میرم
۱۸۲	مولانا کمال الدین شاه حسین کامی
۱۸۳	مولانا جلال الدین محمد آگهی
۱۸۳	حافظ علی

۱۸۳	مولانا حسنعلی
۱۸۴	مولانا شهاب الدین احمد الحقیری
۱۸۴	مولانا نور الدین هلالی «۱»
۱۸۴	مولانا زلالی
۱۸۵	مولانا مجنون
۱۸۵	استاد کمال الدین بهزاد
۱۸۵	مولانا سلطان محمد بن مولانا نور الله
۱۸۵	مولانا سلطان محمد خندان
۱۸۶	امیر نظام الدین علیشیر نوایی
۱۸۶	امیر نظام الدین احمد سهیلی
۱۸۷	زمان امیر حسن بیک آق‌قوینلو (۸۷۱-۸۸۳)
۱۸۷	مولانا ابو بکر طهرانی
۱۸۷	زمان سلطان خلیل (۸۸۳-۸۸۴)
۱۸۷	قاضی مسیح الدین عیسی ساوهای
۱۸۷	نجم الدین مسعود
۱۸۸	زمان شاه اسماعیل صفوی «۱» (۹۰۵-۹۳۰)
۱۸۸	قاضی محمد کاشانی
۱۸۹	امیر شاه حسین اصفهانی و امیر شهاب الدین عبد الله و امیر جمال الدین محمد شیرنگی
۱۹۳	علاء الدین محمد طبیب
۱۹۳	امیر غیاث الدین محمد بن امیر یوسف
	ذکر طایفه‌ای از سادات و علما و اشراف که بعضی از ایشان با سلاطین آق‌قوینلو معاصر بوده‌اند و زمره‌ای در ایام دولت ابد پیوند شاهی اکتساب فضل و
۱۹۶	[امیر صدر الدین محمد الحسینی]
۱۹۷	مولانا جلال الدین محمد الدوانی
۱۹۸	مولانا امام الدین ابو یزید

۱۹۸	مولانا شرف الدین علی شیفتگی
۱۹۹	مولانا مرشد الدین عبد الله
۱۹۹	مولانا صدر الدین محمد
۱۹۹	مولانا اهلی شیرازی
۱۹۹	امیر حبیب الله
۲۰۰	سید نعیم الدین نعمت الله ثانی
۲۰۰	امیر تاج الدین کرمانی
۲۰۰	قاضی کمال الدین میر حسین یزدی
۲۰۱	امیر غیاث الدین محمد
۲۰۱	خواجه مولانا اصفهانی «۱»
۲۰۱	سید قوام الدین حسین
۲۰۲	سید معز الدین محمد
۲۰۲	مولانا نور الدین محمد
۲۰۲	مولانا امیر اسماعیل شنب غازانی
۲۰۲	امیر عبد الوهاب
۲۰۳	شیخ صنع الله «۱»
۲۰۳	قاضی مسافر
۲۰۳	قاضی شیخم
۲۰۳	قاضی نصر الله بغدادی
۲۰۳	مولانا عبد الصمد
۲۰۴	مولانا میرک کیانی
۲۰۴	مولانا ضیاء
۲۰۴	شیخ علاء الدین علی بن عبد العالی
۲۰۴	شیخ ابراهیم حلی

۲۰۴	سید محمد لیث
۲۰۵	شیخ زین الدین علی
۲۰۵	سید نعمت الله حلی
۲۰۵	قاضی ضیاء الدین نور الله
۲۰۵	قاضی عبد الرحمان
۲۰۶	درویش دهکی
۲۰۶	مولانا شهیدی
۲۰۶	مولانا شمس الدین محمد خفری
۲۰۶	سید جعفر نوربخش
۲۰۶	شاه قاسم نوربخش
۲۰۷	شاه بهاء الدین نوربخش
۲۰۷	مولانا امیدی
۲۰۸	امیر رکن الدین محمد
۲۰۸	امیر قاسم نجفی
۲۰۸	سلطان حسین خیابانی
۲۰۸	امیر شمس الدین علی سبزواری
۲۰۹	امیر ابو القاسم
۲۰۹	امیر فرید الدین جعفر
۲۰۹	امیرزاده محمد
۲۰۹	امیر محمد
۲۱۰	امیر نظام الدین عبد الحی استرآبادی
۲۱۰	امیر علاء الدین علی قاینی
۲۱۰	امیر عبد الحی رازی
۲۱۱	امیر کمال الدین حسن الحسینی

۲۱۱	مولانا عبد العلی بیرجندی
۲۱۱	امیر نظام الدین سیدی احمد و سید میرک
۲۱۲	خواجه عبد المؤمن و خواجه محمد مؤمن
۲۱۲	میرزا قاسم
۲۱۲	مولانا نور الدین محمد
۲۱۳	مولانا حسامی واعظ
۲۱۳	امیر نظام الدین عبد الحی منشی
۲۱۳	میر علی
۲۱۴	مولانا نظام الدین احمد جیلانی
۲۱۴	خواندمیر مؤلف کتاب
۲۱۴	تکمله
۲۱۴	اشاره
۲۱۴	خواجه ناصر بخاری
۲۱۵	جمال الدین بن حسام
۲۱۵	سلمان ساوجی
۲۱۶	ناصر الدین منشی کرمانی
۲۱۷	مولانا فصیح خوافی
۲۱۷	یک عده از فضلا و رجال عهد سلطان حسین میرزا بایقرا
۲۱۸	فهرست اسامی
۲۵۰	فهرست کتابها
۲۵۹	فهرست جایها
۲۶۶	درباره مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

رجال کتاب حبیب السیر از حمله مغول تا مرگ شاه اسمعیل اول

مشخصات کتاب

سرشناسه : خواندمیر، غیاث‌الدین بن همام‌الدین، ق ۹۴۲ - ۸۸۰

عنوان قراردادی : [تاریخ حبیب السیر فی اخبار افراد بشر. برگزیده]

عنوان و نام پدیدآور : رجال کتاب حبیب السیر از حمله مغول تا مرگ شاه اسمعیل اول / [تالیف غیاث‌الدین بن همام‌الدین خواندمیر]؛ گردآورده عبدالحسین نوایی؛ ویراستار طاهره عدل مشخصات نشر : تهران: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، ۱۳۷۹.

مشخصات ظاهری : ک، [۳۰۴] ص

فروست : (انتشارات انجمن آثار و مفاخر فرهنگی؛ شماره ۲۱۳)

وضعیت فهرست نویسی : فهرست‌نویسی قبلی

یادداشت : فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیپا.

عنوان دیگر : تاریخ حبیب السیر فی اخبار افراد بشر. برگزیده

موضوع : ایران — تاریخ

موضوع : ایران — تاریخ — مغول تا صفویه، ۹۰۷ - ۶۱۶ق. — سرگذشتنامه

شناسه افزوده : نوائی، عبدالحسین، ۱۳۰۲ - ، گردآورنده

شناسه افزوده : انجمن آثار و مفاخر فرهنگی

رده بندی کنگره : DSR۱۰۷/خ ۹ت ۲۰۱۸ ۱۳۷۹

رده بندی دیویی : ۹۵۵/۰۶۰۹۲۲

شماره کتابشناسی ملی : م ۷۹-۲۴۵۴

پیشگفتار انجمن

به نام خداوند جان و خرد کتاب حاضر تجدید چاپی است از کتابی که در تیر ماه سال ۱۳۲۴ ش، یعنی پنجاه و چند سال پیش چاپ شده است و این نخستین کتابی است که به کوشش این ناتوان شکسته‌قلم پدید آمده و در سال ۱۳۲۳ مطالب آن فراهم گردیده و سال بعد به زیور طبع درآمده است و چون بر اثر طول زمان نسخ آن نایاب شده بود، به کوشش رئیس محترم انجمن آثار و مفاخر فرهنگی تجدید چاپ شد و دوش من زیر بار منت اوست.

مطابق معمول، آن هم برای کتابی که بیش از پنجاه و چهار پنج سال پیش چاپ شده از من خواستند مقدمه‌ای بر این کتاب و این چاپ بنویسم و من هم رعایت ادب را پذیرفتم، اما کاش از من نخواستہ بودند و کاش من هم نپذیرفته بودم، که این کار، یعنی بازگشت به پنجاه و چند سال پیش بر من سخت گران بوده و همین که پذیرفتم، ناگهان غمی دردناک همچون کوه بر سرم ریخت. اشکم در چشم جمع آمد و بغضی در گلویم گرفت، زیرا توجه به گذشته‌ای چنین دور بسیار غم‌انگیز بود:

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۶ بلرزم چون که یاد آرم ز یاران‌چو گنجشکی که لرزد روز باران «*» سال ۱۳۲۳ سالی بود که مرحوم عباس اقبال آشتیانی موفق به گرفتن امتیاز مجله یادگار گردید و خدای داند که چه شوروشوقی داشت، گویی در پوست نمی‌گنجید که بعد از سالها نشریه‌ای دارد و می‌تواند مسایل ادبی و تاریخی و اجتماعی کشورش را که از ته جان و بن دندان

دوست می‌داشت، به هموطنان خویش عرضه کند و آنان را به مفاخر و مآثر ملی خویش آگاه کند. از همان روز نخست، من که در آن تاریخ طلبه کوچکی بودم- و هنوز نیز همان طلبه کوچک و ناچیزم- با حقوق ۱۲۰ تومان به عضویت هیأت تحریریه مجله درآمد و در دفتر مجله مستقر شدم و به خدمت ناچیز خود در زمینه ادب و تاریخ، خاصه از طریق روزنامه‌نگاری آغاز کردم، اما تصور نرود که عناوین «هیأت تحریریه» و «دفتر مجله» همان چیزی است که امروزه در اذهان و افواه شایع است؛ هیأت تحریریه یادگار، همین ما دو نفر بودیم، یعنی مرحوم اقبال آشتیانی و دیگر من ناچیز و دیگر هیچ، و پیداست که در این میان بار سنگینی کار، از نوشتن مقالات و جواب پرسش خوانندگان و خواندن مقالات وارده و امثال آن بر دوش اقبال آشتیانی بود و من کارهای کوچک و سطحی از قبیل خواندن مقالات و تنظیم مطالب و تصحیح اخبار مطبوعه را می‌توانستم انجام دهم و دفتر مجله هم باریکه‌ای بود به عرض یک میز، که از یک اتاق بزرگتر در روزنامه اطلاعات با دیواره‌ای چوبی، تا نزدیک سقف، جدا شده بود به‌طوری که یک میز در عرض این اتاقک یا الونک بیشتر جای نمی‌گرفت و یک میز هم در طول اتاقک و این دفتر مجله یادگار بود. امروز که چشم بر هم می‌نهم و به آن روزهای رفته می‌اندیشم بی‌اختیار اشکم جاری می‌شود، زیرا از آن همه بزرگان و عزیزانی که مشوق من بودند هیچ کس

* در ویس و رامین فخر الدین اسعد گرگانی بیت زیر آمده است:

بلرزم چون بیندیشم ز هجران چو گنجشکی که تر گردد ز باران که گویا از این شعر عربی گرفته شده:

و إني لتعروني لذكراك هزة كما انتفض العصفور بلله القطر (یادآوری استاد ارجمند آقای دکتر مهدی محقق است، از ایشان صمیمانه سپاسگزارم).

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۷

نمانده و به قول سعدی

«چون نگه می‌کنم نمانده کسی»

، اقبال آشتیانی، محمد قزوینی، دکتر قاسم غنی، و عزیزانی چون مهندس محمد علی مخبر و دکتر جهانگیر قائم مقامی و شیخ عبد الحسین نجم آبادی، همه روی در نقاب خاک کشیده‌اند و به قول خیام با هفت هزار سالگان سربه‌سر شده‌اند. از ملک ادب نادره کاران همه رفتند و بار سفر بند که یاران همه رفتند

آن ابر شتابنده که در دامن صحراست گوید چه نشینی که یاران همه رفتند و اینک تنها من مانده‌ام و کوله‌باری از خاطرات تلخ و شیرین، با جانی داغدار و جسمی نزار و بیمار، با همه ضعف و ناتوانی ناشی از پیری و فرسودگی، ولی حافظه‌ای نیرومند و آزاردهنده که یاد همه عزیزان از دست رفته را در خاطر من زنده نگه می‌دارد، چنانکه گویی هر روز و هر لحظه بر فقدان عزیزی می‌گیرم و از همه بدتر آنکه بغض را باید در گلو خفه کنم و اشک را در چشم به تدبیر و تزویر نگه دارم و تنها در دل بگیرم و در جان به یاد عزیزان از دست رفته فریاد کنم.

بگذاریم و بگذریم که قصه دوری از دوستان یکدل و یک‌رو سخت تلخ و غم‌افزاست. باری سخن از کتاب حاضر بود که تجدید چاپی است از کتاب رجال حبیب السیر. داستان این کتاب به اختصار این بود که مرحول اقبال آشتیانی از همان شماره اول، خط مشی خود را چنین اعلام داشت که برای مشترکین مجله هر سال، ده شماره یادگار خواهد فرستاد و به جای آن دو شماره دیگر کتابی تقدیم خواهد نمود که از لحاظ میزان صفحات، کمتر از صفحات دو شماره- معمولاً هشتاد صفحه- نخواهد بود و این کتاب رجال حبیب السیر نخستین کتابی بود که مجله یادگار به جای شماره ۱۱ و ۱۲ به خوانندگان تقدیم داشت.

اما طراح اصلی کتاب مرحوم میرزا محمد خان قزوینی بود. او که در طی مطالعات مستمر خود متوجه شده بود که در کتاب حبیب

السیر از زمان مغول به بعد اطلاعات ذی قیمتی درباره اهل فضل و هنر از فقیهان گرفته تا عارفان و شاعران و هنرمندان آمده، جویای آن بود که آن اطلاعات یک جا فراهم آید و در دسترس اهل تحقیق قرار گیرد و این نیت خود را با شادروان اقبال آشتیانی در میان نهاد که مورد پذیرش وی نیز قرار گرفت و مرا که طلبه‌ای جوان و نستوه و پر ذوق و شوق بودم بدین خدمت رهنمون شدم و ضمناً کتاب چاپی حبیب السیر خود را در اختیار من

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۸

قرار داد و من در اندک مدتی به شوق تمام این اطلاعات را فراهم آوردم و به استادم تقدیم کردم و چنانکه گفته شد، این جمله در سال ۱۳۲۳ بود که در سال بعد کتاب چاپ شده به مشترکین یادگار تقدیم گردید.

خواه‌ناخواه مقدمه‌ای بر این کتاب می‌بایست نوشته آید و خوشبختانه من مقالتی مفصل درباره مؤلف حبیب السیر پیش از این - آن روز که خبری از یادگار در میان نبود - نوشته بودم و بد نیست که به ذکر این موضوع پردازم که در آن روزگاران، کسانی که دوره لیسانس را به پایان می‌بردند می‌بایست رسالتی تحقیقی در زمینه کار خود فراهم آرند و من بی آنکه از آینده خبر داشته باشم رساله خود را درباره خواندمیر زیر نظر شادروان بدیع الزمان فروزانفر نوشته بودم و وقتی کتاب رجال حبیب السیر فراهم آمد، آن رساله نیز مقدمه کتاب قرار گرفت و به چاپ رسید، اما در آن روزگار تازه جنگ جهانی دوم خاتمه یافته و اثرات آن هنوز باقی مانده بود، لذا کاغذی که در کتاب به کار رفت قطع مناسبی نداشت و به مربع نزدیکتر بود تا مستطیل، یا به اصطلاح امروزی قطع وزیری که قطع و اندازه معمول کتابهای عادی است.

اینک که بعد از پنجاه و چهار پنج سال، این کتاب دوباره چاپ شده، بر خود لازم می‌دانم که از ریاست انجمن و دیگر عزیزانی که زحمت این کار را بر دوش کشیده‌اند تشکر کنم و از خداوند توفیق آنان را در ادامه کار خیری که در پیش گرفته‌اند مسألت نمایم. امید که چنین باد. بمنه و کرمه.

عبدالحسین نوایی

عضو شورای علمی انجمن آثار و مفاخر فرهنگی تهران دی ماه ۱۳۷۸

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۹

مقدمه

کتاب حاضر که به عنوان ضمیمه مجله یادگار و به جای شماره یازدهم و دوازدهم از سال اول آن، مجاناً به مشترکین محترم تقدیم می‌شود و ما آن را رجال کتاب حبیب السیر نامیده‌ایم، محتوی است بر کلیه مطالبی که مؤلف این کتاب در ترجمه احوال و نوادر رجال تاریخی از علما و شعرا و شیوخ و متصوفه و فضلا و هنرمندان در اجزای چهارگانه مجلد سوم از حبیب السیر آورده؛ بنابراین این قسمت شرح حال کلیه رجالی است که بین استیلای مغول و مرگ شاه اسماعیل اول (از حدود ۶۱۶ تا ۹۳۰ هـ) می‌زیسته‌اند و مؤلف حبیب السیر در این کتاب متعزّض ذکر ایشان شده.

به علت دوری عهد مؤلف از زمان رجال ماقبل استیلای مغول و منقول بودن مطالب از منابعی که در دسترس همه کس هست و عدم اشتغال آنها بر نکاتی تازه و مطالبی اضافه بر آنچه در منابع دیگر می‌توان به دست آورد، علی‌العجاله در این کتاب از جمع و نقل آنها صرف نظر شد. همچنین برای آنکه این رساله زیاد حجیم نشود از نقل احوال وزرا و صدور عهد مغول و تیموریان تا زمان سلطان حسین میرزای بایقرا خودداری نمودیم، بیشتر به آن علت که مؤلف خود این موضوع را در طی کتاب دستور الوزراء که در ۹۱۵ تألیف یافته به تفصیل آورده و آنچه در حبیب السیر در این باب آمده در حقیقت خلاصه مندرجات دستور الوزراء است.

در نقل تراجم احوال رجال همان ترتیب زمانی را که مؤلف اختیار کرده و ذکر هر طبقه از ایشان را در ذیل سلطنت یک پادشاه

آورده عینا رعایت کرده‌ایم، با این اختلاف که اگر در طی تاریخ وقایع هم مؤلف استطرادا از یکی از این رجال به تناسبی ذکر کرده آن قسمت‌ها هم بیرون‌نویس شده و با قید جزو، و مجلد و صفحه نیز به ترجمه حال او منضم گردیده است تا مطالب راجع به یک نفر که در حبیب السیر متفرق است در یک جا جمع آمده باشد و در این کار کمال دقت شده و بعضی فقرات که به علت تفصیل کتاب و نداشتن فهرست در مطالعه اول از نظر فوت شده بود به عنوان تکمله به آخر کتاب ضمیمه گشته است و چون مبنای مراجعه،

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۰

فهرست‌های جامعی است که برای آن مرتب گردیده، به علاوه در جمیع موارد هم شماره صفحه و جزو و مجلد در پای تراجم احوال به دست داده شده، تقدیم و تأخیر منقولات آن کتاب چندان مهم شمرده نمی‌شود و به اصل مطلب ضرری نمی‌رساند.

آنچه راجع به مؤلف حبیب السیر و اهمیت این کتاب و اعتبار خاصی که قسمت تراجم رجال آن مخصوصا همین قسمتی که در این رساله نقل شده گفتنی بوده است، آقای عبدالحسین نوائی گردآورنده آن در مقدمه نفیس فاضلانهای که بلافاصله بعد از این سطور به طبع رسیده است نوشته و حق مطلب را ادا کرده‌اند؛ به همین مناسبت هرچه نگارنده در این زمینه بنویسد زائد است همین قدر راقم سطور لازم می‌دانم در اینجا از زحماتی که آقای نوائی در تهیه این رساله که به هدایت و تشویق استاد علامه آقای محمد قزوینی مدظله و همکاری این جانب تحمل نموده و با این خدمت راه تتبع و مطالعه را بر طالبان این قبیل مواضع هموار و آسان کرده‌اند تشکر کنم و توفیق ایشان را در ادامه این قبیل خدمات از خداوند متعال خواستار باشم.

این کتاب که به عنوان ضمیمه مجله یادگار به طبع رسیده و به جای دو شماره آخر سال اول انتشار یافته با اینکه از حیث حجم از سه شماره مجله نیز بیشتر است و با کاغذی بهتر چاپ شده، برای مشترکینی که مبلغی زیاده‌تر از قیمت تک‌شماره‌ها پرداخته‌اند مجانا و بلاعوض فرستاده می‌شود.

کسانی که مشترک مجله یادگار نبوده و اجزای آن را شماره به شماره از خارج خریده‌اند، یا طالبان دیگر این کتاب می‌توانند از نسخ معدودی از آن که باقی است به قیمتی که در پشت جلد معین شده نسخه‌ای جهت خود تهیه نمایند.

عباس اقبال

مدیر مجله یادگار

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۱

خواندمیر و کتاب حبیب السیر

اشاره

با اینکه کتاب حبیب السیر در نهایت شهرت و از مهمترین مراجع اهل تحقیق و ارباب تتبع است، اطلاعات ما راجع به زندگانی و ترجمه احوال نویسنده فاضل و مؤلف دانشمند آن بسیار کم است؛ در صورتی که وی از فحول مورخین زمان خود بوده و از لحاظ وسعت دامنه اطلاعات نیز دست کمی از هیچ‌یک از معاصرین خویش نداشته است.

برای آنکه قدر مردی چنین فاضل و نویسنده‌ای بدین پرکاری مجهول نماند سطور ذیل را که خلاصه‌ای است از رساله کتاب حبیب السیر و خواندمیر، که این جانب آن را به مناسبت پایان تحصیلات لیسانس در سال گذشته «*» نوشته‌ام در اینجا می‌آورم.

نام و لقب.

در اسم و لقب این مورخ هیچ گونه اختلافی نیست، چه به تصریح خود او در حبیب السیر «۱» و دستور الوزراء «۲» نامش غیاث الدین بن همام الدین، مشهور به خواندمیر است، کلمه اخیر را به اشکال مختلف خواندمیر و خواندامیر و خواندمیر ضبط کرده‌اند. پدر او خواجه همام الدین محمد بن خواجه برهان الدین محمد شیرازی است که سالها به امر وزارت سلطان محمود میرزا پسر سلطان ابو سعید گورکان اشتغال داشته «۳» و مادر او دختر میرخواند صاحب کتاب معروف روضه الصفا است که از خاندانی جلیل و به شرف سیادت متصف بوده. پدر میرخواند، برهان الدین خواند شاه از دست پروردگان شیخ بهاء الدین عمر «۴» عارف معروف است. خواند شاه پسر خواجه کمال الدین محمود است که نسبش به سه پشت به سید اجل بخاری می‌رسد و سلسله این خانواده به زید بن علی بن حسین «۵» منتهی می‌گردد و این خاندان چنانکه از اشارات مختلفه خواندمیر در تألیفاتش

(۱). حبیب السیر، ج ۳، ص ۴.

(۲). دستور الوزراء، ص ۷، چاپ تهران.

(۳). حبیب السیر، جزو ۳، ج ۳، ص ۱۹۴.

(۴). برای شرح حال او رجوع شود به صفحه ۱۵۱-۱۵۲ کتاب حاضر.

(۵). ص ۱۶۷ کتاب حاضر.

* سال ۱۳۲۳.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۲

برمی‌آید خاندانی متصف به دانش و تقوا بوده‌اند.

سال تولد و مولد او:

سال تولد او محققا بین سالهای ۸۸۰ و ۸۸۱ اتفاق افتاده است، چه به تصریح خود او در موقعی که درمش خان به جای امیر خان به حکومت کل خراسان می‌رسد و کریم الدین حبیب الله ساوجی وزیر او وارد خراسان می‌شود سنش هفت یا هشت مرحله از چهل تجاوز کرده بوده «۱» و چون کریم الدین ساوجی در سال ۹۲۸ به خراسان آمده دیگر شکی باقی نمی‌ماند که خواندمیر در سال ۸۸۰ یا ۸۸۱ متولد شده است.

مولد او ظاهرا شهر هرات است، چه خاندان مادری او از متوطنان هرات بوده‌اند و تا آنجا که می‌دانیم از انتقال آنان از هرات به شهر دیگر، در حبیب السیر یا غیر آن ذکری به میان نیامده است.

تحصیلات و اطلاعات:

از طرز نگارش کتاب حبیب السیر پیداست که خواندمیر را در فن نثر و انشا دستی توانا بوده و به اشعار و کتب متقدمین وقوفی تمام داشته. از همین جا معلوم می‌شود که وی مطابق معمول آن زمان، سنین کودکی و جوانی را در تحصیل علوم متداوله زمان، یعنی طب و تفسیر و شعر و ادب و لغت و تاریخ گذرانده و در این مرحله پیشرفت زیادی نیز نموده، تا آنجا که در سال ۹۰۴ مورد نظر و لطف امیر علیشیر که قطب دایره فضل و کمال و محضرش مجمع علما و فضلا اواخر قرن نهم بوده است، قرار گرفته و در کتابخانه او به مطالعه مشغول شده است.

این پیشرفت و ترقی علمی را خواندمیر بیشتر مدیون خانواده خویش است که افراد آن غالبا عالم و دانشمند و از بزرگان خراسان بوده‌اند، از آن جمله جد مادری او میرخواند مورخ معروف و منشی هنرمند به او توجه و لطف مخصوص داشته و خواندمیر تحت

توجهات این مرد که از او همیشه به ابوی مخدومی تعبیر می‌کند بزرگ شد و به علم و ادب بخصوص به فن تاریخ توجهی شایان یافت.

امیر علیشیر وقتی که استعداد این جوان را دید، او را به خدمت خود خواند و کتابخانه معظم خویش را در اختیار او گذاشت و خواندمیر که در آن تاریخ بیش از بیست و چهار سال نداشت، در مدت شش ماه مندرجات کتاب خلاصه الاخبار را از

(۱). حبیب السیر، ج ۱، مقدمه، ص ۴.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۳

آن کتابخانه استخراج نمود و آن کتاب را که ظاهراً دومین تألیفش باشد، به نام مخدوم خود امیر علیشیر نوایی تألیف نمود «۱». مراتب استعداد و شهرت روزافزون خواندمیر بتدریج مشهود شاهزادگان تیموری افتاد، تا آنجا که ایشان وی را به ندیمی خود خواندند، ولی خواندمیر تنها جانب بدیع الزمان میرزا را که بزرگترین پسر سلطان حسین بایقرا بود گرفت و تا آخر دولت آن شاهزاده همچنان در خدمت او ماند.

زندگانی سیاسی و اداری او:

چون زندگانی سیاسی و اداری خواندمیر با حوادث خراسان در خلال سنوات ۹۰۴ تا ۹۳۰ آمیخته است، برای روشن شدن مطلب به ذکر مجملی از این وقایع پرداخته می‌شود.

خواندمیر از زمانی که بدیع الزمان میرزا او را به سمت وزارت خود انتخاب کرد تا آخر عمر این شاهزاده، در سراسر مسافرتها با مخدوم خود همراه بود و بدیع الزمان میرزا هم که نسبت به وزیر دانشمند خود بسیار احترام می‌کرد او را محرم خود می‌دانست، چنانکه این شاهزاده شرح جنگها و محاربات و فتوحات و احیاناً شکستهای خود را برای او نقل می‌نمود و کمتر نکته‌ای را در این خصوص از او مستور می‌داشت، بلکه غالب مأموریتهای مهم را به او محول می‌کرد. اول مأموریتی که به خواندمیر واگذار شده در سال ۹۰۹ بوده است. توضیح آنکه در این سال سلطان بدیع الزمان میرزا، با اینکه نسبت به پدر در مقام عصیان بود از پیشرفت ازبکان در هراس افتاد و از پدر استمداد جست، ولی سلطان حسین میرزا بر اثر رنجشی که از پسر داشت بدین سخن توجهی نکرد و بدیع الزمان میرزا که وضع را چنین دید خود به فکر جلوگیری از ازبکان افتاد، اما به علت خیانت سرداران خود کاری از پیش نبرد. اندکی بعد بدیع الزمان میرزا به کمک سردار باوفای خود امیر ذوالنون، شبرغان را گرفت. سپس برای جلوگیری از پیشرفت ازبکان از امیر خسرو شاه، والی قندوز کمک خواست و هیأتی را بدان سو فرستاد که خواندمیر نیز در میان آنان بود.

وقتی که این هیأت به قندوز رسیدند، امیر خسرو شاه دچار حملات محمود

(۱). مقدمه خلاصه الاخبار به نقل از فهرست ریو.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۴

سلطان، برادر محمد خان شیانی شده بود و کمی بعد با اینکه سپاهیان نسبتاً مهم در اختیار داشت، شهر را باز گذاشت و به کوهستان گریخت. امیر ذوالنون و امیر عمر بیک و شاه منصور که در رأس هیأت قرار گرفته بودند خواستند خود از شهر مدافعه نمایند، به همین مناسبت خواندمیر را برای عرض مطلب و طلب کمک و تحریض بدیع الزمان میرزا برآمدن به قندوز نزد بدیع الزمان میرزا فرستادند «۱»، ولی چون کمی بعد قندوز از دست رفت، از این هیأت و مقاصد آنان نتیجه‌ای عاید نشد.

پس از آنکه سلطان حسین بایقرا فوت کرد (روز دوشنبه ۱۱ ذی الحجه ۹۱۱) سلطنت به موجب وصیت او بین بدیع الزمان میرزا و

مظفر حسین میرزا تقسیم شد و هریک از آن دو شاهزاده بالاستقلال برای خود وزیری انتخاب کردند و بدیع الزمان میرزا خواندمیر را بر طبق قاعده مستمر در وزارت خود نگاهداشت «۲».

محمد خان شیبانی که بر اثر زحمات چندین ساله خود توانسته بود سراسر ماوراء النهر را از بقایای گورکانیان پاک کند، هنگامی که خبر مرگ سلطان حسین میرزا را شنید عازم فتح خراسان گردید و با اینکه شاهزادگان تیموری، یعنی ابو الحسن میرزا و مظفر حسین میرزا و ظهیر الدین میرزا بابر و سایر امرای تیموری در کنار آب مرغاب برای دفع او جمع شدند، ولی از این اجتماع کوچکترین نفعی به دولت محکوم به انقراض گورکانی نرسید؛ چه هریک از این شاهزادگان بنابر مصالح شخصی و سوءظن‌های بی‌معنی از جنگ کناره کردند و بدیع الزمان میرزا نیز در هرات بساط عشرت چید تا بهار سال ۹۱۳ فرارسید. سپس شاهزاده جوان تیموری عازم جنگ با ازبکان شد و در ییلاق مرل منتظر ایستاد. ضمناً برای آنکه کمکی تهیه نماید، خواندمیر را به نزد امیر شجاع بیگ پسر امیر ذوالنون به قندهار فرستاد.

خواندمیر برای تهیه وسایل به هرات آمد (سلخ ذی الحجه ۹۱۲). در همین ضمن جوجوک بیگم دختر بدیع الزمان میرزا فوت کرد و مسافرت خواندمیر به تعویق افتاد، بلکه هرگز صورت عمل به خود نگرفت، چه در هفتم محرم جنگ مرل به شکست فاحش بدیع الزمان میرزا خاتمه یافت و دولت تیموری که بیش از دو قرن در ایران صاحب نفوذ و سلطه بود برافتاد و بدیع الزمان میرزا از مرل به هرات آمد و

(۱). حبیب السیر، جزو ۳، ج ۳، ص ۳۵۲.

(۲). حبیب السیر، جزو ۳، ج ۳، ص ۳۶۰.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۵

از هرات به جرجان پناهنده شد. اهالی هرات که از سطوت و بأس ازبکان در هراس بودند برآن شدند که شهر را بدون جنگ و خونریزی تسلیم نمایند. بدین منظور روز جمعه هشتم محرم ۹۱۳، در مسجد شیخ الاسلام اجتماع کردند و پس از مشورت، خواندمیر را که پس از واقعه مرل در هرات مانده بود، مأمور نوشتن نامه‌ای مشعر بر اطاعت از محمد خان شیبانی نمودند. خواندمیر نامه را نوشته به توسط مولانا عثمان پسر برادر خود که شغل احتساب هرات را نیز برعهده داشت روانه بارگاه شیبانی نمود. شیبانی پس از اطلاع بر این موضوع بزرگان شهر را امان داده به خدمت طلبید و نوازش کرد «۱» و مولانا عبد الرحیم ترکستانی را مأمور تصرف شهر نمود و با آنکه از قتل و غارت شهر منع کرده بود، چنانکه مرسوم سپاه غالب است شهر مورد چپاول قرار گرفت؛ خزائن سلطنتی تیموری به تاراج رفت، حتی حرمسرا نیز از دستبرد محفوظ نماند و زنان دودمان تیموری هریک به یکی از امرا و شاهزادگان ازبک رسیده، طوعاً و کرهاً به ازدواج با آنان تن دردادند. عبد الرحیم ترکستانی که از جانب شیبانی برای تصرف هرات آمده بود مردی نادان و مدعی بود و به قول خواندمیر «عقل خود را از جمیع دانشمندان بالاتر می‌دانست»؛ به همین مناسبت به علما چندان توجهی نکرد و حتی خواندمیر و سلطان ابراهیم امینی «۲» را که مدتهاً به صدارت خو گرفته بودند مجبور نمود که مقداری گوسفند از غارت ازبکان در مقابل هر رأس ششصد دینار تبریزی بخرند و چون آنان این وجه را نداشتند، مجبور شدند که با عصای صدارت گوسفندان را در بازار هرات پیش انداخته به منزل خود ببرند «۳». خواندمیر از این تاریخ تا فتح خراسان به دست قشون قزلباش در ۹۱۶ در هرات بود و وقایع این سنوات را با کمال دقت، بلکه احیاناً روز به روز ضبط کرده است.

از سال ۹۱۶ تا ۹۲۰ از او اطلاعی در دست نیست، شاید به مناسبت اوضاع آشفته خراسان و هجوم ازبکان در سال ۹۱۸ به آن صفحات و ورود مجدد سپاه

(۱). حبیب السیر، جزو ۳، ج ۳، ص ۳۶۰.

(۲). برای اطلاع از احوال این شخص رجوع کنید به صفحه ۱۸۴-۱۸۶ و فهرست آخر کتاب.

(۳). حبیب السیر، جزو ۳، ج ۳، ص ۳۶۱.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۶

قزلباش، خواندمیر گوشه عزلت گرفته و به مطالعات خود مشغول شده باشد، ولی در سال ۹۲۰، او را در بشت از قراء غرجستان می‌یابیم. وی در این سال به خدمت محمد زمان میرزا پسر بدیع الزمان میرزا که بیهوده می‌خواست آب رفته را به جوی بازگرداند و دولت منقرض شده تیموری را احیا کند رسید، ولی درباره علت مسافرت خود چیزی ننوشت و به عنوان اینکه «تحریر آن موجب اطناب می‌شود» از ذکر علت سفر سر باز زده است. محمد زمان میرزا از دیدن وزیر دانشمند و وفادار پدر خود خوشوقت شد و هرچند که خواندمیر «به معاذیر دلپذیر تمسک جسته از ارتکاب مشقت ملازمت استعفا جست» شاهزاده نپذیرفته او را وادار به قبول خدمت نمود. سال بعد در رمضان ۹۲۱ محمد زمان میرزا، بلخ را از سپاه قزلباش پس گرفت، ولی بلافاصله بین او و یکی از امرای سپاه به نام امیر اردو شاه، اختلاف شد و شهر به دست این امیر افتاد. محمد زمان میرزا که زحمت خود را مهدور می‌دید خواندمیر را به نزد امیر اردو شاه فرستاد. نصایح خواندمیر در او مؤثر افتاد و امیر اردو شاه گفت: «اگر مخدوم‌زاده پیمان نماید که مرا و خویشانم را به جان امان دهد اطاعت خواهم کرد»، ولی چون دولت تیموری محکوم به زوال بود، محمد زمان میرزا این پیشنهاد را قبول نکرد. کمی بعد از این امور، چون امیر اردو شاه را محمد زمان میرزا خائنه کشت و قوام بیگ برادرش، شهر را به دست سپاهیان بابر داد، محمد زمان میرزا هرچه کوشش نمود کاری از پیش نبرد و پس از آنکه از جنگ با بابر نتیجه‌ای حاصل نکرد و از سپاهیان قزلباش هم بسختی شکست خورد، چاره‌ای جز آن ندید که به قندهار نزد ظهیر الدین محمد بابر، مؤسس سلسله گورکانی هند برود. در تمام این مسافرتها و زدوخوردها، خواندمیر شاهزاده تیموری را که همه جا از او به نام «مخدوم‌زاده» تعبیر می‌کند همراهی کرد، ولی وقتی که محمد زمان میرزا به قندهار رفت (سال ۹۲۳)، به واسطه نداشتن یراق کافی نتوانست همراه شاهزاده برود و با اجازه مخدوم‌زاده خود در غرجستان مقیم شد «۱».

پس از چندی گویا خواندمیر دوباره به هرات بازگشته است، چه از فحوی کلام او برمی‌آید که در خلال سالهای ۹۲۷ تا شوال ۹۳۳ در هرات بوده و امیر غیاث الدین

(۱). حبیب السیر، جزو ۳، ج ۳، ص ۳۶۹.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۷

محمد «۱» که منصب قضا و صدارت خراسان را داشته است وی را بر نوشتن کتاب حبیب السیر ترغیب کرده است، ولی امیر غیاث الدین در سال ۹۲۷ به امر امیر سلطان، حکمران خراسان و الله طهماسب میرزا کشته شد و خواندمیر حامی توانای خود را از دست داد. خوشبختانه در سال ۹۲۸ که شاه اسماعیل، امیر سلطان را از حکومت خراسان برداشت و او را با طهماسب میرزا به حضور خواست و دورمش خان به اتفاق سام میرزا پسر دیگر شاه اسماعیل به حکومت خراسان نائل شد، کریم الدین حبیب الله ساوجی هم به وزارت خراسان رسید. این شخص نسبت به خواندمیر بنهایت محبت رفتار کرد و او را که به مناسبت دلسردی و نومیدی دست از تحریر کتاب بازداشته بود بر اتمام کتاب تحریض نمود «۲».

خواندمیر تحت سرپرستی خواجه کرم الدین حبیب الله ساوجی کتاب حبیب السیر را در ربیع الاول ۹۳۰، یعنی پیش از مرگ شاه اسماعیل صفوی تمام کرد. سپس در اواسط شوال ۹۳۳ از هرات عازم قندهار شد و در آن شهر شروع به تجدیدنظر در کتاب خود نمود، ولی «قبل از آنکه عدد اجزاء از مرتبه آحاد تجاوز نماید» دست تقدیر او را به طرف هندوستان کشانید و در دهم جمادی

الثانیه سنه ۹۳۴ به طرف هند حرکت کرد، اما به واسطه بدی هوا، این مسافرت هفت ماه طول کشید، تا در روز چهارم محرم ۹۳۵ به شهر آگره رسید و به حضور ظهیر الدین بابر پادشاه هندوستان بار یافت. حضور خواندمیر در دربار بابر روز هشتم ربیع الاول سال ۹۳۵، یعنی مقارن روزی است که بابر از مرض سختی شفا یافته و به شکرانه آن در باغ هشت بهشت، طوی، یعنی جشن بزرگی ترتیب داده بود «۳».

خواندمیر یک چند در هند به واسطه گرمای زیاد و بدی هوای آن صفحه بیمار شد. پس از سه ماه که بدان بیماری مبتلا بود شفا یافت و همراه بابر به بنگاله رفت.

بابر در سال ۹۳۷ فوت کرد و سلطنت را به پسر خود همایون وا گذاشت.

خواندمیر تا وقتی که زنده بود در خدمت این پادشاه باقی ماند و به نام او کتابی نوشت به نام همایون‌نامه که ذکرش بعد خواهد آمد.

(۱). برای شرح حال او رجوع شود به صفحه ۲۶۲-۲۶۶ از کتاب حاضر.

(۲). حبیب السیر، ج ۱، ص ۵.

(۳). تاریخ فرشته، وقایع ۹۳۵.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۸

وفات خواندمیر:

در سال ۹۴۱ وقتی که همایون در گوالپور بود، خواندمیر به خدمت او رسید و مدتی در آنجا بود. کمی بعد وقتی که همایون به شهر مندو رفت، خواندمیر در آن شهر وفات یافت. صاحب تاریخ فرشته هم، فوت خواندمیر را در ۹۴۱ نوشته. این است عین عبارت او: «در آن اوان، یعنی سنه ۹۴۱ مؤلف کتاب حبیب السیر که ملازم رکاب بود به مرض اسهال از جهان گذران در گذشته به رحمت ایزدی پیوست و حسب الوصیه نعش او را به دهلی برده در جوار شیخ نظام الدین اولیا-قدس سره- و امیر خسرو دفن کردند» «۱»، ولی مؤلف شاهد صادق وفات او را در ۹۴۲ ذکر کرده است. آقای نفیسی هم در مقدمه کتاب دستور الوزراء سال فوت او را سال ۹۴۲ دانسته‌اند و دلیل ایشان هم این بوده که خواندمیر ماده تاریخی برای شهاب الدین معمایی متوفی در سال ۹۴۲ گفته است، ولی من این ماده تاریخ را ندیده‌ام.

بازماندگان خواندمیر:

چون ضیق وقت و عدم دسترسی به کتب لازمه مانع از این بود که با فحص بلیغ در این باره تحقیق شود، به همین لحاظ به تحقیقات آقای نفیسی و مستشرق فاضل ریو، مؤلف فهرست نسخ فارسی و عربی موزه بریتانیا اکتفا نمودیم.

ریو در ضمن شرح حال مختصری که از خواندمیر در ذیل عنوان خلاصه الاخبار ذکر می‌کند می‌نویسد پسر خواندمیر، معاصر اکبر (۹۹۳-۱۰۱۴) بود و در خدمت او می‌زیست. اکبر به او لقب خانی داد و به سید عبد الله خان مشهور شد و در سال ۹۹۶ در ولایت کشمیر فوت کرد.

آقای نفیسی در مقدمه دستور الوزراء چنین نوشته‌اند: «خواندمیر پسری داشته است به نام میر محمود که ظاهراً پس از مرگ او دوباره از هندوستان به ایران آمده، یا اینکه با پدر به هند نرفته است؛ در هر صورت در ایران می‌زیسته و از احوال او جز این اطلاعی در دست نیست که وی مؤلف کتابی است در تاریخ شاه اسماعیل و شاه طهماسب که در سال ۹۵۰ به نام محمد خان شرف الدین

اغلی تکلو از امیران دربار صفویه به آن آغاز کرده و در ۹۵۷ به پایان رسانده است و از این قرار تا ۱۵ سال

(۱). تاریخ فرشته، وقایع ۹۴۱، ص ۴۰۲.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۹

پس از مرگ پدر زنده بوده است» (۱). بین این دو تحقیق چنانکه دیده می‌شود تفاوت بسیار موجود است.

کتاب میر محمود به نام فتوحات شاهی امروزه در دست است و در آن کتاب که در حقیقت ذیل حبیب السیر است، وقایع ایران تا سال ۹۵۰، یعنی تا سال بیستم سلطنت شاه طهماسب اول ضبط شده. متأسفانه این کتاب هنوز به چاپ نرسیده است.

ممدوحین و مخدومین:

همان‌طور که نوشته شد استعداد و دانش خواندمیر باعث شده است که در ابتدای جوانی در دربار شاهان و حضور بزرگان راه یابد؛ به همین مناسبت او با بیشتر مشاهیر و معاریف اواخر قرن نهم و چهل سال اول قرن دهم آشنا بوده است و غرض ما در اینجا از ذکر ممدوحین و مخدومین او کسانی هستند که با الطاف و مهربانی خود خواندمیر را می‌نواخته و او را بر نوشتن کتب تحریض می‌کرده‌اند. خواندمیر عموماً از این گونه مردم به خوبی یاد می‌کند و هر جا در طی بیان وقایع به نام آنان می‌رسد با احترام کامل که نماینده حق‌شناسی و وفاداری اوست از آنان نام می‌برد. اینک فهرست اجمالی احوال این طایفه:

۱- سلطان حسین بایقرا آخرین سلطان تیموری است که از سال ۸۷۳ تا ۹۱۱ بر قسمتی از ماوراءالنهر و خراسان و گرگان سلطنت داشته. وی مردی ادیب و شاعر بود و به ارباب علم و ادب بسیار توجه داشت، از این‌رو دربارش محضر علما و فضلا بود و خود او ممدوح و مربی شعرا.

۲- بدیع الزمان میرزا بزرگترین پسر سلطان حسین بایقراست و به‌طوری‌که از مجالس النفائس و تحفه سامی برمی‌آید وی نیز مانند پدر در شعر و نثر دستی داشته و از اشعار او چند بیتی در تحفه سامی آمده است. این شاهزاده بسیار شجاع و دانا بود؛ با این همه جز ناکامی و نومیدی از جهان نصیبی نبرد. در سال ۹۱۳ از محمد خان شیانی شکست خورده به جرجان رفت و از آنجا با پسرش محمد زمان میرزا به شاه اسماعیل پناهنده شد. یک چند در خدمت شاه اسماعیل و چندی در ری بود، در این موقع باز هوس سلطنت او را به سر افتاده با عده معدودی به جرجان

(۱). مقدمه دستور الوزراء، چاپ تهران، ص «ت».

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۰

حمله کرد، ولی از حاکم آنجا خواجه احمد قنقرات که از پروردگان دولت تیموری بود و به بهای خیانت به اولی نعمت خود حکومت جرجان را یافته بود، شکست خورد و به هند رفت و بعد از دو سال اقامت در هند، در یورش ثانی قزلباش به خراسان در ۹۱۹ دوباره خود را در پناه شاه اسماعیل انداخت و با او به آذربایجان رفت و در آنجا بود. تا بعد از جنگ چالدران در سال ۹۲۰ و بعد همراه سلطان سلیم به استانبول رفت و در آنجا پس از سه چهار ماه به مرض طاعون مرد.

۳- محمد زمان میرزا آخرین بازمانده خاندان تیموری و پسر بدیع الزمان میرزا بود. از همان روز اول تولد در کشمکش‌های سیاسی وارد شد، بدین معنی که در سال ۹۰۲، بعد از شکست بدیع الزمان میرزا که بر پدر عاصی شده بود، قشون سلطان حسین، بلخ را محاصره کردند، امیر نظام الدین شیخعلی، سردار بدیع الزمان میرزا بسختی از بلخ دفاع کرد، ولی پس از چندی آثار قحط در شهر پیدا شد، امیر نظام الدین برای تقدیم معذرت و تسلیم شهر وسیله‌ای مؤثر به کار برد. به این معنی که محمد زمان میرزا را که در

همان روزها متولد شده بود در قماطی پیچیده به رسم شفاعت نزد سلطان حسین بایقرا فرستاد و به این ترتیب خود شهر را از حمله سپاهیان حفظ کرد. بعد از جنگ مرل که بدیع الزمان میرزا راه چاره را مسدود دید، با محمد زمان میرزا به جرجان رفت. از آنجا پس از زدو خورد و تسلیم شدن به ازبکان، از شیانی اجازه گرفت و به نزد شاه اسماعیل شتافت و تا سال ۹۲۰ در آنجا بود تا در آن سال از اردوی شاه صفوی به جرجان رفت و آنجا را هم تصرف کرد، اما دیری نپایید که مجبور شد به غرجستان برود و چنانکه گفتیم بالاخره در ۹۲۳ اجبارا به نزد بابر آمد. پس از مرگ بابر هم مدتی بر پسر او همایون یاغی گردید و بالاخره هنگامی که قشون همایون مورد خیانت بهادر شاه قرار گرفت، محمد زمان میرزا که در رکاب همایون بود در سال ۹۴۶ در رودخانه غرقه شد.

۴- ظهیر الدین محمد بابر میرزا نواده تیمور است که در سال ۸۸۸ متولد شده و در سال ۹۳۷ مرده. چندین سال با ازبکان پنجه انداخت، ولی چون هرگونه اقدامی را بیهوده دانست در صدد تصرف هند برآمد و آن مملکت را اندک اندک تصرف کرد و مؤسس سلسله سلطنتی شد به نام گورکانیان هند که تا سال ۱۲۷۵ ه. ق. که هندوستان مستعمره انگلستان گردید، ادامه داشت. وی نیز مردی خوش ذوق و

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۱

خوش گذران و در عین حال شجاع و اهل شعر و ادب بود.

۵- همایون شاه پسر بابر، که در هندسه و ریاضیات، همچنین در شعر و ادب دست داشت در اوایل سلطنت دچار عصیان برادران شد. در سال ۹۴۶ بسختی از شیر خان بهادر شاه شکست خورد و فرار کرد و پس از تحمل صدمات بسیار به ایران آمد و از شاه طهماسب اول کمک خواست. شاه صفوی نیروی قزلباش را به کمک او فرستاد و وی توانست بدین وسیله بر سلطنت موروث خود دست یابد. این پادشاه در سال ۹۶۳ از بام افتاد و در گذشت و ماده تاریخ وفات او این شد: «همایون پادشاه از بام افتاد».

۶- امیر نظام الدین علیشیر نوایی، این شخص معروفتر از آن است که به شرح آید، اجمالا گویم وی همدرس سلطان حسین بایقرا بود، در زمان سلطان ابو سعید مورد توجه واقع نشد، ولی در سال ۸۷۳، سلطان حسین بایقرا او را از سمرقند خواست و منصب مهرداری خود را به او داد. از این سال تا سال ۹۰۶ سال مرگ او، شخص اول دربار سلطان حسین بایقرا بود. وی تا حدی واضع ادبیات ترکی جغتایی است. دیوان اشعار ترکی و فارسی او هر دو مشهور است و آثار ادبی زیادی از خود بر جای گذاشته است. مهمترین تألیفات او خمسۃ المتحیرین و مجالس النفائس است، شرح مفصل اسامی کتب او در تحفه سامی آمده است (۱).

۷- امیر غیاث الدین محمد، چنانکه گفته شد این شخص مشوق خواندمیر است در نوشتن کتاب حبیب السیر؛ منتها عمرش وفا نکرد تا کتابی را که خواندمیر به تشویق او شروع کرده بود ببیند. چون شرح حال این شخص در کتاب حاضر آمده است بیش از این در اینجا تفصیل نمی دهد.

۸- کریم الدین حبیب الله ساوجی، وقتی که امیر غیاث الدین محمد به دست امیر خان موصولو که به نیابت از طرف طهماسب پسر شاه اسماعیل بر خراسان حکومت می کرد کشته شد، شاه اسماعیل امیر خان و طهماسب میرزا را احضار کرد و به جای آن سام میرزا و لله او دورمش خان را به حکومت خراسان فرستاد.

کریم الدین حبیب الله که وزیر این شخص اخیر است در سال ۹۲۸ در روز دوشنبه

(۱). تحفه سامی، چاپ تهران، ص ۱۸۰.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۲

هفتم صفر وارد هرات شد، دورمش خان، مهر عالی را بدو سپرد و او را در کارها قوی دست گردانید. این وزیر در انجام مقاصد ارباب فضل و دانش بکوشید و مالیاتهای ظالمانه را از مردمان برداشت (۱) و تا سال ۹۳۱ که دورمش خان فوت کرد بر سر کار بود

و اوضاع خراسان را که بر اثر هجوم متوالی ازبکان و ایجاد قحط و غلا دچار آشفتگی شده بود سر و صورتی بخشید. در ۹۳۱ حسین خان به جای دورمش خان از طرف شاه طهماسب به حکومت خراسان رسید و در زمان حکومت همین شخص، یعنی در ۹۳۳ بود که خواجه کریم الدین حبیب الله ساوجی به دست افراد شاملو کشته شد. جریان قضیه بدین ترتیب بود که یک عده از ایل شاملو که مرسوم خود را نگرفته بودند نزد وزیر آمده گفتند حال که مرسوم ما را نمی‌دهید ما را از نوکری اخراج نمایید. خواجه گفت رخصت دادم. گفتند چیزی بنویس که خط راه باشد. او نیز از غایت غرور نوشت. افراد شاملو به خدمت خلیفه خود یاراحمد رفتند و سپس به اتفاق او خانه وزیر را محاصره کردند. در این منازعه پسر وزیر کشته و خود او اسیر شد. آنگاه از درویش بیک روملو درخواست کرد که او را نزد سام میرزا برساند. او هم اطاعت کرد و خواست وزیر را متکرور از خانه بیرون برد، ولی نتوانست و افراد شاملو او را کشتند (۲).

آثار و مؤلفات خواندمیر:

اشاره

خواندمیر غیر از کتبی که نوشته و مهارت خود را در نثر آشکار کرده، شاعر نیز بوده است. اشعار او نسبت به اشعار شعرای مشهور ایران متوسط، بلکه از متوسط هم پایین تر است، مع هذا وقتی که موقعیت او را در نظر بگیریم و اشعار سایر شعرای آن زمان را - البته به غیر از جامی - سند و ملاک سنجش قرار دهیم، خواندمیر را در عداد بهترین شعرای اواخر قرن نهم و اوایل قرن دهم می‌شناسیم. از اشعار او آنچه دیده شده یا مرآئی و ماده تاریخ است، یا اشعاری که در حبیب السیر در آخر هریک از جزوات کتاب آمده. سام میرزا مؤلف کتاب تحفه سامی، نام خواندمیر را در جزو اسامی «حضرات واجب التعظیمی که اگرچه شاعر نبوده‌اند، اما گاهی به نظم اشعار زبان می‌گشوده‌اند» ذکر کرده و بعد از آنکه در حق او می‌نویسد: «وی از جمله مردم متعین شهر هرات بود» ذکر می‌کند که در انشا

(۱). احسن التواریخ، ص ۵۷.

(۲). همان، صص ۱۹۷-۱۹۸.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۳

فصاحت و شعر و بلاغت سرآمد زمان و اعجوبه دوران بود ... و در معما طبعش به‌انگیز بود «۱»، ولی از او شعری روایت نکرده است. برای خواندن نمونه‌ای از اشعار او رجوع کنید به حبیب السیر در انتهای فصل چنگیزیان و جزو چهارم از جلد سوم ص ۳ و خاتمه جزوات دیگر آن کتاب و صفحه ۲۶۷ و ۲۶۸ از همین کتاب.

از سال ۹۰۳ که سال تألیف اولین کتاب خواندمیر است تا ۹۴۲ که کتاب زندگانی او به پایان می‌رسد، سراسر عمر این نویسنده تحریر کتب و ضبط وقایع و تجدیدنظر در نوشته‌های خود گذشته است، به همین واسطه این مؤلف یکی از پرکارترین مؤلفین و مورخین ایرانی است و خوشبختانه تمام آثار او که همه در موضوع تاریخ و اخبار و ادب است باقی ماند، اگرچه دو تای آن بیشتر به چاپ نرسیده است. اینک شرح مجملی از هریک از کتب او:

الف - مآثر الملوك:

این کتاب را از آن جهت پیش از همه کتب او ذکر کردیم که به احتمال قوی اولین تألیف خواندمیر است، چه مؤلف در طی آن به

هیچ یک از تألیفات دیگر خود اشاره نمی‌کند و در ایام تألیف آن جد مادری او می‌خواند صاحب روضه الصفا زنده بوده است. چون شخص اخیر در ذی القعدة ۹۰۳ وفات کرده است، پس تألیف این کتاب محققا پیش از ۹۰۳ یا در طی آن سال صورت گرفته است. خواندمیر در مقدمه کتاب مزبور می‌گوید که از مدتها در این خیال بوده است که در باب زندگانی سلاطین و انبیا و خلفا و سخنان آنان کتابی بنویسد تا آنکه امیر علیشیر مشوق او در انجام این عمل شده و مؤلف، آن کتاب را به نام امیر علیشیر ساخته است. این کتاب که در ذکر مآثر و حکم و امثال ملوک و دانشمندان و انبیاست به دوازده فصل تقسیم می‌شود، بدین قرار: فصل اول: شمه‌ای از آثار و سخنان ملوک عجم و پادشاهان سلف، فصل دوم: آثار و سخنان انبیا و حکما از آدم تا بزرجمهر، فصل سوم: آثار و سخنان محمد و ائمه، فصل چهارم: در آثار و سخنان بنی امیه، فصل پنجم: در آثار و سخنان بنی عباس، فصل ششم: در آثار و سخنان امرا و سلاطین تا آل کرت، فصل هفتم: در ذکر آثار و سخنان خاقانان ترک «۲».

(۱). تحفه سامی، چاپ تهران، ص ۶۷.

(۲). رجوع کنید به ذیل فهرست نسخ فارسی موزه بریتانیا، تألیف ریو، ص ۱۸-۱۹.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۴

ب- خلاصه الاخبار فی بیان احوال الاخبار:

ظاهرا این کتاب دومین تألیف خواندمیر باشد. خود او در مقدمه کتاب می‌گوید که او پس از آنکه طرف توجه امیر علیشیر واقع شده و این وزیر کتابخانه خود را به اختیار او گذاشته توانسته است در ظرف شش ماه مندرجات کتاب خلاصه الاخبار را از آن کتابخانه و به نام امیر علیشیر استخراج کند. این است عین عبارت خلاصه الاخبار: «اما عالم السر و الخفیات آگاه است که اگر نه یمن اعتنا و حسن اهتمام عالیحضرت خداوند گاری هدایت شماری بودی آنچه در قرب ششماه نوشته شده به مدت شش سال به اتمام نرسیدی».

قسمت تاریخی این کتاب به وقایع سنه ۸۷۵ یعنی جلوس ثانوی سلطان حسین بایقرا تمام می‌شود، ولی از مطالبی که در شرح زندگانی پسران ابو سعید خان بیان می‌کند معلوم می‌شود که نسخه نهایی کتاب در ۹۰۵ اتفاق افتاده، خلاصه الاخبار شامل است بر یک مقدمه و ده مقاله و یک خاتمه، بدین ترتیب: مقدمه‌ای در خلقت عالم، مقاله اول در احوال انبیا، مقاله دوم در احوال حکما، مقاله سوم در احوال سلاطین قدیم ایران و ملوک عرب (آل لخم و غسانیان و ملوک حمیر)، مقاله چهارم در سیرت حضرت رسول، مقاله پنجم در احوال خلفا راشدین و ائمه، مقاله ششم در احوال بنی امیه، مقاله هفتم در احوال بنی عباس، مقاله هشتم در احوال طاهریان و صفاریان و سامانیان و آل بویه و آل زیار و غزنویان و اسماعیلیه مغرب و ایران و سلاجقه و خوارزمشاهیان و اتکابکان موصل و آذربایجان و فارس و لرستان و قراخانیان و آل مظفر و سربداریه و غوریان و ممالیک غوری و ملوک کرت، مقاله نهم در احوال چنگیز خان و اولاد او، مقاله دهم در احوال تیمور و جانشینان او تا سال ۸۷۵ خاتمه در وصف هرات و ترجمه احوال و مشاهیر معاصرین مؤلف.

این کتاب بعدها اساس تألیف حبیب السیر قرار گرفته است. نکته قابل توجه در باب این کتاب آنکه، بعضی از دانشمندان من جمله معتمد الدوله فرهاد میرزا در هویت مؤلف این کتاب به اشتباه افتاده و او را پسر خواندمیر دانسته‌اند «۱» در صورتی که خواندمیر خود به نوشتن کتاب خلاصه الاخبار تصریح می‌کند به این شرح:

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۵

«راقم این حروف در نثار بنده فقیر و ذره حقیر غیاث الدین بن همام الدین الحسینی المدعو بخواند امیر گاهی بنا بر اشارت عظماء ملک و ملت و احیاناً بر سیل رسوم و عادت در شیوه نظم و نثر مجلدات در سلک انشاء کشید و منشآت مکمل و مرتب گردانید، مانند خلاصه الاخبار فی اخبار الاخیار و منتخب تاریخ و صاف و مکارم الاخلاق و مآثر الملوک و دستور الوزراء و دیگر نسخ فوائد انتماء» (۱).

با این ترتیب دیگر شکی باقی نمی‌ماند که خلاصه الاخبار ساخته و پرداخته خواندمیر است. این کتاب از لحاظ تاریخ عمومی چندان مهم نیست، چه کار جوانی مؤلف بوده، ولی اهمیت آن بیشتر به خاتمه آن است، در ذکر شهر هرات و شرح احوال مشاهیر معاصرین مؤلف.

ج- دستور الوزراء:

در شرح احوال وزرای خلفای اسلام و سلاطین ایران است.

تألیف اولی این کتاب در ۹۰۶ اتفاق افتاده است، ولی مؤلف چند سال بعد، یعنی در ۹۱۵ تجدیدنظری در آن کرده و وزرای آخری سلطان حسین بایقرا را بر آن افزوده است؛ به همین مناسبت از این کتاب دو نوع نسخه در دست است. نسخه ثانوی کتاب، دوازده ترجمه حال از نسخه اولیه بیشتر دارد. خواندمیر کتاب را به نام خواجه کمال الدین محمود ترتیب داده و چنانکه گفتیم در ۹۱۵ پس از تجدیدنظر نام آن را دستور الوزراء نهاده است. انتخاب این نام فقط برای این است که آن به حساب جمل از تاریخ کتاب، یعنی ۹۱۵ خبر می‌دهد.

د- جلد هفتم روضه الصفا:

جلد هفتم روضه الصفا از خواندمیر است، چه به تصریح مؤلف اخیر در خلاصه الاخبار و حبیب السیر، صاحب روضه الصفا در ذی القعدة ۹۰۳ فوت کرده و قبل از آن بر اثر ضعف و بیماری مدتی صاحب فراش بوده، پس به طور قطع او نمی‌توانسته است که وقایع سنوات ۹۰۳ تا ۹۱۳ را به رشته تحریر آورده باشد؛ این است که خواندمیر یا کسی دیگر برای تکمیل روضه الصفا قسمت سلطنت سلطان حسین بایقرا را از روی حبیب السیر خلاصه کرده و به روضه الصفا ملحق کرده است. حاج معتمد الدوله فرهاد میرزا از جمله کسانی است که بدین

(۱). خلاصه الاخبار، ج ۱، مقدمه، ص ۴.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۶

موضوع برخورد و آن را در کتاب زنبیل خود تذکار داد، به این شرح: «جلد هفتم روضه الصفا که در این مدت کتاب قدیم نوشته‌اند و در این زمانها چاپ کرده‌اند، بتمامه از حبیب السیر نقل کرده ضمیمه روضه الصفا کرده‌اند و از این تذیل او را تکمیل نموده‌اند، غافل از آنکه اگر بر نظر ارباب بصیرت برسد خواهند یافت» (۱).

اشاره‌ای که فرهاد میرزا به چاپ این کتاب کرده، مقصود از چاپی است که مرحوم هدایت پس از نوشتن ذیلی بر روضه الصفا از این کتاب به عمل آورده است و آن را روضه الصفا ناصری نام نهاده. خود مرحوم هدایت هم به الحاقی بودن آن قسمت از روضه الصفا که جلد هفتم کتاب است پی برده، در پشت جلد می‌نویسد: «جلد هفتم از مجلدات تاریخ روضه الصفا که فرزند میرخواند، خواندمیر صاحب حبیب السیر تألیف کرده است» و در اینجا چنانکه مشاهده می‌شود مرحوم هدایت هم مثل بسیاری دیگر، خواندمیر

را به اشتباه پسر میرخواند دانسته است.

ه- مکارم الاخلاق:

بزرگواری و لطف امیر علیشیر از طرفی و مرحمت او نسبت به خواندمیر از طرفی دیگر، آن مورخ حق شناس را بر آن داشت تا درباره زندگانی و شرح بزرگواریهای مخدوم خود کتابی تألیف کند تا از مراحم آن وزیر بلندقدر و دانش پرور یادگاری باشد، اما چون امیر علیشیر در ۹۰۶ فوت کرد، خواندمیر بناچار کتاب خود را که پس از این تاریخ انجام یافته به سلطان حسین بایقرا تقدیم کرده است. این کتاب بیشتر شرح بزرگواری و حسن خلق آن وزیر است تا شرح زندگانی او. مطالب آن مرکب است از یک مقدمه و ده مقصد و یک خاتمه، بدین قرار:

مقدمه در تولد امیر علیشیر، مقصد اول در سیرت شریف و بزرگواری او، مقصد دوم در بلندی مقام علمی او، مقصد سوم در اشعار او، مقصد چهارم در آثار منثور او، مقصد پنجم در کرم و بخشش او، مقصد ششم در توجه او به مطالب دین و مراعات آنها، مقصد هفتم در رحم و شفقت او، مقصد هشتم در تواضع او، مقصد نهم در گذشت و درویش نوازی او، مقصد دهم در سخنان پسندیده و مطایبات او، خاتمه در ذکر پاره‌ای از حکایات و نوادر منسوب به او «۲».

این کتاب گویا پس از تألیف شهرت زیاد یافته است، چه خواندمیر خود درباره

(۱). زنبیل، ص ۲۰۰.

(۲). رجوع شود به فهرست ریو، ج ۱، ص ۳۶۷.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۷

آن می‌نویسد: «... در بیان مکارم اخلاق و محاسن آداب و تفصیل اشعار و مؤلفات و تعداد آثار و عمارات آن فرخنده صفات رساله علیحده مکارم الاخلاق نام در سلک تحریر کشیده است و آن نسخه در میان فرق انام اشتها تمام دارد...» «۱».

و- منتخب تاریخ و صاف:

از این کتاب که ظاهراً از دست رفته و ظاهراً اثری از آن در کتابخانه‌های معروف دنیا به جا نیست، خواندمیر خود در مقدمه حبیب السیر ذکر می‌کند، اما درست نمی‌دانیم که این انتخاب او از کتاب تجزیه الامصار و ترجمیه الاعصار، یعنی تاریخ معروف شرف الدین عبد الله بن فضل الله شیرازی ملقب به وصاف الحضرة چگونه صورت گرفته بوده و خواندمیر چه قسمتهایی از آن را حذف و چه قسمتها را باقی گذاشته بوده است. احتمال قوی می‌رود که منتخب تاریخ و صاف خواندمیر فقط شامل مطالب تاریخی آن کتاب بوده و آنچه را که وصاف الحضرة برای نمودن هنر انشا و بلاغت‌سازی و عبارت‌پردازی در وصف مناظر و معارک آورده و همانها نیز از ارزش این کتاب نفیس کاسته حذف کرده باشد.

ز- همایون‌نامه:

این کتاب را که بعد از حبیب السیر تألیف یافته، خواندمیر به نام همایون پادشاه پسر ظهیر الدین محمد بابر پرداخته است و موضوع آن قواعد و قوانینی است که همایون وضع کرده و آثاری که او از خود برجای گذاشته بوده است. این کتاب که ظاهراً آخرین تألیف خواندمیر باشد، به تصریح خود او در مقدمه آن، در موقعی که همایون در گوالپور بوده، یعنی در ۹۴۱ به رشته نگارش آمده است «۲».

ح - نامه نامی:

نامه نامی نام مجموعه‌ای است از مراسلات و منشآت که آنها را خواندمیر به عنوان دستور کتابت و انشا جهت منشیان و مترسلان از رسائل و مکاتبات رسمی و درباری پیشینیان جمع آورده است. این کتاب را چنانکه خواندمیر در اوایل آن تصریح می‌کند در وقتی که سنین عمر او در میان چهل و شش

(۱). حبیب السیر، ج ۳، جزو ۳، ص ۲۴۹ و صفحه ۲۹۳ از کتاب حاضر.

(۲). فهرست ریو، ج ۳، ص ۱۰۲۴.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۸

و چهل و هفت بوده به انجام رسانده و جمله «منشآت لطیفه» که با ۹۲۸ برابر است ماده تاریخ اتمام آن است.

نامه نامی مشتمل است بر یک مقدمه در تاریخ طرز انشا و اصول و قواعد آن و هشت فصل به شرح ذیل:

فصل اول در مراسلات سلاطین و امرا و وزراء، فصل دوم در مراسلات شیوخ و علما و قضات، فصل سوم در مراسلات حکام و مأمورین، فصل چهارم در مراسلاتی که خطاب به محترفه و پیشه‌وران است، فصل پنجم در مراسلات به خویشان و دوستان، فصل ششم در مراسلات تهنیت، فصل هفتم در مراسلات تعزیت، فصل هشتم در مراسلات متفرقه، خاتمه در ذکر یک عده رباعی و قطعات منظوم از خود مؤلف برای گنجاندن در مراسلات و معمیات و ماده تاریخها.

نامه نامی مشتمل بر یک عده از اسناد تاریخی و مراسلات رسمی بسیار مهم است. از این کتاب یک نسخه به نشانه ۱۸۴۲ از ذیل نسخ فارسی در کتابخانه ملی پاریس موجود است «۱».

ط - حبیب السیر فی اخبار افراد البشر:

بزرگترین و بهترین آثار خواندمیر، کتاب حبیب السیر فی اخبار افراد البشر است و این کتاب، تاریخی است عمومی از زمان خلقت تا سال ۹۳۰ هجری.

شروع به تألیف کتاب، همچنانکه خود مؤلف در مقدمه تصریح می‌کند، به دستور امیر غیاث الدین محمد بن یوسف الحسینی انجام گرفته، ولی هنوز جزوی بیش نوشته نشده بود که مخدوم و ممدوح مؤلف بر دست امیر خان حکمران خراسان کشته شد «۲» و «آفتاب برج نقابت سر در نقاب اغتراب کشید». قتل سید غیاث الدین باعث اغتشاشات و انقلابی در خراسان شد که دیگر برای خواندمیر یارای نوشتن نگذاشت؛ بناچار دفتر برهم نهاد تا آنکه وضع خراسان دگرگونه شد و درمش خان از جانب سام میرزا عهده‌دار امور خراسان و حبیب الله ساوجی به وزارت او نائل گردید. این مرد چنانکه در صفحات پیشین نوشته شد مردی کریم و

(۱). ر. ک: فهرست آن کتابخانه، تألیف بلوشه، ج ۴، ص ۲۷۹ - ۲۸۱.

(۲). برای تفصیل واقعه ر. ک: ص ۲۶۲ - ۲۶۶ کتاب حاضر.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۹

نسبت به اهل هنر و دانش مساعد و موافق بود، به‌طوریکه هنگامی که خواندمیر به خدمت او رفت و اجزای متشتت کتاب را به عرض رساند، چون خود نیز اهل تاریخ و حدیث و آشنا به احوال گذشتگان بود کتاب او را پسندید و خواندمیر را به اتمام کتاب تشویق نمود هرچند خواندمیر، شکستگی دل و سرشکستگی فکر را بهانه آورد مفید نیفتاد، لاعلاج دوباره شروع به تحریر نمود.

از آنجا که احسان و مساعدتهای خواجه کریم الدین، خواندمیر را نهایت درجه سپاسگزار کرده بود، کتاب خود را به نام آن وزیر کرده، حبیب السیر نام نهاد.

شروع به تألیف حبیب السیر، چنانکه ذکر شد در سال ۹۲۷ بوده؛ پس از یک چند وقفه که بر اثر از دست دادن مخدوم خود بود، خواندمیر دوباره به تألیف کتاب مشغول شد تا در سال ۹۳۰ اتمام پذیرفت. خواندمیر تاریخ اتمام آن را فقط ۹۳۰ نوشته است و جمله «آثار الملوک و الانبیاء» را ماده تاریخ اتمام آن یافته، ولی تصریح نکرده است که در چه ماه این تألیف انجام پذیرفته است. از طرفی دیگر چون در شرح زندگانی شاه اسماعیل می‌نویسد: «لله الحمد و المنه که تا غایت که تاریخ هجری بمه ربیع الاول سنه ثلثین و تسعمائه رسیده این پادشاه مرتضوی خصال در دار السلطنه تبریز بر سریر سلطنت و استقلال تمکن دارد» (۱). و چون ذکر از وفات شاه اسماعیل صفوی که در همان سال، منتها در نوزدهم ماه رجب آن اتفاق افتاده است ننموده، چنین برمی‌آید که اتمام کتاب بین ربیع الاول و رجب ۹۳۰ صورت گرفته است.

علاوه بر جمله: «آثار الملوک و الانبیاء» خود او ماده تاریخ دیگری برای کتاب خود ساخته و آن را در این بیت گنجانده است: چون خامه کرد قصه اهل جهان بیان شد سال اختتام: «خبر از جهانیان» همچنین جمله: «اخباره صحیحه» که شهاب الدین احمد الحقیقی (۲) پیدا کرده است، از این سال خبر می‌دهد:

هذا کتاب یحکی عن جمله الوقایع اخباره صحاح انواره صریحه
اذتم قد سألت تاریخه و شأنه فی مجمع فقالوا: «اخباره صحیحه»

(۱). حبیب السیر، ج ۳، جزو ۴، ص ۱۱۰.

(۲). برای اطلاع از شرح حال او رجوع شود به صفحات ۲۵۲-۲۵۴ همین کتاب.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۰

خواندمیر در این کتاب خود یک بار دیگر تجدیدنظر کرده است. این تجدیدنظر در موقعی صورت گرفته که او عازم سفر قندهار بوده است. در این شهر، مؤلف قسمتی از کتاب خود را ثانیا نوشت، ولی قبل از آنکه «عدد اجزاء از مرتبه آحاد تجاوز نماید» دست تقدیر او را به هندوستان کشانید. در ۱۰ جمادی الثانی به طرف هند حرکت کرد. پس از هفت ماه تحمل زحمت و گرما، در ۴ محرم ۹۳۵ به آگره، مقر سلطنت ظهیر الدین محمد بابر، مؤسس سلسله گورکانی هند رسید و به قول خود همان روز «بیشائبه انتظار بتقبیل قوایم سریر سپهر مقدار» او سرفراز شد، ولی در ترجمه واقعات بابری و در تاریخ فرشته، ملاقات او، در هشتم ربیع الاول ۹۳۵ نوشته شده است. از همین تاریخ به بعد خواندمیر در رکاب بابر بود و به همراه او به مسافرت بنگاله رفت. با این همه در طی راه از اشتغال به کتاب خود غافل نمی‌شد.

سرانجام در منزل تیر میانه که نزدیک اجتماع در رودسر و گنگ است تجدیدنظر یا در حقیقت نسخه ثانی کتاب خاتمه یافت. کتاب حبیب السیر در سه جلد ترتیب داده شده؛ جلد اول از ابتدای خلقت تا زمان خلفای راشدین، جلد دوم در ذکر ائمه اثنی عشر و خلفای عباسی و سلاطین معاصر با ایشان و جلد سوم از مغول تا سلطنت شاه اسماعیل. در آخر کتاب هم تحت عنوان «ذکر بدایع و غرایب ربع مسکون و عجایب جهان بوقلمون» فصلی نسبتاً مفصل در بیان عجایب بلاد و نواحی آمده است که از لحاظ دانستن میزان اطلاعات ایرانیان قرن نهم و دهم از اوضاع دنیا بسیار قابل توجه است.

کتاب حبیب السیر یک بار در تهران در سال ۱۲۷۱ قمری و بار دیگر در فاصله سالهای ۱۲۷۱-۱۲۷۳ در بمبئی به طبع رسیده است و این البته غیر از قسمتهای مختلف آن است که توسط اروپاییان چاپ شده و یا به السنه مختلفه ترجمه یافته است. (برای تفصیل این قسمت رجوع کنید به کتاب ادبیات ایران تألیف استوری) C. A. Storey (صفحات ۱۰۶-۱۰۸).

قسمتهایی که در این کتاب از حبیب السیر نقل شده منحصر از روی نسخه چاپ بمبئی سال ۱۲۷۱-۱۲۷۳ است و احیاناً در بعضی موارد به یک نسخه خطی از آن کتاب نیز مراجعه به عمل آمده است.

عبدالحسین نوائی

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۱

رجال کتاب حبیب السیر

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۳

ایام سلطنت چنگیز خان (۶۰۳-۶۲۴)

ذکر شیخ نجم الدین کبری و شهید شدن او به تقدیر ایزد تعالی

نام شیخ نجم الدین، احمد بن عمر الخیوقی است و لقبش کبری و بدان جهت ملقب به این لقب گشت که در وقت تحصیل با هر طالب علمی که بحث می کرد بر وی غالب می آمد و بدین سبب او را طامه کبری لقب داده اند؛ بعد از آن از کثرت استعمال، طامه را انداخته کبری گفتند و بعضی بر آنند که لقب آن حضرت جناب کبری بوده. ای هو نجم الکبراء جمع تکثیر للکبیر و الصحیح هو الاول کذا فی تاریخ الیافعی رحمه الله و شیخ ولی تراش نیز از القاب آن جناب است و به سبب آن این لقب بر وی اطلاق کردند که نظرش بر هر که افتادی به مرتبه ولایت رسیدی.

مصراع:

سگ چو شد منظور نجم الدین، سگان را سرور است. کنیت شیخ نجم الدین ابو الجناب بود، امیر اقبال سیستانی در رساله‌ای که مشتمل است بر سخنان شیخ رکن الدین علاء الدوله سمنانی، آورده است که شیخ نجم الدین در ایام جوانی جهت سماع حدیث از خوارزم به همدان رفت و چون از علمای آنجا رخصت نقل حدیث یافت به اسکندریه شتافت و از محدث اسکندریه نیز اجازت حاصل کرد و در وقت مراجعت، شبی حضرت رسالت صلعم را در خواب دید و از آن حضرت استدعای کینتی نمود. رسول (ص) فرمود که ابو الجناب. آن جناب پرسید که ابو الجناب مخففه فرمود لا مشدده. شیخ چون از خواب در آمد از معنی این کنیت چنان فهم کرد که از دنیا اجتناب می باید نمود، لاجرم همان جا از علایق دنیوی خود را مجزّد ساخته در طلب مرشدی که دست ارادت به وی دهد آغاز سفر نمود، چون به خوزستان رسید در خانقاه شیخ اسماعیل قصری، پهلوی بستر ناتوانی نهاد و به یمن توجه خاطر شیخ، از آن مرض نجات یافت و مرید وی گشته به سلوک مشغول شد و چندگاه آنجا مشغول بود. شبی به خاطرش خطور نمود که علم ظاهر من از شیخ اسماعیل زیادت است و از علم باطن نیز حظّ تمام یافته‌ام و این معنی بر شیخ اسماعیل ظاهر گشته بامداد آن جناب را طلبید و گفت برخیز و سفر کن که تو را به خدمت شیخ عمار یاسری باید رفت.

شیخ نجم الدین دانست که شیخ اسماعیل بر آنچه در خاطرش خطور نموده بود

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۴

اطلاع یافته، اما هیچ نگفت و به ملازمت شیخ عمار شتافته بعد از مدتی که آنجا به سلوک مشغولی کرد، شبی همان حدیث بر ضمیرش گذشت و صباح شیخ عمار او را گفت: نجم الدین برخیز و به مصر رو پیش شیخ روزبهان تا این هستی را به ضرب سیلی از سر تو بیرون برد. در نفحات از شیخ نجم الدین منقول است که گفت: چون به مصر رسیدم شیخ روزبهان را در بیرون خانقاه او دیدم که به آب اندک وضو می ساخت. به خاطرم گذشت که ظاهراً شیخ نمی داند که به این قدر آب وضو جایز نیست و چون شیخ از وضو فارغ شد دست بر روی من افشاند و به سبب قطرات آب وضوی شیخ که بر روی من رسید بیخود شده دیدم که قیامت قائم

است و مردم را می‌گیرند و به آتش می‌اندازند و بر ممر آتش، پیری بر پشته‌ای نشسته و هر کس می‌گوید من تعلق به وی می‌دارم او را می‌گذارند. ناگاه مرا نیز بگرفتند و به جانب آتش کشیدند و چون گفتم من از جمله متعلقان ایشانم مرا رها کردند؛ لاجرم از آن پشته بالا رفتم و مشاهده نمودم که شیخ روزبهان است. پیش وی شتافتم و در پایش افتادم. سیلی سخت بر قفایم زد، چنانکه بر وی درافتادم و گفتم: بیش از این اهل حق را انکار مکن. بعد از آن از غیبت باز آمدم، دیدم که شیخ از نماز فارغ شده. پیش وی رفتم و روی بر پایش نهادم. شیخ در شهادت نیز همچنان سیلی بر پس سر من زد و همان لفظ بر زبان راند و بدان سبب، عجب از طبیعت من زایل گشته، شیخ روزبهان مرا به خدمت شیخ عمار یاسر باز گردانید و به وی نوشت که هر چند مس داری بفرست تا من زر خالص ساخته باز پیش تو فرستم. شیخ نجم الدین مدتی دیگر در خدمت شیخ عمار به سر برده چون به درجه کمال رسید رخصت یافت و به خوارزم شتافته بنیاد ارشاد کرد.

نقل است که در آن زمان که سپاه مغول به جانب خوارزم توجه نمودند، چنگیز خان و اولادش که بر علو مرتبه شیخ نجم الدین وقوف یافته بودند چند نوبت کس نزد آن جناب فرستاده التماس کردند که از جرجانیه بیرون رود تا آسیبی به ذات بابر کاتش نرسد، اما شیخ آن ملتمس را اجابت نفرمود و فرمود که ما در وقت آسایش و فراغت با این مردم به سر برده‌ایم، چگونه جایز باشد که در زمان نزول رنج و عنا و حلول محنت و بلا از ایشان مفارقت اختیار کنیم و چون آن لشکر قیامت اثر نزدیک خوارزم رسیدند و شیخ نجم الدین و شیخ سعد الدین حموی و شیخ رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۵

رضی الدین علی لالا و شیخ سیف الدین باخرزی و بعضی دیگر از اعظام اصحاب را که زیاده بر شصت نفر بودند رخصت داد که از آن ولایت بیرون روند. ایشان گفتند چه شود اگر حضرت شیخ دعا کنند تا این بلا از اسلام مندفع گردد. شیخ فرمود که این قضایی است مبرم و به دعا علاج نمی‌پذیرد. آن جماعت گفتند پس مناسب آن است که شیخ با ما در این سفر موافقت نمایند. جواب داد که مرا اذن خروج نیست و همین جا شهید خواهم شد و اصحاب، آن جناب را وداع کرده به هر طرف رفتند و در روزی که کفار مغول به شهر درآمدند، شیخ نجم الدین جمعی را که در خدمتش باقی مانده بودند طلبید و گفت: «قوموا علی اسم الله فقاتلوا فی سبیل الله». آنگاه برخاسته خرقه خود را برافکند، میان محکم بیست و بغل پرسنگ ساخته نیزه‌ای به دست گرفت و روی به جنگ مغولان آورد و بر ایشان سنگ می‌زد تا سنگهایی که در بغل داشت تمام شد و لشکر چنگیز خان آن جناب را تیرباران کرده یک تیر بر سینه مبارکش آمد و چون آن تیر را بیرون کشیدند، مرغ روح مطهرش به ریاض بهشت مأوا گزید.

گویند که شیخ نجم الدین در وقت شهادت، پرچم کافری را گرفته بود؛ پس از آنکه از پای درافتاد ده کس نتوانستند که آن کافر را از دستش خلاص سازند و عاقبت کاکل کافر را بردند و نظر به این معنی، مولانا جلال الدین رومی گفته است:

رباعی

ما از آن محتشمانیم که ساغر گیرندنی از آن مفلسکان که بز لاغر گیرند

به یکی می‌دست خالص ایمان نوشند به یکی دست دگر پرچم کافر گیرند (جزو ۱، ج ۳، ص ۲۱-۲۳)

سلطنت منکوقاآن (۶۴۶-۶۵۶)

شیخ ابو المعالی سیف الدین سعید بن مظفر باخرزی

از جمله مشایخ اسلام و مقویان ملت، حضرت خیر الانام علیه السلام، شیخ

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۶

ابو المعالی سعید بن مظفر «۱» باخرزی است که ملقب است به شیخ العالم و در سلک خلفای شیخ نجم الدین کبری انتظام داشت و با منکوقاآن معاصر بود و سورقوتی بیگی، والده منکوقاآن با آنکه متابعت ملت مسیحا- علیه السلام- می نمود، در ایام دولت پسر، هزار بالش نقره به بخارا که مسکن شیخ سیف الدین بود فرستاد تا مدرسه‌ای ساخته مستغلات خریدند و بر آن بقعه وقف کردند و تولیت آن مدرسه و موقوفات آن را به شیخ تفویض فرمود «۲» و در نفحات مسطور است که روزی شیخ سیف الدین بر جنازه درویشی حاضر گشت، گفتند شیخا تلقین فرماید. در پیش روی میت بایستاد و زبان به ادای این رباعی بگشاد:

گر من گنه جمله جهان کردستم لطف تو امید است که گیرد دستم

گفتی که به وقت عجز دست گیرم عاجز تر از این خواه کاکنون هستم وفات شیخ سیف الدین بعد از فوت منکوقاآن، به سه سال فی شهور ثمان و خمسین و ستمایه «۳» به وقوع پیوسته و مرقد منورش در بخارا مشهور است.

(جزو ۱، ج ۳، ص ۳۶)

قیدو خان زین الدین قدسی

از جمله افاضل مولانا زین الدین قدسی ملازم قیدو خان بوده. نظم این رباعی را به وی اسناد می نموده اند:

رباعی

اندر ره حق که بنده و شاه یکی است محبوب و مقربان درگاه یکی است

بتخانه شدم دوش بتی را دیدم انگشت برآورده که الله یکی است (جزو ۱، ج ۳، ص ۴۳)

(۱). صحیح: مطهر است نه مظفر.

(۲). ر. ک: جامع التواریخ رشیدی، ص ۲۷۲-۲۷۳، چاپ لیدن و جهانگشای جوینی، ج ۳، ص ۹ و تاریخ گزیده ص ۷۹۱ و نفحات الانس در شرح حال او.

(۳). وفات او در ۲۵ ذی القعدة ۶۵۹ اتفاق افتاده است (الجواهر المضية ج ۱، ص ۲۴۹).

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۷

جانی بیک (۷۴۱-۷۵۸)

قاضی محیی الدین بردعی

در ایام دولت او، اشرف بن تیمورتاش بن چوپان بر ازان و آذربایجان استیلا یافت.

آغاز ظلم و تعدی نموده، چنانکه اکثر اشراف و اعیان آن بلدان جلای وطن اختیار کرده؛ از آن جمله قاضی محیی الدین بردعی به سرای، که دار الملک جانی بیک خان بود رفت و به نصیحت و موعظه مشغولی فرمود و در روزی که پادشاه و ارکان دولت در مجلس وعظ تشریف داشتند، حکایت ظلم اشرف به عبارتی تقریر کرد که همه در گریه افتادند و گفت که چون بندگان این آستان را استطاعت دفع آن ظالم میسر است، اگر در این باب غفلت دارند در قیامت مؤاخذ خواهند بود. این سخن تأثیر تمام کرده، جانی بیک خان با سپاه فراوان فی سنه ثمان و خمسین و سبعمایه متوجه آذربایجان گشت ...

(جزو ۳، ج ۳، ص ۴۴)

سلطنت جغتای (۶۲۴-۶۳۹)

ذکر ابو یعقوب السکاکی و حبش عمید و بیان آنچه میان ایشان به وقوع انجامید

عالم فاضل ابو یعقوب السکاکی که کتاب مفتاح در علم معانی بیان از جمله مؤلفات بلاغت نشان اوست، از علوم غریبه و عجیبه و تسخیر جن و نیر نجات و دعوت کواکب و طلسمات و فن سحر و سیمیا و خاصیت اجسام ارض و اجرام سماء وقوف تمام داشت و این معنی از تقریر حبش عمید و وزیر دیگری از نواب پایه سریر سلطنت مصیر بر جغتای خان ظاهر گشته آن جناب را طلبید و انیس و جلیس خویش گردانید و سکاکی پیوسته غرایب اشیا به پادشاه می نمود و آن معنی موجب مزید اعزاز و احترامش می گردید؛ از جمله آنکه در روزی که جغتای خان بر صندلی نشسته بود، دید که کلنگی چند در فضا هوا طیران می نمایند و دست به تیر و کمان برد. سکاکی پرسید که پادشاه کدام یک از این کلنگان را می خواهد که بر زمین افتد.

جغتای به انگشت گفت، اولین و آخرین و یکی از اینها که در میان می پرد. سکاکی

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۸

خطی مدور بر زمین کشید و افسونی خواند و به انگشت اشارت کرد. فی الحال آن سه کلنگ بر زمین افتاد. جغتای انگشت تعجب به دندان گرفته به مرتبه ای مرید و معتقد ابو یعقوب شد که پیش او به دو زانوی ادب می نشست و در آن ایام نوبتی سکاکی به عرض جغتای رسانید که در آن فرصت که در بغداد بودم از وزیر رنجیده، آتش را ببستم، چنانچه هرچند سعی می کردند افروخته نمی شد و بعد از سه شبانه روز فریاد از نهاد خلاق بر آمد. خلیفه دانست که این معنی از نتایج طبیعت من است، لاجرم مرا طلبیده گفت که آتش را بگشای. گفتم وقتی می گشایم که در بغداد ندا کنند که این فعل از سکاکی صدور یافته و وزیر بوسه بر ... سگ دهد و همچنین کردند تا آتش را بگشودم.

القصة، تقرّب سکاکی نزد جغتای بدان مرتبه رسید که آتش رشک و حسد در ضمیر وزیر مشتعل گردید و همت بر استیصال آن زبده اهل فضل و کمال بست و سکاکی بر این قضیه وقوف یافت، بر وی مسابقت جست و با جغتای خان گفت که از دلایل نجوم چنان معلوم می شود که کوکب دولت و اقبال حبش عمید به درجه هبوط و حدود نحوس رسیده و از آن می ترسم که شقاوت و ادبار او در سلطنت و اقبال تو سرایت کند و جغتای این سخن باور کرده فی الحال حبش را از وزارت معزول ساخت و چون یک سال از عزل وزیر بگذشت و اختلال در احوال ملک و مال ظاهر گشت، جغتای با سکاکی گفت که ضعف و نحوست طالع مردم دوام ندارد شاید که کوکب بخت حبش عمید قوت گرفته باشد. سکاکی از وخامت عاقبت خیانت اندیشیده گفت می تواند بود، و جغتای بار دیگر منصب وزارت را به حبش تفویض فرمود و او کمر قصد ابو یعقوب بر میان بسته زبان به غیبتش بگشاد. در آن اثنا سکاکی تسخیر مریخ کرده لشکری آتش و شمشیر که ساز و سلاح آن نیز آتشین بود در خرگاه جغتای ظاهر گردانید و جغتای از مشاهده آن حال اندیشناک شده، حبش مجال سعایت یافت و گفت چون سکاکی بر ایجاد امثال این امور قدرت دارد می تواند بود که خیال سلطنت نموده به قصد پادشاه لشکری آتشین کشد و این سخن مؤثر افتاده جغتای خان، سکاکی را محبوس گردانید و او سه سال در زندان به سر برده، بعد از آن روی به عالم آخرت آورد.

(جزو ۱، ج ۳، ص ۴۶-۴۷)

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۹

زمان هولاکو خان (۶۵۴-۶۶۳)

خواجه نصیر الدین طوسی

کنیت آن جناب ابو جعفر است و نامش محمد بن حسن و خواجه نصیر. در اصل از ساوه است، اما چون در طوس متولد شده نشو و

نما یافت، به طوسی مشهور گشت و آن جناب در تمامی اقسام حکمت بر حکمای اعصار و علمای ادوار رتبه تقدم داشت و در سایر علوم معقول و منقول به قلم جودت طبع و حدت ذهن نقش کمال مهارت بر لوح خاطر نگاشت و کیفیت افتادن خواجه به قلعه میمون دز و رسیدن او به درگاه ایلخان چنان بود که در زمان مستعصم خلیفه، جناب خواجه روزی چند در ولایت قهستان ساکن شد و حاکم آن خطه، ناصر الدین محتشم، ابواب لطف و کرم بر روی روزگار آن علامه عالی مقدار گشاده آن جناب در آن ایام کتاب اخلاق ناصری به نام او تألیف نمود و قصیده عربیه در مدح مستعصم خلیفه در سلک نظم کشیده به بغداد فرستاد و ابن علقمی را این صورت موافق مزاج نازک نیفتاده بر پشت همان قصیده به ناصر الدین محتشم نوشت که مولانا نصیر الدین به خلیفه روی زمین آغاز مکاتبات و مراسلات فرموده، از این اندیشه غافل نباید بود و این امر بزرگ را خرد نتوان شمرد و چون آن نوشته به نظر ناصر الدین نازنین [کذا] رسید، خواجه را حبس فرمود و در وقتی که در نزد علاء الدین محمد به قلعه الموت یا میمون دز می‌رفت آن جناب را همراه برده به او سپرد، بنابر آن، آن علامه زمان چندگاه به حسب ضرورت در میان ملاحده اقامت نمود و چون اساس دولت آن طایفه به صدمت سپاه مغول درهم شکست خواجه از میمون دز بیرون آمده به خدمت ایلخان پیوست و به اصناف الطاف اختصاص یافته در سلک خواص و مقربان منتظم شد و بنابر آنکه وفور تعصب مستعصم در مذهب در نزد خواجه نصیر ظاهر بود، هولاکو خان را بر آن داشت که به صوب بغداد لشکر کشید تا مهم بغدادیان بدانجا انجامید که سابقا مذکور گردیده. از جمله مؤلفات خواجه، شرح اشارات و متن تجرید و نقد محصل و زبده و تذکره در حکمت و معینیه در هیئت و اوصاف الاشراف در سلوک و اخلاق ناصری و تنسوق نامه ایلخانی مشهور است و نکات و دقائق آن کتب بر السنه و افواه جمهور علما و فضلاء مذکور و تاریخ وفات

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۴۰

آن علامه پسندیده صفات از این قطعه معلوم می‌شود که:

نصیر ملت و دین پادشاه کشور فضل یگانه‌ای که چو او مادر زمانه نژاد

به سال ششصد و هفتاد و دو بذو الحجه به روز هیژدهم در گذشت در بغداد در جامع رشیدی مسطور است که خواجه نصیر الدین وصیت فرمود که او را در جوار مزار فیض آثار امام بزرگوار موسی الکاظم - علیه السلام - دفن کنند، لا-جرم در پایان آن مرقده عطفشان جهت او آغاز حفر قبر کردند. ناگاه سردابه کاشی کاری ظاهر شد و بعد از تقدیم لوازم تفحص و تفتیش به وضوح پیوست که آن مضجع را ناصر خلیفه برای خود ساخته بود. پسرش ظاهر، به خلاف وصیت، پدر را در رصافه دفن فرمود. از غریب حالات آنکه سردابه، در روز شنبه یازدهم جمادی الاول سنه پانصد و نود و هفت تمام شده بود و در همان روز خواجه نصیر الدین تولد نموده و مدت عمر خواجه هفتاد و پنج سال و هفت ماه و هفت روز بود، و العلم عند الله المعبود.

(جزو ۱، ج ۳، ص ۶۰-۶۱)

اثیر الدین اومانی

دیگری از افاضل آن زمان

اثیر الدین اومانی است و اومان قریه‌ای است در نواحی اعلم از ولایت همدان و اثیر الدین قبل از استیلای هلاکو خان بر بغداد در مصاحبت سلیمان‌شاه که در سلک نواب مستعصم منتظم بود به سر می‌برد و در مدح او اشعار آبدار نظم می‌کرد. در تاریخ گزیده مسطور است که اثیر الدین اومانی در اواخر ایام زندگانی از قاضی همدان که موسوم و ملقب به مجد الدین طویل بود برنجید و این قطعه در هجو او منظوم گردانید، قطعه:

نه از آن داشت قضا مرگ وی اندر تأخیر که برید اجلش می‌نماید تعجیل

لیک در تیه ضلالت نه چنان گم گشتست که به صد سال برد ره به سرش عزراییل و مضمون این قطعه در مزاج قاضی که مردی متقی بود تأثیر نموده چهل نوبت سوره انعام خواند و بر اثیر الدین نفرین کرد و هم در آن نزدیکی به تیر بیداد چرخ اثیر درگذشت. (جزو ۱، ج ۳، ص ۶۱)

[خواجه صفی الدین عبد المؤمن]

و از آن جمله دیگری

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۴۱

خواجه صفی الدین عبد المؤمن است که در فن ادوار موسیقی در عرصه گنبد دوار بی‌بدل بود و مانند فیثاغورس در وقوف بر شعبات اصول مقامات ضرب المثل و استاد صفی الدین نیز در زمان مستعصم در بغداد می‌بود و در وقت قتل و غارت آن بلده در گوشه‌ای خزیده و نیم‌روزی خود را به نواحی خرگاه هلاکو خان رسانید و بر پای ایستاده آغاز بربط نواختن کرد و بنا بر آنکه آن نوای روح‌افزای اصلا در مغولان بی‌سروپا تأثیر نمی‌کرد تا وقت غروب هیچ‌کس به حالش نپرداخت. آخر الامر یکی از اهل هوش شمه‌ای از فضایل آن استاد ماهر به گوش پادشاه قاهر رسانید و ایلخان، آن جناب را خوشتر از بربطش نواخته مالی خطیر از ارتفاعات و مستغلات بغداد مقرر ساخت که هر ساله به وی رسانند و آن عارفه مدتی مدید به خواجه صفی الدین و اولادش می‌رسید و در زمان اباقا خان که دولت خواجه شمس الدین محمد ارتفاع یافت، خواجه به ملازمت آستان وزارت آشیان شتافت. وزیر صافی ضمیر ولد ارشد خود خواجه شرف الدین هارون را شاگردش ساخت و استاد صفی الدین در آن اوقات به تصنیف رساله شرفیه پرداخت.

(جزو ۱، ج ۳، ص ۶۱)

[حسام الدین منجم]

و از آن جمله دیگری

حسام الدین منجم است و آن ایام که ایلخان به قتل مستعصم فرمان داد، حسام الدین به ملازمت پادشاه وقت رفت و گفت اگر خلیفه کشته گردد عالم سیاه و تاریک شود و علامت قیامت مشاهده افتد و امثال این کلمات مهابت آمیز چندان عرض نمود که هلاکو خان در کشتن خلیفه تردد پیدا کرده در آن باب با خواجه نصیر الدین طوسی مشورت فرمود. خواجه گفت که زکریای پیغامبر و یحیی معصوم را- سلام الله علیهما- به قتل آوردند، هیچ یک از این حالات به وقوع نپیوست و اگر حسام الدین دعوی می‌نماید که این احوال بر خونریزی آل عباس مترتب می‌شود غلط است، زیرا که چندین تن از ایشان را پیش از این کشته‌اند، نه آفتاب منکسف شد و نه قمر منخسف «۱». آنگاه ایلخان از حسام الدین مچلکا ستاند که بعد از قتل خلیفه تا مدتی معین اگر آنچه گفته به ظهور نرسد او را بکشد و چون آن مدت انقضا

(۱). جامع التواریخ رشیدی، ص ۲۶۰-۲۶۲، از چاپ کاترمر.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۴۲

یافت، در شب پنجشنبه هشتم محرم سنه احدی و ستین و ستمایه، حسام الدین به تیغ مغولان پرخشم و کین کشته شد. (جزو ۱، ج ۳، ص ۶۱)

[نجم الدین دبیران]

و دیگری

نجم الدین دبیران است و هو ابو الحسن علی بن عمر بن علی القزوینی و نجم الدین در میدان علم و کمال از فضلالی زمان گوی مسابقت می‌ربود و در وقتی که خواجه نصیر طوسی به رصد مشغولی می‌کرد، او را به مراغه طلبید تا در آن باب شرایط امداد به‌جای آورد و نجم الدین متن شمسیه را در زمان وزارت خواجه شمس الدین محمد تصنیف نمود و آن رساله را به نام نامی آن وزیر صافی ضمیر مؤشع ساخته، شمسیه نام فرمود و شرح کشف و حکمت عین و جامع الدقایق نیز از جمله تصانیف نجم الدین است.

(جزو ۱، ج ۳، ص ۶۱)

مؤید الدین عرضی دمشقی و فخر الدین مراغی موصلی و محیی الدین اخلاطی

نیز با هلاکو خان معاصر بودند و در وقت بنای رصد، خواجه نصیر الدین را امداد می‌نمودند.

(جزو ۱، ج ۳، ص ۶۱-۶۰)

[صدر الدین ساوجی]

دیگری از جمله فضلالی زمان هولاکو خان

صدر الدین ساوجی است و او به حدت ذهن سلیم و جودت طبع مستقیم و وفور قوت حافظه و وقوف بر علم عروض و قافیه اتصاف داشت و در تاریخ گزیده مسطور است که صدر الدین موازی یک جزو کتابت را به یک خواندن یاد می‌گرفت و در زمان هولاکو خان در شام مقیم بود و به سحر متهم گشته شربت شهادت چشید. قصیده حسناء در علم عروض و قوافی از جمله منظومات اوست.

(جزو ۱، ج ۳، ص ۶۲)

[محیی الدین المغربی]

دیگری از آن جمله

محیی الدین المغربی است و او در اوایل زمان هولاکو خان در شام مقیم بود و در میدان علم تنجیم از منجمان جدید و قدیم قصب السبق می‌ربود و بعضی از مصنفات او در میان منجمان مشهور است و احکام او که مطابق واقع اتفاق افتاده بر

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۴۳

السنه و افواه مذکور.

(جزو ۱، ج ۳، ص ۶۲)

ذکر بعضی از اکابر زمان اباقا خان (۶۶۳-۶۸۰)**مولانا جلال الدین محمد البلخی الرومی و سلطان ولد**

از جمله اجله مشایخ عظام و اعظم عرفای لازم الاحترام، مولانا جلال الدین محمد البلخی الرومی با اباقا خان معاصر بود و در ایام

دولت او از عالم انتقال نمود.

در نفحات مسطور است که پدر مولانا جلال الدین، شیخ بهاء الدین محمد بن حسین بن احمد الخطیبی البکری است و مادر شیخ بهاء الدین محمد که ملقب بود به ولد، دخترزاده سلطان محمد خوارزمشاه است و سلطان محمد بنابر خوابی که دیده بود دختر خود را با حسین بن احمد نکاح بسته بود و مولانا بهاء الدین ولد در علوم ظاهری و باطنی درجه بلند و مرتبه ارجمند داشت و پیوسته همت عالی نهمت بر ادای وظایف طاعات و عبادات می گماشت و تولد مولانا جلال الدین محمد در ششم ماه ربیع الاول سنه اربع و ستمایه اتفاق افتاد و آن جناب در صغرسن بود که مولانا بهاء الدین عزیمت گزاردن حج اسلام کرد و چون از مکه مبارکه بازگشت، به روم رفته متوطن شد و در بلده لارنده، مولانا جلال الدین محمد را که سن شریفش به هژده رسیده بود کدخدا ساخت و در سنه ثلث و عشرین و ستمایه، آن جناب را پسری متولد شده، آن مولود عاقبت محمود را سلطان ولد نام نهادند و مولانا بهاء الدین محمد با اولاد عظام از لارنده به قونیه رفته در آن شهر وفات یافت و همان روز این معنی در ترمذ، برسید برهان الدین محقق که مریدش بود ظاهر گشته به قونیه شتافت و مولانا جلال الدین محمد را در ظل تربیت خویش جای داد و جناب مولوی مدت نه سال در خدمت سید به سر برده و ترقی تمام کرده، در خامس جمادی الاخری سنه اثنی و سبعین و ستمایه، روی به ریاض جنان آورد و شیخ صدر الدین قونیوی بر وی نماز کرد و از مولانا جلال الدین رومی غیر از سلطان ولد، ولدی نماند و او نیز از سید برهان الدین محقق و شیخ شمس الدین تبریزی

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۴۴

تربیت یافت و در عاشر ماه رجب سنه اثنی عشر و سبعمایه به جنات عدن شتافت و از نتایج طبع شریف مولانا جلال الدین رومی مثنوی و دیوان غزلیات بغایت مشهور است و سلطان ولد را نیز بر وزن حدیقه شیخ سنائی غزنوی نظمی است مشتمل بر اسرار مواجید معنوی.

(جزو ۱، ج ۳، ص ۶۶)

[شیخ صدر الدین محمد بن اسحق القونیوی]

و از جمله مشایخ آن زمان دیگری جامع سعادات دنیوی و اخروی

شیخ صدر الدین محمد بن اسحق القونیوی است، شیخ صدر الدین در میدان کسب علوم ظاهری و باطنی و فنون عقلی و نقلی قصب السبق از امثال و اقران می ربود و مولانا قطب الدین علامه شیرازی، علم حدیث نزد آن جناب تحصیل نموده بود. در نفحات مسطور است که شیخ صدر الدین، پسر سببی شیخ محیی الدین العربی است و تربیت از وی یافته و او را نیز مؤلفات است، چون تفسیر فاتحه الكتاب و مفتاح الغیب و نصوص و فکوک و شرح حدیث و نفحات الهیه.

(جزو ۱، ج ۳، ص ۶۶)

[شیخ محمد کجوجانی]

دیگری از مشایخ آن زمان

شیخ محمد کجوجانی است و کجوجان قریه‌ای است در یک فرسخی تبریز و شیخ محمد بغایت متقی و پرهیزکار بود و هم در ایام اباقا خان از عالم انتقال نمود.

(جزو ۱، ج ۳، ص ۶۶)

[شیخ اوحد الدین حامد کرمانی]

از آن جمله دیگری

شیخ اوحد الدین حامد کرمانی است و او مرید شیخ رکن الدین سنجاسی بوده و به صحبت شیخ محیی الدین عربی رسیده و شیخ در فتوحات و رسایل دیگر از وی حکایات نقل نموده و شیخ اوحد الدین به دیدار جوانان ساده عذار میل بسیار داشت، بنابراین وقتی شیخ شمس الدین تبریزی از وی پرسید که در چه کاری.

جواب داد که ماه را در تشت آب می‌بینم. شیخ شمس الدین گفت: اگر بر پس سر دمل نداری، چرا بر آسمان نمی‌بینی. نقل است که نوبتی پیش مولانا جلال الدین محمد رومی گفتند که شیخ اوحد شاهد باز است، اما پاکباز است. فرمود که کاش کردی و بگذشتی.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۴۵

و از جمله منظومات شیخ اوحد این رباعی که نوشته می‌شود دلالت بر آن دارد که به مشاهده صورت بغایت مقید بوده. رباعی:

زان می‌نگرم به چشم سر در صورت‌زیرا که ز معنی است اثر در صورت

این عالم صورتست و ما در صوریم معنی نتوان دید مگر در صورت و کتاب مصباح الأرواح از جمله منظومات بلاغت آیین شیخ اوحد الدین است.

(جزو ۱، ج ۳، ص ۶۷)

[شیخ عز الدین نطنزی]

از آن جمله دیگری

شیخ عز الدین نطنزی است که شارح یکی از قصاید ابن فارض است.

(جزو ۱، ج ۳، ص ۶۷)

[مولانا قطب الدین علامه شیرازی]

و از جمله علمای زمان اباقا خان مولانا قطب الدین علامه شیرازی است و آن جناب در اکثر علوم شاگرد خواجه نصیر الدین طوسی بود و در فضل و کمال به درجه بلند و مرتبه ارجمند ترقی فرمود و بر مزاج او مزاج غلبه داشت و همواره نکات رنگین و کلمات شیرین بر لوح بیان می‌نگاشت. نقل است که روزی مولانا قطب الدین در خدمت خواجه نصیر الدین به مجلس هلاکو خان درآمد و ایلخان بنابر آنکه در آن ایام از خواجه رنجیده بود آغاز اعراض و خشونت کرده در آن اثنا آن جناب را گفت که اگر رصد ناتمام نمی‌ماند تو را می‌کشتم. مولانا پیش رفته گفت من رصد را تمام کنم. چون خواجه از بارگاه پادشاه بیرون آمد، مولانا، قطب الدین را مخاطب ساخته گفت روا باشد که در پیش همچنین مغول ناعتمادی مثل این سخن می‌گویی شاید که او ندانستی که تو هزل می‌کنی، جناب مولوی جواب داد که من هزل نمی‌کردم و از روی جدّ آن سخن بر زبان می‌آوردم. از جمله مؤلفات مولانا قطب الدین شرح کلیات قانون مشهور است و نکات و دقایق آن کتاب افادت انتساب بر السنه اطبای عظام مذکور.

(جزو ۱، ج ۳، ص ۶۷)

[علی بن انجب بن عثمان بن الساعی البغدادی المورخ]

دیگری از آن جمله

علی بن انجب بن عثمان بن الساعی البغدادی المورخ بود و او در سنه اربع و سبعین و ستمایه از عالم انتقال نمود.
(جزو ۱، ج ۳، ص ۶۷)

[قاضی نظام الدین اصفهانی]

از جمله شعرای زمان اباقا خان یکی

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۴۶

قاضی نظام الدین اصفهانی است و خدمت قاضی در نظم اشعار عربی و فارسی بغایت ماهر بوده و او را قصیده‌ای است ملمع در مدح خواجه شمس الدین محمد صاحب دیوان، و این دو بیت از غزلی است که در آن قصیده مندرج گردانیده. نظم:
بدیدم خود سر وصلم نداری ندارد عهد تو هیچ استواری
ز تو جز سرکشی کاری نیایدز ما جز خوی نرم و سازگاری (جزو ۱، ج ۳، ص ۶۷)

[جمال الدین رستق القطنی]

و دیگری از آن جمله

جمال الدین رستق القطنی است و رستق القطن اسم محله‌ای است از محلات قزوین، و جمال الدین در زمان اباقا خان در وقتی که مدت نود سال از عمرش گذشته بود وفات یافت. این رباعی مشهور از منظومات اوست که، رباعی:
ای زر تویی آن که جامع لذاتی محبوب خلاق به همه اوقاتی
بی شک نه خدایی تو و لیکن چو خداستار عیوب و قاضی الحاجاتی (جزو ۱، ج ۳، ص ۶۷)

[سید جمال الدین کاشی]

و دیگری از شعرای زمان اباقا خان

سید جمال الدین کاشی است و او را اشعار لطافت آثار بسیار است؛ از آن جمله ترجیعی است که در جواب فارس میدان سخن سازی، شیخ مصلح الدین سعدی شیرازی نظم نموده و مطلع آن ابیات این است که، مطلع:
من مستم و رند و لا ابالی وین شیوه مراست لایزالی و بند ترجیع اینکه:
برخیزم و دست یار گیرم بی یار چرا قرار گیرم (جزو ۱، ج ۳، ص ۶۷)

[ملک رضی الدین]

دیگری از شعرای آن زمان

ملک رضی الدین است و ملک رضی الدین در زمان اباقا خان چند گاهی حاکم دیار بکر بود و چون از آن منصب معزول شد و جلال الدین که به علت ظهریت اتسام داشت قائم مقام گشت، این رباعی نظم نموده نزد خواجه شمس الدین محمد فرستاد که، رباعی:

شاهاستدی کشورت از همچو منی دادی به خنتی نه مردی نه زنی

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۴۷ زین کار چو آفتاب روشن گشتم پیش تو چه دف زنی چه شمشیر زنی (جزو ۱، ج ۳، ص ۶۷)

[عماد الدین فضلوی]

و از آن جمله دیگری

عماد الدین فضلوی «۱» است که مشهور بود به عماد لر و عماد لر در سلک مداحان و مصاحبان صاحب دیوان انتظام داشت و گاهی که خواجه با وی شطرنج می‌باخت در آن اثنا به زبان مطایبه می‌گفت ای ... زنت فراخ و عماد الدین این رباعی در آن باب نظم کرد، که رباعی:

هر چند سخنهای چو درّ می‌گویی هشدار که با عماد لر می‌گویی
عیب تو همین است که اندر شطرنج ای ... زنت فراخ پر می‌گویی (جزو ۱، ج ۳، ص ۶۷)

[مجد همگر]

دیگری از آن جمله فاضلی است سخنور مشهور به

مجد همگر و او سرآمد افاضل زمان خود بود و در اوایل حال از یزد به اصفهان رفته چند گاهی ملازمت خواجه بهاء الدین محمد نمود. نقل است در این ایام که مجد همگر از یزد عزیمت اصفهان فرمود، منکوحه خود را که بغایت مسنه بود در یزد گذاشت و بعد از چند گاه خاتون از عقب شوهر به اصفهان رفته در وقتی که مجد در خانه نبود بدانجا رسید، و یکی از تلامذه، مجد را از قدوم خاتون خبر داده مژدگانی طلبید. مجد گفت مژدگانی وقتی می‌دادم که خاتون به عالم آخرت رفتی و این سخن را به زن رسانیدند. چون شوهر را بدید آغاز عتاب کرد و در آن اثنا گفت:

مصراع:

پیش از من و تو لیل و نهاری بوده است. همگر گفت پیش از من بلی، اما پیش از تو حاشا که لیل و نهاری بوده باشد. در تاریخ گزیده مسطور است که در زمان اباقا خان میان فضلالی کاشان در باب ترجیح و تفضیل شعر انوری و ظهیر منازعت به وقوع پیوست و مجد همگر را حکم ساخته این قطعه بدو فرستادند، قطعه:

ای آن زمین وقار که بر آسمان فضل ماه خجسته منظر و خورشید انوری

جمعی ز ناقدان سخن گفته ظهیر ترجیح می‌نهند بر اشعار انوری

(۱). در اصل: فضولی و آن اشتباه است. ر. ک: تاریخ گزیده، ص ۸۲۳.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۴۸ جمعی دگر بر این سخن انکار می‌کنند فی الجمله در محل نزاعند و داوری رجحان یک طرف تو بدیشان نما که هست زیر نگین طبع تو ملک سخنوری همگر در جواب نوشت که، قطعه:

جمعی ز اهل خطه کاشان که برده‌اندز ارباب فضل و دانش گوی سخنوری

کردند بحث در سخن منشیان به نظم تا خود که سفت به درر درّی دری

در انوری مناظره‌شان رفت و در ظهیر تا مر کراست پایه برتر ز شاعری

از آب فاریاب یکی عرضه داد دروز خاک خاوران دگری زرّ جعفری

ترجیح می‌نهاد یکی مهر بر قمر تفضیل می‌نمود یکی حور بر پری

انصاف چون نیافت گروه از دگر گروه من بنده را گزید نظرشان به داوری

در کان طبع آن چو بگشتم کران کران در قعر بحر این چو نمودم شناوری

شعر یکی تر آمد چون درّ شاهوارنظم دگر برآمد چون مهر خاوری
 شعر ظهیر اگر چه سرآمد ز جنس نظم با طرز انوری نزنند لاف همسری
 بر اوج مشتری برسد تیر نظم اوخاصه گه ثناگری و مدح گستری
 طبع رطب اگرچه لذیذست و خوش مذاق کی به بود به خاصیت از قند عسکری
 بیدار چه سبز و نغز و لطیف است و آبدار چون در چمن به جلوه کند بید عرعر
 هرچند لاله صحن چمن را دهد فروغ پهلوی کجا زند بیهی با گل طری
 اینست اعتقاد رهی خوش قبول کن گر تو مقلد سخن مجد همگری
 زاد این نتیجه نیمه شب از آخر رجب در خا و عین و دال ز هجر پیمبری (جزو ۱، ج ۳، ص ۶۸)

[امامی هروی]

و از جمله شعرای آن زمان دیگری
 امامی هروی است و هو ابو عبد الله محمد بن ابی بکر بن عثمان، و امامی در کرمان ساکن بود و در مدح سلاطین آنجا، اشعار نظم
 می نمود و این قطعه در جواب و سؤال مذکور از جمله منظومات اوست. قطعه:
 ای سالک مسالک فکرت درین سؤال معذور نیستی به حقیقت چو بنگری
 تمیز را ز بهر تناسب درین دو طور هیچ احتیاج نیست به این شرح گستری
 کاین معجزست و آن سحر و این شمع آن چراغ این ماه و آن ستاره این حور و آن پری (جزو ۱، ج ۳، ص ۶۸)
 رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۴۹

ذکر بعضی از افاضل دانشمندان و فضایی زمان ارغون خان (۶۸۳-۶۹۰)

[رضی الدین محمد بن علی بن یوسف الشاطبی]

یکی از جمله علمای دوران ارغون خان
 رضی الدین محمد بن علی بن یوسف الشاطبی است و او در علم لغت عدیل و نظیر نداشت و در سنه اربع و ثمانین و ستمایه، علم
 توجه به جانب عالم آخرت برافراشت.
 (جزو ۱، ج ۳، ص ۷۷)

[یوسف بن محمد الکاتب المورخ المجد]

دیگری از آن جمله محدّث امجد
 یوسف بن محمد الکاتب المورخ المجد است و او در سنه خمس و ثمانین و ستمایه به جهان جاودان پیوست.
 (جزو ۱، ج ۳، ص ۷۷)

[قاضی القضاة ابو سعید ناصر الدین عبد الله البیضاوی]

دیگری از جمله اعیان علما و اشراف فضایی لازم الاحترام

قاضی القضاة ابو سعید ناصر الدین عبد الله البیضاوی با ارغون خان معاصر بود و همواره به درس علوم معقول و منقول و تحقیق مسایل فروع و اصول مشغولی می‌فرمود و پدر قاضی بیضاوی، امام الدین عمر بن فخر الدین محمد بن صدر الدین علی شافعی است و آن جناب نزد والد خود امام الدین تحصیل علوم دین فرموده بود و سند امام الدین به دو واسطه به حجة الاسلام ابی حامد الغزالی می‌رسد و قاضی ناصر الدین بیضاوی را مؤلفات مفیده و مصنفات پسندیده است. تفسیر قرآن و غایة القصوی و شرح مصابیح و منهاج و طوالع و مطالع و مصباح و مرصاد و نظام التواریخ، از آن جمله است.

انتقال قاضی ناصر الدین بیضاوی به منتزهات عالم اخروی، به روایت شیخ جزری در سنه خمس و ثمانین و ستمایه اتفاق افتاد و به قول امام یافعی، آن صورت در سنه اثنی و تسعین و ستمایه دست داد.

(جزو ۱، ج ۳، ص ۷۷-۷۸)

[شهاب الدین محمد بن احمد الخلیلی الجوینی]

دیگری از آن جمله، علامه کبیر قاضی القضاات شهاب الدین محمد بن احمد الخلیلی الجوینی است و او در تکمیل علوم رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۵۰

بی‌مثل زمان خود بود و در ایام حیات تصنیفات افادت آیات تحریر نمود. نظم علوم الحدیث از نتایج اقلام پسندیده ارقام اوست.

وفاتش در سنه ثلث و تسعین و ستمایه واقع شد.

(جزو ۱، ج ۳، ص ۷۸)

[جمال الدین محمد بن سلیمان بن النقیب المقدسی]

و از آن جمله دیگری فاضل مفسر جمال الدین محمد بن سلیمان بن النقیب المقدسی است و او را تفسیری است در صد مجلد. فوتش در سنه ثلث و تسعین و ستمایه واقع شد.

(جزو ۱، ج ۳، ص ۷۸)

[زین الدین علی بن صاعد]

دیگری از آن جمله، عالم عابد زاهد زین الدین علی بن صاعد است و آن جناب دمشقی الاصل بود و به وعظ و نصیحت خلایق مشغولی می‌نمود و چون خبر واقعه سعد الدوله یهود و ارغون خان را شنود قصیده‌ای نظم فرمود که مطلعش این است، شعر:

نحمد من دار باسمه الفلک هذی الیهود القروء قد هلكوا «۱» (جزو ۱، ج ۳، ص ۷۷)

[نجم الدین زرکوب]

از جمله شعرای آن زمان یکی نجم الدین زرکوب است و این قطعه از ابیات اوست که، قطعه:

منم زرکوب و محصولم ز صنعت بجز فریادی و بانگی نباشد

همیشه در میان زر نشینم و لیکن هرگز داندگی نباشد (جزو ۱، ج ۳، ص ۷۸)

عهد گیخاتو خان (۶۹۰-۶۹۴)**[شیخ احمد قزوینی]**

از جمله مشایخ زمان گیخاتو خان یکی
 شیخ احمد قزوینی است و او در زهد و عبادت درجه اعلا داشت. در سنه تسعین و ستمایه علم عزیمت به عالم آخرت افراشت.
 (جزو ۱، ج ۳، ص ۸۱)

(۱). ر. ک: تاریخ وصاف، ص ۲۴۶-۲۴۷.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۵۱

[نظام الدین عثمان قزوینی]

و از شعرای آن زمان یکی
 نظام الدین عثمان قزوینی «۱» است و او اشعار نیک دارد، این مطلع از آن جمله است.
 مطلع:
 صبحدمی که از رخت برفکنی کلالة راجشم و رخت خجل کند نرگس مست و لاله را (جزو ۱، ج ۳، ص ۸۱)

ذکر شمه‌ای از حال صلحا و افاضل ایام غازان خان (۶۹۴-۷۰۳)**[مولانا هبه الله]**

یکی از اهل علم و تقوا که به مجلس آن پادشاه سعادت انتما می‌رسید و از موائد انعام و احسانش بهرور می‌گردید
 مولانا هبه الله است. او مردی بود به محاسن اخلاق موصوف و به وفور علم و صلاح معروف. به لغت سریانی و ترکی عارف و از اصطلاحات متصوفه و مشایخ واقف. امثال و حکایات بسیار بر خاطر داشت و همواره به صحبت امرا و حکام رسیده نقش نصیحت و موعظت بر لوح دل ایشان می‌نگاشت، و مولانا هبه الله ترکستانی الاصل بود و در آن اوان که غازان خان در خراسان حکومت می‌نمود، از بلاد توران به ایران آمده به شرف ملازمت پادشاه رسید و به انواع انعام و احسان مفتخر و مباهی گردید، و در وقتی که غازان خان فتح عراق و آذربایجان فرموده ایلچی به خراسان فرستاد، جناب مولوی را از راه اعزاز و احترام به اردو طلبید و به انعام نقد و جنس او را شاکر و مستظهر گردانید. خواجه رشید وزیر در جامع التواریخ چنین تحریر کرده که چون مولانا هبه الله به درگاه عالم‌پناه رسید، غازان خان او را به من سفارش فرمود. حکم کرد که رعایت حالش واجب دانم و آنچه مدعی داشته باشد بدو رسانم. من حسب الحکم مایحتاج او را مرتب ساختم و به قدر مقدور به استمالت خاطرش پرداختم. بعد از آن پیوسته مولانا هبه الله به ملازمت پادشاه مشرف می‌گشت و بین الجانبین در باب حکمت و عرفان سخنان سنجیده

(۱). تاریخ گزیده، ص ۸۲۳-۸۲۴ که همان قاضی عثمان ماکی است.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۵۲

می‌گذشت و من در اکثر مباحثات، غازان خان را بر وی فایق می‌یافتم و تعجب می‌نمودم که حضرت ایلخانی با وجود تفوق در

سخندانی به چه سبب به صحبت او مشغول است و مجال استفسار این معنی نداشتیم، تا روزی که در غیبت مولوی، پادشاه سخنی در غایت دقت بر زبان گذرانید و فرمود که این مسأله‌ای است که فهم هرکس به کنه آن نرسد، زیرا که عموم خلایق در خزانه اسرار سلاطین راه نیابند، بلکه خواص اصحاب اختصاص پی بدان سرزمین شریف برند و عوام از دور، در و دیوار آن نگرند، مانند شیخ هبه‌الله که او را مرتبه‌ای آن نیست که خود را به درون خزانه رساند، لاجرم هرچه در بیرون خانه باشد داند. من که این سخن را از خان زمان شنیدم، فرصت یافته معروض گردانیدم که چون این معنی بر ضمیر نورانی ایلخانی واضح است، به چه سبب شیخ هبه‌الله را این مقدار تعظیم می‌نمایند و به صحبت او اظهار میل و رغبت می‌فرمایند. غازان خان جواب داد که ما حکم فولاد داریم و امثال این مردم حکم سنگ‌فسان، و فولاد اگرچه از سنگ‌فسان صلب‌تر می‌نماید، اما فسان در حدّت و جوهرش می‌افزاید. بر این قیاس هرچند که مرآت خاطر خطیر ما عکس‌پذیر صوری گردد که انوار آن هرگز در فضای ضمیر شیخ هبه‌الله پرتو نیفتد، لیکن به سبب مصاحبت او طبع ما را حدّت و صفا از پیشتر بیشتر شود.

(جزو ۱، ج ۳، ص ۱۰۸-۱۰۹)

مولانا محیی الدین

مدتی مدید در زمان چنگیز خانیان قاضی القضاات ممالک آذربایجان بود و به صفت علم و عمل اتصاف داشته بر نهج امانت و دیانت به فیصل قضایا اقدام می‌نمود.

(جزو ۱، ج ۳، ص ۱۰۹)

شیخ عثمان ساوجی

در زهد و تقوا درجه کمال حاصل کرده بود و در بیستم رجب سنه خمس و تسعین و ستمایه در بلده ساوه از عالم انتقال فرمود.

(جزو ۱، ج ۳، ص ۱۰۹)

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۵۳

شمس الدین عبیدی

در سلک اعظم علما انتظام داشت و همواره نقش افاده و تألیف بر صحایف روزگار می‌نگاشت. از مؤلفاتش متن اقلیدس و رساله حساب مشهور است و نکات و دقایق آن کتب بر الواح خواطر افاضل مسطور.

(جزو ۱، ج ۳، ص ۱۰۹)

رفیع الدین بکرانی

در اصل از ابهر بود، اما در کرمان اقامت می‌نمود و این رباعی از اشعار اوست که، رباعی:

با چرخ ستیز و با فلک جنگ مکن وز زخم زمانه ناله چون چنگ مکن

در خاک زر و در آب دریا گوهرضایع نگذارند تو دل تنگ مکن

رکن الدین بکرانی

و رفیع الدین را پسری بود در کمال علم و تقوا، رکن الدین «۱» نام، و او نیز اشعار دلفریب بر اوراق روزگار می‌نگاشت و تا زمان

سلطان ابو سعید بهادر خان در گلشن حیات نشیمن داشت.

(جزو ۱، ج ۳، ص ۱۰۹)

شمس الدین کاشی ...

ناظم تاریخ غازان خان بود و او را قصیده‌ای است مصنوع در مدح خواجه بهاء الدین محمد بن خواجه رشید «۲». وفات شمس الدین در زمان ابو سعید به وقوع انجامید. البقاء لله الحمید المجید.

(جزو ۱، ج ۳، ص ۱۰۹)

ایام اولجاتیو (۷۰۳-۷۱۶)

[شیخ جمال الدین مظهر حلی]

از جمله اعظم اهل علم و اجتهاد و اکابر اصحاب زهد و ارشاد مظهر فیض جلی

(۱). این اسم در یک نسخه خطی از حبیب السیر، زین الدین آمده است.

(۲). ظاهراً اشتباه است، چه در تاریخ گزیده ص ۸۲۱ که این فقره از آنجا نقل شده گوید: «اما داد سخنوری در قصیده مصنوع که

در مدح خواجه بهاء الدین (بن) صاحب دیوان جوینی گفته است داده». همین مؤلف گوید که:

«شمس الدین کاشی در این دو سال بگذشت»، یعنی یکی دو سال قبل از ۷۳۰ سال تألیف گزید.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۵۴

شیخ جمال الدین مظهر «۱» حلی با سلطان محمد خدا بنده معاصر بود و آن پادشاه سعادت پناه به ارشاد آن جناب متابعت مذهب علیه امامیه نموده و فضایل و کمالات و محاسن ذات و کرامات صفات شیخ جمال الدین مظهر بسیار است و تصنیفات افادت آیاتش در علوم دینی و فنون نقلیه بی‌شمار و کتاب نهج الحق که مشتمل است بر ادله صحت ملت ائمه اثنی عشری - علیهم السلام و التحیه - از آن جمله است و قواعد و شرح تجرید نیز در سلک مؤلفات آن فاضل ماجد انتظام دارد. رحمه الله علیه رحمه واسعه کامله.

(جزو ۱، ج ۳، ص ۱۱۹)

[شیخ عبد الرحمان خراسانی]

از زمره مشایخ آن زمان دیگری

شیخ عبد الرحمان خراسانی است و او به رقت قلب و کثرت عبادت از ابنای زمان ممتاز بود و در سنه ست عشر و سبعمایه در بغداد از عالم انتقال نمود.

(جزو ۱، ج ۳، ص ۱۱۲)

[مولانا قطب الدین محمود]

از جمله افاضل آن عصر یکی قدوة العلماء المتبحرین

مولانا قطب الدین محمود است که ولد مولانا مسعود بن مصلح بود و او در هفدهم ماه رمضان سنه عشر و سبعمایه در تبریز از عالم

انتقال نمود و در چرنداب مدفون گشت. شرح اصول ابن حاجب و شرح حکمت اشراق و شرح مفتاح از تصانیف اوست. (جزو ۱، ج ۳، ص ۱۱۳)

[مولانا شهاب الدین عبد الله شیرازی]

و از جمله مورخان بلاغت انتما
مولانا شهاب الدین «۲» عبد الله شیرازی صاحب تاریخ و صاف معاصر پادشاه خجسته اوصاف بود، در ایام دولتش آن کتاب افادت انتساب را تألیف نمود. (جزو ۱، ج ۳، ص ۱۱۳)

[ابو سلیمان فخر الدین داود بناکتی]

دیگری از آن جمله

(۱). اشتباه است. نام علامه، حسن بن یوسف و مطهر نام جد اوست. صحیح، ابن مطهر است به نسبت به جد.
(۲). اشتباه است. لقب و صاف الحضرة، شرف الدین بوده و در شعر نیز «شرف» تخلص می کرده است.
رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۵۵
ابو سلیمان فخر الدین داود بناکتی است و فخر الدین داود در آن ایام عدالت انجام، تاریخی در غایت اختصار و جامعیت تألیف کرده آن را روضه اولو الألباب نام نهاد و همان کتابی است که بین المورخین به تاریخ بناکتی اشتهار یافته. (جزو ۱، ج ۳، ص ۱۱۳)

[محمد بن اسعد بن عبد الله الحنفی التستری]

دیگری از آن جمله
محمد بن اسعد بن عبد الله الحنفی التستری است که منتخب جامع الحکایات «۱» از مؤلفات اوست. (جزو ۱، ج ۳، ص ۱۱۳)

[سعد بهاء]

از جمله شعرای آن زمان خجسته نشان یکی
سعد بهاء است و این مطلع از منظومات اوست که:
حاش لله که مرا مهر تو از دل برودیا خود از خاطر آن شکل و شمایل برود (جزو ۱، ج ۳، ص ۱۱۳)

[سید شرف الدین خطاط شیرازی]

و از جمله خوش نویسان آن عصر یکی
سید شرف الدین خطاط شیرازی است و اولجایتو سلطان در آن اوان که سلطان ابو سعید بهادر خان را به حکومت خراسان می فرستاد، آن جناب را به معلمی ولد خود تعیین فرمود و شاهزاده به قدر امکان در تعظیم و احترام آن جناب مبالغه می نمود،

چنانچه پیاده به مکتب می‌رفت و استاد را از قیام مانع آمده، در پیش او به دو زانوی ادب می‌نشست.
(جزو ۱، ج ۳، ص ۱۱۳)

ذکر بعضی از مشایخ عظام و فضایل کرام معاصر با سلطان ابو سعید بهادر خان (۷۱۶-۷۳۶)

اشاره

از جمله عطیات عظمی و سعادات کبری که شامل روزگار فرخنده آثار شهریار عالی‌شان ابو سعید بهادر خان بود، یکی آنکه زمان فرخنده نشانش به شرف وجود فایض الجود صافی طویتی اقتران داشت که باطن خجسته میامنش مطرح اشعه

(۱). صحیح: جوامع الحکایات است، نه جامع الحکایات.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۵۶

لمعات فیوضات الهی بود و ضمیر فیض پذیرش مهبط انوار حقایق نامتناهی، می‌نمود دیده بصیرتش مشاهد اسرار عالم بالا و ذات هدایت صفاتش برگزیده دست قدرت ایزد تعالی. مثنوی:

امامت نژاد کرامت سیرملاذ تمام کرام بشر

ز بطن بتول و ز پشت امامز نسل محمد علیه السلام یعنی سلطان نقبای معارف شعار، مقتدای اولیای مواهب دثار، قبله اصحاب علم و عرفان، قدوه ارباب تحقیق و ایقان، مخصوص سعادات ازلی و تأییدات لم یزلی

شیخ صفی الحق و الحقیقه و الدین الاردبیلی - روح الله تعالی روحه و زاد بین الصدیقین فتوحه -

در آن اوقات ترک و تازیکی و دور و نزدیک آستان ملائیک آشیان آن حضرت را کعبه حاجات می‌دانستند و پیوسته نقش ارادت و اخلاص خدام عتبه لازم الاحترامش را بر الواح خاطر می‌نگاشتند. طبقه اتراک با وجود کمال بی‌باکی هرگز از فرموده آن مهر سپهر ولایت تجاوز نمی‌کردند و به قدر مقدور در اطاعت فرمان واجب الاذعان شریط اهتمام به جای می‌آوردند و چون در وقت ذکر نسب همایون فرمانفرمای ربع مسکون، اعنی حضرت شاه دین پناه خلد الله - سبحانه و تعالی ملکه و سلطانه «۱» - شمه‌ای از احوال آن قدوه اولیای ستوده خصال که پدر ششم آن حضرت است مرقوم کلک بیان خواهد گشت، در این مقام خامه مشکین شمامه از سر اطناب در آن باب در گذشت.

(جزو ۱، ج ۳، ص ۱۲۵)

[شیخ شرف الدین طویل قزوینی]

دیگری از مشایخ آن زمان

شیخ شرف الدین طویل قزوینی است و او به شرف علم و عمل اتصاف داشته و پیوسته در باب رفع اخراجات و تکالیف دیوانی از رعایای قزوین سخنان به عرض سلطان ظفر قرین می‌رسانید و پادشاه آن سخنان را به سمع رضا می‌شنید. وفاتش در سنه اثنی و عشرين و سبعمایه در بلده مذکوره اتفاق افتاد و همان‌جا مدفون شد «۲».

(جزو ۱، ج ۳، ص ۱۲۵)

(۱). یعنی شاه اسماعیل اول مؤسس سلسله صفویه.

(۲). تاریخ گزیده، ص ۷۹۳.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۵۷

[شیخ سعد الدین قتلخ خواجه خالدی قزوینی]

دیگری از مشایخ آن زمان

شیخ سعد الدین قتلخ خواجه خالدی قزوینی است که در سلک احفاد شیخ نور الدین گیلی انتظام داشت و شیخ سعد الدین عالمی متبحر بود و به زعم حمد الله مستوفی، غازان خان و امرا و لشکریان او بر دست او مسلمان شدند. وفاتش در ماه محرم الحرام سنه ثمان و عشرين و سبعمایه در قزوین روی نمود. مدت عمر عزیزش هشتاد و چند سال بود «۱».

(جزو ۱، ج ۳، ص ۱۲۵)

[شیخ رکن الدین علاء الدوله سمنانی]

از آن جمله دیگری عارف اسرار سبحانی

شیخ رکن الدین علاء الدوله سمنانی است، حمد الله مستوفی که معاصر آن جناب بوده در تاریخ گزیده قلمی نموده «۲» که شیخ علاء الدوله پسر ملک شرف الدین سمنانی است و در زمان ارغون خان عمل پیشه بوده و پدرش در مرتبه وزارت بعد از آن تائب و در عبادت درجه عالی یافت. در نفحات مسطور است که ابو المکارم رکن الدین علاء الدوله احمد بن محمد البیابانکی، در اصل از ملوک سمنان بوده و در سن پانزده سالگی به خدمت سلطان وقت شغل گرفت و در یکی از حروب جذبه‌ای به وی رسید و در شهر سنه سبع و ثمانین و ستمایه به وقت مراجعت از حجاز، در بغداد به صحبت شیخ نور الدین عبد الرحمان کسرقی رسید و در سنه تسع و ثمانین و ستمایه اجازت ارشاد یافت و بعد از سنه عشرين و سبعمایه در خانقاه سکاکیه در مدت شانزده سالگی، صد و چهل اربعین برآورد و گویند در سایر اوقات صد و سی اربعین دیگر برآورده بود. وفات شیخ رکن الدین علاء الدوله در شب جمعه بیست و دوم رجب سنه ست و ثلثین و سبعمایه در برج احرار صوفی آباد اتفاق افتاده و در حظیره قطب زمان عماد الدین عبد الوهاب مدفون گشت. مدت عمر عزیزش هفتاد و هفت سال بود. از نتایج طبع فیاض شیخ رکن الدین علاء الدوله، کتاب مکاشفات مشهور است.

(جزو ۱، ج ۳، ص ۱۲۵)

[اوحدی اصفهانی]

دیگری از آن جمله

(۱). همان، و در اینجا «هشتاد» مذکور است.

(۲). همان، ص ۷۹۳-۷۹۴.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۵۸

اوحدی اصفهانی است، در نفحات سمت تحریر یافته که چنان استماع افتاده که شیخ اوحدی از اصحاب شیخ اوحد الدین کرمانی است و این نسبت مبنی از آن است و شیخ اوحدی را دیوان شعری است در غایت لطافت و عذوبت و ترجیعاتی مشتمل بر حقایق و

معارف و مثنوی بر وزن و اسلوب حدیقه شیخ سنائی، جام‌جم نام و در آنجا بسی لطایف درج کرده است و در سنه ثلث و ثلثین و سبعمایه آن کتاب را به اتمام رسانیده. وفات شیخ اوحدی در سنه ثمان و ثلثین و سبعمایه اتفاق افتاده و در مراغه تبریز مدفون شد. رحمه الله و غفرانه علیه.

(جزو ۱، ج ۳، ص ۱۲۵)

[قاضی عضد الدین عبد الرحمان بن رکن الدین احمد بن عبد الغفار الایجی]

از جمله اعظم آن زمان یکی

قاضی عضد الدین عبد الرحمان بن رکن الدین احمد بن عبد الغفار الایجی است و آن جناب سرآمد فضلائی محققین و افضل علمای مدققین بود و در مبادی ایام شباب به تکمیل فنون معقول و منقول و تحصیل فروع و اصول موفق گشته به افاده مشغولی می‌فرمود. همواره با صاحب سعید خواجه غیاث الدین محمد رشید طریق مصاحبت مسلوک می‌داشت و پیوسته مدح و ثنای حضرت صاحبی را بر دیباچه مصنفات خود می‌نگاشت. شرح مختصر ابن حاجب در اصول فقه و متن مواقف در علم کلام و فوائد غیاثیه در فن معانی بیان، از جمله مؤلفات آن فاضل خجسته صفات است که به نام نامی خواجه غیاث الدین محمد در سلک تحریر کشیده و الحق، کمال علم و دانش خود را در آن رسایل پر فواید بلغ عبارتی ظاهر گردانیده.

وفات قاضی عضد الدین در شهر سنه ست و خمسين و سبعمایه روی نموده، علیه الرحمه و الرضوان من الملك الرحيم المعبود.

(جزو ۱، ج ۳، ص ۱۲۵-۱۲۶)

[مولانا قطب الدین رازی]

دیگری از آن جمله واقف مواقف نکته‌پردازی

مولانا قطب الدین رازی است و آن جناب را نیز نسبت به خواجه غیاث الدین محمد، اخلاص تمام بود و شرح مطالع و شرح شمسیه را به اسم شریفش تألیف نمود.

(جزو ۱، ج ۳، ص ۱۲۶)

[حافظ عبد الرزاق الفوطی]

از آن جمله دیگر

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۵۹

حافظ عبد الرزاق الفوطی است که در علم حدیث و فن تاریخ مهارت کامل حاصل داشت. وفاتش در بغداد فی سنه ثلث و عشرين و سبعمایه اتفاق افتاد.

(جزو ۱، ج ۳، ص ۱۲۶)

[مولانا جلال الدین عتیقی]

و از جمله شعرای آن زمان

مولانا جلال الدین عتیقی است و این مطلع در سلک منظومات او انتظام دارد که، مطلع:

از خاک کف پایت هر گرد که برخیزد جانهاش فرو بارد دلهاش فرو ریزد (جزو ۱، ج ۳، ص ۱۲۶)

[فخر الدین فتح الله بن ابی بکر المستوفی القزوی]

و از آن جمله دیگری

فخر الدین فتح الله بن ابی بکر المستوفی القزوی است و این مطلع از جمله منظومات اوست که، مطلع:
صد گره باز بر آن زلف معنبر زده‌ای عالمی را چو سر زلف به هم برزده‌ای (جزو ۱، ج ۳، ص ۱۲۶)

[حمد الله المستوفی]

و از جمله مورخان آن زمان یکی برادر فخر الدین فتح الله

حمد الله المستوفی است که در سلک نویسندگان خواجه رشید الدین فضل الله و پسرش خواجه غیاث الدین محمد انتظام داشت و تاریخ گزیده را به نام نامی آن صاحبزاده سعید تصنیف کرد و از جمله مؤلفات حمد الله، دیگری نزهة القلوب است و از آن کتاب، کمال فضیلت و جامعیت حمد الله به وضوح می‌پیوندد و بسیاری از غرایب و عجایب عالم و خواص اشیا ظاهر می‌گردد. (جزو ۱، ج ۳، ص ۱۲۶)

ذکر بعضی از حاویان فضایل نفسانی که معاصر بودند با امیر شیخ حسن چوپانی (۷۳۶-۷۴۴)

[جمال الدین یوسف بن الزکی]

مورخان سخنور آورده‌اند که از طبقه افاضل دانش اثر خاتمه الحفاظ

جمال الدین یوسف بن الزکی در زمان امیر شیخ حسن، جهانیان را از نتایج طبع خویش بهره‌ور داشت و مهارت جمال الدین یوسف در علوم دینی سیما فن حدیث
رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۶۰
به مرتبه‌ای بود که شیخ جزری در وصف او نوشته که بعد از او مثل او دانشمندی دیده نشد و له تهذیب الکمال فی اسماء الرجال لم یقدر البشر علی تألیف مثله، و انتقال جمال الدین از دار ملال در سنه اثنی و اربعین و سبعمایه دست داد. (جزو ۱، ج ۳، ص ۱۳۱)

[قاضی القضاة عبد الله بن محمد العبدلی الفرغانی]

و از جمله اعظم علمای آن زمان دیگری

قاضی القضاة عبد الله بن محمد العبدلی «۱» الفرغانی است و او صاحب منصب قضای تبریز بود و تا آخر عمر بدان امر قیام می‌نمود و در فقه شافعی و حنفی مهارت تمام داشت و پیوسته نقش تألیف و تصنیف بر لوح ضمیر می‌نگاشت.
شرح الغایه در مذهب امام شافعی و شرح طوابع و شرح مصباح و شرح منهاج قاضی ناصر الدین بیضاوی، داخل مؤلفات اوست. وفاتش در سنه ثلث و اربعین و سبعمایه اتفاق افتاد. (جزو ۱، ج ۳، ص ۱۳۱)

[ابو المکارم فخر الدین احمد بن الحسن الجارودی]

از جمله دانشمندان آن زمان دیگری

ابو المکارم فخر الدین احمد بن الحسن الجاربردی است. او در زمان خود اعلم علمای تبریز بود و پیوسته اوقات شریف را به درس و تألیف علوم عقلی و نقلی صرف می‌نمود. از غرایب حکایات آنکه در روزی که منتهی به شب رحلت امیر شیخ حسن چوپانی می‌شد، مولانا فخر الدین به حسب اتفاق با امیر شیخ حسن ملاقات کرده امیر در اثنای محاوره از آن عالم تحریر پرسید که اگر جمعی از دشمنان ناگاه شخصی را فروگیرند و بکشند و او را مجال نشود که کلمه توحید به زبان راند و معنی آن را نیز بر دل نگذراند آیا حکم بر اسلام او توان کرد یا نه. مولانا جواب داد که چون در ایام زندگانی سالک طریق مسلمانی بوده باشد به مقتضای حدیث «انما الاعمال بالنیات» حکم او و سایر مسلمانان کلمه گوی، یکی باشد و چنانچه مذکور شد همان شب امیر شیخ حسن بر دست آن زن «۲» به همان طریقه کشته گشت.

در تاریخ امام یافعی مسطور است «۳» که احمد بن حسن را تصانیف بدیعه است.

(۱). در اصل العبیدی، صحیح همان العبدلی است (ر. ک: تاریخ یافعی، ج ۴، ص ۳۰۶).

(۲). یعنی عزت ملک زوجه شیخ حسن که او را در شب آخر رجب ۷۴۴ به وضع فطیعی کشت.

(۳). تاریخ یافعی، ج ۴، ص ۳۰۷.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۶۱

منها الحواشی علی الکشاف فی عشر مجلدات و شرح المنهاج البیضاوی فی اصول الفقه الشافعی و شرح الهدایه للحنفیه و شرح التصریف لابن الحاجب. وفات مولانا فخر الدین بعد از واقعه امیر حسن چوپانی به دو سال در سنه ست و اربعین و سبعمایه به وقوع انجامید.

(جزو ۱، ج ۳، ص ۱۳۱-۱۳۲)

[شمس الدین محمود بن ابی القاسم احمد الاصبهانی]

دیگری از جمله افاضل کامل آن عصر

شمس الدین محمود بن ابی القاسم احمد الاصبهانی است و او نیز در سلک اکابر علما انتظام داشت و مدتی در تبریز و اصفهان و بلاد شام و مصر به درس و افاده قیام می‌نمود و قال الیافعی: «من تصانیفه شرح المختصر لابن الحاجب و شرح المطالع و ناظره العین» «۱» فی المنطق صنفه فی یوم واحد و شرح التجرید فی اصول الدین و عروض الساوی «۲» و شرح منهاج البیضاوی و شرح الطوالع و فصول «۳» النسفی [و الف کتابا فی الفقه فی مذهبی الشافعی و ابی حنیفه و کانت اقامته بدمشق سبع سنین «۴»] و الف کتابا فی المنطق و کتابا مختصرا فی اصول الدین مع شرحه» و شمس الدین محمود دو نوبت به گزاردن حج اسلام فایز گشت و در شهر سنه ست و اربعین و سبعمایه «۵» درگذشت.

(جزو ۱، ج ۳، ص ۱۳۲)

[قاضی مظفر الدین شاه قزوینی]

از جمله افاضل زمان شیخ حسن چوپانی دیگری

قاضی مظفر الدین شاه قزوینی است و این رباعی در تاریخ فوت شیخ حسن چوپانی از نتایج طبع اوست. رباعی:

نویان زمان شیخ حسن چوپانی از حکم قضا و قدر یزدانی

- (۱). در اصل: ناظر العین، متن مطابق تاریخ یافعی است.
- (۲). در اصل: التساوی، متن مطابق با تاریخ یافعی است.
- (۳). در اصل: فصول، اصول مطابق با تاریخ یافعی است.
- (۴). قسمت بین دو قلاب در نسخه چاپی حبیب السیر (چاپ بمبئی) نیست، ولی در یک نسخه خطی از آن و تاریخ یافعی هست.
- (۵). چنین است در حبیب السیر، ولی در تاریخ یافعی (ج ۴، ص ۳۳۱) تسع و اربعین و تسعمایه است و همین صحیح است. رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۶۲ در سال ذمذد در شب روز معراج بر دست زنش تباہ شد پنهانی (جزو ۱، ج ۳، ص ۱۳۲)

ایام الملك الظاهر یبرس بندقداری «۱» (۶۵۸-۶۷۶)

اشاره

رجال کتاب حبیب السیر ۶۲ فخر الدین ابراهیم ص: ۶۲

[فخر الدین ابراهیم]

از مشاهیر زمان بندقدار یکی

فخر الدین ابراهیم است که به شیخ عراقی اشتهاار دارد و شیخ عراقی از نواحی همدان بوده. در صغر سن از حفظ قرآن فراغت یافته به تحصیل علوم اشتغال نموده و در اندک زمانی آن جناب را آن مقدار ترقی دست داد که در سن هفده سالگی در یکی از مدارس همدان به افاده مشغول گشت. روزی جمعی از قلندران به همدان رسیدند و با ایشان پسری خورشیدمنظر بود و چون چشم عراقی بر آن پسر افتاد به واسطه غلبه مشرب عشق، گرفتار شد آنگاه «به باد داده ورقهای درس و فتوا را» سر درپی قلندران نهاده و به همراه ایشان به مولتان رفت و در آن بلده به صحبت شیخ بهاء الدین زکریا مولتانی رسید و دست ارادت به وی داد و چندگاه در خلوت نشست و ریاضتها کشیده به درجه کمال صعود نمود و شیخ بهاء الدین یکی از بنات خود را به عقد شیخ عراقی درآورد و شیخ عراقی را از آن دختر پسری در وجود آمد.

او را کبیر الدین لقب داد و شیخ عراقی بعد از فوت شیخ بهاء الدین به زیارت حرمین شریفین - زاد هما الله تشریفا و تعظیما - رفته از حجاز به روم شتافت و به درس شیخ صدر الدین قونیوی مشرف شده استماع فصوص نمود و کتاب لمعات را در آن ایام تألیف نموده به نظر شیخ رسانید و تحسین یافت، و معین الدین پروانه که در آن زمان حاکم روم بود شیفته شمع جمال شیخ عراقی گشته جهت آن جناب در توقات خانقاهی ساخت و هر روز به ملاقات شریفش می پرداخت. روزی مبلغی زر بر سیل نذر نزد شیخ برد. شیخ فرمود که ما را به زر نتوان فریفت؛ بفرست و حسن قوال را به ما رسان و حسن قوال در آن وقت در غایت حسن و جمال بود و چون امیر معین الدین، میل خاطر شیخ را به وی معلوم نمود، فی الحال کس فرستاده حسن را

- (۱). مقصود پنجمین امیر از سلسله ممالیک بحری است که از ۶۴۸ تا ۷۹۲ بر مصر حکومت کرده‌اند.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۶۳

طلبید و شیخ با امیر معین الدین و سایر اکابر به استقبال آن زهره جبین شتافتند. چون شیخ به حسن نزدیک رسید پیش رفته و سلام گفته او را در آغوش کشید، شربت طلبیده به وی داد. آنگاه به اتفاق به خانقاه خرامیدند و صحبتها داشته سماعها کردند و شیخ در

آن ایام غزلها گفت و یکی از آن جمله غزلی است که مطلعش این است:

نظم

ساز طرب عشق که داند که چه ساز است کز زخمه او نه فلک اندر تک و تاز است و شیخ بعد از قتل معین الدین از روم به مصر شتافته سلطان نسبت به او ارادت تمام پیدا کرد و شیخ بی تکلف در مصر گرد کوچه و بازار سیر می فرمود. روزی شیفته پسر کفشگری شد و پدرش را گفت که حیف که لب و دندان این پسر مصاحب چرم خر باشد. کفشگر گفت که ما مردم فقیریم و غیر این حرفه نداریم، اگر چرم خر به دندان نگیریم نان به دست نیاید. شیخ پرسید که این پسر هر روز چه مقدار کار می کند.

جواب داد که هر روز چهار درم. شیخ فرمود که من هر روز هشت درم می دهم و باید که دیگر این کار نکند. بعد از آن هر روز شیخ عراقی به دکان کفشگر رفتی و اشعار خواندی و اشک افشاندی. حسودان این خبر به سلطان رسانیدند. از ایشان پرسید که شیخ هرگز این پسر را با خود به جایی می برد. گفتند نی. گفت در دکان با وی در خلوت می نشیند. گفتند نی. آنگاه دوات و قلم خواست و بنوشت که هر روزه پنج دینار بر وظیفه خادمان شیخ بیفزایند و شیخ عراقی بعد از چند گاه از مصر به شام رفته در دمشق مقام ساخت و پسرش کبیر الدین که در مولتان مانده بود، در آن بلده به ملازمت پدر رسید و مقارن آن حال شیخ مریض شده شرط وصیت به جای آورد و در اوقات مرض این رباعی نظم کرد:

در سابقه چون قرار عالم دادندمانا که نه بر مراد آدم دادند

زان قاعده و قرار کائنات افتادنی بیش به کس وعده و نی کم دادند وفات شیخ عراقی در ششم ذو القعدة سنه ثمان و ثمانین و ستمایه اتفاق افتاد و در صالحیه دمشق، در قفای قبر شیخ محیی الدین ابن العربی مدفون شد و مرقد ولدش و کبیر الدین هم آنجاست.

(جزو ۲، ج ۳، ص ۳-۴)

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۶۴

ایام الملك المظفر قدوز (۶۵۷-۶۵۸)

[حافظ نجم الدین علی بن عبد الکافی]

از علمای زمان ملک مظفر یکی

حافظ نجم الدین علی بن عبد الکافی است، در تصحیح المصابیح مسطور است که حافظ نجم الدین قبل از آنکه سنین ایام حیاتش به عقد ثلثین رسد فوت شد و اگر او را اجل امان دادی در حفظ حدیث به مرتبه‌ای می رسید که بر تمامی محدثان متقدمین فایق می گردید. غروب کوکب زندگانی حافظ نجم الدین در شهور سنه اثنی و سبعین و ستمایه دست داد.

(جزو ۲، ج ۳، ص ۴)

[محمد بن عبد الله بن مالک الجبانی]

و دیگری از آن جمله صاحب تصانیف

محمد بن عبد الله بن مالک الجبانی است و او در سنه ۶۷۲ از عالم انتقال نمود.

(جزو ۲، ج ۳، ص ۴)

[حافظ منصور بن سلیم وجیه الدین الاسکندرانی]

و ایضا صاحب تاریخ اسکندریه

حافظ منصور بن سلیم وجیه الدین الاسکندرانی «۱» در زمان سلطنت بندقدر در سنه ۶۷۴ از لباس حیات عاری گشت «۲».

(جزو ۲، ج ۳، ص ۴)

[امام شیخ محیی الدین النووی]

و از جمله دانشمندان عالی مکان آن زمان دیگری

امام شیخ محیی الدین النووی است و نام شیخ محیی الدین، یحیی بود و اسم شریف پدرش، شرف بن مری بن حسن. ولادتش در عشر اوسط از ماه محرم الحرام احدی و ثلاثین و ستمایه دست داد و در سنه تسع و اربعین و ستمایه جهت تحصیل به دمشق شتافت و در مدرسه رواحیه، قرب دو سال ساکن بود. تمامی اوقات را به مطالعه مصروف داشت، چنانچه در آن مدت اصلاً پهلوی بر زمین نهد و در سنه احدی و خمسين و ستمایه مصحوب والد خود به مکه رفته به گزاردن حج اسلام فایز شد و در سنه ستین و ستمایه آغاز تصنیف نمود. تا سنه ست و سبعین و ستمایه

(۱). در اصل: العمادیه الاسکندریه (۴).

(۲). در تاریخ یافعی تاریخ وفات او در ذیل سال ثلاث و سبعین و ستمایه آمده است. (ج ۴ ص ۱۷۳).

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۶۵

که وفات یافت به آن کار مشغول بود و روضه و منهاج و المناسک و تهذیب الاسماء و اللغات و شرح صحیح مسلم و شرح المذهب و کتاب التبیان و کتاب الارشاد و کتاب التیسیر و التقرب و کتاب ریاض الصالحین و کتاب الاذکار و کتاب الاربعین و کتاب طبقات الفقهاء الشافعیه از جمله مولفات امام نووی است «۱».

(جزو ۲، ج ۳، ص ۴)

ایام الملك المنصور سيف الدين قلاوون (۶۷۸-۶۸۹)

[قاضی القضاة ابن خلکان]

از جمله فضلاء زمان سیف الدین قلاوون یکی

قاضی القضاة ابن خلکان مورخ است و هو شمس الدین ابو العباس احمد بن محمد الاربلی. در تاریخ امام یافعی مسطور است «۲» که ابن خلکان در سنه ثمان و ستمایه تولد نموده و در موصل تحصیل علم کرده به مصر شتافت و چندگاه در آن مملکت ساکن شده و بعد از آن به قضای بلاد شام منصوب گشت و مدت ده سال بدان امر اشتغال نموده در فیصل قضایا، شرایط امانت و دیانت به تقدیم رسانید و چون سلطان، رقم عزل بر صحیفه حالش کشیده در مدرسه امینی و نجیبیه به درس و افاده می پرداخت تا در سنه احدی و ثمانین و ستمایه عالم آخرت را منزل ساخت. و از جمله مصنفات ابن خلکان کتاب وفيات الاعیان است و آن بهترین کتبی است که متقدمین در فن تاریخ تصنیف نموده‌اند.

(جزو ۲، ج ۳، ص ۴-۵)

[شیخ ابو اسحاق ابراهیم بن معصّر الجعبری]

و از جمله مشایخ آن زمانی یکی
 شیخ ابو اسحاق ابراهیم بن معصار الجعبری است «۳» و شیخ ابو اسحاق به زعم یافعی صاحب کرامات بود و در سنه سبع و ثمانین و
 ستمایه در مصر از عالم انتقال نمود.
 (جزو ۲، ج ۳، ص ۵)

(۱). ر. ک: تاریخ یافعی، ج ۴، ص ۱۸۲-۱۸۷.

(۲). همان ج ۴، ص ۱۹۳.

(۳). همان، ج ۴، ص ۲۰۴.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۶۶

[شیخ یاسین المغربی الحجام]

و در ماه ربیع الاول همین سال
 شیخ یاسین المغربی الحجام وفات یافت و شیخ یاسین در سلک اکابر مشایخ انتظام داشت و به واسطه آنکه احوال خود را در پرده
 خفا مستور می گردانید به امر حجامت اشتغال می نمود و شیخ محیی الدین نووی را نسبت به شیخ یاسین ارادت تمام بود و پیوسته به
 زیارت او رفته طریق تلمذ مسلوک می داشت. عمر شیخ یاسین قریب هشتاد سال بود.
 (جزو ۲، ج ۳، ص ۵)

[ابن النفیس علاء الدین علی بن ابی الحزم القرشی الدمشقی]

و هم در این سال
 ابن النفیس علاء الدین علی بن ابی الحزم القرشی الدمشقی «۱» که در دیار مصر، بلکه در سایر امصار مثل او طبیعی نبوده از عالم
 رحلت نمود و از تصانیف آن جناب موجز مشهور است و بسیاری از اکابر علما آن کتاب را شرح نوشته‌اند.
 (جزو ۲، ج ۳، ص ۵)

[ابن البخاری المحدث]

دیگری از افاضل زمان سیف الدین قلاوون
 ابن البخاری المحدث است و ابن البخاری در سنه ۵۹۵ تولد نموده بود و در بغداد تحصیل فرموده و از مشایخ آن بلده اجازت
 روایت و حدیث یافته و او به صفت صلاح و دیانت و تقوا و امانت موصوف بود و در صالحیه دمشق فی سنه تسعین و ستمایه به
 جهان جاودان نقل نمود، سبب شهرتش به ابن البخاری آنکه پدرش چند گاهی در بخارا به سر برده بود.
 (جزو ۲، ج ۳، ص ۵)

[شیخ عقیف الدین سلیمان بن علی التلمسانی]

و هم در این سال
 شیخ عقیف الدین سلیمان بن علی التلمسانی از عالم فانی به منزل باقی انتقال فرمود و آن جناب منازل السائرین را که مؤلف مقرب

حضرت باری خواجه عبد الله انصاری است شرحی نیکو نوشته است و دیوان اشعارش نیز در غایت سلاست و عذوبت واقع شده و آنکه بعضی از فقها، شیخ عقیف الدین را به زندقه و الحاد

(۱). همان ج ۴، ص ۲۰۷.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۶۷

نسبت می نمودند، ظاهراً بنابر کمال حسد بوده، و الله اعلم.

(جزو ۲، ج ۳، ص ۵)

ایام الملك الناصر ناصر الدین محمد (۶۹۳-۶۹۴)

حافظ تقی الدین ابو الفتح محمد بن علی بن دقیق القشیری

در سنه اثنی و سبعمایه و در مصر فوت شد. در تصحیح المصابیح مسطور است که تقی الدین را مصنفاتی است که مانند آنها تألیف کرده نشده.

(جزو ۲، ج ۳، ص ۶)

و در تصحیح المصابیح سمت توضیح پذیرفته که در زمان ملک ناصر در شهر سنه ۷۱۱

حافظ علامه مسعود بن احمد الحارثی «ا»

که حنبلی مذهب بود و به قضای ولایت مصر اشتغال می نمود، از عالم رحلت فرمود.

(جزو ۲، ج ۳، ص ۸)

[جمال الدین محمد بن مکرم الانصاری]

و در همان سال

جمال الدین محمد بن مکرم الانصاری «۲» که تصانیف مفیده در سلک انشا کشیده متوجه عالم آخرت گردید.

(جزو ۲، ج ۳، ص ۸)

[محدث علامه سلیمان بن حمزه المقدسی]

و در سنه خمس عشر و سبعمایه

محدث علامه سلیمان بن حمزه المقدسی که قاضی بلاد شام بود صبح زندگانی را وداع فرمود.

(جزو ۲، ج ۳، ص ۸)

[رکن الدین حسن بن محمد الحسینی]

و هم در این سال سید فاضل و عالم کامل

رکن الدین حسن بن محمد الحسینی در موصل به جهان جاودانی شتافت و

(۱). تاریخ یافعی، ج ۴، ص ۲۵۱.

(۲). همان.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۶۸

آن جناب حافظ قرآن مجید بود و در علوم مختلفه تصانیف نمود «۱».

(جزو ۲، ج ۳، ص ۸)

[برهان الدین ابراهیم بن عمر الجعبری]

و در سنه اثنین و ثلاثین و سبعمیه صاحب مؤلفات

برهان الدین ابراهیم بن عمر الجعبری «۲» از لباس حیات عاری گشت.

(جزو ۲، ج ۳، ص ۸)

[بدر الدین محمد بن ابراهیم]

و در سنه ثلاث و ثلاثین [و سبعمیه]

بدر الدین محمد بن ابراهیم «۳» که در علم حدیث و دیگر علوم تصانیف دارد در گذشت.

(جزو ۲، ج ۳، ص ۸)

[ابو الفتح محمد بن محمد بن محمد سید الناس الیعمری]

و در سنه اربع و ثلاثین و سبعمیه صاحب تصانیف

ابو الفتح محمد بن محمد بن محمد سید الناس الیعمری «۴» در مصر وفات یافت.

(جزو ۲، ج ۳، ص ۹-۸)

[قطب الدین عبد الکریم بن عبد النور «۵»]

در سنه خمس و ثلاثین و سبعمیه مؤلف تاریخ مصر و شرح صحیح بخاری، قطب الدین عبد الکریم بن عبد النور الحلبي المصری به

عالم جاودانی شتافت.

(جزو ۲، ج ۳، ص ۹)

[قاضی هبه الله البارزی «۶»]

در سنه ثمان و ثلاثین و سبعمیه قاضی حماء شرف الدین هبه الله بن القاضی نجم الدین عبد الرحیم بن القاضی شمس الدین ابراهیم

البارزی الجهنی، جهان جاودانی را منزل ساخت، و قاضی هبه الله در سلك اعظم اهالی حدیث منتظم بود و از جدّ خود کمال

ضریر و جمعی دیگر از محدّثان اجازت

(۱). در تاریخ یافعی، ج ۴ ص ۲۵۵، در این مورد چنین مذکور است: «و کان لا یحفظ القرآن و لا بعضه و مع هذا کان جامکته فی

الشهر الفا و ست مایه درهم».

(۲). تاریخ یافعی، ج ۴، ص ۲۸۵-۲۸۶.

(۳). همان، ج ۴، ص ۲۸۷-۲۸۸.

(۴). همان، ج ۴، ص ۲۹۱.

(۵). همان، ج ۴، ص ۲۹۱-۲۹۲.

(۶). همان، ج ۴، ص ۲۹۷-۲۹۸.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۶۹

روایت داشت و از تصانیف آن جناب یکی شرح حاوی است در دو مجلد و مصنف دیگر نیز دارد موسوم به حلّ الحاوی. مدت اقامت قاضی هبه الله در منازل دنیوی هفتاد «۱» و سه سال بود.

(جزو ۲، ج ۳، ص ۹)

قاضی القضاة جلال الدین محمود القزوینی،

در سنه تسع و ثلثین و سبعمائه، قاضی القضاة دمشق، جلال الدین محمود القزوینی، به عالم اخروی انتقال نمود و او پسر مولانا عبد الرحمان بود و هو ابن قاضی القضاء سعد الدین بن قاضی القضاء امام الدین، و قاضی جلال الدین محمود نخست به خطابت بلده دمشق اشتغال داشت، بعد از آن ملک ناصر او را طلبیده تکلیف منصب قضا نمود و قاضی جلال الدین محمود به استقلال هرچه تمامتر به فیصل قضایای فرق برایا پرداخته در اختیار و اعتبار به درجه‌ای رسید که اقرانش را آن مرتبه میسر نشده بود. در تاریخ یافعی مسطور است «۲» که «و کان حلو العبارة يعرف العربی و العجمی و الترقی ملیح الصورة و له من التصانیف المفیده الكتابان المشهوران فی عالم المعانی و البیان المسمیان بالتلخیص و الايضاح». مدت عمر او هفتاد و سه سال بود.

(جزو ۲، ج ۳، ص ۹)

[محمد بن ابراهیم الجزری الشافعی الدمشقی]

هم در این سال صاحب تاریخ کبیر

محمد بن ابراهیم الجزری الشافعی الدمشقی در هشتاد و یک سالگی از عالم انتقال نمود «۳».

(جزو ۲، ج ۳، ص ۹)

[علم الدین قاسم بن محمد بن یوسف البرزالی]

و در همین سال حافظ کبیر

(۱). ظاهراً در اینجا «هفتاد» اشتباهی است به جای «نود» و آن از خلط تسعین بسبعین که مکرر اتفاق می‌افتد ناشی شده، در متن یافعی «ثلاث و تسعین» دارد و همین باید صحیح باشد، چه یافعی گوید که محیی الدین نووی از این قاضی هبه الله به ستایش سخن رانده و چون نووی در ۷۷۶ مرده برای آنکه این گفته درست درآید باید قاضی هبه الله عمر زیاد کرده باشد.

(۲). تاریخ یافعی، ج ۴، ص ۳۰۱.

(۳). همان، ج ۴، ص ۳۰۳.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۷۰

علم الدین قاسم بن محمد بن یوسف البرزالی «۱» به جهان جاودانی پیوست و او را کتابی است در غایت تفصیل در علم حدیث مشتمل بر بیست مجلد.

(جزو ۲، ج ۳، ص ۹)

ابو بکر بن اسماعیل بن عبد العزیز بن مجد الدین السنکومی

در سنه اربعین و سبعمایه، در مصر، ابو بکر بن اسماعیل بن عبد العزیز بن مجد الدین السنکومی فوت شد و ابو بکر وقتی که به سر حد بلوغ نزدیک بود به قاهره معزیه شتافته، از شیخ محیی الدین عبد الرحیم النشائی اخذ علم حدیث و فقه نمود و آغاز تألیف فرمود، منها انتخابه لکافیۃ النبیۃ «۲» فی اربع مجلد و منها الملح العارضۃ فیما بین الرافعی و النووی من المعارضۃ فی مجلد واحد و [شرح] منهاج النووی و منها شرح مختصر التبریزی. قال الیافعی «۳» «قلت و بلغت ان له بعض الکرامات ذکر عمره ینیف علی ستین».

(جزو ۲، ج ۳، ص ۹)

شمس الدین محمد بن احمد الذهبی «۴»

و در سنه ۷۴۸ محدث شام و مورخ اسلام، شمس الدین محمد بن احمد بن عثمان الذهبی نقد حیات به قابض ارواح سپرد و او را تصانیف مفیده است.

(جزو ۲، ج ۳، ص ۹)

شمس الدین محمد بن احمد اللبان «۵»

در سنه تسع و اربعین و سبعمایه، شمس الدین ابو عبد الله محمد بن احمد، المعروف به ابن اللبان به جهان جاودان خرامید. ولادتش در سنه تسع و سبعین و ستمایه در دمشق اتفاق افتاده بود و بعد از

(۱). همان، ج ۴، ص ۳۰۳.

(۲). در چاپی: التلیسه و در خطی التنبيه، متن مطابق تاریخ یافعی است.

(۳). همان، ج ۴، ص ۳۰۳-۳۰۵.

(۴). همان، ج ۴، ص ۳۰۸ به بعد.

(۵). همان، ج ۴، ص ۳۳۳-۳۳۴.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۷۱

وصول به سنّ رشد و تمیز به مصر شتافته و تا آخر ایام زندگانی در آن بلده اقامت فرمود و او هفتاد سال عمر داشت و در مدت حیات مصنفات جلیله بر اوراق روزگار می نگاشت. منها کتاب ازالۃ الشبهات عن الآیات و الاحادیث المتشابهات و منها ترتیب الامّ علی مسائل الروضۃ فی اربع مجلدات و منها مختصر الروضۃ و منها رسالۃ فی النحو وضع لها شرح بین فيه مجملها و مفصلها و له دیوان خطب یوم الجمعة و له فی علم الحدیث مصنف مفید.

(جزو ۲، ج ۳، ص ۹)

نجم الدین عبد الرحمان بن یوسف الاصفونی

در سنه خمسین و سبعمایه، نجم الدین عبد الرحمان بن یوسف الاصفونی در مکه مبارکه در آخر ایام تشریق، به عالم اخروی پیوست و او در سنه سبع و سبعین و ستمایه متولد شده بود. از مصنفاتش یکی مختصر روضه است در دو جلد «۱».

(جزو ۲، ج ۳، ص ۹)

صلاح الدین الصفدی

در سنه اربع و ستین و سبعمایه، خطیب مسجد جامع دمشق، صلاح الدین خلیل بن آیبک الصفدی که به صفت علم و صلاح اتصاف داشت رایت عزیمت به عالم آخرت برافراشت و او در فن تاریخ و علم و آداب مصنفات مفیده دارد.

(جزو ۲، ج ۳، ص ۹)

عفیف الدین عبد الله بن اسعد یافعی

در سنه ثمان و ستین و سبعمایه، عفیف الدین عبد الله بن اسعد الیافعی الیمنی به جهان جاودانی انتقال فرمود، کنیت آن جناب، چنانچه در تصحیح المصابیح تصریح یافته، ابو محمد بود، اما در نفحات ابو السعادات مکتوب است و امام یافعی از اصناف علم ظاهری و باطنی بهره تمام داشته و همواره همت عالی نهمت بر تألیف و تصنیف می گماشت. منها کتاب

(۱). همان، ج ۴، ص ۳۳۴-۳۳۵.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۷۲

روض الریاحین فی حکایات الصالحین و منها کتاب درّ النظم فی فضائل قرآن العظیم و منها تاریخ مرآة الجنان و عبرة الیقظان فی معرقه حوادث الزمان و بنای این کتاب افادت انتساب را بر تاریخ سنین هجری نهاده است و از سال اول هجرت تا سنه خمسین و سبعمایه، کلیات وقایع مصر و حجاز و شام و عراقین را در سلک تحریر کشیده و آن جناب در مکه ساکن می بوده و در آن بلده طیبه از عالم انتقال نموده.

(جزو ۲، ج ۳، ص ۹)

تاج الدین عبد الوهاب بن تقی الدین علی،

در سنه احدی و سبعین و سبعمایه، قاضی شام، تاج الدین ابو نصر عبد الوهاب بن تقی الدین علی، از عالم محنت انجام رحلت کرد و او در ایام حیات مصنفات که یکی از آن جمله جمع الجوامع است در حیز تحریر آورد.

(جزو ۲، ج ۳، ص ۹)

[جمال الدین الاسنوی]

و در سنه ثلاث و سبعین و سبعمایه
جمال الدین الاسنوی که شیخ فقهای مصر بود از عالم انتقال نمود.

(جزو ۲، ج ۳، ص ۹)

[بهاء الدین ابو حامد احمد]

و هم در این سال
بهاء الدین «۱» ابو حامد احمد در مکه از جهان فانی رحلت فرمود و هو ابن العلامه تقی الدین علی بن عبد الکافی و من مؤلفاته
شرح التلخیص.
(جزو ۲، ج ۳، ص ۹-۱۰)

عمر بن الحسن المراغی،

در ماه صفر سنه ثمان و سبعین و سبعمائه، ابو حفص عمر بن الحسن بن یزید بن امیله المراغی الحلبی المزی در دمشق به منزل
جاودانی پیوست و کان صالحا خیرا ثقة حافظا للقرآن و ذاکرا للحديث.
(جزو ۲، ج ۳، ص ۱۰)

(۱). در خطی این کلمه شهاب الدین ذکر شده است.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۷۳

برهان الدین ابراهیم الشامی،

در سنه تسع و تسعین و سبعمائه، برهان الدین ابراهیم بن احمد الشامی که در علم قرائت و حدیث در دیار مصر و شام نظیر نداشت،
علم عزیمت به صوب عالم آخرت برافراشت.
(جزو ۲، ج ۳، ص ۱۰)

ابن الملقن الانصاری

در سنه خمس و ثمانمائه «۱» سراج الدین عمر بن علی الانصاری که مشهور است به ابن الملقن و تصانیف کثیره کبیره دارد وفات
یافت.
(جزو ۲، ج ۳، ص ۱۰)

[زین الدین عبد الرحیم العراقی]

و در سنه ست و ثمانمائه در مصر
زین الدین عبد الرحیم العراقی به عالم آخرت شتافت و قال الجزری «و هو آخر حفاظ الحديث و جامع انواعه و المؤلف فيه و به ختم
هذا العلم فی تلك الديار علیه الرحمه من الله الغفار».
(جزو ۲، ج ۳، ص ۱۰)

زمان شیخ ابو اسحاق اینجو (۷۴۳-۷۵۸)

اشاره

این دو رباعی، زاده طبع امیر شیخ ابو اسحاق است که در وقت قتل در سلک نظم کشیده، رباعی:

افسوس که مرغ عمر را دانه نماند امید به هیچ خویش و بیگانه نماند

دردا و دریغا که درین مدت عمر از هر چه بگفتیم جز افسانه نماند ***

با چرخ ستیزه کار مستیز و بروبا گردش دهر در میاویز و برو

یک کاسه زهر است که مرگش خواند خوش درکش و جرعه بر جهان ریز و برو (جزو ۲، ج ۳، ص ۲۳)

(۱). تاریخ فوت او را در ذیل تذکره الحفاظ (ص ۲۰۲) مؤلف آن ابو المحاسن دمشقی در شب جمعه ۱۶ ربیع الاول ۸۰۴ می‌نویسد.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۷۴

خواجه شمس الدین محمد حافظ شیرازی در مدح شیخ ابو اسحاق و اکابر آن زمان خجسته نشان گوید:

به عهد سلطنت شاه شیخ ابو اسحق به پنج شخص عجب ملک فارس بود آباد

نخست پادشهی همچو او ولایت بخش که جان خویش پرورد و داد عیش بداد

دگر مربی اسلام شیخ مجد الدین که قاضی به از او آسمان ندارد یاد

دگر بقیه ابدال شیخ امین الدین که یمن همت او کارهای بسته گشاد

دگر شهنشه دانش عضد که در تصنیف بنای کار مواقف به نام شاه نهاد

دگر قویم چو حاجی قوام دریادل که نام نیک برد از جهان به بخشش و داد

نظیر خویش بنگذاشتند و بگذشتند خدای عزوجل جمله را بیامرزاد (جزو ۲، ج ۳، ص ۲۳)

[مولانا عبید الزاکانی]

و از جمله افاضل آن زمان دیگری

مولانا عبید الزاکانی است که بعضی از رسایل هزل آمیز و سخنان فرح انگیز او در میان مردم اشتهار دارد و این قطعه در مرثیه شیخ ابو

اسحاق از منظومات اوست، قطعه

سلطان تاج بخش جهاندار امیر شیخ کاوازه سخاوت و جودش جهان گرفت

شاهی چو کیقباد و چو افراسیاب کرد کشور چو شاه سنجر و شاه اردوان گرفت

در عیش ساز و عادت خسرو بنا نهاد در عدل رسم و شیوه نوشیروان گرفت

بنگر که روزگار چه منصوبه‌ای نمود نکبت چگونه دولت او را عنان گرفت

در کار روزگار و ثبات جهان عبیدعبرت هزار بار ازین می‌توان گرفت

بیچاره آدمی که ندارد به هیچ حال نه بر ستاره دست و نه بر آسمان گرفت (جزو ۲، ج ۳، ص ۲۳-۲۴)

[خواجوی کرمانی]

و از مشاهیر شعرای آن اوقات

خواجوی کرمانی است و او ملقب و موسوم به کمال الدین بود و خواجو را فضلالی سخن آرا، نخل‌بند شعرا لقب داده‌اند، زیرا که در

تزئین الفاظ و تحسین عبارات جهد بلیغ می‌نمود. دیوان خواجو مشهور است و خمسه‌ای که در برابر پنج گنج نظامی در سلک نظم

انتظام داده بغایت نیکو واقع شده و آن کتاب را در سنه اربع و اربعین و سبعمایه به اتمام رسانیده، چنانچه خود نظم فرموده: رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۷۵ شد به تاریخ هفتصد و چل و چارکامد این نقش آزری چو نگار علیه الرحمۃ من الله الغفار. (جزو ۲، ج ۳، ص ۲۴)

عهد امیر محمد مظفر (۷۱۳-۷۵۹)

[شیخ سعید الدین محمد بن مسعود الکازرونی]

از جمله اعظام فضلا و محدثان
شیخ سعید الدین محمد بن مسعود الکازرونی معاصر امیر محمد مظفر بود و در بلده فاخره شیراز به لوازم افاده و نشر علوم دینی اشتغال می نمود. از مصنفات آن جناب شرح مشارق الانوار و سیر سید الابرار صلی الله علیه و آله الاخیار، مشهور است و آن سیر به زبان اهل خبر به سیر کازرونی مذکور. وفات شیخ سعید در شهر سنه ثمان و خمسين و سبعمایه به وقوع انجامید. (جزو ۲، ج ۳، ص ۲۵)

[رکن الدین هروی]

و از شعرای آن زمان
رکن الدین هروی است که در میان شاعران به رکن صائن شهرت گرفته. در روضه الصفا مسطور است که در آن روز که شاه شجاع و شاه محمود قصد گرفتن امیر محمد مظفر کردند، غیر از رکن صائن، هیچ کس پیش جناب مبارزی نبود و چون آن فتنه روی نمود، مولانا رکن الدین خود را از آن بالاخانه پایین انداخته زبان به دشنام و سفاهت بگشاد و روی به گریز آورد، و در آن اثنا بر شاه شجاع بگذشت و از غایت خوف و حیرت، شاه را نشناخته همچنان ناسزا می گفت. شاه شجاع شمشیری بر شکمش زد و خدمت مولوی از پای درآمد احشای و امعای وی ظاهر گشت. آنگاه شاه را شناخته گفت: از برای خدا ترحمی فرمای. شاه شجاع در خنده شده گفت:

معذور دار که این امر نادانسته واقع شد و جراحان را طلبید تا زخم او را دوخته به معالجه مشغول شدند و رکن صائن در اندک زمانی صحت یافته ملازمت شاه شجاع اختیار کرد و در آن اوان که شاه شجاع به یزد می رفت، در یکی از منازل با رکن صائن آغاز مطایبه فرمود، کیفیت آن واقعه را به یادش داد و پرسید که چند سال دیگر می خواهی که زنده باشی، مولانا گفت ده سال دیگر و همان ساعت مزاجش

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۷۶

متغیر گشته از خرگاه بیرون رفت و چون به خیمه رسید جان به قابض ارواح سپرد.

(جزو ۲، ج ۳، ص ۲۵)

عهد سلطان غیاث الدین محمد غوری (۵۵۸-۵۵۹)

مولانا شهاب الدین عبد الله فامی

از جمله اهل فضل و ارباب انشای مولانا شهاب الدین عبد الله فامی که مؤلف تاریخ قدیم هرات است با عز الدین عمر (از بنی اعمام سلطان غیاث الدین) معاصر بوده و نوبتی در مدح او قصیده‌ای نظم کرد که پنج بیت اول آن این است:

ایام شد مساعد و امید شد غنی در عهد عز الدین عمر آن شاه مرغنی
فرخنده خسروی که ز کحل سخای اودارد همیشه دیده حاجات روشنی
خورشید با ترفع و گردون با علوباه او محقر و با قدر او دنی
از هفت چرخ همتش ار چه بلندترهستش صفت تواضع و حلم و فروتنی
بی هیچ شبهه روز سخا و گه مصاف او راست بزم حاتمی و رزم بیژنی (جزو ۲، ج ۳، ص ۶۷)

زمان ملک شمس الدین محمد بن کُرت (۶۴۳-۶۷۶)

اباقا خان قصد تخریب هرات کرد و شهزاده تبسین اغول و خواجه شمس الدین صاحب دیوان، او را از این مقام گذرانیدند و به عرض رساندند که مناسب آن است که ملک شمس الدین محمد را نخست به چنگ آوریم بعد از آن فکر هرات فرماییم و پادشاه نصیحت نیک‌اندیشان شنیده جمعی از امرا و لشکریان را به محافظت هرات بازداشت و رأیت مراجعت به صوب آذربایجان برافراشت.

آنگاه خواجه شمس الدین محمد صاحب دیوان مکتوبی به ملک شمس الدین محمد در قلم آورده و آن رقعہ را مصدر به این قطعه کرد:

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۷۷

قطعه

فروغ ملک ملک شمس دین محمد کُرت تویی که همچو ملک سربه سر همه جانی

مشقتی که ز هجرت رسید بر دل من به کنه آن نرسد فهم انسی و جانی

به چشم من که درو هر دو کون درناید غبار موکب تو هست کحل انسانی

ز رای روشن باریک بین تو الحق چنان سزد که چو این شوق نامه برخوانی

ز باد پای برانگیزی آتش عزمت به آب حزم غباری که هست بنشانی

چه رنجه که رسد بر دل غمین ضعیف اگر تو هیچ بدین سو قدم نرنجانی

چه فتنه‌ها که ز روی زمانه برخیزد نعوذ بالله اگر عزم را بگردانی و چون این نامه به ملک شمس الدین محمد رسید، در جواب

نوشت که سالها به نماز و روزه و استمداد همم در یوزه محب مخلص خواسته تا باز لقای عزیز صاحب اعظم دستور اعدل اکرم

مبارک قدم، شمس الحق والدین زید قدره ببیند و غمان نو و کهن باز گوید، فاما:

با دشمن من دوست چو بسیار نشست با دوست نشایدم دگر بار نشست

پرهیز از آن غسل که با زهر آمیخت بگریز از آن مگس که با مار نشست و این رباعی را نیز قلمی کرده:

آن به که خردمند کناری گیرد با گوشه قلعه و حصاری گیرد

می میخورد و لعل بتان می بوسد تا عالم شوریده قرار ی گیرد (جزو ۲، ج ۳، ص ۶۷-۶۸)

وجیه الدین نسفی با ملک شمس الدین محمد معاصر بود و در تاریخ وفات ملک این قطعه نظم نمود:

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۷۸ به سال ششصد و هفتاد و شش مه شعبان قضا ز مصحف دوران چو بنگریست به فال

به نام صفدر ایرانیان محمد کُرت برآمد آیت: «و الشمس کُورت» در حال (جزو ۲، ج ۳، ص ۶۹)

عهد ملک شمس الدین محمد کهن (۶۷۶-۷۰۵)

حکیم الدین غوری

و از جمله فضلا، مولانا حکیم الدین غوری با ملک شمس الدین محمد کهین معاصر بود و در تاریخ وفاتش این قطعه را نظم نمود:
روز پنجشنبه از صفر ده و دوسال هجرت رسیده هفتصد و پنج
شمس دین کرت خسرو آفاق شد به فردوس از این سرای سپنج (جزو ۲، ج ۳، ص ۶۹)

ملک فخر الدین محمد کرت (۷۰۵-۷۰۶)

اشاره

... در انشای و اختراع نظم و نثر از ابنای ملوک سمت امتیاز داشت و به خوردن ورق الخیال «۱» گاهی اشتغال می نموده و در وصف آن ابیات بر صفحه روزگار یادگار گذاشته. این رباعی از آن جمله است:
هر که که من از سبز طربناک شوم شایسته سبز خنک افلاک شوم
با سبز خطان سبز خورم بر سبزه‌زان پیش که همچو سبزه در خاک شوم (جزو ۲، ج ۳، ص ۷۰)

صدر الدین خطیب ربیعی فوشنجی،

ربیعی پسر قاضی قوشنج در مدح ملک فخر الدین گفته:
قاعده دوده سنجر تویی واسطه ملک سکندر تویی

(۱). همان حشیش که آن را سبز هم می گفتند.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۷۹ دوده سنجر ز تو خواهد نوید ملک سکندر به تو دارد امید (جزو ۲، ج ۳، ص ۶۷)
*** مولانا صدر الدین که ربیعی تخلص می نموده و در قصبه فوشنج به امر خطابت مشغولی می فرموده به واسطه جودت طبع و حدّت ذهن در سلک ندما و خواص ملک فخر الدین محمد کرت انتظام یافته بود. بنابر اشاره ملک کرت نامه بر وزن شاهنامه در ذکر ملوک غور به سلک نظم درآورد و در آن مدت که به انشای این کتاب مشغولی می کرد. ملک نسبت به او ابواب انعام و احسان مفتوح می داشت و هر ماه هزار درم زر نقد از خزانه به او می داد، اما ربیعی بغایت عیاش و بو الفضول و معربد بود و هر چه به دستش می افتاد به شراب و شاهد صرف می نمود و مزاحم اوقات ملک شده، دیگر چیزی می طلبید و حال آنکه ملک فخر الدین ورق الخیال می خورد و همواره ربیعی باده صاف میل می کرد و بنابر مباینت مشرب، آخر الامر ملک از صحبت ربیعی متنفر گشته از خدمتش بی رخصت به قهستان رفت و ملازمت شاه علی بن ملک نصیر الدین سیستانی پیش گرفت و در آن اثنا روزی در پیش شاه علی، زبان به غیبت ملک فخر الدین بگشاد و به این جهت شاه علی از وی برنجید، دویست دینار به وی داده گفت از این ولایت بیرون رو که حریف صحبت ما نمی توانی بود. بعضی نواب شاه علی با وی گفتند که از کمال خردمندی ملک عجیب می نماید که همچنین شاعری را که در خراسان و عراق نظیر ندارد بی سببی از درگاه می راند. شاه علی جواب داد هر چند ربیعی فوشنجی به لطف طبع موصوف است، اما بی وفاست و حق ناشناس، چه بعد از ده سال که مشمول انعام و اکرام ملک فخر الدین بود بدینجا آمده غیبتش می نماید و هیچ شک نیست که هرگاه از ما نیز برنجد جای دیگر رفته زبان خبثت خواهد گشاد.

هر که عیب دگری پیش تو آورد و شمرد بی گمان عیب تو پیش دگری خواهد برد القصه، ربیعی از قهستان به نیشابور رفت و از آنجا عزیمت عراق کرد. ملک فخر الدین بر این حالات اطلاع یافته اندیشید که چون ربیعی به عراق رسد در مجلس ارکان دولت الجایتو

سلطان او را غیبت نماید؛ بنابراین مکتوبی به ربیعی نوشته اظهار اشتیاق نمود و وعده‌های جمیل فرمود و ربیعی از مطالعه آن نامه

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۸۰

مسرور گشت، اما جهت رعایت حزم، عزم جزم نکرد که به هرات رود و عریضه‌ای مصدر به قطعه‌ای که بیت اول و آخرش این است نزد ملک فرستاد. قطعه:

سلامی که بر قصر ادراک او نیفکند فکرت کمند گمان

به آن شهریار جهان کز علو چو صد سنجر است و چو صد اردوان و پیغام داد که اگر جواب عرضه داشت به خط ید ملک وصول یابد، به هرات می‌شتابم و الا فلا و چون نوشته ربیعی به ملک فخر الدین رسید، فی الحال سطری چند در قلم آورده مبنی از آنکه قصد جان او نکند و دیگری را نیز نفرماید. ربیعی بعد از مطالعه نوازش نامه، مستظهر و مطمئن خاطر به هرات رفت و ملک او را پرسش گرم کرده در سلک ندما انتظام داد، اما طالب بهانه‌ای می‌بود که بهار حیاتش را از صرصر بیداد، به خزان ممات رساند در آن اثنا شبی ربیعی با جمعی از اصحاب ارتکاب شراب نموده چون مست گشت زبان به دعوی بی‌معنی گشاد و هریک از حریفان او نیز آغاز خودستایی کردند.

یکی گفت من پیل شیرافکنم به یک حمله کوه از زمین برکنم

دگر گفت چون من خروش آورم زمین و زمان را به جوش آورم

یکی گفت خورشید رای منست سر آسمان زیر پای منست

دگر گفت کو رستم زابلی که بیند ز گند آوران پر دلی و خطیب لاف بسیار زده در آخر گفت، اگر شما با من موافق باشید به اندک روزگاری ولایتی ضبط کنم و خلقی را مطیع فرمان گردانم. حاضران با ربیعی بیعت کردند و او هریک از ایشان را نامی نهاد. شهبسوار اعظم و سام دیوبند و پهلوان مشتزن و معین تیغ کش از جمله نامهایی است که در آن شب بر آن مردم اطلاق نمود. روز دیگر یکی از شاگردان ربیعی که از وی رنجیده بود نزد ملک فخر الدین رفته کیفیت واقعه را به تفصیل بازگفت. ملک متحیر گشت. تاج الدین یلدوز و لقمان را به گرفتن فضولان مأمور گردانید و ربیعی با هفتاد نفر از یاران گرفتار شد، چون ملک فخر الدین به پرسیدن یرغوی ایشان پرداخت، همه انکار نمودند مگر ربیعی، که گفت از غایت مستی امثال این مقال بر زبان می‌گذشت. آنگاه ملک حکم فرمود که بعضی از آن قوم را پوست کنند و فوجی را گوش و بینی بریدند و ربیعی را به زندان برده محبوس گردانیدند و در آن حبس قصیده‌ای در مدح ملک گفت که مدیل به این دو بیت بود:

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۸۱

نظم

تو همان گیر که این یوم یقوم الروح است آفریننده میان من و تو خصم و حکم

در پناه تو گریزیم به توبه به از آنک گوشه دامت آن روز بگیرم محکم و ملک آن ابیات را مطالعه فرمود هیچ جواب نداد و ایضا چند بیت مثنوی در وصف ملک و نهایت عجز خویش به نظم آورده ارسال داشت و بر آن نیز فایده مترتب نگشت و مدت حیات ربیعی در آن محبس به پایان رسید و هیچ آفریننده بر کیفیت آن مطلع نگردید.

(جزو ۲، ج ۳، ص ۷۳-۷۴)

[امیر حسینی - قدس سره -]

از جمله مشایخ عظام و فضلی کرام قدوة السادات و النقا

امیر حسینی - قدس سره - معاصر ملک غیاث الدین بوده. نام آن جناب حسین بن عالم بن ابی الحسین است و امیر حسینی در اصل

از گریو بود و در علوم ظاهری و باطنی تبحر داشت. در نفحات مسطور است که سبب توبه امیر حسینی آن بود که روزی به شکار بیرون رفت و به آهوئی رسیده خواست تیری به او زند. آهو به سخن درآمده گفت، حسینی تیر بر ما می‌زنی خدای تعالی تو را برای معرفت و بندگی آفریده است نه جهت شکار، بنابراین آتش طلب در نهاد امیر حسینی شعله زد و مجرّد شده با جماعتی از جوالقیان به مولتان رفت. شیخ رکن الدین ابو الفتح بن شیخ صدر الدین زکریا، آن طایفه را ضیافت کرد و همان شب رسول عرب-صلی الله علیه و آله و سلم- را به خواب دید و گفت فرزند مرا از میان این جمعیت بیرون آر و به کار مشغول کن، و روز دیگر شیخ رکن الدین پرسید که در میان شما فرزند رسول کیست. اشارت به امیر حسینی کردند و شیخ رکن الدین آن جناب را از ایشان جدا ساخته تربیت فرمود تا به درجات عالیّه رسید. پس به جانب هرات روان گردانید.

چون امیر حسینی در آن بلده فاخره به ارشاد مشغول گشت، به اندک زمانی بسیاری از هرویّان مرید و معتقدش شدند. آن جناب را مصنفات منظوم و منثور موفور است.

کنز الرموز و زاد المسافرین از جمله منظومات اوست و نزهة الارواح و روح الارواح و صراط المستقیم از جمله مثنوئات اوست، و امیر حسینی در شانزدهم شوال هفتصد و هیّده درگذشت و در مصرخ هرات در بیرون گنبد عبد الله بن معاویّه بن عبد الله بن جعفر طیار-رضی الله عنهم- مدفون گشت.

(جزو ۲، ج ۳، ص ۷۴)

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۸۲

عصر ملک معز الدین حسین (۷۳۲-۷۷۲)

اشاره

مولانا صدر الشریعه در وصف ملک معز الدین کرت گوید:

ابو الفتح سلطان السلاطین کلهم به نال فخرآل کرت بن سنجر (جزو ۲، ج ۳، ص ۶۷)

[مولانا نظام الدین عبد الرحیم الخوافی]

از جمله علمای تقوا شعار زبده المتورّعین

مولانا نظام الدین عبد الرحیم الخوافی در عصر ملک معز الدین حسین در دار السلطنه هرات اقامت داشت و پیوسته به امر معروف و نهی منکر می‌پرداخت و سالار که در سلک امرای کبار منتظم بود در تقویت و تمشیت امور و مهمات مولوی اهتمام می‌نمود و ملک حسین نیز آن جناب را حرمت بسیار می‌داشت، بلکه فرموده او را نصّ قاطع می‌پنداشت و مولانا نظام الدین، ایمان را که علمای متقدمین و متأخرین به تصدیق تفسیر کرده‌اند، به تسلیم تعبیر نموده و بدین سبب او را در هرات، پیر تسلیم گویند و در آن باب میان مولانا و خاوند صدر الشریعه بخاری، معارضات به وقوع پیوست و مولانا نظام الدین پیر تسلیم، در سنه ثلاث و ثلاثین و سبعمایه در هرات نتیجه «۱» جهاد بست و آن امر محدث تا سنه ثمان و سبعین و ثمانمایه باقی بود. از ثقات استماع افتاده که در اوایل دولت معز الدین حسین کرت، جمعی کثیر از اتراک غز و دیگر احشام ترک در بادغیس اقامت داشتند و از رعایت احکام شریعت گردن پیچیده نقش ارتکاب ظلم و ضلال بر لوح خاطر می‌نگاشتند؛ بنابر آن مولانا نظام الدین بر کفر ایشان فتوا نوشت و سرداران آن جماعت بر این معنی مطلع شده، در شهر سنه ثمان و ثلاثین و سبعمایه به هیأت اجتماعی، لشکر به دار السلطنه هرات کشیدند و چون ملک در آن ایام طاقت مقاومت آن سپاه نداشت، در شهر تحصن نمود و مخالفان پیغام فرستادند که غرض ما از

اشتعال آتش قنال، قتل کسی است که ما را کافر اعتقاد کرده، اکنون اگر مردم هرات می‌خواهند که مال و جان ایشان در عرصه هلاک نیفتد باید که آن شخص را بیرون فرستند و چون کار هرویان به اضطرار انجامیده بود فتوا نوشتند که ضرر خاص برای نفع عام

(۱). در چاپی چنین است و در خطی: «در هر نتیجه» و مقصود از هیچ‌یک معلوم نشد.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۸۳

جایز است و در محلی که خدمت مولوی وعظ می‌گفت آن نوشته را به دستش دادند. مولانا به صورت حال پی برده علی‌الفور از منبر فرود آمده غسل کرده و جامه پاک پوشیده از شهر بیرون رفت و دشمنان در بیرون درب ملک، او را گرفته کشتند و در خیابان دفن کردند و ترک محاصره هرات کرده رو به مساکن خود نهادند.

(جزو ۲، ج ۳، ص ۷۸)

[خواجه قطب الدین یحیی]

دیگر از آن جمله

خواجه قطب الدین یحیی بود، آن جناب جامی الاصل و نیشابوری المقام است و ابو الفضل کنیت داشت [به وفور علوم ظاهری و باطنی از سالکان مسالک طریق تقوا و ناظران مناظم درس و فتوا ممتاز و مستغنی می‌نمود و خالی مانند شیخ الاسلامی شیخ شهاب الدین اسماعیل جامی در طراوت جمال حالش می‌افزود و به شرف صحبت حضرت عارف محقق حقانی، شیخ رکن الدین علاء الدوله سمنانی - قدس سرّه - و عمده الاصفیا شیخ صفی الدین اردبیلی مشرف گشته و هفت نوبت طواف حرمین نموده «۱» و وفاتش در شب یکشنبه «۲» بیست و یکم جمادی الاخری سنه اربعین و سبعمایه روی نموده در بلده فاخره هرات در بیرون درب فیروز آباد مدفون گشت.

(جزو ۲، ج ۳، ص ۷۸)

[قاضی جلال الدین محمود الامامی]

و از آن جمله دیگری قاضی القضاات ممالک خراسان

قاضی جلال الدین محمود الامامی بود، آن جناب را به واسطه عظم شأن و قدم دودمان و کمال زهد و تقوا ملوک کثرت تعظیم بسیار می‌نمودند، چنانچه ملک معز الدین حسین کت، هرگاه به جناب اقصوی رقعہ نوشتی به خط خود بر حاشیه ثبت نمودی که بنده مخلص دولخواه حسین کت. وفات قاضی جلال الدین محمود در سنه اثنی و ثمانین و سبعمایه روی نمود و در گازرگاه مدفون گشت.

(جزو ۲، ج ۳، ص ۸۷)

[امیر قوام الدین نصر الله سنجانی]

دیگری از آن جمله متوجه بارگاه سبحانی

(۱). به جای قسمت بین الهالین در خطی چنین آمده «جمال حالش به علوم ظاهر و باطن آراسته بود و به شرف صحبت افتخار

الاولیا عمده الاعاظم و الاصفیا شیخ صفی اردبیلی - قدس الله سره العزیز - مشرف گشته هفت نوبت حج گزارده بود».

(۲). در خطی: پنجشنبه.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۸۴

امیر قوام الدین «۱» نصر الله سنجانی بود و آن جناب از احفاد عظیم الشأن رکن الدین محمود شاه سنجان است و در آن ایام طوایف انام به او دست ارادت داشتند و پیوسته تخم ارادت و اخلاص آن جناب در زمین دل می کاشتند [و آن جناب در هدایت حال در سلک شرکای قریه سنجان که داخل ولایت خواف است انتظام داشت و به نگاه داشتن نسخه جمع و خرج و توجیه و تخصیص آن قریه اشتغال می نمود. ناگاه جذبه‌ای به وی رسیده به سلوک مشغول گردید. در نفحات مسطور است که امیر قوام الدین دست خود وقف مسلمانان کرده بود و هرکس کاغذی آوردی و او را کتابتی فرمودی، خواه مصحف و خواه غیر آن، نام آن کس را بر آن کاغذ نوشتی و هرکس پیشتر کاغذ آورده بودی اول مطلب او را تحریر نمودی] «۲».

در روضه الصفا مسطور است که در آن زمان که ستلمش بیک بن مولای متوجه حرب ملک معز الدین حسین بود، چون به خواف رسید جهت دریوزه همت به ملازمت امیر قوام الدین «۳» رفت و در مجلس آن جناب، زبان به لاف و گزاف گشاده این بیت را خواند که بیت:

هری را بتازیم و تالان کنیم ملک را بگیریم و پالان کنیم امیر قوام الدین «۴» را این داعیه ناخوش آمده فرمود که آن غوری کافر کیش را می گوئی و این بیت بر زبان راند. بیت:

شهری که در آن شحنة ستلمش باشدانی که در آن شهرچه شورش باشد و ستلمش از سخن شیخ «۵» به هم برآمده خواست که متعرض آن جناب گردد، جمعی «۶» مانع آمدند و او چون از مجلس بیرون رفت، گفت این مرد زرقای است که خلق را گمراه می سازد و این معنی بر وی مبارک نیامد و در آن جنگ چنانچه نوشته

(۱). این لقب در نسخه چاپی نیست.

(۲). قسمت بین دو قلاب را نسخه چاپی ندارد و نسخه خطی در عوض از قسمت پیش از دو قلاب خالی است.

(۳). در چاپی: امیر نصر الله.

(۴). در چاپی: امیر ناصر الدین نصر الله.

(۵). در چاپی: امیر.

(۶). در چاپی: نوابش.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۸۵

شد به قتل رسید. «۱» [و امیر قوام الدین بعضی از غزلیات مولانا جلال الدین رومی را جواب گفته و کتابی تصنیف نموده جنون المجانین نام و در آن نسخه سخنان غریب درج فرموده و تاریخ ولادت و وفات امیر قوام الدین سنجانی از این قطعه که مولانا شیخی قهستانی نظم کرده به وضوح می پیوندد. قطعه:

امیر تارک و سالک قوام و ملت دین که در طریق طلب مثل شاه ادهم بود

به سال هفتصد و سی چهار میلادش به سلخ روزه و آغاز عید عالم بود

شب مفارقتش بر شهور هشتصد و بیست به اقتضای قضا پنج شب مقدم بود] «۲» (جزو ۲، ج ۳، ص ۷۸)

خواجه معین الدین محمد جامی

نسب سامی آن قدوه اولاد امجاد حضرت شیخ الاسلامی به چهار واسطه بدان حضرت می‌رسد؛ بدین موجب که معین الدین محمد بن شمس الدین مطهر بن شهاب الدین اسماعیل بن قطب الدین محمد بن شمس الدین مطهر بن شیخ الاسلام ابو نصر معین الحق والدین احمد الجامی النامقی - قدس سرّه - و والده آن جناب صبیّه ملک شمس الدین محمد کهن بن ملک شمس الدین محمد بن ابی بکر کرت بود و خواجه معین الدین از جمله مشایخ و اکابر علمای خراسان به وفور فضل و کمال و ازدیاد جاه و جلال و علو همت و شمول لطف و مکرمت امتیاز فراوان داشت و ملاذ اکابر و اشراف بوده و همواره به قلم سخاوت نقش بر و احسان بر الواح خواطر طوائف انسان می‌نگاشت و در مصاحبت خال خود ملک غیاث الدین محمد به گزاردن حج اسلام و طواف روضه نبویه علیه الصلوٰه و السلام فایز گشت و منشآت نظم و نثرش به فصاحت و بلاغت از سخنان و منظومات افاضل سخندان درگذشت. فوت آن حضرت در ولایت جام در

(۱). یعنی در جنگی که به تاریخ نیمه ربیع الاول ۷۵۹ بین ملک معز الدین حسین و ستلمش امیر قهستان در گرفت و در آن واقعه ستلمش و همدست او محمد خواجه حاکم اندخود و شبرغان کشته شدند. شاعری در این باب گفته:

ز هجرت هفتصد و پنجاه و نه بود ربیع الاول آن ماه خجسته

که شد روز دوشنبه نیمه ماه ستلمش با محمد خواجه کشته (جزو ۲، ج ۳، ص ۷۷)

(۲). قسمت بین دو قلاب در نسخه چاپی نیست.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۸۶

شهور سنه هفتصد و هشتاد و سه واقع بود. مدفنش متصل به قبر مطهر حضرت شیخ الاسلامی روی نمود. از منظومات آن بزرگ فرخنده صفات این رباعی مشهور است. رباعی:

از باد صبا دلم چو بوی تو گرفت بگذاشت مرا و جستجوی تو گرفت

اکنون ز من خسته نمی‌آرد یادبوی تو گرفته بود خوی تو گرفت (جزو ۲، ج ۳، ص ۸۷)

از خواجه معین الدین سه پسر فضیلت قرین یادگار ماند و بزرگترین ایشان به حسب سن و نسب فضایل و کمالات

ضیاء الدین یوسف بن محمد است، و مادر آن جناب دختر ملک غیاث الدین محمد است که خال پدر صاحب کمالش بود و خواجه یوسف در درس علامه تفتازانی به اکتساب کمالات انسانی فایز گشت و به واسطه تبحر در علوم معقول و منقول، علو شأنش از امثال و اقران درگذشت. انتقال آن جناب در شهر سنه تسع و تسعین و سبعمایه به واسطه ناسازگاری فلک پرستیز در دار الملک تبریز روی نمود.

نعش مطهرش را از آن دیار، به تربت مقدسه جام آورده در برابر سر پدر عالی گهرش به خاک سپردند و روح شریفش را به ختمات کلام و اطعام فقرا و انعام شاد کردند.

(جزو ۲، ج ۳، ص ۷۷)

[امیر فخر الدین محمود مستوفی]

و از جمله شعرای آن زمان

امیر فخر الدین محمود مستوفی است که به ابن یمین مشهور است و مقطعات بلاغت آیاتش بر الواح ضمائر اکابر و اصاغر مسطور و ابن یمین در وقت توجه امیر مسعود سربدار و شیخ حسن جوری به جنگ ملک معز الدین حسین با ایشان موافقت نمود و به دست لشکر هرات گرفتار گشته چون او را پیش ملک بردند منظور نظر تربیت گردانید و بنابر آنکه دیوان ابن یمین در آن مصاف تلف

گشته بود «۱» قطعه‌ای در آن باب گفته مذیل به مدح ملک معز الدین حسین ساخت و این پنج بیت از آن قطعه است.

(۱). یعنی جنگ زاوه که در صفر ۷۴۲ رخ داد و ملک معز الدین فاتح گردید و سربداران مغلوب شدند.
رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۸۷ گر به دستان بستد از دستم فلک دیوان من شکر ایزد آن که او می ساخت دیوان با من است
ور ربود از من زمانه سلک در شاهوارزان چه غم دارم که طبع گوهرافشان با من است
ور ز شاخ گلبن فضلیم گلی بر باد داد گلشن پرلاله و نسرين و ريحان با من است
ور تهی شد یک صدف از لؤلؤ لای من پر ز گوهر خاطری چون بحر عمان با من است
بی عنایت گر بود گردون دون با من چه باک چون عنایتهای شاهنشاه ایران با من است (جزو ۲، ج ۳، ص ۷۸-۷۹)

امامی هروی

از خادمان ملوک کرت است در علم فصاحت و بلاغت از بی نظیران زمان خود بود. بزرگواری او به مرتبه‌ای است که او را برابر
شیخ سعدی در آورده، بلکه ترجیح نموده‌اند. خواجه شمس الدین محمد صاحب دیوان و ملک معین الدین محمد پروانه رومی و
مولانا نور الدین صدری و ملک افتخار الدین زوزنی این استفسار از مجد الدین همگر نمودند؛ ملک پروانه گفته:
ز شمع فارس مجد ملت و دین سؤالی می کند پروانه روم مولانا نور الدین صدری:
ز شاگردان تو هستند حاضررهی و افتخار و صاحب روم صاحب دیوان:
چو دولت حضرتت را هست لازم دعا گو صاحب دیوان ملزوم ملک افتخار:
از اشعار تو و سعدی و امامی کدامین بیسندند اندرین بوم
تو کن تفصیل این چون ملک انصاف بود در دست تو چون مهره موم
رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۸۸
جواب مجد همگر «۱»:
ما گرچه به نطق طوطی خوش نفسیم بر شکر گفته‌های سعدی مگسیم
در شیوه شاعری به اجماع امم هرگز من و سعدی به امانی نرسیم (جزو ۲، ج ۳، ص ۷۹)

دوره امیر تیمور گورکانی (۷۷۱-۸۰۷)

جلال الدین محمود زاهد مرغابی

در علوم ظاهری شاگرد مولانا نظام الدین هروی بود و در متابعت سنت حضرت رسالت- صلی الله علیه و سلم- سعی بلیغ می نمود.
ورع و تقوا به کمال داشت و همواره علم ادای طاعات و عبادات می افراشت. وفاتش در ماه ذی الحجه سنه ثمان و سبعین و سبعمائه
اتفاق افتاد و در مرغاب هرات که مسکنش بود مدفون گشت.
(جزو ۲، ج ۳، ص ۸۷)

امیر سید علی بن شهاب بن محمد الهمدانی

حاوی علوم ظاهری و باطنی و جامع فضایل صوری و معنوی بود. در اوایل حال به قدم ارادت ملازمت شیخ شرف الدین محمود بن

عبد الله المزدقانی می نمود، اما از شیخ تقی الدین علی الدوستی کسب روش طریقت فرمود و بعد از فوت شیخ تقی الدین باز رجوع به شیخ شرف الدین محمود کرد و گفت فرمان چیست. شیخ متوجه شده فرمود که حکم چنان است که در اقصای بلاد عالم بگردی. امیر سید علی به موجب فرموده عمل نموده سه نوبت ربع مسکون را طواف کرد و به صحبت هزار و چهار صد ولی رسید و چهار صد را در یک مجلس دید. مصنفات امیر سید علی مانند کتاب اسرار النقط و شرح اسماء الله و شرح فصوص الحکم و شرح قصیده خمیره فارضیه و ذخیره الملوک در میان عرفا اشتهار دارد. وفاتش در سادس ذی الحجه ست و ثمانین و سبعمایه اتفاق افتاد و مرقد عطرشانش در ولایت

(۱). یعنی مجد همگر. رجوع کنید به صفحه ۴۷-۴۸ از همین کتاب.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۸۹

ختلان است.

(جزو ۲، ج ۳، ص ۸۷)

بابا سنکو

درویشی مجذوب بود و از وی کرامات و خوارق عادات ظهور می نمود. در سنه اثنی و ثمانین و سبعمایه که صاحبقران مغفور به عزیمت فتح خراسان از آب آمویه عبور فرمود، در قصبه اندخود با وی ملاقات کرد، درویش از سر جذبه سینه گوشتی به طرف امیر تیمور گورکان انداخت. صاحبقران به این معنی تفأل نموده گفت خدای تعالی سینه روی زمین را که خراسان است به ما ارزانی داشت و همچنان شد.

وفات «۱» بابا سنکو در اندخود روی نمود و قبرش همانجاست.

(جزو ۲، ج ۳، ص ۸۷)

زین الدین ابو بکر تایبادی

جامع کمالات صوری و معنوی بوده و در علوم ظاهری شاگرد مولانا نظام الدین هروی و چنانچه در نفحات مسطور است، مولانا زین الدین ابو بکر به حقیقت اویسی بوده است و از روحانیت حضرت شیخ الاسلام احمد النامقی الجامی - قدس سره - تربیت یافته. در وقتی که امیر تیمور گورکان داعیه تسخیر هرات داشت، در قصبه تایباد با جناب مولوی ملاقات نموده و آن جناب زبان نصیحت آن حضرت گشوده سخنان سودمند فرمود. نقل است که در اثنای قیل و قال، صاحبقران ستوده خصال از آن قدوه اصحاب وجد و حال سؤال کرد که شما چرا هرگز ملک غیاث الدین پیرعلی را ارشاد نفرمودید تا ترک اعمال ناشایسته دهد. مولانا زین الدین ابو بکر جواب داد که او را نصیحت کردم قبول ننمود، لاجرم ایزد تعالی شما را بر وی گماشت و اگر تو نیز با بندگان خدای تعالی بر نهج عدالت سلوک نمایی دیگری بر تو مستولی خواهد شد. امیر تیمور گورکان فرمود که کیست آن شخص که او را بر من استیلا دست دهد. جناب مولانا گفت، عزرائیل. امیر صاحبقران از شنیدن این

(۱). تاریخ وفات در چاپی نیامده و نسخه خطی نیز رقم آحاد را ندارد. به این ترتیب: «وفات باباسنکو در سنه ...

و ثمانین و سبعمایه روی نمود».

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۹۰

سخنان، فال نیک گرفته گفت، هیچ‌یک از سلاطین را بر من ظفر دست نخواهد داد و انتقال من از دار ملال به اجل طبیعی خواهد بود. وفات مولانا زین الدین ابو بکر در نیمروز پنجشنبه سلخ محرم الحرام سنه احدى و تسعين و سبعمايه روى نمود و ملک عماد روزنی در تاریخ وفاتش این قطعه نظم فرموده:

سنه احدى و تسعين بود تاریخ گذشته هفتصد از سلخ محرم

شده نصف النهار از پنجشنبه که روح پاک مولانای اعظم

سوی خلد برین رفت و ملایک همه گفتند از جان خیر مقدم دیگری از فضلی در این باب گوید:

تاریخ وفات قطب اوتادیک نقطه بنه به آخر صاد (جزو ۳، ج ۳، ص ۸۷)

بهاء الدین نقشبند «۱»

نامش محمد بن محمد البخاری است و او را نظر قبول به فرزندى از باباشماسی بود و تعلم آداب طریقت به حسب صورت از سید امیر کلال نموده. در نفحات مسطور است که خواجه بهاء الدین به حقیقت اویسی بوده است و از روحانیت خواجه عبد الخالق غجدوانی تربیت یافته. کسی از وی سؤال کرد که درویشی شما را موروئی است یا مکتسبی. جواب داد که به حکم جذبۀ من جذبات الحق توازی عمل الثقلین به این سعادت مشرف گشتم. باز پرسید که در طریقه شما ذکر جهر و خلوت و سماع می‌باشد. فرمود که نمی‌باشد. گفت، پس بنای طریقه شما بر چیست. فرمود خلوت در انجمن به ظاهر با خلق و به باطن با حق سبحانه و تعالی. بیت:

از درون سو آشنا و از برون بیگانه و ش این چنین زیبا روش کم می‌بود اندر جهان وفات خواجه بهاء الدین در شب دوشنبه سیم ماه ربیع الاول سنه احدى و

(۱). یعنی آخرین امیر خاندان کورت هرات که در ۷۷۲ به جای ملک معز الدین حسین نشست و در ۷۹۱ مغلوب امیر تیمور شد.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۹۱

تسعين و سبعمايه اتفاق افتاد. یکی از فضلا جهت ضبط تاریخ آن واقعه این قطعه در سلک نظم انتظام داد، قطعه

خواجه اعظم بهاء الحق والدین نقشبند آن که مشهور ولایت شد کمال ملتش

مسکن و مأوی او چون بود قصر عارفان «قصر عرفان» زین سبب آمد حساب رحلتش (جزو ۳، ج ۳، ص ۸۷)

خواجه علاء الدین عطار

موسوم به محمد بن محمد البخاری است و در سلک اعظام اصحاب خواجه بهاء الدین نقشبند انتظام داشت و خواجه در ایام حیات خود تربیت بعضی از سالکان راه حق را بدان جناب حواله می‌نمود و می‌فرمود که علاء الدین بار بر ما سبک کرده است. وفات خواجه علاء الدین در شب چهارشنبه بیستم رجب سنه اثنتین و ثمانمايه روى نمود. قبرش در ده نوچغانیان است.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۷۸)

مولانا سعد الدین مسعود بن عمر التفازانی

ولادت با سعادت آن عالم ربّانی در ماه صفر سنه اثنی و عشرين و سبعمايه در قریۀ الرجال تفزازان که از ولایت نساست روى نمود و چون از سن طفولیت به مرتبه صبی ترقی فرمود، آغاز تحصیل علوم و تکمیل فنون محسوس و مفهوم کرده در اندک زمانی در

میدان دانش، قصب السبق از علمای متقدمین و متأخرین درربود، شمیم قلم مشکین رقمش مشام جان مستنشقان روایح فضایل را معطر گردانید و فروغ خاطر افادت مآثرش ریاض امید مقتبسان انوار کمالات را نصارت بخشیده.

آن جناب در شانزده سالگی آغاز تصنیف کرده شرح صرف زنجانی را مرقوم خامه بلاغت انما ساخت و بعد از آن مطول را به اسم معز الدین حسین کُرت تألیف نموده؛ آنگاه در خوارزم که در آن زمان مجمع اعیان جهان بود متوطن شده، مختصر تلخیص را به نام جانی بیک خان که شمه‌ای از عدالت و احسان او سبق ذکر یافت،

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۹۲

در سلک انشا کشید و بی‌شائبه لاف و گزاف، چنانچه از مؤلفات آن عالم حمیده صفات به وضوح می‌پیوندد، لطافت تحریر و حلاوت تقریر و توضیح خفیات و تلویح خیبات و کشف مشکلات و رفع معضلات بر طبع نقادش ختم بود و بر ذمه همت بلند نهמתش واجب و حتم، و در آن اوان که امیر تیمور گورکان عزم یورش خوارزم جزم نمود، ملک محمد سرخسی، پسر خردتر ملک معز الدین حسین به برادرزاده خود ملک پیرمحمد بن ملک غیاث الدین پیرعلی که در آن سفر ملازم موکب همایون بود، پیغام داد که هرگاه خوارزم فتح شود از آن حضرت رخصت طلبیده مولانا را به سرخس روانه گردانی. بنا علی هذا، چون لمعان تیغ عالم‌ستان حضرت صاحبقران آن خطه را در حیطه تسخیر کشید و به کوچانیدن اهالی و موالی از آنجا اشارت فرمود، ملک پیرمحمد زانو زده از آن حضرت التماس نمود که مولانا سعد الدین را اجازت رفتن به جانب سرخس فرمود و امیر تیمور ملتمس ملکزاده را به عزّ قبول اقتران داده جناب مولوی به سرخس رفت و بعد از آنکه حضرت صاحبقران به سمرقند بازگشت، علما و فضلا و مشایخ ماوراء النهر به عرض رسانیدند که اگر چه تسخیر خوارزم بندگان آستان سلطنت آشیان را تیسیر پذیرفت، اما حاصل آن مملکت تعلق به ملک محمد سرخسی گرفت. آن حضرت از مفصل این مجمل استفسار نمود، آن جماعت عرضه داشتند که حالا سرآمد علمای عالم و مقتدای فضایل بنی آدم، مولانا سعد الدین مسعود تفتازانی است که لمعات مصنفات فصاحت صفاتش، چون شعاع خورشید شرق و غرب عالم را منور گردانیده و نفحات مؤلفات بلاغت آیاتش مانند نسایم فروردین شمال و جنوب تمامی روی زمین را خضرت و نصارت بخشیده، نظم:

چنان گرفت جهان را ظهور تصنیفش که آفتاب بود ذره‌ای به وقت ظهور

دقایق سخن او خفیست همچو سماولیک گشته چو خورشید در جهان مشهور

صریر کلکش در کشف معضلات علوم چنانکه نغمه داود در ادای زبور افاضل انام اقتباس انوار انواع فنون از اشعه ضمیر منیرش می‌نمایند و امثال

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۹۳

کرام التماس اصناف علوم از رشحات فیض خاطر خطیرش می‌فرمایند. امیر تیمور از استماع امثال این سخنان، رقم تأسف بر روزگار خویش نگاشت و حکم جهان مطاع جهت استدعای حضور جناب مولوی به سرخس ارسال داشت. مولانا سعد الدین نخست به بهانه عزیمت سفر حجاز آن ملتمس را اجابت ننمود، چون ثانیاً فرمان صاحبقران در آن باب نفاذ یافت، به جانب سمرقند توجه فرمود و چند سال بر مسند عزّ و جلال در آن شهر به افاده اهل کمال اشتغال داشت و چند تصنیف معتبر در آن مجمع فضایل دانشور بر اوراق روزگار یادگار گذاشت و امیر تیمور در تعظیم آن پادشاه علما و خسرو دانشمندان مبالغه بسیار می‌نمود و در مجالس آن جناب را بر زبر توشک خویش جای داده در وقت مراجعت تا سر طناب پیش خانه مشایعت می‌فرمود. وفات مولانا سعد الدین در شهر سنه اثنی و تسعین و سبعمایه به وقوع پیوست. قبرش در بلده سرخس واقع است و تصانیف آن جناب در تمامی علوم عقلی و نقلی از غایت اشتها حاجت به تعداد ندارد و خرد خرده‌دان، تفصیل آن کتب را از جمله تحصیل حاصل می‌شمارد.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۸۷-۸۸)

از مولانا سعد الدین یک پسر ماند مولانا محمد نام مولانا محمد تفتازانی نیز در سلک علما منتظم بود و مدتی ملازمت امیر تیمور می‌نمود. از جناب شیخ الاسلامی ملاذ الانامی سیف المله و الدین، احمد بن شیخ الاسلام قطب الدین یحیی بن مولانا محمد بن مولانا سعد الدین مسعود استماع افتاده که فرمود در آن اوقات که جناب مولوی در سمرقند تشریف داشتند، جدّ من مولانا محمد در شهر هرات ساکن می‌بود و در آن ایام خبر به زهاد مرغاب و بعضی دیگر از علمای تقوآمآب رسید که مولانا سعد الدین در مجلس صاحبقران ظفر قرین به اکل طعامی که حلیت آن معلوم نیست مبادرت نموده و می‌نماید و ایشان زبان طعن و تشنیع دراز کرده گفتند، چگونه جایز باشد که مقتدای علمای روزگار لقمه شبهه خورد. مولانا محمد از استماع آن سخنان در تاب شده در آن باب رقعهای به پدر بزرگوار خود نوشت و التماس نمود که دیگر در مجلس حضرت صاحبقرانی دست به جانب خوردنی نبرد و آن نامه را به تواچی که از هرات متوجه ماوراء النهر

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۹۴

بود داد و تواچی مکتوب مولانازاده را با سایر مکاتیب در دوال میان خود نهاده چون به سمرقند رسید، دوال میان را به جنس [کذا] پیش امیر تیمور برد و صاحبقران را در اثنای مطالعه مکاتبات چشم بر نوشته مولانا محمد افتاده مضمونش را معلوم کرده از آن باب هیچ نگفت و مکتوب را به مولانا سعد الدین ظاهر نساخت و بعد از چندگاه مولانا محمد به سمرقند تشریف آوردند؛ صاحبقران بلندمنزلت را ملازمت فرمود و آن حضرت مولانازاده را تعظیم کرده و التفات بسیار اظهار نموده در آخر مجلس خواجه محمود شهاب را که منصب وزارت داشت گفت که مبلغ پنجهزار دینار کپکی تسلیم مولانازاده نمای تا صرف مایحتاج خود کند. خواجه محمود بنابر تلقینی که از امیر یافته بود گفت در خزانه زر نقد باقی نمانده، اگر فرمان شود مبلغ مذکور را بر مزارعان ولایات برات نویسم. امیر تیمور فرمود که از مزارعان آن وجه دیرتر به وصول می‌رسد و ما نمی‌خواهیم که مولانازاده در این شهر تنقیص کشد. خواجه گفت که مبلغ مذکور از ممر تمغا در عرض دو روز به وصول پیوندد، اگر فرماید آن وجه را به تنخواه مدد معاش مولانازاده نمایم.

حضرت صاحبقران فرمود که فی الحال برات نوشته تسلیم کن و خواجه محمود هم در مجلس به مبلغ مذکور بر تمغای سمرقند برات نوشته پیش مولانا محمد نهاد و آن جناب فاتحه خوانده و برات را برداشته از بارگاه بیرون خرامید و در محلی که پای در رکاب کرده سوار می‌شد، حضرت صاحبقران کس فرستاد تا خدمتش را به بارگاه درآوردند. آنگاه تبسم فرموده گفت مولانازاده کسی که زر تمغا را که حرامترین وجوه است به رسم انعام از ما قبول نماید، چگونه جایز باشد که مثل این پدری را که در عالم به علم و دانش او کسی نیست از خوردن طعام تیمور منع کند. مولانازاده از استماع این عتاب خجل و شرمسار شد گفت، من داعیه داشتم که از منزل برات را به منزل خواجه محمود شهاب بازفرستم. امیر تیمور گفت اگر همچنان بودی بایستی که در وقت نوشتن برات اثر کراهت در بشره شما پیدا شدی و حال آنکه از روی فرح و سرور آن را قبول فرمودید. آنگاه اشارت علیه نفاذ یافت که برات مذکور را از مولانا محمد ستانده، پنجهزار دینار نقد از خزانه تسلیم نمودند و مولانا محمد بعد از فوت صاحبقران در بلده فاخره هرات ساکن می‌بود و در سنه ثمان و ثلاثین و

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۹۵

ثمانمیه به علت طاعون از عالم انتقال نمود.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۸۸-۸۹)

امیر سید علی جرجانی

در سنه اربعین و سبعمایه در قریه طاغوز اعمال استرآباد قدم از کتم عدم به عالم وجود نهاده فضای جرجان، بل تمام جهان را به

یمن قدم شریف مشرف گردانید.

بعد از ترقی به سن رشد و تمیز آغاز تحصیل فرموده، در اندک زمانی سرآمد محققان عالم و مقتدای مدققان علمای محترم گردید. در روضه الصفا مسطور است که در سنه تسع و اربعین و سبعمیه که شاه شجاع بن محمد مظفر در قصر زرد اقامت داشت، امیر سید شریف الدین به نواحی اردو رسیده خواست که با پادشاه ملاقات نماید و او را بی‌واسطه به حال خویش دانا گرداند. در آن اثنا مولانا سعد الدین مسعود انسی (۱) را دید که به خدمت پادشاه می‌رود؛ خود را در لباس لشکریان به وی نموده گفت مردی غریب و تیراندازم و از ولایت مازندرانم و به آن داعیه آمده‌ام که در نظر شاه شجاع سه چوبه تیر اندازم، امید آنکه هنگام فرصت ملتمس مرا به عرض رسانید، و در رکاب مولانا سعد الدین تا در بارگاه پیاده آمد. مولانا گفت تو در همین موقع توقف نمای تا رخصت دخول حاصل کنم و چون مولانا به شرف ملاقات پادشاه فایز شد، سخن تیرانداز غریب را عرضه کرد. شاه شجاع فی الحال او را طلبید و امیر سید شریف به بارگاه درآمده، چون شاه شجاع از کیفیت تیراندازی پرسید، جزوی که از نتایج طبع شریف او مشتمل بر اعتراضات اصحاب تصانیف بود از بغل بیرون آورده به دست شاه شجاع داد. شاه از مطالعه آن صحیفه به حال میر سید شریف، دانا شده مراسم تعظیم و تکریم به تقدیم رسانید و نقد و جنس بسیار انعام فرمود؛ آن جناب را همراه خویش به شیراز برد و منصب تدریس دار الشفای خود را به آن سید فضیلت انما تفویض کرد و سید شریف ده سال در فارس به افاده اهل فضل و کمال پرداخته در سنه تسع و ثمانین و سبعمیه که امیر تیمور گورکانی شیراز را فتح کرد حکم فرمود که آن جناب به سمرقند تشریف برد و جناب سیادت پناهی

(۱). در خطی: سعد الدین سعید اکسی (۴).

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۹۶

افادت دستگاهی بر حسب فرمان واجب الاذغان به آن بلده شتافته تا زمان فوت صاحبقران آنجا می‌بود و در آن اوقات میان آن جناب و مولانا سعد الدین تفتازانی مباحثات روی نمود و در اکثر مجالس امیر، سید شریف به سبب حدّ طبع و جودت ذهن بر جناب مولوی در بحث غلبه کرد، بیت:

خدایی که بالا و پست آفرید زبردست هر دست آفرید و چون امیر تیمور گورکان به جهان جاودان انتقال فرمود، نوبت دیگر آن قدوه اولاد خیر البشر و مقتدای علمای دانشور از ماوراء النهر به شیراز شتافت و در آن دیار فی سنه ست عشر و ثمانمیه وفات یافت. و مصنفات امیر سید شریف بسیار است در غایت اشتها و بر اکثر کتب متداوله متقدمین و متأخرین، حواشی دقت آیین بلاغت قرین دارد و چنانچه از زمان فرخنده نشان آن جناب غالباً هیچ درسی از افاده حواشی و مؤلفات فصاحت صفاتش خالی نبوده و نیست، مدت عمر شریفش هفتاد و شش سال بود.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۸۹)

مولانا عبد الله بن لسان الدین محمد

افضل حکمای زمان و اعلم منجمان دوران بود و احکام نجومی او مانند قضا و قدر تخلف نمی‌نمود.

بیت

همه زیج فلک جدول به جدول به اسطراب حکمت کرده بد حل و صاحبقران خورشید محل نسبت به آن فاضل بی‌بدل التفات بسیار داشت و آن جناب نیز همواره بسان بخت و دولت در ملازمت بود و رقم اخلاص بر صحیفه ضمیر می‌نگاشت.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۸۹-۹۰)

مولانا نظام الدین شامی

آن جناب را شنب غازانی نیز گویند و اکثر وقایع و حالات صاحبقران خجسته صفات، منقول از تاریخ آن فاضل کامل است. در مطلع سعدین مسطور است که از مولانا نظام الدین مروی است که گفت، در نوبت اول که امیر تیمور لشکر به بغداد رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۹۷

کشید و سلطان احمد جلایر را منہزم گردانید، از مردم دار السلام، اول من به درگاه عالم پناه رفتم و آن حضرت به نظر التفات و عاطفت در من نگرسته بر زبان مبارک راند که خدای تعالی بر تو رحمت کناد که نخست از متوطنان این بلده تو پیش ما آمدی، و مرا تربیت فرمود. و ایضا در کتاب مزبور مذکور است که در وقت محاصره حلب، مولانا نظام الدین در آن شهر اقامت داشت و بعد از فتح، امیر جلال الاسلام او را پیش فرمانفرمای انام برد و رعایت یافت. پوشیده نماند که توفیق میان این دو سخن که در یک کتاب مسطور است خالی از اشکال نیست و به هر تقدیر نزد راقم آنچه به صحت پیوسته آن است که مولانا نظام الدین بعد از آنکه به صحبت صاحبقران ظفر قرین مشرف گشت همواره بسان دولت و اقبال ملازم در گاه جاه و جلال بود و در باب وقایع آن جناب تاریخی تألیف فرمود.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۹۰)

شیخ شمس الدین محمد بن محمد جزری

مقتدای محدثان عالی شأن و پیشوای دانشمندان بلند مکان بود. به زهد و تقوا معروف و به صلاح و سداد موصوف. در ظفرنامه و مطلع سعدین مذکور است که در آن اوان که امیر تیمور گورکان، ایلدرم بایزید را اسیر گردانید، میرزا محمد سلطان و شیخ نور الدین را به برسا فرستاد و جمعی از اکابر آن دیار به طرف دریا بار فرار نمودند و لشکر ظفر شعار از عقب شتافته بیشتر آن مردم را گرفتند. شیخ شمس الدین محمد جزری و سید محمد بخاری و مولانا شمس الدین فناری از آن جمله بودند و امیر شیخ نور الدین، شیخ شمس الدین محمد را همراه خود به پایه سریر اعلا برده در کوتاهیه به شرف ملاقات صاحبقران خجسته صفات رسانید و آن حضرت شیخ را منظور نظر اعتنا ساخته به صوب سمرقند فرستاد و آن جناب تا زمان وفات امیر تیمور در ماوراء النهر اوقات می گذرانید و تصحیح المصابیح را آنجا در سلک تألیف کشید و بعد از وفات آن حضرت به دار السلطنه هرات شتافت و در ایام دولت میرزا شاهرخ در خامس ربیع الاول سنه ثلاث و ثلثین و ثمانمیه در شیراز وفات یافت.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۹۰)

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۹۸

قاضی قطب الدین عبد الله امامی

به علو قدر و رفعت مکان از تمامی اکابر و اعیان خراسان ممتاز و مستثنا بود و مدتی مدید در کمال استقلال در آن مملکت به تمشیت منصب جلیله المراتب قضا قیام و اقدام می فرمود و در اختیار دادوستد موقوفات آن ولایت نیز چندین گاه تعلق به خدام عالیمقامش می داشت و تا آخر ایام حیات بر مسند جاه و جلال متمکن بود همواره نقش امانت و دیانت بر سجل ضمیر و صحنه خاطر می نگاشت. نسب شریفش به ابو بکر صدیق - رضی الله عنه - می رسد، لاجرم آن نسبت را ملاحظه کرده نام خود را عبد الله الامامی مکتوب می گردانید.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۹۰)

سید برهان الدین اشرف بن مبارکشاه

در سلک اعظام سادات و علمای اکابر اصحاب درس و فتوا انتظام داشت و در سنه ثلاث و ثمانمائه علم عزیمت به صوب آخرت برافراشت.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۹۰)

کمال خجندی

در سلک اکابر مشایخ روزگار و اعظام زهاد بزرگوار منتظم بود. علی الدوام به ریاضات و عبادات اوقات گذرانیده، گاهی اشعار آبدار بر لوح اعتبار نقش می نمود. در نفحات مسطور است که ظاهراً اشتغال شیخ کمال به شعر جهت آن بوده که ظاهرش مغلوب باطن نشود، چنانکه خود می گوید:

این تکلفهای من در شعر من کلمینی یا حمیرای منست از حضرت ولایت پناه، خواجه عبد الله مروی است که فرمود شیخ کمال چندگاه در شاش ساکن می بود و در این مدت اصلاً به حیوانی رغبت نمی نمود.

روزی والد من به وی گفت که چه شود اگر طعامی که در آن گوشت باشد میل فرمایید. در وجه مطایبه فرمود که هرگاه تو گاو خود را بکشی ما گوشت بخوریم و حال آنکه پدر مرا گاوی بود در غایت فربهی. چون این سخن بشنید فی الحال گاو را بکشت و طعامی ترتیب کرده نزد شیخ برد. شیخ جهت خاطر ایشان مقداری گوشت تناول نمود. بلبل کلک نغمه سرای حقایق پناهی، حضرت افضل الانامی،

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۹۹

مولانا نور الدین عبد الرحمان جامی - نور الله مرقدہ - در بهارستان این نوا به گوش فضیلائی سخن آرا رسانیده که شیخ کمال در لطافت سخن و دقت معانی به مرتبه‌ای است که بیش از آن تصور نمی توان کرد، اما مبالغه در آن طریق شعری را از سر حد سلاست بیرون برده است. آن جناب در شعر تتبع خواجه حسن دهلوی نموده، آنقدر معانی لطیف که در نظم وی است در شعر حسن نتوان یافت و آنکه شیخ کمال را، دزد حسن می گویند بنابر همان تتبع تواند بود و در بعضی از دیوانهای آن جناب این بیت مسطور است:

کس بر سر هیچ رخنه نگرفت مرامعلوم نمی شود که دزد حسنم از حضرت ابوی مرحومی استماع افتاده که میرزا میرانشاه نسبت به شیخ کمال، ارادتی تمام و عقیدتی لا کلام داشت و روزی به ملازمت آن جناب رفته کمری مرصع به رسم نذر به نزد شیخ نهاد و به خلاف معهود شیخ آن کمر را برداشته به خانه برد و بعد از لحظه‌ای که به صحبت اصحاب معاودت کرد همه را مقبوض یافته پرسید که یاران چرا بی حضورند. یکی از حاضران گفت که درد کمر دارند. شیخ تبسم کرده گفت کمر را بیاورند و قسمت کنند. وفات شیخ کمال در سنه ثلاث و ثمانمائه اتفاق افتاد و قبرش در تبریز است و این بیت را بر سنگ لوح مزار آن جناب ثبت کرده‌اند.

بیت:

کمال از کعبه رفتی تا در یارهازارت آفرین مردانه رفتی (جزو ۳، ج ۳، ص ۹۰-۹۱)

مولانا محمد شیرین مشهور به مغربی

مرید شیخ اسماعیل سیبی و از اصحاب شیخ نور الدین عبد الرحمان اسفراینی است و شیخ نور الدین عبد الرحمان از کبار مشایخ روزگار بود و در بغداد به سر می برد و در سنه خمس و تسعین و سبعمائه از نزد سلطان احمد به رسالت پیش امیر تیمور گورکان

آمد و آن حضرت شیخ را تعظیم بسیار نموده معزز و مکرم رخصت انصراف داد و مولانا محمد شیرین و شیخ کمال خجندی معاصر بوده‌اند و دایم با یکدیگر صحبت می‌داشته‌اند و دیوان اشعار مولانا محمد مشهور است و این مطلع از غزلیاتش در نفحات مسطور است:

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۰۰ ما مهر تو دیدیم و ز ذرات گذشتیم از جمله صفات از پی آن ذات گذشتیم وفاتش در سنه تسع و ثمانمیه روی نمود. مدت عمرش شصت سال بود.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۹۱)

صفی الدین ختانی

در سلک فضلاء ماوراء النهر انتظام داشت و بعضی از وقایع امیر تیمور گورکان را به لغت ترکی بر لوح بیان می‌نگاشت.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۹۱)

شیخ محمود زنگی کرمانی

به صفت فضل و لطف طبع موصوف بود و در اثنای محاورات اکثر اوقات کلام موزون بر زبانش می‌گذشت، چنانچه گویند اول نوبت به همراهی شیخ علی ترک به خدمت امیر تیمور گورکان رسید و چون آن حضرت پرسید که شما چه کسانیید.

گفت که:

دو پیریم و هر دو شکسته به هم علی ترک و محمود زنگی عجم و شیخ محمود بسیاری از وقایع و حالات صاحبقران پسندیده صفات را در سلک نظم کشیده و آن نسخه را جوش و خروش نام نهاده و در سنه ست و ثمانمیه که آن حضرت از یورش روم مراجعت کرده و در گرجستان به جهاد اشتغال داشت، جمعی از اکابر کرمان، مانند ضیاء الدین سراج و شیخ صدر الدین که قاضی آن ولایت بود و سید حمزه متوجه آستان سلطنت آشیان گشتند و شیخ محمود نیز با ایشان همراهی نمود تا کتاب جوش و خروش خود را بگذراند و خود را به تجدید منظور نظر التفات آن حضرت گرداند، اما به حسب تقدیر در وقتی که از پل تفلیس که بر کنار آب کر بسته بودند می‌گذشت در آب افتاد و آتش حیاتش فرونشسته رخت بقا به باد فنا داد. غرق دریای کرم بادا همیشه جان او. و پسر شیخ محمود، مولانا قطب الدین آن نسخه را به نظر انور رسانیده به صله گرامند محظوظ و بهره‌ور شد و این بیت مقطع بعضی از غزلیات شیخ محمود است که:

بنویس شعر محمود اگرک پسند افتد که به لطف ابن زنگی دگر از عجم نزاید (جزو ۳، ج ۳، ص ۹۱)

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۰۱

مولانا علی بدر

از جمله شعرای دار السلطنه هرات بود. در سنه احدی و تسعین و سبعمیه که میرزا میرانشاه جهت دفع فتنه حاجی بیگ جونی قربانی به هرات آمد و در باغ زاغان نزول اجلال فرمود، مولانا علی بدر به شرف ملازمت شاهزاده مشرف گشته قصیده‌ای گذرانید که دو بیت اولش این است. نظم:

ای ز مهر رخ تو ماه منور گشته‌عالم از نکبت زلف تو معطر گشته

خط مشکین تو بر صفحه کافور عذار آیت حسن و جمال است مقرر گشته و شاهزاده نسبت به مولانا در مقام التفات آمده صله مناسب عنایت فرمود.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۹۱)

خواجه عصمت الله بخاری

در سلک اعظم ناظمین منظم سخن‌گزاری انتظام داشت، دیوان اشعارش مشهور است و ابیات بلاغت آثارش بر الواح خاطر فضلا مسطور و از آن جمله قصیده‌ای است که در مرثیه حضرت صاحبقرانی در سلک نظم کشیده و آن قصیده را نزد امیرزاده خلیل سلطان گذرانیده مشمول نظر انعام و احسان گردید. مطلع قصیده مذکور این است:

ای فلک خرگاه ویران کن که سلطان غایب است تخت گو بر خاک بنشین چون سلیمان غایب است و چون خواجه عصمت الله در نظم اشعار تتبع امیر خسرو دهلوی می‌نمود و بسیاری از معانی آن جناب را در منظومات خویش درج فرمود، یکی از فضلا در آن باب گوید، بیت:

میر خسرو را علیه الرحمه شب دیدم به خواب گفتمش عصمت ترا یک خوشه چین خرمن است
شعر او چون بیشتر از شعر تو شهرت گرفت گفت باکی نیست شعر او همان شعر من است
رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۰۲

و تاریخ وفات خواجه عصمت را شاعری ادا نموده، بیت:

تاریخ وفات خواجه عصمت هر کس که شنید گفت «تمت» (جزو ۳، ج ۳، ص ۹۱)

مولانا نجم الدین الطارمی

در فن انشا و علم املا- بی مثل زمان خود بود و ملازمت میرزا میرانشاه می‌نمود و در آن اوقات کامل التواریخ ابن اثیر را به فرموده شاهزاده مشارالیه از لغت عربی به زبان فارسی ترجمه کرد و کمال فصاحت و بلاغت در آن کتاب به جای آورد.
(جزو ۳، ج ۳، ص ۹۱)

خواجه علی تبریزی الشطرنجی

حافظ کلام الله بود و تمام صحیح بخاری را نزد شیخ شمس الدین محمد جزری- رحمه الله علیه- قرائت فرمود و در علم حدیث مهارت حاصل نمود و خواجه علی در فن شطرنج آنقدر وقوف داشت که صغیر و کبیر آن‌روزگار استادی وی را مسلم داشتند و غایبانه مانند حاضرانه بغایت نیکو می‌باخت و در مجلس امیر تیمور گورکان پیوسته به آن لعب می‌پرداخت.
(جزو ۳، ج ۳، ص ۹۰-۹۱)

مولانا حسام الدین ابراهیم شاه کرمانی

حاوی فضایل نفسانی بود و در علم طب و معالجه مرضی ید بیضا می‌نمود و او نیز در قسم نرد و شطرنج مهارت داشت و ملازم درگاه حضرت صاحبقرانی بود و در مجلس عالی راه می‌یافت و خواجه عبد الوهاب تبریزی و خواجه یوسف بخاری و استاد شمس الدین کازرونی نیز از جمله شطرنجیان صاحبقرانی بوده‌اند و همواره ملازمت آستان سلطنت آشیان می‌نموده‌اند.
(جزو ۳، ج ۳، ص ۹۲)

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۰۳

ذکر جلال الدین شاه شجاع «۱» (۷۵۹-۷۸۶)

اشاره

ولادت باسعادتش در سنه ثلاث و ثلاثین و سبعمایه وقوع یافت و در سنه ستین و سبعمایه پدر خود را گرفته میل کشید و من حیث الاستقلال پای بر مسند اقبال نهاده ضبط مملکت را پیشنهاد همت گردانید و در سنه اربع و ستین و سبعمایه میان او و برادرش محمود مخالفت دست داد و در سنه خمس و ستین و سبعمایه، شاه شجاع شکست یافته شیراز به دست شاه محمود افتاد و در سنه سبع و ستین و سبعمایه بار دیگر صورت نصرت شاه شجاع را روی نمود و شاه محمود به اصفهان رفته به حکومت آن مملکت قناعت فرمود و در سنه ست و سبعین و سبعمایه شاه محمود سفر آخرت پیش گرفت و بلده اصفهان در سلک سایر قلمرو شاه شجاع سمت انتظام پذیرفت و در سنه ست و ثمانین و سبعمایه شاه شجاع نیز به عارضه قوی ضعیف گشته پهلوی بر بستر ناتوانی نهاد و در شب یکشنبه بیست و یکم شعبان سال مذکور رخت هستی به باد فنا داد. اوقات حیاتش پنجاه و سه سال و دو ماه بود و مدت بیست و پنج سال و دو ماه سلطنت نمود. پرتو کمال خواجه قوام الدین صاحب عیار و امیر کمال الدین حسن رشیدی و خواجه جلال الدین تورانشاه و خواجه قطب الدین سلیمان‌شاه بن خواجه محمود کمال و شاه رکن الدین حسن بن سید معین الدین اشرف به نوبت بر منصب وزارتش می‌تافت.

(جزو ۲، ج ۳، ص ۲۵-۲۶)

در سنه خمس و ستین و سبعمایه چون شاه محمود به جانب شیراز در اهتزاز آمد و شاه یحیی را به طمع ابرقوه از راه یزد به اشعار خلاف شاه شجاع احضار نمود و در قصر زرد به وی پیوست و سرداران لر کوچک و قم و ری و کاشان و آوه و ساوه نیز به شاه محمود پیوستند و چون آوازه کثرت عدد و عدد آن سپاه به سمع شاه شجاع رسید، با خواص و مقربان طریق مشورت مسلوک داشته، منشی آستان سلطنت آشیان را پیش طلبید و گفت:

(۱). از اینجا تا ابتدای سلطنت شاهرخ بایستی برحسب زمان در صفحه ۷۶ بعد از ذکر رکن الدین هروی قرار داده شده باشد، چون اوراق یادداشت پس‌وپیش شده بود و ما متوجه نبودیم آن را در اینجا گنجانیم.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۰۴ به محمود بنویس کای ارجمند رسانیده بر دولت خود گزند

نه محمود بینم به جنگ آمدن مرا و ترا تیغ بر هم زدن
تصور کن ای نامور شهریار که گر زانکه هر دو بباشیم یار
که یارد کشیدن سپه پیش ماچو آگه شود از کما بیش ما
اویس «۱» ار به ما ترک‌تازی کندمگر با سر خویش بازی کند
ز فردوسی پاک‌دین یاد کن نگر تا چه گوید درینجا سخن

«که گر دو برادر به هم داد پشت‌تن کوه را باد ماند به مش» چون این مکتوب به شاه محمود رسید بعد از تقدیم استشاره در جواب نوشت که، بندگان پادشاه، لشکر به اصفهان آورده مملکت را خراب کردند و هنوز از مزاج ایشان ایمن نیستیم، بناچار استعانت به سلطان اویس بردم که شاید ایمن تواند بود. شاه شجاع از مطالعه این مکتوب دانست که آتش فتنه شاه محمود جز به استعمال شمشیر آبدار سمت انطفا نپذیرد و سیلاب طغیان لشکر آذربایجان، از غیر صرصر حمله مردان دلاورصفت انقطاع نگیرد؛ بنابراین سپاه فراوان مجتمع ساخته از شیراز به جانب بیضا در اهتزاز آمد و این قطعه را گفته نزد برادر فرستاد:

ابو الفوارس دوران منم شجاع زمان که نعل مرکب من تاج قیصر است و قباد

منم که نوبت آوازه صلابت من چو صیت همت من در بسیط خاک افتاد
چو مهر تیغ گذار و چو صبح عالمگیر چو عقل راه نمای و چو شرع نیک نهاد
کمال صولتم از حیلہ کسان ایمن بنای همتم از منت خسان آزاد
نبرده عجز به درگاه هیچ مخلوقی که بر بنای توکل نهاده‌ام بنیاد

(۱). یعنی سلطان معز الدین اویس ایلکانی (۷۵۷-۷۷۶) که به یاری محمود آمده بود.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۰۵ به هیچ کار جهان روی دل نیاوردم که آسمان در دولت به روی من نگشاد
تو رسم و خوی پدر گیر ای برادر من که شوهریت نیاید ز دختر دلشاد
مکن مکن که پشیمان شوی در آخر کارز مکر روبه پیر و ز لشکر بغداد (جزو ۲، ج ۳، ص ۲۷)
در آن ایام که شاه گردون غلام به کرمان در آمد، دولتشاه گمراه غدیری کرده با جمعی اتفاق نمود که شب به خوابگاه پادشاه
در آید و تیغ تیز به خون ولی نعمت بیالاید، و امیر و رسول از این مکر واقف شده کیفیت حال به عرض رسانید و شاه شجاع آن
حرام نمک را با جمعی از موافقانش به شمشیر سیاست بگذرانید و در آن باب این سه بیت نظم فرمود:
امان چو خواست فرمودم امانش چو عجز آورد بخشیدم به جانس
دگر چون غدر در دل داشت غدار سراندازان شد این شمشیر خونخوار
سگی مکار و دون بی وفا بود مکافات جفا کاران جفا بود (جزو ۲، ج ۳، ص ۲۹)
در شهور سنه اربع و خمسين و سبعمائه شاه شجاع، سلطان عماد الدین احمد و شهزاده زین العابدین را به محاصره کرمان تعیین نمود
و خود به جانب شیراز بازگشته این رباعی انشا نمود:
من جرعه صبر می کشم فرزانه‌وین غصه دهر می خورم مردانه
نومید نیم که عاقبت حق ز فلک روزی به مراد پر کند پیمانه (جزو ۲، ج ۳، ص ۳۲)
چون در نهم شوال سنه ست و سبعین و سبعمائه شاه محمود روی به جوار مهیمن غفور آورده شاه شجاع بر فوت برادر نیک اختر
اظهار حزن و ملال نمود و به مراسم تعزیت پرداخت و این رباعی نظم فرمود:
محمود برادرم شه شیر کمین می کرد خصومت ز پی تاج و نگین
کردیم دو بخش تا بر آساید خلق او زیر زمین گرفت و من روی زمین (جزو ۲، ج ۳، ص ۳۳)
رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۰۶

صدر الدین عراقی

لشکریان شاه محمود، شاه سلطان را اسیر ساختند، شاه محمود پسر عمه را منظور نظر عنایت نگردانید و از همان شربت که به امیر
محمد مظفر داده بود جرعه‌ای به وی چشانید «۱». مولانا صدر الدین عراقی که از جمله هواخواهان امیر محمد بود در واقعه شاه
سلطان این رباعی نظم نمود:

گر دست قضا چشم ترا میل کشید در ذات شریف تو نشد نقص پدید
آن کس که بدان چشم تو آسیب رسانداو نیز بعینه مکافاتش دید (جزو ۲، ج ۳، ص ۲۶)

مولانا عبد العزیز توره پستی «۲»

در سنه ستین و سبعمایه، چون بار دیگر خبر عصیان و طغیان هزاره جرما و اوغان و تحصن در قلعه منوجان شایع گشت، شاه شجاع دفع شر آن جماعت را اهم مهمات دانسته، لوای نهضت برافراخت و با سپاهی یک دل، منازل و مراحل قطع کرده ظاهر آن قلعه را مضرب خیام ظفر انجام ساخت و مدتی بین الجانیین غبار جنگ و شین در هیجان بود، بالاخره اعیان جرما و اوغان از مقابله عاجز گشتند و طالب مصالحه و مهاده شده بساط جدال را درنوشتند و جناب شیخ الاسلامی، مولانا عبد العزیز را که از اولاد شیخ شهاب الدین توره پستی بود، شفیع جرایم خود ساخته به درگاه پادشاه شتافتند.

(جزو ۲، ج ۳، ص ۲۶)

علاء الدین اتابک

در شهور سنه ست و ستین و سبعمایه که شاه شجاع کرمان را مسخر ساخت علاء الدین اتابک این قطعه در بدیهه گفته به عرض رسانید:

تو آن سلطان دینی کز سر صدق دعا گویند بعد از هر نمازت
اجل را دست کوتاه باد یا ربز عطف دامن عمر درازت

(۱). یعنی او را کور کرد.

(۲). در خطی: تورشتی.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۰۷ بزودی باد در ملک سلیمان سلیمان آصف و محمود ایازت (جزو ۲، ج ۳، ص ۲۹)

خواجه سلمان ساوجی

خواجه سلمان در تهنیت این قضیه [یعنی وصلت شاه محمود با دختر سلطان اویس] قصیده‌ای گفت که چند بیت از آن این است:

آسمان ساخت در آفاق یکی سور و چه سور که از آن سور شد اطراف ممالک مسرور

حبذا سور و سروری که اگر درنگری خانه زهره بود برجی از آن عالی سور

اجتماعیست منور قمری را با شمس اتصالیست مقرر ملکی را با حور

مهد بلقیس زمان داشته است ارزانی به سراپرده جم دولت تشریف حضور

قطب دین شاه فلک مرتبه محمود که اوست به همه سیرت محمود محامد مذکور

ای به پیش نظرت گشته ملازم هر بکر کوست در پرده غیب از همه عالم مستور

خواجه تاج الحق و الدین محمد «۱» الحق سعیها کرد درین باب بغایت مشکور

دری از بحر بزرگی به کنارت آورد که چنان درنتوان یافت در اطراف دهور (جزو ۲، ج ۳، ص ۳۰-۳۱)

پس از فتح تبریز به دست شاه شجاع در سنه سبع و سبعین و سبعمایه، خواجه سلمان در آن اوان در مدح پادشاه کامران قصیده‌ای سرایید که مطلعش این است:

(۱). یعنی خواجه تاج الدین محمد مشیری وزیر شاه محمود که واسطه عقد این موصلت بود.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۰۸ زهی دولت کز اقبال همای چتر سلطانی همایون فال شد بومی که بودش رو به ویرانی شاه شجاع را این مطلع، بلکه سایر ابیات این قصیده، مستحسن نیفتاد و خواجه سلمان قصیده دیگر که مطلعش نوشته می شود در سلک انشا

انتظام داد، مطلع:

سخن به وصف رخس چون ز خاطر سرزد مطلع سخنم آفتاب سر برزد و به سبب این قصیده شاه شجاع را نسبت به خواجه سلمان اعتقادی عظیم پیدا شد و بر زبان خجسته بیان گذرانید که ما آوازه سه کس از مشاهیر این ولایت شنیده بودیم و ایشان را مختلف الـحوال مشاهده فرمودیم، سلمان از آنچه در وصف او می گفتند زیاده بود و خواجه یوسف شاه خواننده، مساوی و خواجه شیخ کججانی، متناقض.

(جزو ۲، ج ۳، ص ۳۵)

خواجه شیخ محمد کججانی

چون شاه شجاع در سنه سبع و سبعمایه به صوب تبریز نهضت فرمود، خواجه شیخ محمد کججانی با سادات و قضات و موالی و اهالی و اشراف و اعیان به شرف بساط بوس استسعاد یافتند «۱».

(جزو ۲، ج ۳، ص ۳۵)

خواجه یوسف شاه خواننده

چون شاه شجاع در سنه سبع و سبعین و سبعمایه، به صوب تبریز نهضت فرمود ...
خواجه یوسف شاه که صیت حسن صوتش زهره خنیاگر را به رقص می آورد، مجلس همایون را به نغمات دلگشای و الحان فرح‌افزای زیب و زینت بخشید «۲».

(جزو ۲، ج ۳، ص ۳۵)

(۱). ر. ک: شرح حال سلمان ساوجی.

(۲). همان.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۰۹

مولانا قوام الدین عبد الله فقیه

با شاه شجاع معاصر بود و آن پادشاه ستوده مآثر، شرح مختصر ابن حاجب را که تصنیف قدوة المتأخرین، قاضی عضد الدین است نزد آن جناب مطالعه می نمود.

(جزو ۲، ج ۳، ص ۳۷)

[عماد فقیه کرمانی]

و از شعرای زمان شاه شجاع یکی عماد فقیه کرمانی است و آن جناب شیخ خانقاه‌دار بوده و شاه شجاع نسبت به او اعتقادی عظیم داشته. گویند خواجه عماد هرگاه نماز گزاردی، گربه او شرط متابعت به جای آوردی و شاه شجاع این معنی را که بر کرامت حمل می فرمود و پیوسته به قدم اخلاص ملازمت آن جناب می نمود. خواجه حافظ که بر این معنی رشک می برد این غزل به نظم آورد، غزل:

صوفی نهاد دام و سر حقه باز کرد بنیاد مکر با فلک حقه باز کرد

بازی چرخ بشکندش بیضه در کلاه‌زیرا که عرض شعبده با اهل راز کرد
 ساقی بیا که شاهد رعنای صوفیان آمد دگر به خلوت و آهنگ ناز کرد
 این مطرب از کجاست که ساز عراق ساخت و آهنگ باز گشت ز راه حجاز کرد
 ای دل بیا که ما به پناه خدا رویم زانچ آستین کوتاه و دست دراز کرد
 صنعت مکن که هر که محبت نه راست باخت عشقش به روی دل در معنی فراز کرد
 ای کبک خوشخرام کجا می‌روی بایست غره مشو که گربه عابد نماز کرد
 فردا که پیشگاه حقیقت شود پدید شرمنده رهروی که عمل بر مجاز کرد
 رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۱۰ حافظ مکن ملامت رندان که در ازل ما را خدا ز زهد و ریا بی‌نیاز کرد کلیات خواجه عماد فقیه،
 از قصاید و غزلیات مشهور است و ابیات بلاغت آیات این کتب بر السنه و افواه مذکور.
 (جزو ۲، ج ۳، ص ۳۷)

[خواجه شمس الدین محمد حافظ شیرازی]

دیگر از آن جمله خواجه شمس الدین محمد حافظ شیرازی به واسطه بلاغت و فصاحت و غایت شهرت به جودت لفظ و عبارت،
 احتیاج به تعریف ناظران مناظم سخنوری ندارد. به مآهتاب چه حاجت شب تجلی را. در نفحات مسطور است که شعر حافظ، لسان
 الغیب و ترجمان الاسرار است؛ بسا اسرار غیبیه و معانی حقیقیه در کسوت صورت و لباس مجاز در آن اشعار معارف شعار مندرج
 است. روزی شاه شجاع به زبان اعتراض، خواجه حافظ را مخاطب ساخته، گفت: ابیات هیچ‌یک از غزلیات شما از مطلع تا مقطع بر
 یک منوال واقع نشد، بلکه از هر غزلی سه چهار بیت در تعریف شراب است و دو سه بیت در تصوف و یک دو بیت در صفت
 محبوب، و تلون در یک غزل خلاف طریقه بلغاست. خواجه گفت آنچه به زبان مبارک شاه می‌گذرد عین صدق و محض صواب
 است، اما مع ذلک شعر حافظ در اطراف آفاق اشتها تمام یافته و نظم حریفان دیگر پای از دروازه شیراز بیرون نمی‌نهد، بنابراین
 کنایت شاه شجاع در مقام ایدای خواجه حافظ شده به حسب اتفاق در آن ایام آن جناب غزلی در سلک نظم کشید که مقطعش این
 است:

گر مسلمانی از اینست که حافظ دارد آه اگر از پس امروز بود فردایی و شاه شجاع این بیت را شنیده گفت، از مضمون این نظم
 چنان معلوم می‌شود که حافظ به قیام قیامت قائل نیست و بعضی از فقیهان خود قصد نمودند که فتوا نویسند که شک در وقوع روز
 جزا کفر است و از این بیت آن معنی مستفاد می‌گردد.

خواجه حافظ مضطرب گشته نزد مولانا زین الدین ابو بکر تایبادی که در آن اوان عازم حجاز بود و در شیراز تشریف داشت رفت و
 کیفیت قصه بداندیشان را عرض نمود.

فرمود که مناسب آن است که بیت دیگر مقدم بر این مقطع درج کنی مشعر به این معنی که فلان چنین می‌گفت تا به مقتضای این
 مثل که نقل کفر، کفر نیست از این

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۱۱

تهمت نجات یابی. خواجه حافظ این بیت را گفته پیش از مقطع در آن غزل مندرج است:

این حدیث چه خوش آمد که سحر که می‌گفت بر در میکده‌ای با دف و نی ترسایی و به این واسطه از آن دغدغه نجات یافت و
 خواجه حافظ در سنه اثنی و تسعین و سبعمایه، به ریاض رضوان شتافت «۱».

(جزو ۲، ج ۳، ص ۳۷-۳۸)

... چون شاه منصور از وصول سلطان زین العابدین واقف شده روی به وادی فرار آورد و سلطان زین العابدین در خان فتح و اقبال متوجه مستقر عزت و جلال گشته در آن ایام خواجه حافظ غزلی نظم فرمود که مطلعش این است:

خوش کرد یآوری فلکت روز داوری تا شکر چون کنی و چه شکرانه آوری (جزو ۲، ج ۳، ص ۳۸)

شاه منصور ... در آن ایام که سلطان زین العابدین را مقید و محبوس ساخت و خبر مراجعت حضرت صاحبقران امیر تیمور گورکان استماع فرمود، علم عزیمت به صوب شیراز برافراخت و شاه یحیی تاب مقاومت برادر خردتر نیاورده دارالملک فارس را باز گذاشت و شاه منصور به آسان‌ترین وجهی به آن بلده فاخره درآمده رایت عدالت برافراشت و خواجه حافظ در تهنیت مقدم آن پادشاه صاحب‌کرم، غزلی در سلک انشا انتظام داد و بیت از آن به خاطر بود، ثبت افتاد:

بیا که رایت منصور پادشاه رسیدنوید فتح و بشارت به مهر و ماه رسید

جمال بخت ز روی ظفر نقاب انداخت کمال عدل به فریاد دادخواه رسید و در آن ایام که شاه منصور در شیراز به استمالت خواطر اکابر و اصاغر می‌پرداخت، یکی از وزرای سست‌همت، ادراعات یومیه ارباب عمایم را که مبلغ هفتاد تومان بود جهت اظهار کفایت مناصفه ساخت و پرتو شعور شاه منصور بر آن حرکت ناپسندیده وزیر افتاد، بر وی غضب نمود و فرمود که چگونه سیورغالی را که آبا و اجداد ما مقرر ساخته‌اند ناقص گردانیم و فرمود تا ادراعات یومیه را صد تومان

(۱). ر. ک: به صفحه ۷۴ همین کتاب.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۱۲

ساخته به سویت در میان سادات و علما تقسیم نمودند و از وقوع این عنایت ابواب سرور و بهجت بر روی روزگار شیرازیان مفتوح شده بار دیگر بلبل نغمه‌پرداز خواجه حافظ این نوا آغاز نهاد:

جوزا سحر نهاد حمایل برابر می‌غلام شاهم و سوگند می‌خورم

ساقی بیا که از مدد بخت سازگار کامی که خواستم ز خدا شد میسر (جزو ۲، ج ۳، ص ۴۲)

سلطان احمد (قتلش در ۷۹۵)

سلطان احمد [در کرمان] به بسط بساط عیش و نشاط اشارت نمود و این ابیات نظم فرمود:

باز آمدم و باز نهادیم اساس عیش کردیم ز افتاب قدح اقتباس عیش

ساقی می که در قدح عشرتست خیزبر عاشقان سوخته پیما ز کاس عیش

بنشین به خرمی که بر آریم بیخ غم از سبزه‌زار گلشن گردون به داس عیش

بیدار چشم بخت کسی کو زمان گل دارد به جام باده گلرنگ پاس عیش

هرکس قیاس کاری و باری همی کنند باری نمی‌کند دل ما جز قیاس عیش

احمد به ملک دینی و عقبی ز لطف دوست دارد به قدر همت خود التماس عیش

یا رب به فضل خویش که در کارگاه عمرخالی مدار از قد بختم لباس عیش (جزو ۲، ج ۳، ص ۴۰)

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۱۳

سلطان بایزید بن محمد بن مظفر «۱» (۷۵۷-۷۹۲)

در شوال آن سال [یعنی ۷۹۲] سلطان بایزید بن محمد بن مظفر در کرمان از جهان گذران انتقال نمود و او پادشاهی زیباطلعت

پسندیده سیرت بود و مدت سی و شش سال و هفت ماه در عالم اقامت داشت و از اشعار آبدار این رباعی یادگار گذاشت. رباعی:
از واقعه‌ای ترا خبر خواهم کردوان را به دو حرف مختصر خواهم کرد
با عشق تو در خاک فروخواهم رفت با مهر تو سر ز خاک برخواهم کرد (جزو ۲، ج ۳، ص ۴۱)

زمان شاه رخ «۲» (۸۰۷-۸۵۰)

مولانا معروف خطاط

و این مولانا معروف مردی بود به انواع فضایل و هنر موصوف و به حسن خط و لطف طبع مشهور و معروف. بغایت خوش محاوره و شیرین کلام و به واسطه وفور استعداد، مرجع فضیلتی انام بود و نمدی اعلا پوشیدی و طاقیه بلند هم از آن جنس بر سر نهادی و الف نمدی برگرد آن پیچیدی. در اوایل حال ملازمت سلطان احمد جلایر می کرد و در آخر از وی متنفر شده روی به شیراز آورد و میرزا اسکندر که در آن زمان حاکم آن دیار بود، جناب مولوی را منظور نظر اعتبار ساخته در کتابخانه خاصه کتابت فرمود و مولانا معروف قبول کرده بود که هر روز پانصد بیت کتابت نماید و در آن اوقات دو روز کتابت ننموده و چون تغییر آنچه در مجلس میرزا اسکندر مقرر شدی، قلیل الوقوع بود، خدمت مولوی را طلبید و از سبب تعطیل کتابت پرسید.
جواب داد که می خواهم که در یک روز، هزار و پانصد بیت بنویسم. میرزا اسکندر مسرور شده فرمود تا در موضعی مناسب خرگاه و شامیانها برافراشتند و مولانا معروف آنجا نشسته آغاز کتابت کرد و یکی از شاگردان خود را به قلم تراشیدن تعیین

(۱). ر. ک: صفحه ۷۵-۷۶ از همین کتاب.

(۲). در نسخه خطی: علی.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۱۴

فرمود و تا نماز دیگر مشغولی نموده هزار و پانصد بیت در غایت لطافت نوشت و میرزا اسکندر او را به انعام و احسان خویش محظوظ و بهره‌ور گردانید و حضرت خاقان سعید بعد از فتح شیراز، مولانا معروف را به هرات کوچانیده در کتابخانه همایون کتابت فرمود و مستفیدان خراسان بعضی جهت تعلیم خط و زمره‌ای برای مصاحبت صحبت مولوی مایل گشتند، و او به مثابه‌ای خویشان دار و بزرگ‌منش بود که کاغذ میرزا بایسنغر را که جهت کتابت خمسه شیخ نظامی به وی داده بود زیاده بر یک سال نگاهداشته نانوخته بازفرستاد و به این سبب صورت کدورت مولانا معروف بر لوح خاطر میرزا بایسنغر نقش بست و در این وقت «۱» که آن جناب به دوستی احمد لر متهم گشت او را حکم قتل فرمود و چند نوبت مولانا را به پای دار آوردند و آخر الامر در چاه قلعه اختیار الدین محبوس کردند. این مطلع از جمله منظومات اوست که:

ز ترک چشم تو هر تیر غمزه کامد راست درون سینه نشست آن چنان که دل می‌خواست (جزو ۳، ج ۳، ص ۱۲۷-۱۲۸)

خواجه عضد الدین

اما خواجه عضد الدین که دخترزاده مولانا فضل الله استرآبادی بود و جمعی دیگر از موافقان احمد لر، مقتول، بلکه محروق شدند.
(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۲۸)

امیر سید قاسم انوار

و در آن اثنا «۲» به عرض میرزا بایسنغر رسید که احمد لر گاهی به ملازمت حضرت نقابت منقبت، سیادت مرتبت، معارف شعار هدایت آثار، امیر سید قاسم انوار

(۱). مقصود سال ۸۳۰ است که شاهرخ مورد سوء قصد شخصی به نام احمد لر شد. احمد کاردی بر شکم شاهرخ زد، ولی مؤثر نیفتاد. این قضیه در روز جمعه بیست و سوم ربیع الآخر ۸۳۰ بود (ر. ک: حبیب السیر جزو ۳، از جلد ۳، ص ۱۲۷)
(۲). یعنی در حادثه کارد خوردن شاهرخ.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۱۵
قدس الله سره العزیز- می‌رفته. حکم فرمود که آن حضرت دیگر در خراسان نباشد و امیر قاسم عازم ماوراء النهر گشته، غزلی گفت که مطلعش این است:

نمی‌دانم چه افتادست قسمت از قدر ما را کزین درگاه می‌رانند دایم دربه‌در ما را (جزو ۳، ج ۳، ص ۱۲۸)

خواجه محمد پارسا

ولد محمد بن محمود حافظی البخاری بود و در سلک اعظم اصحاب خواجه بهاء الدین نقشبند، انتظام داشت و خواجه از اولاد عبد الله بن جعفر طیار بود- رضی الله عنهما- و خواجه در ماه محرم سنه اثنی و عشرين و ثمانمائه متوجه گزاردن حج اسلام و طواف روضه منوره خیر الانام- علیه الصلوٰه و السلام- گشته از آب آمویه عبور فرمود و در آن سفر به هر شهر و قصبه که رسید سادات و علما و افاضل مقدم او را به اعزاز و اکرام تمام تلقی نمودند و خواجه محمد بعد از وصول به مکه مبارکه و فراغ از مناسک حج به مرضی صعب مبتلا شد، چنانکه نتوانست که بی از آنکه در عماری نشیند طواف و وداع به جای آورد و در غایت ضعف و ناتوانی به جانب مدینه طیبه در حرکت شد. در اثنای راه روزی اصحاب را طلبیده و یکی از ایشان را فرمود تا این کلمات را قلمی گرداند که: بسم الله الرحمن الرحیم جاءنی سید الطائفة الجنید قدس الله سره فی ضحوة يوم السبت التاسع عشر من ذی الحجة سنه اثنی و عشرين و ثمانمائه عند انصرافنا من مکة المبارکه زاداها الله تعالی تکریمًا و نحن نسیر مع الרכب و انا بین النوم و اليقظة فقال فی زیارته و بشارته القصد مقبول فحفظت هذه الکلمة و سررت بها ثم استیقظت من الحالة الواقعة بین النوم و اليقظة و الحمد لله علی ذلك.

و آن جناب در روز چهارشنبه بیست و هفتم ماه مذکور به مدینه رسیده روز پنجشنبه وفات یافت و مولانا شمس الدین فناری و اهل قافله بر وی نماز گزارده شب جمعه در مزار بزرگوار عباس- رضی الله عنه- جسدش را به خاک سپردند. از مؤلفات خواجه محمد پارسا یکی کتاب فصل الخطاب است و در آن نسخه بسیاری

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۱۶
از مناقب و مفاخر ائمه اثنی عشر- سلام الله علیهم- ما طلعت الشمس و القمر اندراج یافته، اما چون سخنانی که مخالف مذهب علیه شیعیه است نیز در فصل الخطاب مکتوب گشته علمای شیعیه آن کتاب را منظور نظر التفات نکرده‌اند و بعضی از فضلا لفظ «فصل خطابی» را جهت تاریخ وفاتش شمرده‌اند.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۴۲)

خواجه حافظ الدین ابو نصر پارسا

و بعد از فوت خواجه محمد پارسا ثمره شجره وی خواجه حافظ الدین ابو نصر پارسا که به صفت علم و عمل موصوف بود،

قائم مقام پدر خود شده، در نفی وجود و بذل موجود کار از وی در گذرانید. وفاتش در سنه خمس و ستین و ثمانمائه اتفاق افتاد و در قبه الاسلام بلخ مدفون گشت.

یکی از شعرا در تاریخ فوتش گوید، نظم:

خواجه اعظم ابو نصر آن که شد تکیه گاهش مسند دار البقا

سر او چون با خدا پیوسته شد زین سبب تاریخ شد «سر خدا» (جزو ۳، ج ۳، ص ۱۴۲)

خواجه لطف الله بن خواجه عزیز

واعظی با علم و تمیز بود و سالها در مقصوره جامع هرات به نصیحت خلایق مشغولی می نمود. وفاتش در سنه ثلاث و عشرين و ثمانمائه به وقوع پیوست و در خیابان هرات در جوار مزار علامه رازی مدفون گشت. رجال کتاب حبیب السیر ۱۱۶ خواجه لطف الله بن خواجه عزیز ص: ۱۱۶

جزو ۳، ج ۳، ص ۱۴۲)

امیر غیاث الدین محمد

عمده سالکان طریق یقین و قدوه ناظران مناظم دین بود و باطن خجسته میامنش مهبط انوار معرفت الهی و ضمیر فیض پذیرش مظهر آثار کلمات نامتناهی و آن جناب در ایام جوانی و عنفوان اوان زندگانی چندگاه در خدمت اصحاب انتباه به سر برده به اصناف ریاضات و عبادات اوقات خجسته ساعات مصروف گردانید و چون به درجه کمال ترقی کرد به بادغیس شتافته در این محل که حالا لنگر مقدسه آن جناب است رحل اقامت انداخت و به اندک زمانی در آن منزل که حکم وادی غیر

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۱۷

ذی زرع داشت قنوات جاری گشته، آن مقدار عمارت و زراعت شد که صفت مصر جامع گرفت و عظم شأن و علو مکان امیر غیاث الدین به مرتبه ای رسید که حضرت هدایت شعار ولایت آثار، امیر قاسم انوار، گاهی با قدم نیاز از دار السلطنه هرات به لنگر مقدسه می شتافتند و حضرت خاقان سعید نیز نوبتی به لنگر تشریف برده یک دو روز آنجا بوده نسبت به جناب سیادت منقبت لوازم ارادت به جای آوردند.

به ثبوت پیوسته که در آن روز که حضرت شاه رخ با امیر غیاث الدین ملاقات فرمود، آن جناب از غایت علو همت امیر جلال الدین فیروزشاه را طلبیده، مقالید انبار و حویجخانه لنگر را پیش او نهاد و فرمود که درویشان ما از عهده تقسیم جزییاتی که در این خانه هاست بیرون نمی توانند آمد، امید آنکه شما لطف نموده آنچه لایق به حال هرکس دانید از اینجا سامان کرده به وی رسانید و امیر فیروزشاه به رجوع این خدمت مباهی گشت. بناء علی هذا، در زمان خاقان منصور سلطان حسین میرزا همواره اولاد امیر فیروزشاه دعوی تولیت لنگر می کردند و بدین واسطه چندگاه عبد الخالق غجدوانی [بن] فیروز شاه صاحب عهده آن امر بود. وفات امیر غیاث الدین در شهر سنه اربع و عشرين و ثمانمائه و در بلده شیراز روی نمود.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۴۳)

خواجه حسن عطار

ولد خواجه علاء الدین عطار است و منتظم در سلک مشایخ کبار. فوتش در اثنای سفر حجاز در سنه ست و عشرين و ثمانمائه در بلده شیراز روی نمود و اصحاب نعش او را از آن ولایت به صغانیان نقل کرده به خاک سپردند.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۴۳)

مولانا یعقوب چرخ‌ی و مولانا نظام الدین خاموش

در سلك مشايخ ماوراء النهر انتظام داشتند و همواره همت بر متابعت حضرت خواجه بهاء الدین نقشبند می‌گماشتند.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۴۳)

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۱۸

شیخ محیی الدین محمد الغزالی الطوسی

بغایت عالم و زاهد و متورع بود و با سلاطین و امرا در کمال ابهت و استغنا ملاقات می‌نمود و جهت آخر چند نوبت به گزاردن حج اسلام فائز گشت و در کثرت اخیر که به حجاز می‌رفت، در حدود حلب فی منتصف رمضان سنه ثلاثین و ثمانمائه درگذشت. یکی از فضلا در آن باب گوید:

وفات قطب جهان شیخ محیی طوسی میانه حلبست و میانه رمضان (جزو ۳، ج ۳، ص ۱۴۳)

مولانا جلال الدین یوسف اوبهی

اعلم فضلاى زمان و افضل علمای دوران بود و در درس سلطان المحققین و برهان المدققین، مولانا سعد المله و الدین، مسعود التفتازانی تحصیل فرمود.

مهارتش در فنون معقول و علوم منقول به مرتبه‌ای رسید که حضرت مولوی در اجازاتی که برای آن جناب می‌نوشت به قلم کرم رقم نمود که اگر در تألیفات این جانب بر سهو بیان یا بنان اطلاع یابد به تعبیر بیانی یا تغییر بنانی اصلاح فرماید.

در سنه ثلاث عشر و ثمانمائه که عمارت مدرسه شریفه و خانقاه معارف پناه، حضرت خاقان سعید که در درون بلده فاخره هرات در محاذی قلعه اختیار الدین واقع است به اتمام رسید، آن حضرت نخست رقم تدریس بر وجنات حال جناب مولانا یوسف کشیده و در روز اجلاس به نفس نفیس به مجلس درس تشریف حضور شریف ارزانی داشت و قامت قابلیت آن جناب را به خلع فاخره بیاراست و ایضا حضرت خاقانی هم در آن روز مرجع العلماء و الاهالی، مولانا جلال الدین یوسف حلاج و حاوی فضایل نفسانی، مولانا نظام الدین عبد الرحیم یاراحمد و جناب افادت پناه خواجه ناصر الدین لطف الله خواجه عزیز الله را در آن مدرسه به منصب تدریس تعیین فرمود و امر شیخی خانقاه را به جناب شیخ الاسلامی خواجه علاء الدین علی چشتی تفویض فرمود. از ثقات استماع افتاده که بعد از چندگاه از نصب علمای مشار البهم، مولانا شمس الدین محمد جاجرمی قائم مقام یکی از ایشان گشت و در روز اجلاس از اکابر علما شیخ شمس الدین جزری و از اعظام امرا، امیر علیکه و امیر فیروز شاه بدان بقعه شریف تشریف آوردند و مولانا محمد از

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۱۹

کشاف تفسیر آیه: «شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ» را درس گفت و فرمود که بر حاشیه مولانا سعد الدین تفتازانی که بر این مبحث نوشته ده اعتراض دارم و چون شیخ جزری فارسی فهم نمی‌کرد، اعتراضات خود را به لغت عربی بیان نمود. مولانا جلال الدین یوسف اوبهی که یکی از حضار مجلس بود فرمود که نوبتی دیگر شبهات مذکوره را به فارسی تقریر نمایند تا امرا و سایر حاضران بر کیفیت آن اطلاع یابند و مولانا محمد جاجرمی این التماس را بر شفقت حمل کرده، آن اعتراضات را به زبان فارسی شرح کرد. آنگاه مولانا جلال الدین یوسف در مقام معارضه و جواب آمده شش اعتراض را بر وجهی مندفع

گردانید که حقیقت آن بر تمامی حاضران واضح گردید، پس روی به امرا آورده گفت چهار سخن دیگر بر این قیاس نمایند و بدانید که اگر مولانا سعد الدین همچنان کسی بودی که بر یک حاشیه او ده اعتراض وارد شدی تصنیفاتش شرق و غرب عالم را فرو نمی‌گرفت و امیر فیروز شاه زبان به تحسین مولانا یوسف گشاده گفت: امروز کاری کردی که هر حقی که مولانا سعد الدین در ذمه تو داشت ادا یافت. آن جناب جواب داد که حقوق تربیت آن حضرت درباره من به مرتبه‌ای است که اگر صد سال آستانه او را به مژگان برویم اندکی از بسیار آن ادا نمی‌شود و مولانا جلال الدین یوسف اوبهی را به حضرت نقابت منقبت ولایت شعار، امیر سید قاسم انوار، ارادت تمام بود. فوتش به بلده هرات در شب شنبه پنجم شعبان سنه ثلث و ثلاثین و ثمانمیه روی نمود. (جزو ۳، ج ۳، ص ۱۴۳)

خواجه ناصر الدین «۱» خلیل الله جامی

ولد خواجه جلال الدین محمود بلند بود و از سایر اولاد شیخ احمد جام به مزید جاه و جلال ممتاز و مستثنای نمود. وفاتش در سال هشتصد سی و سه اتفاق افتاد و مشایخ عظام خراسان را از مفارقت آن خواجه عالی‌شان خون جگر از دیده بگشاد. (جزو ۲، ج ۳، ص ۱۴۳)

(۱). در یک نسخه از نسخی که مبنای چاپی بوده این لقب «معز الدین» آمده است.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۲۰

کاشف اسرار ازلی امیر نور الدین نعمت الله ولی

مقتدای سادات عرب و عجم بود و در میدان اظهار کرامات و خوارق عادات از جمیع مشایخ صاحب سعادت گوی مسابقت می‌ربود، سلاطین زمان و حکام نافذ فرمان سر ارادت بر آستان هدایت آشیانش می‌داشتند و علمای اعلام و فضیلتی کرام و سایر اکابر و معارف آن ایام، در گاه کعبه اشتباهش را قبله حاجات می‌پنداشتند و دیوان اشعار حقایق شعار آن سید ولایت دثار مشهور است و در آن کتاب افادت آیات، ابیاتی که مشعر به طلوع آفتاب دولت شاهی است مسطور.

انتقال آن صاحب کمال از دار ملال به منازل بهشت عنبرسرسشت در قریه ماهان کرمان در بیست و پنجم ماه رجب سنه اربع و ثلاثین و ثمانمیه دست داد و در وقت سكرات، طوطی طبع شکرافشانش به نظم این ابیات لطافت آیات زبان بیان بگشاد، قطعه:

نعمه الله جان به جانان داد و رفت بر در میخانه مست افتاد و رفت

کل شیء هالک الا وجهه خواند بر دنیای بی‌بنیاد و رفت

چون ندای ارجعی از حق شنید زنده دل در عشق او جان داد و رفت

نعمه الله دوستان یادش کنیدا نپنداری که رفت از یاد و رفت (جزو ۲، ج ۳، ص ۱۴۳-۱۴۴)

مولانا نور الدین لطف الله «۱» المشتهر به حافظ ابرو

در سلک اعظام اصحاب انشا و تصنیف و اکابر ارباب املا و تألیف، منتظم بود و آن جناب هروی المولد است، اما در همدان نشو و نما یافته، تحصیل نمود و حضرت صاحبقران امیر تیمور گورکان نسبت به آن فاضل عالی‌شان التفات بسیار

(۱). لقب نور الدین فقط در نسخه چاپی هست و نسخه خطی آن را ندارد، اما اسم حافظ ابرو که مؤلف حبیب السیر آن را «لطف

الله» ضبط کرده اشتباه است. لطف الله نام پدر و لقب او خود شهاب الدین است. اسم حافظ ابرو چنانکه خود او در مقدمه غالب اجزای زبده التواریخ یاد کرده عبد الله است. وفات او نیز چنانکه همشهری او فصیح‌خوافی در مجمل خود یاد کرده به سال ۸۳۳ اتفاق افتاده و اصل حافظ ابرو نیز از خواف است. جای بسیار تعجب است که مؤلفان حبیب السیر و مطلع سعدین با وجود قرب عهد نسبی با حافظ ابرو و همشهری بودن با او چگونه این همه اشتباه در احوال او کرده‌اند.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۲۱

داشت و همواره او را در مجالس خاص طلبیده همت عالی نهمت بر استرضای خاطرش می‌گماشت و جناب مولوی بعد از فوت آن حضرت به ملازمت سده سنیه شاه‌رخیه شتافت و پرتو التفات شاهزاده پسندیده صفات، میرزا بایسنغر بر صفحات احوالش تافت و آن جناب زبده التواریخ بایسنگری را که مشتمل است بر وقایع و حوادث عالم و چگونگی احوال و اوضاع طبقات بنی آدم در آن زمان فرخنده نشان تألیف نموده و معظم وقایع ربع مسکون را بر سبیل تفصیل تا شهرور سنه تسع و عشرين و ثمانمیه در آن کتاب افادت انتساب درج فرمود:

چو حافظ سخن را بدینجا رساند سپهرش بساط سخن برفشانند تاریخ وفات و موضع انتقال حافظ ابرو ازدار ملال در این بیت که نوشته می‌شود مذکور است:

به سال هشتصد و سی و چهار در شوال وفات حافظ ابرو به شهر زنجان بود (جزو ۳، ج ۳، ص ۱۴۴)

مولانا رکن الدین محمد خوافی

جامع فنون صوری و حاوی علوم معنوی بود. سالها در دار السلطنه هرات به درس و افاده قیام و اقدام می‌نمود. علما و اشراف خراسان، آستان فضیلت آشیانش را مرجع و ملاذ می‌دانستند و امرا و ارکان دولت خاقان عالی‌شان به صحبت شریف آن وحید زمان تیمن و تبرک می‌جستند و جناب مولوی در ایام شباب و اوان جوانی عزم گزاردن حج اسلام فرمود؛ از خراسان به عراق و فارس خرامید و روزی چند در شیراز که در آن زمان مقر اعزاز پادشاه جهان مطاع جلال الدین شاه شجاع بود ساکن گردید و شاه شجاع که در آن اوان فرمانفرمای شیراز بود به ملاقات آن جناب بسیار میل کرد و چند نوبت استدعای حضورش فرموده لوازم تعظیم به‌جای آورد و مولانا به لطائف الحیل رخصت حاصل نموده به حجاز شتافت و به کرات حج اسلام گزارده شرف زیارت روضه منوره حضرت خیر الانام - علیه الصلوٰه و السلام - دریافت و چون از آن سفر مبارک بازگشت به خراسان رسید، دیگر آمدوشد به مجلس هیچ‌یک از سلاطین نپسندید. وفات آن جناب بیست و هفتم شوال سنه اربع و ثلاثین و ثمانمیه روی نمود و آن صورت در ظاهر بلده فاخره هرات به قریه غوره و دروازه واقع بود.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۴۴)

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۲۲

خواجه ابو الوفاء خوارزمی

به تکمیل علوم ظاهری و باطنی موفق گشته و از مبادی ایام جوانی تا آخر هنگام زندگانی در طریق صوفیه زندگانی می‌نمود. از نتایج طبع شریفش در علم توحید «۱» چند رساله مشهور است و بعضی از رباعیات بلاغت آیاتش بر السنه و افواه مذکور و این رباعی از آن جمله است که:

من از تو جدا نبوده‌ام تا بودم این است دلیل طالع مسعودم

در ذات تو ناپدیدم ار معدومم وز نور تو ظاهرم اگر موجودم و خواجه ابو الوفا در خوارزم، فی شهرور سنه خمس و ثلاثین و ثمانمیه

در گذشت و هم در آن ولایت مدفون گشت.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۴۴)

مولانا کمال الدین حسین خوارزمی

در سلک مشاهیر افاضل زمان حضرت خاقان سعید انتظام داشت. از مجالس النفائس که مرقوم قلم گوهر بار مقرب حضرت خاقانی امیر نظام الدین علیشیر است چنان مستفاد می گردد که مولانا حسین، غزلی در سلک نظم کشید که مطلعش این است: ای در همه عالم پنهان تو و پیدا توهم درد دل عاشق هم اصل مداوا تو و طایفه‌ای از اجلاف فقهای حنیفه بعضی از ابیات آن غزل را به حسب ظاهر مخالف مسایل فقهی تصور نموده، آن جناب را تکفیر کردند و کیفیت را به عرض نواب پایه سریر اعلا رسانیده خدمت مولوی را جهت پرسش آن قضیه از خوارزم به هرات آوردند، اما هرچند سعی نمودند مدعای خویش را به ثبوت نتوانستند رسانید و مولانا حسین اعتراضات اعدا را بر وجه صواب جواب گفته از آن بلیه خلاص گردید. مقصد اقصی در ترجمه مستقصی از جمله مؤلفات مولانا کمال الدین حسین است، فی الواقع آن کتاب افادت ایاب در غایت فصاحت و بلاغت نوشته شده، اما بعضی حکایات آن از خلل خالی نیست و شرح مثنوی مولانا جلال الدین محمد

(۱). خطی: «در علم تصوف».

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۲۳

رومی از نتایج اقلام بلاغت نظام آن جناب است. شهادت مولانا حسین در خوارزم به زخم تیغ طایفه‌ای از سپاه اوزبک که بر آن ولایت استیلا یافته بودند، فی شهر سنه ثمان و ثلاثین و ثمانمیه به وقوع انجامید. قبرش در پایان پای پیرش خواجه ابو الوفاست. (جزو ۳، ج ۳، ص ۱۴۴)

سید صدر الدین یونس الحسینی

از جمله اجله سادات خراسان بود و همواره در طریق زهد و تقوا سلوک می نمود. از جامع فضایل انسانی، شیخ الاسلام سیف الدین احمد التفتازانی چنان استماع افتاده که امیر فخر الدین وزیر، شبی حضرت رسالت را- صلی الله علیه و سلم- به خواب دید پرسید که یا رسول الله، امیر صدر الدین یونس فرزند شما هست یا نه. آن حضرت فرمود که بلی فرزند من است و روز دیگر در تعظیم و احترام آن زیده اولاد خیر الانام به قدر امکان مبالغه نموده مادام که زمام اختیار سر کار وزارت در قبضه اقتدار او بود نگذاشت که هیچ کس از اکابر خراسان بر آن جناب تقدیم نماید و سید صدر الدین یونس در شهر سنه خمس و ثلاثین و ثمانمیه به بلده فاخره هرات وفات یافت و از وی یک پسر ماند در غایت پرهیزکاری و دینداری، سید معین الدین مرتضی نام و سید معین الدین مرتضی در سنه مذکوره از عالم انتقال نمود و او را یک پسر بود، سید رضی الدین عبد الاول نام- علیهما الرحمه و الرضوان من الله العلام. (جزو ۳، ج ۳، ص ۱۴۴-۱۴۵)

خواجه صابن الدین علی اصفهانی

به وفور فضایل نفسانی و اکتساب کمالات انسانی موصوف و معروف بود و در انواع فنون مؤلفات عربی و فارسی تألیف نموده، شرح فصوص الحکم و کتاب مفاحص و شرح قصیده ابن فارض از آن جمله است. وفات آن جناب به دار السلطنه هرات در

چهاردهم ذی الحجه سنه خمس و ثلاثین و ثمانمائه به وقوع پیوست.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۴۵)

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۲۴

مولانا جمال الدین عبد الغفار

ولد مولانا جلال الدین اسحاق سمرقندی و برادر بزرگتر مولانا کمال الدین عبد الرزاق مورخ بود. در تکمیل علوم دینی و تحصیل معارف یقینیه بر امثال و اقران فائق و سابق می نمود. وفاتش در ۱۹ ذی الحجه حجه مذکوره «۱» اتفاق افتاد.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۴۵)

حضرت ولایت شعار امیر قاسم انوار

عظم شأن آن سرور اهالی نقابت و عرفان از آن زیاده است که قلم دو زبان شمه‌ای از آن در این اوراق بیان تواند کرد و علو مکان آن مرجع اصحاب کرامت و ایقان نه در آن مرتبه است که بنان بیان، اندکی از بسیار آن به سالهای فراوان در حیز تحریر تواند آورد. رباعی:

عالی گهری که قدوه احرار استوز نور ضمیر کاشف اسرار است

خورشید جمال و مشتری اطوار است بی شبهه امیر قاسم انوار است از نفحات فوایح این نسّمات، به مشام جان سالکان طریق ایقان می رسد که امیر قاسم انوار در اوایل حال دست ارادت به حضرت هدایت منقبت، شیخ صدر الدین اردبیلی داده بود؛ بعد از چندگاه به صحبت شیخ صدر الدین علی یمنی رسیده نسبت بدان جناب نیز در شیوه اخلاص سلوک می نمود و امیر قاسم بعد از تکمیل کمالات صوری و معنوی از آذربایجان که مولد و منشأ خدام عالی مقامش بود به دار السلطنه هرات تشریف برده به ارشاد فرق عباد مشغولی فرموده به اندک زمانی اکثر اکابر و اعیان خراسان در سلک مریدان آستان هدایت آشیانش انتظام یافتند و درگاه قبله اشتباهش را مرجع و ملاذ خویش دانسته صبح و شام به اقدام نیاز به ملازمت خادمانش می شتافتند و چون آن حضرت با میرزا شاهرخ و اولاد عظامش در غایت استغنا ملاقات می نمود و از کمال علو شأن، چنانچه طمع می داشتند ایشان را تعظیم و احترام نمی فرمود، از آن رهگذر غبار ملال بر حاشیه

(۱). ظاهراً مقصود سال خمس و ثلاثین و ثمانمائه است که قبل از ذکر شرح حال این شخص در مورد صائن الدین علی اصفهانی ذکر شده است.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۲۵

ضمیر میرزا بایسنغر نشست و خاطر بر اخراج آن حضرت قرار داده کمر سعی و اهتمام بر میان جان بست، اما نمی توانست که بی تمسک و بهانه‌ای مکنون ضمیر خود را به ظهور رساند و چون در سنه ثلاثین و ثمانمائه، احمد لر حضرت خاقان سعید را کارد زد، به وضوح پیوست که مشار الیه گاهی به ملازمت آن مهر سپهر کرامت و درّی برج امامت می رفته. میرزا بایسنغر کیفیت حال به عرض پدر رسانیده رخصت اخراج امیر قاسم انوار حاصل گردانیده این معنی را به خدام عتبه علیه‌اش پیغام داد، لاجرم آن حضرت عزم سفر ماوراء النهر جزم کرده در آن ایام غزلی در سلک نظم کشیده که مطلعش این است، بیت:

ای عاشقان ای عاشقان هنگام آن شد کز جهان مرغ دلم طیران کند بالای هفتم آسمان و مقطع این بیت:

قاسم سخن کوتاه کن برخیز و عزم راه کن شکر بر طوطی فکن مردار بیش کرگان و چون امیر قاسم انوار- نور الله مرقد- به انوار

المراحم طی منازل و مراحل فرموده به بلده فاخره سمرقند نزدیک رسید، امرا و صدور میرزا الغ بیگ در اندیشه افتادند که آیا از حضرت نقابت منقبت التماس نمایند که جهت ملاقات پادشاه خجسته صفات به بارگاه سلطنت تشریف آورند یا آنکه میرزا الغ بیگ را به ملازمت سده سنیه امامت برند و چون حضرت امیر به شهر سمرقند درآمدند به حسب اتفاق گذر ایشان بر در ارگ افتاد، دانستند که میرزا الغ بیگ آنجاست. بی تکلف به قلعه بالا رفتند. با آن جناب ملاقات فرمود و میرزا الغ بیگ به شرف دیدار فائض الانوار آن مرجع اولاد سید ابرار - علیه الصلوٰۃ والسلام من الله الملك الغفار - فائز گردیده و از زبان گوهر بارش سخنان درویشانه و کلمات محققانه شنیده در همان مجلس حلقه ارادت در گوش کشید و غاشیه حسن عقیدت بر دوش افکند و چند سال «۱» امیر قاسم انوار در کمال جاه و جلال در آن دیار به سر برده در اواخر ایام حیات، کثرت دیگر دیار خراسان را به نور حضور منور گردانید و در شهر سنه سبع و ثلاثین و ثمانمیه

(۱). در خطی: «یک سال».

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۲۶

وفات یافته در قصبه خرچرد از ولایت جام مدفون گردید. از آثار قلم در نثار آن حضرت، دیوان غزلیات مشتمل بر اشعار حقایق صفات در میان فرق انام اشتهاار تمام دارد و ایضا مثنوی مختصر انیس العاشقین نام از جمله منظومات آن قدوه خیر الانامی است - علیه الرحمۃ و الرضوان من الله الرحیم المستعان «۱».

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۴۵)

مولانا فصیح الدین محمد بن محمد علاء

مولانا فصیح الدین محمد بن علاء، به وفور علم و دینداری و مزید فضل و پرهیزکاری از سایر اکابر دیار خراسان امتیاز تمام داشت و همواره به لوازم درس و فتوا پرداخته نقش افاده بر الواح خواطر طلبه علوم می نگاشت و با آنکه خاقان سعید چند نوبت از آن جناب قبول مناصب شرعیه نمود، اصلاً به تکفل امری از آن امور راضی نشد و تعهد نفرمود؛ مع ذلک حضرت شاهرخی اکثر قضایای شرعیه را به استصواب آن فاضل افادت ایاب فیصل می داد و مادام که از آن جناب استفسار نمی نمود به نفاذ حکمی از احکام زبان نمی گشود و مولانا فصیح الدین در وقتی که عمر عزیزش از هشتاد متجاوز بود به بلده فاخره هرات در منتصف جمادی الاخری سنه سبع و ثلاثین و ثمانمیه در گذشت و در گازرگاه در پایان مرقد معطر مقرب حضرت باری خواجه عبد الله انصاری - قدس سره - مدفون گشت.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۴۵-۱۴۶)

[مولانا حمید الدین عتیق الله بن مولانا یحیی بن محمد علاء]

و برادرزاده مولانا فصیح الدین مولانا حمید الدین عتیق الله بن مولانا یحیی بن محمد علاء در سلک اکابر فضیلت انما منتظم بود و در آن زمان فرخنده نشان چند سال در بلده هرات به لوازم امر احتساب قیام می نمود. در شهر ثلاث و ستین و ثمانمیه که به ادای نماز بامداد مشغولی می کرد، داعی حق را لبیک اجابت گفته در حین سجده روی به جنات عدن آورد و چون یک شعبه از نسب مسود اوراق به مولانا مومی الیه اتصال می یابد، خامه مشکین عمامه در تعریف خدامش زیاده از این مبالغه نمی نماید.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۴۵-۱۴۶)

(۱). ر. ک: به صفحه ۱۱۴-۱۱۵ از همین کتاب.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۲۷

خواجه ابو المکارم

خواجه ابو المکارم علاء الملک خانزاده مجیر الملک، بنت خانزاده علاء الملک ترمذی بود «۱» که از نقبای ترمذ به مزید جاه و جلال ممتاز و مستثنا می نمود و خواجه ابو المکارم با وجود علو نسب به وفور فضل و ادب از سایر مشایخ جام، بلکه از اکثر اکابر و صنادید آن ایام امتیاز تمام داشت و به جودت طبع نقاد و حدت ذهن وقاد موصوف بود. به قلم بلاغت رقم ابیات و منشآت فصاحت آیات بر اوراق روزگار می نگاشت. به جود و سخاوت مشهور و به محاسن اخلاق و کرایم اطوار بر السنه و افواه مذکور. آن جناب را خاقان سعید میرزا شاهرخ در اواخر ایام حیات به رسالت بنگاله مأمور گردانید و خواجه ابو المکارم، حسب فرمان بدان خطه که اقضا ممالک هندوستان است شتافت و مضمون رسالت را به ابلغ عبارتی به عرض سلطان محمود که حاکم آن دیار بود رسانید و بر طبق آیه کریمه: «وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ» وفات آن خواجه خجسته صفات هم در آن ولایت دست داد و چون تاریخ آن واقعه راقم حروف را معلوم نبود، خامه سخن گزار به تحریر آن زبان نگشود. از خواجه ابو المکارم سه پسر ماند؛ خواجه ابو الفتح، خواجه ابو الوفا، خواجه ابو القاسم، در شهر بنگاله در ملازمت پدر عالی گهر بودند و هم در آن ولایات توطن نموده، دیگر به وطن مألوف مراجعت نفرمودند، اما خواجه ابو الفتح در ولایت جام، قائم مقام پدر ذوی الاحترام گشت و سبب مکارم اخلاق صییت بزرگی او از فرقدین درگذشت.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۴۵-۱۴۶)

خواجه محمد اصغر

که از خورشید خاور در اطراف آفاق اشهر است، پسر بزرگتر خواجه ابو الفتح است و آن جناب در ایام شباب در درس مولانا معز الدین شیخ حسین و بعضی دیگر از علمای افادت مآب به تحصیل علوم محسوس و مفهوم قیام نمود و به اندک زمانی به درجه کمال مترقی شده، قصب السبق از امثال و اقران در ربود و خواجه محمد

(۱). همچنین است در چاپی و در خطی این ترجمه و ترجمه خواجه محمد اصغر نیست.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۲۸

اصغر، گرچه به شرف و سمو نسب و وفور علم و فضل و حسب اتصاف داشت، درشتگوی و مزاح دوست بود و همواره به تیغ زبان قلوب طوایف انسان مجروح گردانیده از رنجش ایشان اندیشه نمی نمود. در اوایل جهانبنانی خاقان منصور، سلطان حسین میرزا، در اکثر مجالس زبان به منقبت [کذا] امیر علیشیر می گشاد و به واسطه آن، خاقان منصور به جلای وطن آن جناب فرمان داد. بناء علی هذا، از جانب خراسان به اژان و آذربایجان شتافت و منظور نظر یعقوب سلطان شده التفات و رعایت بسیار یافت و در شهر سته تسع و تسعمایه بعد از فوت یعقوب پادشاه، خبر فوت امیر علیشیر شنیده به موجب حدیث حب الوطن عنان به صوب خراسان منعطف گردانید. بعد از وصول چند روزی در دار السلطنه هرات رحل اقامت انداخت و در اواخر حیات به تربت مقدسه جام شتافته در محرم سنه ۹۱۳ لوای توجه به عالم آخرت برافراخت.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۴۶)

خواجه شهاب الدین ابو المکارم

نسب شریف آن عمده اکابر و اعظم به شش واسطه به حضرت شیخ الاسلامی احمد الجامی - قدس سره - اتصال می‌یابد «۱».

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۴۶)

شیخ زین الدین ابو بکر خوافی

از جمله اولیای عظام به مزید تتبع سنن سنیہ نبویہ - علیہ الصلوٰۃ و السلام - امتیاز تمام داشت و مدتی مدید در ظاهر هرات زینت بخش محراب بود و همت عالی نهمت بر ارشاد امت می‌گماشت و از جمله خلفای شیخ نور الدین عبد الرحمان مصری بود. در سلوک طریق ریاضت و معرفت مبالغه نموده به درجات عالیہ ترقی

(۱). در متن چاپی در این قسمت اغتشاشی است، یعنی بعد از این ترجمه چنین آمده: «و والد ماجد مولانا حمید الدین عقیق اللہ بن مولانا یحیی» و بعد از آن، ترجمه این شخص که به شهادت نسخه خطی برادرزاده فصیح الدین محمد بوده و ترجمه او را سابقاً نقل کردیم می‌آید.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۲۹

فرمود. حضرت خاقان سعید و امرا و ارکان دولت آن پادشاه صاحب تأیید، همواره به قدم ارادت، ملازمتش می‌کردند و به صحبت حسب رتبتش تیمن جسته لوازم اعتقاد به جای می‌آوردند. وفاتش در شب یکشنبه دوم شوال سنه ثمان و ثلاثین و ثمانمائه به علت طاعون اتفاق افتاد و نخست در قریه مالین مدفون شد و از آنجا او را به درویش آباد نقل کردند و از درویش آباد به جوار عیدگاه هرات بردند. خواجه غیاث الدین پیراحمد خوافی بر سر مزارش عمارت عالی ساخت و هنوز آثار آن بنا باقی است. از حضرت مخدومی ابوی مرحومی، امیر خواند محمد استماع افتاد که چون در سال مذکور بلای وبا در بلده فاخره هرات و توابع شیوع یافت، جمعی از اشراف و اعیان به خدمت شیخ بهاء الدین عمر رفتند و التماس نمودند که دعا کرده رفع آن بلیه را از حضرت مجیب الدعوات مسألت نماید. شیخ جواب داد که منتقم جبار به مرتبه‌ای در قهر است که هرکس دست به دعا برمی‌آرد بر دستش می‌زند و اگر زبان به شفاعت گردان می‌سازد زبانش از کام می‌افتد و آن جماعت از مجلس شیخ بهاء الدین عمر به نزد شیخ زین الدین رفته همان سخن در میان آوردند و شیخ زین الدین دعا کرده طاعون بر زبانش آمد و به آن علت وفات یافت.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۴۶-۱۴۷)

قاضی صدر الدین محمد

ابن قاضی قطب الدین عبد اللہ امامی، بعد از فوت پدر بزرگوار خویش مدتی مدید در دار السلطنه هرات و توابع و مضافات، به لوازم امر جلیل القدر قضا قیام می‌نمود و در فیصل قضایای فرق برایا، طریق امانت و دیانت مسلوک داشته اصلاً میل و مدهانه نمی‌فرمود. به جودت طبع و حدت ذهن اتصاف داشت و احیاناً اشعار دلفریب نظم کرده بر لوح بیان می‌نگاشت. در ششم شوال سنه ثمان و ثلاثین و ثمانمائه به علت طاعون در گذشت و در گازرگاه به حظیره قضات امامی مدفون گشت.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۴۷)

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۳۰

مولانا ضیاء الدین نور اللہ الخوارزمی

عالمی تحریر و فاضلی روشن ضمیر بود و سالها در مسجد جامع بلده هرات به امر پیشنمازی و خطابت مشغولی می نمود. مشهور است که قوت عربیت و بلاغت آن جناب به مرتبه‌ای بود که هر جمعه در راه مسجد جامع خطبه غیر مکرر انشا کرده به سمع خلایق می‌رسانید. و او نیز در سنه مذکوره «۱» به مرض طاعون گرفتار شده جان شیرین برافشاند. قبرش در گازرگاه است و در پایان پای مقرب حضرت باری، خواجه عبد الله انصاری، متصل به مقبره جناب مغفرت انتما، فصیح الدین محمد علاء - رحمها الله تعالی. (جزو ۳، ج ۳، ص ۱۴۷)

مولانا جلال الدین محمد قاینی

واعظی متورع و فاضلی متدین بود و چندگاه در بلده فاخره هرات به لوازم امر احتساب قیام می نمود و رخصت حدیث از شیخ محمد جزری داشت و همواره نقش افاده بر الواح خواطر طلبه حدیث می‌نگاشت. در سنه مذکوره «۲» چون مردم از وبا گریزان گشته از شهر بیرون می‌رفتند، آن جناب آن طایفه را منع می‌کرد و بالاخره علت طاعون بر وی مستولی شده روی به عالم آخرت آورد. مدفنش قریه جغرتان است و از آثار او مدرسه‌ای است در جانب جنوب مسجد جامع هرات، مشهور به مدرسه پیش برد «۳». (جزو ۳، ج ۳، ص ۱۴۷)

مولانا شمس الدین محمد اوحد

مدرس مدرسه سبز برامان و پیشنماز و خطیب مسجد جامع مهد علیا گوهرشاد آغا

(۱). ظاهرا یعنی سال ۸۳۸ که تاریخ فوت قاضی صدر الدین محمد مذکور در پیش است.

(۲). غرض از سنه مذکوره همان سال ۸۳۸ است که طاعون در خراسان افتاد.

(۳). در خطی: پیش بره.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۳۱

بود و در سنه مذکوره «۱» به مرض طاعون از عالم انتقال نمود.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۴۷)

شیخ ابو سعید

ابن شیخ شمس الدین بن قاضی جلال الدین محمود الامامی برادرزاده قاضی قطب الدین عبد الله بود و در سنه مذکوره به علت مسطور «۲» از جهان فانی رحلت فرمود.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۴۸)

خواجه عبد القادر گوینده

در سال ۸۰۲... چون به کرات صاحبقران خجسته صفات شنود که افراط میل میرزا میرانشاه به شرب شراب مدام و صحبت ساقیان سیم اندام به سبب ترغیب طایفه‌ای از مردم ندیم پیشه و زمره‌ای از استادان سازنده بود که پیوسته مرافقت شاهزاده می‌نموده‌اند، نایره غضب صاحبقران بهرام قهر اشتعال یافته حکم فرمود که ندما و سازندگان مجلس میرانشاه را بر دار اعتبار کشند و به موجب فرموده،

مولانا محمد کاخکی که با وجود تبحر در علوم معقول و منقول در شیوه نظم و نثر و جد و هزل از فضایل زمان ممتاز بود و استاد قطب الدین نائی و حبیب عودی و عبد المؤمن «۳» گوینده که هریک در فن موسیقی و ادوار در زیر گنبد دوار شبیه و نظیر نداشتند گرفتار گشتند و چون ایشان را به پای دار بردند، مولانا محمد کاخکی بر سیل مطایبه روی به استاد قطب آورده گفت: خدمت استادی پیوسته پیر و پیشقدم ما بوده‌اند باید که حالا نیز همان طریقه مرعی دارند. قطب الدین گفت چه محل هزل و مزاح است و جلاد نخست ریسمان در نای قطب الدین نائی انداخته او را بر دار کشید.

چون نوبت به مولانا محمد رسید این دو بیت منظوم گردانید:

(۱). مقصود همان سال ۸۳۸ است.

(۲). یعنی سال ۸۳۸ و علت مسطور طاعون موحشی است که در آن سال ظهور کرد.

(۳). چنین است در اصل ولی ظاهراً به شهادت سطور بعد باید «عبد القادر» باشد.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۳۲ پایان عمر و آخر کار است ملحد اگر بایدت و گرنه به دست اختیار نیست مردانه‌وار گر بیرندت به پای دارمردانه پای دار جهان پایدار نیست و همان زمان سایر رفیقان ایشان را نیز همان شربت چشانیدند، لاراد لقضائه و لا معقب لحکمه.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۵۲)

چون خبر شهادت سلطان احمد «۱» در هرات شیوع یافت، میرزا شاهرخ، خواجه عبد القادر گوینده را که سالها در مصاحبت سلطان به سر برده بود مخاطب ساخته گفت برای دوست خود چه گفته‌ای. خواجه این رباعی را در عملی درج و بر زبان آورد که:

عبد القادر ز دیده هر دم خون‌ریز با دور سپهر نیست جای ستیز

کان مهر سپهر سروری را ناگاه تاریخ وفات گشت: «قصید تبریز» (جزو ۳، ج ۳، ص ۱۰۶-۱۰۷)

خواجه عبد القادر گوینده در انواع فضایل، نصاب کامل حاصل داشت و در علم موسیقی و ادوار هیچ کس را از ابنای روزگار با وی خیال مساوات پیرامن خاطر نمی‌گذشت و در علم قرائت و شعر و خط بغایت بود و در نوشتن کتابه بقاع خیر یدییضا می‌نمود و در اوایل حال به دار السلام بغداد در مصاحبت سلطان احمد جلایر به سر می‌برد و سلطان از وی به بار عزیز تعبیر نموده پیوسته التفات بسیار اظهار می‌کرد و چون فرّاشان قضاو قدر، شادروان سلطنت احمد جلایر را درنوشتند، خواجه عبد القادر در سلک مصاحبان و ملازمان میرزا میرانشاه انتظام یافت و پرتو انوار عاطفت شاهزاده عالی منزلت بر وجنات احوالش تافت. از مجالس النفائس چنان معلوم می‌شود که در آن اوقات که میرزا میرانشاه جهت خبط دماغ مرتکب امور نالایق می‌شد و حضرت صاحبقران امیر تیمور گورکان تأدیب او را پیشنهاد همت ساخته به قتل ندمای شاهزاده امر فرمود. خواجه عبد القادر مجال یافته بگریخت و بعد از چندگاه در لباس قلندران به نزدیک بارگاه سپهر اشتباه

(۱). یعنی سلطان احمد جلایر که در ۸۱۳ کشته شد.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۳۳

شتافته، چون چشم حضرت صاحبقرانی بر وی افتاد به آواز بلند خواندن قرآن آغاز کرد و از مشاهده آن حالت، خسرو جمشید منزلت متبسم گشته این مصرع بر زبان راند که:

«ابدال ز بیم چنگ در مصحف زد»،

آنگاه قامت قابلیت خواجه را به حلیت عفو و احسان آرایش داده ابواب تربیت و رعایت بر روی روزگارش بگشاد و خواجه عبد

القادر بعد از فوت صاحبقران گیتی‌ستان در ملازمت پادشاه عالی‌مکان شاهرخ سلطان به‌سر می‌برد، تا در سنه ثمان و ثلاثین و ثمانمائه، به واسطه عارضه طاعون آهنگ سفر آخرت کرد.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۴۷)

سید نور الدین محمد

ابن الامیر الکبیر الشهیر سید شریف الدین علی الجرجانی به علو نسب و شرف حسب و محاسن آداب و مکارم اخلاق موصوف و معروف بود. در سنه ثمان و ثلاثین و ثمانمائه در خطه شیراز به منزهات جنات عدن انتقال فرمود.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۴۷)

مولانا شمس الدین محمد بن مولانا شیخ علی

به صفت ورع و دینداری و تقوا و پرهیزکاری اتصاف تمام داشت و پیوسته به سرانجام امور اهل اسلام قیام نموده نقش خیرخواهی بر صحیفه ضمیر صغیر و کبیر می‌نگاشت. در مطلع سعدین مذکور است که مولانا محمد شیخ علی، نوبتی به عرض خاقان سعید رسانید که احداث صابونخانه بدعت است و منع مسلمانان از آن امر نامشروع. آن حضرت در آن باب عذری بر زبان آورد. خدمت مولانا در حضور پادشاه روی به آسمان کرده گفت: خدایا تو می‌بینی که حکم تو را می‌رسانم و این مغول بچه نمی‌شنود. خاقان سعید مغفور از شنیدن این سخن متغیر شده فی الحال فرمان داد صابونخانه را براندازند و جهت پختن صابون رعیت را مؤاخذ نسازند. مولانا محمد در روز جمعه بیست و یکم ربیع الاول سنه اثنی و اربعین و

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۳۴

ثمانمائه از عالم انتقال نمود. اوقات حیاتش صد و بیست و هفت سال بود «۱».

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۴۷)

استاد قوام الدین معمار شیرازی

قدوه مهندسان زمان و مرجع معماران دوران بود و از جمله آثار آن استاد نادره کار در دار السلطنه هرات، عمارات عالیات مهد علیا گوهرشاد آغاست. حکایتی مشهور است و بر السنه و افواه مذکور که نوبتی حضرت خاقان سعید به سبب عمارت از استاد قوام الدین رنجیده مدت یک سال او را رخصت در آمدن به بارگاه عالم پناه ارزانی نداشت و چون استاد بر علم نجوم نیز ماهر بود، تقویمی استخراج کرده بعد از آن که اجازت ملازمت یافت آن را پیش برد. حضرت خاقان سعید تبسم فرمود این بیت بر وی خواند: تو کار زمین را نکو ساختی که با آسمان نیز پرداختی انهدام بنای حیات استاد قوام الدین معمار در غره شعبان سنه اثنی و اربعین و ثمانمائه اتفاق افتاد.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۴۷-۱۴۸)

مولانا عبد العزیز ابهری

سرآمد علمای روزگار و اعلم فضلالی فقاہت آثار بود و در اواخر اوقات زندگانی به عزم گزاردن حج اسلام و دریافت سعادت زیارت حضرت خیر الانام- علیه الصلوٰۃ و السلام- از خراسان توجه فرمود و بعد از ادراک آن دولت عظمی و مراجعت از یترب و بطحا نزدیک به ولایت شام در قریه علا به تاریخ هیژدهم رجب سنه ثلاث و اربعین و ثمانمائه، رخت فنا به عالم بقا کشید.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۴۸)

مولانا یحیی سبک

در سلک افاضل دیار خراسان انتظام داشت و همواره به قلم گوهرنگار، نقش تألیف

(۱). در حاشیه چاپی نقل از نسخه دیگری صد و بیست سال نوشته و در نسخه خطی صد و هشتاد سال.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۳۵

و تصنیف بر ورق روزگار می‌نگاشت. منثورات بلاغت صفاتش در غایت خیال‌انگیزی است و منظومات لطافت آیاتش در نهایت رنگ‌آمیزی، چنانچه در مجالس النفائس مسطور است، مولانا یحیی نخست «تفاحی» تخلص می‌کرد و بعد از آن تفاحی را به «فتاحی» مبدل ساخت و «خماری» و «اسراری» نیز تخلصهای آن جناب است. از غزلی که فتاحی تخلص نموده این دو بیت به خاطر بود، ثبت افتاد:

ای که دور لاله ساغر خالی از می می‌کنی رفت عمر این داغ حسرت را دوا کی می‌کنی
همچو بلبل‌های و هویی کن که برخواهد پرید مرغ روح از شاخسار عمر تا می می‌کنی و از جمله غزلهایی که اسراری تخلص فرموده غزلی است که در تتبع خواجه حافظ شیرازی گفته و این بیت از آن غزل است:

اَرّه برگ کتب ای نیک‌بین زان تیز شد تا برد بیخ نهال عقل و ایمان شما و از جمله رسایل منظومه مولانا یحیی یکی تعبیر خواب است و آن رساله را به این بیت افتتاح کرده که:

ای برون وصف ز تعبیر و کلام‌داور بیدار و حی لاینام و از مؤلفات نثر آن فاضل پسندیده صفات شبستان خیال و حسن و دل مشهور است و بسیاری از نکات غریب در آن دو نسخه مسطور. وفاتش در سنه اثنی و خمسین و ثمانمایه اتفاق افتاد.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۴۸)

مولانا شرف‌الدین علی الیزدی

در شهر سنه خمسین و ثمانمایه [شاهرخ] نوای نصرت انتما به جانب فارس و عراق برافراشت و عنان انصراف به صوب اصفهان معطوف ساخت و چون در آن بلده نزول اجلال فرمود جمعی از سادات و فضلا را که در سلک هواداران میرزا

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۳۶

سلطان محمد انتظام داشتند مؤاخذ و معاتب گردانید، بلکه در اواسط ماه مبارک رمضان اکثر آن قوم عالی‌شان را به یاسا رسانید و جناب اشرف فضلاء المحققین، مولانا شرف‌الدین علی یزدی جهت مصاحبت میرزا سلطان محمد گرفتار گشت و بنابر آن که حضرت خاقانی شنیده بود که نوبتی خدمت مولوی بر شاهزاده می‌خواند که:

چرخست پیر و اختر بخت تو نوجوان آن به که پیر نوبت خود با جوان دهد و می‌گفتند که حضرت خاقان سعید متوجه این جانب نخواهد گردید. آن جناب را طلبیده پرسید که تو از کجا می‌گفتی که من به این جانب نخواهم آمد. مولانا جواب داد که من این سخن را از روی دلایل نجومی نمی‌گفتم، بلکه به قیاس عقلی عرضه می‌داشتم، زیرا که شاهزاده نهالی است خجسته ظلال بر جویبار دولت و اقبال بالا کشیده و آفتابی است فرخنده پرتو از افق حشمت و استقلال طالع گردیده، ظاهر چنان بود که از صرصر غضب خسرو عالی‌گهر از پای درنیابد و در برج عاطفت خاقان بحر و بر از وصمت زوال و عقده کسوف ایمن ماند و میرزا عبد اللطیف که خاطر متوجه مخلص جناب مولوی داشت؛ بنابر مصلحت وقت معارض آن جناب شده سخنان خوشونت‌آمیز بر زبان راند و حضرت

خاقان سعید، خدمت اشرف الفضلا را به شاهزاده سپرد و آن حضرت، جناب مشار الیه را خفیه به جانب دار السلطنه هرات گسیل فرمود.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۳۶-۱۳۷)

مولانا شرف الدین علی یزدی اشرف فضلائی ایران و الطف علمای دوران بود.

به کمال دانش و سخنوری علم گشته و به جمال فطنت و هنرپروری از امثال و اقران در گذشته عقود منشوراتش کأمثال اللؤلؤ المکنون فرح بخش خاطر و درر منظوماتش در نظر دیده‌وران مبصر بهتر از عقود جواهر، روشن‌روان و تیززبان و بلندقدر محفل‌فروز و انجمن‌آرای و سرفراز و مولانا شرف الدین علی همواره در فارس و عراق نزد سلاطین عظام معزز و محترم می‌بوده و به قلم لطائف نگار، مؤلفات بدایع آثار بر صحائف روزگار و اوراق لیل و نهار تحریر می‌نمود؛ از آن جمله کتاب بلاغت آیات ظفرنامه است که به اعتقاد راقم حروف در فن تاریخ به لطافت و نظافت آن در اسلوب فارسی نسخه‌ای مکتوب

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۳۷

نیست و آن کتاب شریف به واسطه حسن اهتمام میرزا ابراهیم سلطان در شهر سته ثمان و عشرين و ثمانمیه به اهتمام رسیده، چنانچه کلام «صنف فی شیراز» به حساب جمل از آن سال خبر می‌دهد و حلل مطرز و منتخب آن در فن معما و لغز و شرح قصیده برده و کنه المراد در علم و فن اعداد از جمله نتایج اقلام بلاغت نظام آن فاضل عالی‌مقام است. وفاتش در تفت یزد در شهر سته ثلاث و خمسين و ثمانمیه «۱» اتفاق افتاد و در خانقاهی که مسکنش بود مدفون شد.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۴۸)

مولانا شهاب الدین عبد الرحمان لسان

که در سلک معتبران بارگاه حضرت خاقان عالیجاه انتظام داشت، در تاریخ وفات امیر شاه ملک این قطعه بر لوح بیان نگاشت:

ای دل خسته چه حالست که انجم یکسر همه در گریه زارند بر این هفت اورنگ
دامن چرخ چرا شد چو دل من پر خون‌چهره مهر چرا گشت چنین پر آژنگ
مگر آمد خبر تعزیت میر کبیر آن که در جنگ به چنگش چو کوز «۲» بود پلنگ
شه ملک میر جوان بخت جهان بخش که بود پیش جودش گهر و لعل چو بیجاده و سنگ «۳»
«رحمه الله علیه» آمده تاریخ وفات باد در روضه مصاحب همه با شاهد و سنگ (جزو ۳، ج ۳، ص ۱۲۶)
مولانا شهاب الدین عبد الرحمان لسان، ولد مولانا عبد الله بود و نسبش از جانب

(۱). در چاپی: برقم «۸۳۴».

(۲). کذا (۴)

(۳). کذا (۴)

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۳۸

مادر به قدوة المتبحرین، فخر الملة و الدین الرازی می‌پیوست و مولانا شهاب الدین در کمال اعتبار و احترام ملازمت خاقان سعید می‌نمود و به همین عاطفت آن حضرت، آن جناب را چندان تمول حاصل گشت که هزار غلام زر خرید داشت و باقی اشیا با این قیاس باید کرد و از جمله آثار مولانا شهاب الدین، حمامی است که در میان بازار ملک ساخته و کاروانسرای که در بازار فیروزآباد

طرح انداخته. از ثقات استماع افتاده که در روزی که حمام مذکور به اتمام رسید و مولانا به آنجا درآمد، یکی از مصاحبان که همراه بود پرسید که در این حمام چه مبلغ خرج شده است. جواب داد که هشت دینار هروی. آن شخص تعجب نمود، از حقیقت سخن استکشاف نمود. مولانا گفت غلامان من بنای این حمام را ساخته‌اند و سایر ممالیک پیشه‌ور، مصالح آن را ترتیب نموده و بنابر آنکه غلام قلعی گر ندارم، دیروز هشت دینار دادم که زنجیر ابواب این عمارت را قلعی کردند. وفات مولانا شهاب الدین در روز شنبه بیست و هشتم جمادی الاخری سنه ثمان و اربعین و ثمانمیه «۱» اتفاق افتاد. مدت عمرش شصت و سه سال بود. (جزو ۳، ج ۳، ص ۱۴۸)

مولانا جلال الدین عبد الرحیم صدر

برادر مولانا شهاب الدین بود و در غایت عظمت و اقتدار به صدارت میرزا بایسنغر و میرزا علاء الدوله قیام می نمود. از فنون فضایل و کمالات بهره تمام داشت و پیوسته نقش تربیت و رعایت افاضل و علما بر صحیفه ضمیر می نگاشت و چون مولانا جلال الدین، ترک روش آبا و اجداد گفته، شرط ملازمت میرزا بایسنغر به جای می آورد و در کسوت سپاهیان به سر برده در غایت تجمل و حشمت سلوک می کرد، میرزا الغ بیک تصور کرد که جمال حالش به حلیه علم و دانش محلی نیست، بنابر آن طریقه خدمت اختیار نموده از این جهت نسبت به جناب صدارت منقبت، بدمزاج شده روزی به ملاحظه آنکه او را متأذی سازد صحیفه‌ای مشتمل بر بعضی از مسایل علم ریاضی و هیئت به وی داده گفت: مرا در این سخن دغدغه‌ای است و این فن

(۱). در چاپی به رقم: «۸۵۸».

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۳۹

موروثی توس، لایق آنکه مطالعه نموده رفع شبهه نمایی. مولانا لحظه‌ای در آن صحیفه نگریسته و سخن او را معلوم فرموده از میرزا الغ بیک پرسید که ترددی که در خاطر اشرف اعلا افتاده در اصل سخن است یا شبهه بر ضمیر انور گذشته. آن حضرت جواب داد که مرا در این سخن شبهه‌ای روی نموده. مولانا گفت بفرمایید. میرزا الغ بیک آنچه به خاطرش رسیده بود تقریر کرد. مولانا جلال الدین آن دغدغه را به تقریر دلپذیر جواب گفت، چنانچه میرزا الغ بیک بر جودت طبع او اطلاع یافته مراسم تحسین به تقدیم رسانید. وفات مولانا در سنه ست و خمسين و ثمانمیه «۱» دست داد. اوقات حیاتش مانند پدر و برادر شصت و سه ساله بود.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۴۸-۱۴۹)

سید مرتضی صحاف

در کمال ورع و تقوا بود و در اواسط زمان حضرت خاقان سعید به شرکت مولانا عبد الجلیل قاینی تعهد منصب احتساب نمود و پادشاه شریعت پرور دست او را به تمشیت آن امر خطیر قوی ساخت تا در خانه هرکس از امرا و ارکان دولت شراب یافت بر خاک ریخته، سوچی خانه‌ها را برانداخت و چون نوبت به شرابخانه شاهزادگان عظام رسید، جناب مرتضوی و خدمت مولوی از کشته شدن اندیشیده در شهر سنه اربع و اربعین و ثمانمیه به عرض حضرت خاقانی رسانیدند که به یمن معدلت و شریعت پروری خدام آستان شهریاری، مستی جز در چشم مشکین خطان خطایی مشاهده نمی توان کرد، اما خمخانه‌های شاهزادگان سعادت انتم، میرزا محمد جوکی و میرزا علاء الدوله از شراب ناب مالا مال است و اندیشه وصول به آنجا جهت ریختن شراب امری محال. آنجا مگر شمال وزد یا صبا رسد. پادشاه اسلام بعد از شنیدن این کلام به نفس نفیس سوار شده، به در شرابخانه آن دو شاهزاده تشریف برد و

سید مرتضی، مولانا عبد الجلیل را فرمود تا با محتسبان خود به اندرون رفته تمامی شراب‌ها را ریختند و بسیاری باده حمراء در آن خمخانه‌ها به مثابه‌ای بود که از شراب ناب، جویی از یاقوت مذاب در میان کوچه روان گشت و

(۱). در حاشیه چاپی به رقم: «۸۴۹».

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۴۰

رندان می پرست از استشمام رایحه آن از دست رفته در غایت حسرت کلمه «یالیتنی کنت ترابا» بر زبان ایشان می گذشت. نقل است که بعد از این واقعه به چندگه میرزا سلطان محمد بن میرزا بایسنغر در قریه‌ای از بلوکات هرات سوچی خانه‌ای طرح انداخت و صباحی که شاهزاده در پایتخت جدّ بزرگوار خویش ایستاده بود، سید مرتضی پیش رفته به عرض رسانید که بعضی از شاهزادگان داعیه دارند که در بلوکات شراب‌خانه سازند. حضرت خاقان سعید فرمود که هر کس که بر این امر اقدام نماید بفرمایم تا دیده او را از چشمخانه بیرون کشند. میرزا محمد که این تهدید شنید از سر آن اندیشه در گذشت و پس از چند روزی به پل مالان رفته در کنار هرات رود لحظه‌ای به تجرّع باده خوشگوار مشغول گشت. در آن اثنا بر ملازمان غضب فرموده به دست قهر شمشیر از نیام برکشید و آن جماعت گریزان شده شاهزاده از عقب ایشان اسب برانگیخت.

قضا را در آن وقت سید مرتضی جهت مهمی متوجه پل مالان بود، به یک ناگاه چشمش بر میرزا محمد افتاد که در غایت خشم شمشیری برهنه در دست متوجه اوست، لاجرم بر هلاک خویش متیقن شد و از مرکب فرود آمده کلمه توحید بر زبان رانده ایستاد، اما میرزا محمد چون جناب مرتضوی را بدان حال دید شمشیر در غلاف کرده از اسب پیاده شده زبان به ادای سلام بگشاد. گفت سید تو می‌پنداری که من مسلمان نیستم و حکم شریعت را گردن نمی‌نهم؛ اکنون بیا و مرا تعزیر کن. سید، آن حضرت را دعای خیر گفته فرمود که تعزیر شما همین بس است که از اسب فرود آمدید و طریقه انقیاد و تسلیم به جای آوردید.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۴۹)

مولانا کاتبی شیرازی

محمد بن عبد الله نام داشت و از جمیع شعرای زمان حضرت خاقان سعید به لطف طبع و حدّ ذهن ممتاز و مستثنا بود. در تمامی اسالیب نظم معانی غریبه درج می‌نموده بتخصیص در قصاید و دیوان غزلیاتش بغایت مشهور است و در اکثر قصاید کثیر الفوایدش مدح و ثنای میرزا بایسنغر مسطور. رساله تجنیسات ذو البحرین و ذو القافیتین و حسن و عشق و ناظر و منظور و بهرام و گلندام و محب و

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۴۱

محبوب از جمله مثنویات آن شاعر شیرین کلام است و ابیات و حکایات این رسایل در غایت لطافت و انتظام. مولانا کاتبی در شهر سنه ۸۹۳ در ولایت استرآباد به مرض وبا مبتلا گشته به بستر «۱» ناتوانی افتاد و در حال سکران این قطعه نظم کرده زبان به بیان آن گشاد:

زاتش قهر وبا گردید ناگاهان خراب‌استرآبادی که خاکش بود خوشبوتر ز مشک

اندر او از پیر و برنا هیچ کس باقی نماند آتش اندر بیشه چون افتد نه تر ماند نه خشک (جزو ۳، ج ۳، ص ۱۴۹)

بابا سودایی

از ولایت ایبورد بود. نخست «خاوری» تخلص می‌نمود، ناگاه جذبه‌ای به وی رسیده و مدتی سر و پا برهنه در صحرا می‌گردید،

چون نوبت دیگر به حال خویش آمد، سودایی تخلص کرد و پیوسته در مدح بایسنغر قصاید غرا به نظم می‌آورد. گاهی به گفتن غزل نیز میل می‌فرمود و همواره زبان به ادای سخنان هزل‌آمیز می‌گشود. چون عمرش از هشتاد متجاوز گشت در سنه مذکوره «۲» به ایبورد درگذشت. این مطلع از اشعار اوست: عنبرت خال و رخت ورد و خط ریحانست دهنـت غنچه و دندان در و لب مرجانست (جزو ۳، ج ۳، ص ۱۴۹-۱۵۰)

مولانا محمود عارفی

که از مشاهیر شعرای زمان حضرت خاقانی بود و ملقب به سلمان ثانی، دیوان غزلیاتش مشهور است و این مطلع در آن اوراق مسطور که:

عهد کردم که نیایم به در از میخانه تا به آن دم که مرا پر نشود پیمانه

(۱). در خطی جای تاریخ سفید است.

(۲). نسخه چاپی «مذکوره» را ندارد.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۴۲

از جمله مثنویات مولانا عارفی، گوی و چوگان نظمی است در کمال جودت، و این سه بیت در تعریف اسب از آن کتاب است:

چون گوی سپهر کرد بستی میدان میدان چو گوی جستی

هرگاه که در عرق شدی غرق باران بودی و در میان برق

آویخته صرصر از دم اوبگریخته آذر از سم او وفاتش در سنه «۱» به دار السلطنه هرات اتفاق افتاد.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۵۰)

امیرشاهی

امیرشاهی موسوم به آق ملک بود و چون نسبش به سربداران سبزوار می‌پیوست و مذهب شیعه داشت، شاهی تخلص می‌نمود. نوبتی میرزا بایسنغر او را طلبیده فرمود که مناسب آن است که این تخلص را به ما واگذاری و تو اشعار خود را به تخلصی دیگر مرسل سازی. امیرشاهی این معنی را قبول نکرد. بنابر آن، حضرت بایسنگری به آن مهر سپهر سخنوری کم التفاتی آغاز نهاد. گویند که روزی امیرشاهی به اتفاق جمعی از ابنای جنس به درگاه آن پادشاه عالیجاه رفت و میرزا بایسنغر آن جمع را طلبیده امیرشاهی را بار نداد. امیرشاهی در آن باب این غزل را گفته نزد آن حضرت فرستاد:

ای که در بزم طرب جام دما دم می‌زنی خون دل ناخورده چند از عاشقی دم می‌زنی

حیف از آن نازی که با اهل تنعم می‌کنی ضایع آن تیری که بر دل‌های بی‌غم می‌زنی

باز کن از خواب ناز آن نرگس رعنا که عمر می‌رود چون دور گل تا چشم برهم می‌زنی

می‌گشایی طره و دل‌ها به غارت می‌بری می‌نمایی چهره و آتش به عالم می‌زنی

(۱). جای تاریخ در چاپی و خطی هر دو خالی است.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۴۳ می‌کنی محروم ازین در «شاهی» درمانده رادست رد بر سینه یاران محرم می‌زنی از ثقات استماع افتاده که امیر شاهی در مدت حیات، دوازده هزار بیت در سلک نظم کشید و از آن جمله هزار بیت که حالا در میان فضلا مشهور

است، دیوان ساخته، تتمه را به آب ابطال بشست و فی الواقع آن هزار بیت مطبوع طباع جمیع افاضل عالم و مقبول ضمائر تمامی اکابر فضلائی بنی آدم افتاده تا غایت که هر کس به مطالعه آن اشعار بدایع آثار فائز شده زبان بیان به تعریف و تحسین گشاده. انتقال امیر شاهی به جوار مغفرت الهی در ولایت استرآباد فی سنه ۸۵۷ روی نمود «۱» و نعش او را به سبزوار برده در مقبره آبا و اجدادش دفن کردند. خواجه اوحد سبزواری در مرثیه آن فارس سخن گزاری مرثیه‌ای گفته که یک بیت آن این است:

گو بشو زیروزبر از اشک و آهم سبزوآرانکه شهر شاه بی‌شاهی نمی‌آید به کار (جزو ۳، ج ۳، ص ۱۵۰)

مولانا شمس الدین هروی

شاگرد مولانا معروف خطاط بود و به یمن تربیت میرزا بایسنغر در حسن خط به مرتبه‌ای ترقی نمود که بسیاری از خطوط خویش را به نام یاقوت مستعصمی کرد و مبصران نکته‌دان این معنی را قبول فرمودند.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۵۰)

مولانا جعفر تبریزی

در تحریر انواع خطوط درجه کمال حاصل داشت، بتخصیص در نسخ تعلیق و مولانا اظهر و مولانا شهاب الدین «۲» عبد الله آشپز و مولانا شیخ محمود که چون ابن مقله، صیرفی وقت و یاقوت زمان خود بودند، در شاگردی مولانا جعفر به آن مرتبه تصاعد نمودند.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۵۰)

(۱). در نسخه خطی جای تاریخ خالی است.

(۲). در خطی «شمس الدین» به جای «شهاب الدین».

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۴۴

زمان میرزا الغ بیگ (۸۵۰-۸۵۳)

اشاره

در سنه اثنی عشر و ثمانمایه به ایالت ولایت ماوراء النهر سرافراز گشت و به یمن معدلت و رعیت پروری به اندک زمان آن مملکت را در معموری به مرتبه‌ای رسانید که به رتبت از سپهر برین درگذشت و در سنه اربع و عشرين و ثمانمایه آن خسرو بی‌مانند در وسط بلده فاخره سمرقند مدرسه‌ای رفیع و خانقاهی منیع بنا نمود به اتمام رسانید و بسیاری از مزارع و قرای مستغلات فواید انتما بر آن بقاع وقف گردانید و همچنین فرمان داد که استادان کاردان در ظاهر آن بلده فردوس نشان رصدی بنیاد نهادند و بطلمیوس ثانی، مولانا غیاث الدین جمشید و جامع کمالات انسانی مولانا معین الدین کاشانی در ترتیب آن بنا داد سعی و اهتمام دادند و از نتایج آن رصد زیجی مرتب گشت که آن را زیج جدید گورکانی گویند و اکنون اکثر تقاویم را از آن زیج استخراج نمایند.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۵۱)

چون پادشاه عالیجاه میرزا الغ بیگ به وفور علم و فضل از سایر اولاد امجاد حضرت صاحبقران امیر تیمور گورکان امتیاز تمام داشت و همواره همت‌عالی نهمت بر تربیت و رعایت علما و فضلا می‌نگاشت و در زمان دولتش جمعی کثیر از آن طایفه در بلده سمرقند مجتمع گشته بودند و در ظلال دولت و اقبالش در غایت فراغت و رفاهیت می‌غنودند،

[مولانا غیاث الدین جمشید]

از آن جمله یکی

مولانا غیاث الدین جمشید است که در علم هیئت و ریاضی و فن نجوم عدیل و نظیر نداشت و در وقتی که میرزا الغ بیک رصد می ساخت آن جناب به اتفاق مولانا معین الدین الکاشی و مولانا صلاح الدین موسی که مشهور است به قاضی زاده رومی به تمشیت آن مهم می پرداخت.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۵۹)

مولانا علاء شاشی

در سلك اعظم دانشمندان سمرقند منتظم بود و گاهی به گفتن شعر و معما میل

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۴۵

می نمود.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۵۹)

مولانا نفیس طبیب

افضل اطبای آن زمان و در معالجه مرضی میامن انفاس مسیحا ظاهر می نمود و از مؤلفات آن جناب، شرح موجز و شرح اسباب و علامات مشهور است و در دیباچه شرح اسباب و علامات، مدح و ثنای میرزا الغ بیک مسطور.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۵۹)

مولانا محمد عالم

در سلك علمای سمرقند منتظم بود و با میرزا الغ بیک گورکان همسبکی می نمود. در مجالس النفائس مذکور است که مولانا محمد عالم، به واسطه لطف طبع و حدت ذهن با میرزا الغ بیک بغایت گستاخانه بحث می کرد و رعایت آداب مرتبه پادشاهی به جای نمی آورد و بنابر آن میرزا الغ بیک آن جناب را از سمرقند اخراج فرمود و او به دار السلطنه هرات آمده در آن بلده ساکن گشت تا وقتی که در گذشت. این مطلع از منظومات اوست:

ما سیه بختیم و بدروزیم و اختر سوخته شمع مقصودی به دست خود شبی نفروخته (جزو ۳، ج ۳، ص ۱۵۹)

خواجه عصام الدین

به مزید جاه و جلال و علم و کمال از سایر علمای ماوراء النهر امتیاز تمام داشت و مدتی مدید در آن ولایت به منصب شیخ الاسلامی سرافراز بوده همت بر تقویت ارکان شریعت می نگاشت.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۵۹)

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۴۶

خواجه افضل الدین کشی

از جمله دانشمندان سمرقند بود و پیوسته به لوازم افاده قیام می نمود.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۵۹)

سید عاشق

به صفت زهد و دینداری و علم و پرهیزکاری موصوف بود و در باب امر معروف و نهی منکر، مبالغه تمام می فرمود. بنابراین، میرزا الغ بیگ منصب احتساب سمرقند را بدان جناب عنایت کرد و سید کما ینبغی در تمشیت آن امر لوازم امانت و دیانت به جا می آورد. از ثقات استماع افتاده که در وقتی که میرزا الغ بیگ جهت سنت ختان میرزا عبد العزیز، در کان گل، طوی فرمود و مردم را ترخان ساخته بود و خاص و عام به شرب مدام مشغول گشته بر علانیه ظروف شراب به هر سوی بردند. در روزی که اکابر و اعیان سمرقند در مجلس پادشاه نشسته بودند، سید عاشق در غایت غلظت به آن محفل درآمد و روی به میرزا الغ بیگ آورده گفت دین محمدی برانداختی و شعار کفار ظاهر ساختی. جناب الغ بیگ از این خطاب بغایت متغیر گشت و بعد از تأمل جواب داد که تو به شرف سیادت و دانش اتصاف داری و به کبر سن رسیده‌ای، ظاهراً می خواهی که به عزّ شهادت فایز شوی، بنابراین امثال این سخنان درشت به عرض عالی می رسانی و حال آنکه من تو را به این مطلوب نخواهم رسانید و بعد از چند روز از این قیل و قال، حمای که خواجه عصام الدین در سمرقند طرح انداخته بود به اتمام رسید و در آن شبی که آن حمام را گردان می ساختند، زنان مغنیه به سر حمام رفته در میان مردان نشستند و آغاز تغنی کردند و سید عاشق بر این صورت مطلع شده نزد خواجه عصام الدین رفت و گفت: ای شیخ الاسلام بی اسلام به کدام مذهب جایز است که زنان و مردان در یک مجلس نشسته سرود گویند.

خواجه عصام الدین از شنیدن این سخن برآشفته، روز دیگر نزد میرزا الغ بیگ رفت و به زبان دادخواهی آنچه سید عاشق گفته بود معروض داشت و چون میرزا الغ بیگ به واسطه استماع سخنان کان گل، از سید آزرده دل بود فرمود که فردا قضات و علما جمع شوند تا پرسش این قضیه نمایم و سید عاشق را مجرم ساخته تأدیب فرمایم.

روز دیگر آن زمره عظیم الشان بر آستان خلافت آشیان مجتمع گشته انتظار بیرون

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۴۷

آمدن شاه می کشیدند که ناگاه مولانا ابو الفتح ذبابه که مردی ابدالوش و متقی بود و میرزا الغ بیگ او را اجازت داده بود که هرگاه خواهد به مجلس همایون درآید و هر سخن داشته باشد بی واسطه به عرض رساند، به دار السلطنه درآمد و پیش از اکابر نزد میرزا الغ بیگ رفت و از سبب اجتماع آن طایفه پرسید. پادشاه جواب داد که مدتی شد که سید عاشق پای از حد خود فراتر می نهد، چنانچه در روز طوی کان گل، ما را گفت که احکام نبوی را برانداختی و شعار کفار ظاهر ساختی و دیروز خواجه عصام الدین را که به صفت علم و دانش و تقوا سرآمد اشراف علماست، شیخ الاسلام بی اسلام گفته است، بنابراین قضات و فضلا را طلبیده ایم تا مراغه این قضایا نمایم و آنچه به حسب شرع متوجه او شود به جای آوریم. مولانا ابو الفتح فرمود که سید نیک نکرده که نسبت به شما و شیخ الاسلام این نوع سخنان بر زبان آورده، زیرا که شما در کمال عدالت و دین پروری سلوک می نمایید و در تقویت ارکان شریعت اهتمام تمام می فرمایید و شیخ الاسلام نیز به صفت علم و عمل اتصاف دارد و در اثنای این قیل و قال، سپاهی زانو زده عرضه داشت که برادرم فوت شده و از وی دو فرزند مانده و من می خواهم که زن برادر را به حباله نکاح خویش درآورم تا برادرزاده‌های من ضایع نشوند، اما آن زن می خواهد که بعد از انقضای عدت به نکاح بزازی درآید و نفقه از وی می ستاند. میرزا الغ بیگ، یساولی را فرمود که برو و آن ضعیفه را بگوی که به نکاح برادر شوهر خود رضا دهد و بزاز را از عقد او منع کن. مولانا ابو الفتح پس از استماع این حکم روی به میرزا الغ بیگ آورده گفت آنچه سید عاشق نسبت به شما گفته بود دور از کار نیست. پادشاه پرسید که چون. گفت به جهت آنکه زنی که عاقله و بالغه باشد شرعاً اختیار دارد که به عقد هر کس خواهد درآید، شما به کدام

مذهب او را تکلیف می‌نماید که زن بزنا نشود و به مناکحت این مغول رضا دهد. آن پادشاه مغفرت پناه از این سخن بغایت متأثر گشت و یساول را از آن کار مانع آمد و فرمود که اکابر و اشراف را اجازت دهید که به منازل خود بروند، زیرا که نزد ما به وضوح پیوست که سید عاشق در آنچه می‌گفته محق بوده، لاجرم آن جماعت مأیوس باز گشتند و بساط منازعت جناب سیادت مآب درنوشتند.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۵۹-۱۶۰)

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۴۸

مولانا محمد اردستانی

عجوبه زمان و نادره دوران بود و در علم رمل و طالع مسئله [کذا] مهارت کامل حاصل کرده احکامش اصلاً تخلف نمی‌نمود و در آن باب از آن جناب حکایات بسیار منقول است و قبول این حکایت که از مولانا علاء الدین علی قوشچی مروی است از مطالعه کنندگان این اوراق مأمول:

حضرت مخدومی در روضه الصفا آورده که روزی در مجلس همایون میرزا الغ بیک نشسته بودم که مولانا محمد در آمد. جناب الغ بیکی او را گفت رملی بکش و از آنچه در ضمیر من است اعلام نمای. مولانا ملاحظه طالع وقت نموده و رملی کشیده گفت، سؤال از حرم است و خاموش کرد. پادشاه فرمود که علی قوشچی محرم ماست، آنچه که به خاطر تو رسیده بی‌تحاشی بگوی. مولانا گفت که پادشاه از دو خاتون که در حباله نکاح دارد یکی را می‌کشد، دیگری را که دختر خان است طلاق می‌دهد. میرزا الغ بیک از تطلیق دختر خان که به صفت زهد و عفت آراسته بود و او را بسیار دوست داشت استبعاد نمود و هم در آن چند روز خاتونی را که مولانا محمد به کشتن او حکم کرده بود به عالم آخرت فرستاد و دختر خان از وقوع این حادثه شادمان شده چندان شمانت فرمود که میرزا الغ بیک در غضب فرو رفته او را طلاق داد.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۶۰)

قاضی شمس الدین محمد مسکین

به صفت علم و تقوا و شریعت‌پروری موصوف بود و مدتی مدید در کمال امانت و دیانت به لوازم منصب قضای سمرقند اقدام می‌فرمود. از جناب شیخ الاسلامی مولانا سیف الدین احمد تفتازانی استماع افتاده که میرزا الغ بیک گورکان در ایام سلطنت و کامرانی مبلغ گرامند به یکی از تجار تسلیم نمود تا خرید و فروخت کرده مرابحه آن را به خزانه عامره رساند. بعد از چندگاه سفینه حیات آن تاجر غریق بحر فنا شده جناب الغ بیکی در متروکاتش طمع فرمود و فرمود که از نفائس خزانه ما لعلی گرانها پیش آن بازرگان بوده و موافق مدعی، گواهان آماده و مهیا ساخت و چون ما فی الضمیر صاحب تاج و سریر به سمع شریف قاضی شمس الدین محمد

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۴۹

مسکین رسید، یکی از نواب درگاه را طلبیده به پادشاه پیغام فرمود که مرافعه و گذرانیدن گواه در این قضیه چندان نفعی به شما نمی‌رساند، زیرا که حقیقت حال بر من ظاهر است، اگر چنانچه البته می‌خواهید که بر طبق مدعای شما حکم کنم، در این وقت که هوا در غایت برودت است مرا دست و پای بسته در آب سرد چندان غوطه دهید که بی‌طاقت گشته اشارت نمایم که جهات بازرگان را در عوض لعل معدوم به شما دهند و آن نائب این سخنان را به عرض میرزا الغ بیک گورکان رسانیده پادشاه با دین و داد رقت فرمود و بر کمال دیانت جناب اقصوی آفرین کرده از سر آن دعوی درگذشت و همچنین در آن وقت که میرزا عبد

اللطیف به خیال قتل پدر فتوا نوشت که هر کس به ناحق مسلمانی را بکشد قصاص بر وی واجب است، قاضی محمد مسکین آن فتوا را جواب نکرد و فرمود که غرض میرزا عبد اللطیف از این فتوا استجازه کشتن میرزا الغ بیگ است و حال آنکه اگر پادشاه، جهت مصلحت ملک، یکی از آحاد الناس را به قتل رساند بر وی قصاص نیست و هر چند میرزا عبد اللطیف به وعده و وعید و تخویف و تهدید خواست که جناب اقصوی را از آن مناقشه در گذرانند تا بر آن فتوا خط نهد به جایی نرسید.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۶۰)

خواجه فضل الله ابو اللیثی

از اولاد فقیه ابو اللیث بود که کتاب بوستان تصنیف اوست و جمال حال خواجه فضل الله به صفت فضل و کمال آرایش داشت و همواره اوقات شریف را به درس و افاده صرف می کرد و گاهی به شعر و معما نیز مشغولی می فرمود. این مطلع از جمله منظومات او است:

قد چون سرو تو جانست مرا بلکه روان سویم ای سرو روان شو که فدا سازم جان (جزو ۳، ج ۳، ص ۱۶۰)

مولانا علاء الدین علی قوشچی

اعلم علمای زمان و افضل حکمای دوران بود و او در صغر سن منظور نظر شفقت رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۵۰

میرزا الغ بیگ شده به یمن تربیت آن پادشاه عالیجاه در علم به درجات علیه تصاعد نمود و میرزا الغ بیگ او را فرزند خود می خواند و جهت کمال خصوصیت گاهی جانور بر دستش می نشاند، بنابر آن قوشچی اشتهار یافت. از تصنیفات مولانا علی شرح تجرید خواجه نصیر الدین طوسی مشهور است و مستحسن طباع جمهور علمای نزدیک و دور. مولانا علی در اواخر ایام حیات به دیار روم افتاد و در آن مملکت به مرض موت گرفتار شده رخت به باد فنا داد.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۶۰)

خواجه عبد المؤمن

ندیم مجلس خاص و انیس بزم اختصاص میرزا الغ بیگ بود و به لطف طبع و حدّت ذهن از ظرفا و فضلا سمرقند ممتاز و مستثنا می نمود. از ثقات استماع افتاده که در زمان خجسته نشان آن پادشاه عالی شأن، قاضی قرشی در یکی از قضایای شرعی، طریقه مداهنه به جای آورد و این معنی بر ضمیر انور میرزا الغ بیگ ظاهر گشت، حکم فرمود که ریش قاضی را تراشیده تشهیر کنند و قاضی رجوع به خواجه عبد المؤمن کرد. آن جناب در پایه سریر سلطنت انتساب زبان شفاعت بگشاد و بعد از قیل و قال چنان مقرر شد که قاضی بیست سراسب تسلیم نماید تا دست از ریش او بازدارند؛ آنگاه قاضی خلاص شده اسبان را به خواجه عبد المؤمن سپرد و خواجه آنها را به گله خود فرستاد، اما بعد از چند گاه اندیشید که اگر این خیانت ظاهر گردد شاید که پادشاه بر او غضب نماید، بنابر آن روزی قاضی را فرمود که مناسب آن است که تو فردا از دور خود را به حضرت میرزا بنمایی تا اگر از ممر آن مهم غباری بر خاطرش مانده باشد مرتفع سازم. روز دیگر قاضی به موجب فرموده عمل نمود.

چون چشم میرزا الغ بیگ بر وی افتاد. عبد المؤمن را طلبیده گفت بیست سراسب که قاضی قبول کرده بود چرا تسلیم میر آخوران نمی نماید. عبد المؤمن جواب داد که قاضی از سرانجام اسبان عاجز گشته است و حالا آمده که ریش او را تراشیده تشهیر کنند، میرزا الغ بیگ از شنیدن این سخن در خنده افتاده دیگر متعرض قاضی نشد.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۶۱-۱۶۰)

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۵۱

مولانا خیالی

در سلك شعرای بخارا منتظم بود و نسبت به خواجه عصمت الله در طریق تلمذ سلوک می نمود. این دو بیت از اشعار او به خاطر بود ثبت افتاد:

ای تیر غمت را دل عشاق نشانه جمعی به تو مشغول و تو غایب ز میانه
که معتکف دیرم و گه ساکن مسجد یعنی که تو را می طلبم خانه به خانه (جزو ۳، ج ۳، ص ۱۶۱)

مولانا بدخشی

در زمان میرزا الغ بیگ سرآمد شعرای سمرقند بود. این مطلع از جمله منظومات اوست:
ای زلف شب مثال ترا در بر آفتاب از شب که دید سایه که افتد بر آفتاب (جزو ۳، ج ۳، ص ۱۶۱)

ایام میرزا عبد اللطیف (۸۵۳-۸۵۴)

میرزا عبد اللطیف، جناب الغ بیکی را به امیر حاجی محمد خسرو سپرد که به حج برد در آن اثنا عباس نام با شخصی دیگر به آن خانه در آمد، چون چشم آن جناب بر ایشان افتاد بیخودانه از جای برجست و مشتی بر سینه عباس زد و آن شخص که همراه عباس بود پوستین الثایی جناب پادشاهی را از دوش او برداشت و عباس جهت آوردن ریسمان از خانه بیرون رفته آنگاه بازگشته پادشاه را به در برد و قریب به مشعلی که می سوخت نشانده به ضرب شمشیر آبدار شمع حیاتش را انطفا داد و میرزا عبد اللطیف پیش از این واقعه، به دو سه روز برادر خود میرزا عبد العزیز را کشته بود و آن شاهزاده بی عاقبت به جهت محبت سلطنت، همچنان پدری را که در فضایل نفسانی نظیر نداشت و برادری را که در عنفوان ایام شباب و جوانی بود قتل نمود و مدت سلطنتش زیاده از شش ماه امتداد نیافت؛ خسر الدنيا والاخره ذلك هو الخسران المبین. یکی از فضلا این قطعه در تاریخ شهادت میرزا الغ بیگ گوید:

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۵۲ الغ بیگ آن شاه جم اقتدار که دین نبی را از او بود پشت

ز عباس شهد شهادت چشید شدش سال تاریخ: «عباس کشت» (جزو ۳، ج ۳، ص ۱۵۸)

مدت پادشاهی میرزا عبد اللطیف شش ماه بود و او بعد از قتل پدر پیوسته این بیت را تکرار می نمود:

پدر کش پادشاهی را نشاید و گر شاید بجز شش مه نباید از غرایب اتفاقات آنکه میرزا عبد اللطیف بر دست بابا حسین نامی کشته شد و بر طبق تاریخ قتل پدرش، کلک قضا تاریخ کشتنش «بابا حسین کشت» نوشت.

بیت

بابا حسین کشت شب جمعه اش به تیغ تاریخ قتل اوست که: «بابا حسین کشت» (جزو ۳، ج ۳، ص ۱۶۳)

میرزا ابو القاسم بابر (وفاتش در ۸۶۱)**مولانا عبد القهار**

جناب بلاغت شعار، مولانا عبد القهار، در تاریخ وفات آن پادشاه حمیده اطوار گوید:

آفتاب ملک بابر خان نماندکی چنان خورشید پنهان در خور است
در ربیع ثانی و فصل ربیع لاله را ساغر ز خون دل پر است
چرخ را گفتم جگرها چاک شدیده‌ها از اشک و دامن پر در است
این چه حالست و چه تاریخست گفت: «موت سلطان مؤید بابر» است (جزو ۳، ج ۳، ص ۱۷۱)

شیخ بهاء الدین عمر

وی خواهرزاده شیخ محمد شاه فراهی است و شیخ محمد شاه از چاشنی درویشی حظی تمام داشت و در وقتی که از راه هرموز به مکه مبارکه می‌رفته در منزل منوجان،

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۵۳

نقد جان به قابض ارواح سپرده و شیخ بهاء الدین عمر در صغرسن مجذوب گشته و آثار جذبه بر وی ظاهر بوده، چنانچه پیوسته در وقت ادای نماز کسی را نزدیک خود می‌نشاند تا او را بر عدد رکعات نماز صلوة تنبیه می‌نمود. سلسله شیخ بهاء الدین عمر به سلسله مقرب بارگاه سبحانی، شیخ رکن الدین علاء الدوله سمنانی می‌پیوندد و ظاهراً از وی تا شیخ علاء الدوله، مانند او کسی بر سجاده تقوا ننشسته و شیخ بهاء الدین عمر در زمان خاقان والا- گهر، میرزا شاهرخ، فی سنه اربع و اربعین و ثمانمائه به عزیمت گزاردن حج اسلام و طواف تربت جنت رتبت حضرت خیر الانام- علیه الصلوة والسلام- از دار السلطنه هرات در حرکت آمده جمعی کثیر از اعیان زمان، مانند مولانا سعد الدین کاشغری و مولانا شمس الدین محمد اسد و خواجه زین الدین جامی و مولانا قطب الدین ظهیری و مولانا شریف الدین «۱» عبد القهار و مولانا تاج الدین حسن و مولانا سعد الدین فرخ و خواجه شهاب الدین اسماعیل حصاری و غیرهم، در ملازمت شیخ به جانب حجاز روان گشتند و به شرف طواف رکن و مقام و زیارت مرقد عطرسای پیغمبر- علیه الصلوة والسلام- مشرف شده مراجعت نمودند. حضرت حقایق پناهی افضل الانامی، مولانا نور الدین عبد الرحمان جامی در نفعات از مولانا سعد الدین کاشغری نقل فرموده که گفت شیخ بهاء الدین عمر را در بادیه مکه مرضی عارض شد و چون آن جناب سائم الدهر بود، اصحاب جهت عارضه مذکوره تکلیف افطار کردند؛ قبول ننمود.

ناگاه جماعتی از اهل غیب دیدم که به جانب محفه شیخ رفتند و چون به در محفه رسیدند نیز بگذشتند. من آن قصه با وی گفتم. فرمود که قطب بود و اصحاب وی.

آن وقت که به در محفه آمدند من پای دراز کرده بودم از آن جهت زود رفتند و بعد از آنکه من پای خود را گرد کردم مراجعت نموده پیش آمدند و فاتحه خواندند و شیخ بهاء الدین عمر، در هفدهم ماه ربیع الاول سنه سبع و خمسين و ثمانمائه در قریه جفاره از بلوکات دار السلطنه هرات وفات یافت و میرزا ابو القاسم بابر همان روز که این خبر شنود به قریه مذکوره رفته ولد آن حضرت شیخ نور الدین محمد را پرسش فرمود و پیشتر از برداشتن جنازه بازگشته به خیابان هرات شتافت و توقف نمود تا نعش شیخ را بدانجا رسانیدند. آنگاه آن پادشاه عالیجاه از باره کوه پیکر فرود آمده

(۱). در خطی: شرف الدین.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۵۴

نعش را برداشت و در صحرای عیدگاه به موجب وصیت شیخ و اتفاق اشراف آفاق جد اعلای مسود این اوراق پیش رفته بر جنازه شیخ نماز گزارد. مدفن شیخ عمر در جانب شمال عیدگاه دار السلطنه هرات است و میرزا ابو القاسم بابر بر سر آن مزار عمارتی عالی طرح انداخته به اتمام رسانید.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۷۱-۱۷۲)

قاضی قطب الدین محمد

و هم در ماه مذکور قاضی قضاء الاسلام، یعنی جناب ملاذ الانامی، قاضی قطب الدین محمد الامامی، به جهان جاودانی انتقال فرمود و مولانا شریف الدین عبد القهار در تاریخ فوتش این قطعه نظم نمود:

پناه شریعت سر قاضیان محمد به قوم امامی امام

ده و دو ز ماه وفات نبی ز دار القضا شد به دار السلام

به جای نبی بود و تاریخ اوست: «وفات النبى علیه السلام» (جزو ۳، ج ۳، ص ۱۷۲)

مولانا سعد الدین کاشغری

در اوایل حال به تحصیل علوم مشغولی می نمود و اغلب کتب متداوله را مطالعه فرمود و بالاخره به سلوک راه زهد و تقوا پرداخته در سلک مریدان و خلفای مولانا نظام الدین خاموش انتظام یافت و پرتو انوار ریاضت بر وجنات احوالش تافت.

شعشه لوامع معرفت باطن فرخنده میامنش را روشن گردانید و بر سجاده ارشاد نشسته بسیاری از سالکان را به مرتبه ولایت رسانید. در مطلع سعدین مذکور است که در اوایل جمادی الاخری سنه ستین و ثمانمیه، مولانا سعد الدین مریض شده صاحب فراش گشت و در شدت ضعف و غلیان مرض این واقعه بر زبانش گشت؛ مضمون آنکه مرا میان بودن و رفتن مخیر ساختند، من بنابر آنکه اطفال صغیر داشتم بودن اختیار کردم و جناب مولوی بعد از اظهار این سخن به دو روز فی یوم الاربعاء در سادس جمادی الاخری سنه ستین و ثمانمیه وفات یافت و در سر خیابان مدفون

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۵۵

شد.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۷۲)

مولانا شمس الدین محمد عرب

در مطلع سعدین مذکور است که مولانا شمس الدین محمد عرب مردی درویش و پسنندیده اخلاق بود و دامن عرض خود را به اغراض دنیویه کمتر می آلود، اما ریاست دوست می داشت و چون میرزا بابر به وی التفات نمی کرد پیوسته به سخنان فریبده نقش محبت میرزا علاء الدوله بر صحیفه خاطر مردم می نگاشت، بلکه مردم را به سلطنت او دعوت می نمود و از متابعت میرزا بابر منع می فرمود و در سنه ستین و ثمانمیه که سید عبد الله نامی از جانب لرستان در شیوه سپاهیان به دار السلطنه هرات رسید و با جناب مولوی در هواداری میرزا علاء الدوله همداستان گردید، به مقارن آن حال داروغگان هرات شخصی را گرفته پیش میرزا بابر آوردند که به طریق تجسس از نزد میرزا علاء الدوله آمده بود و به خدمت مولانا محمد عرب و سید عبد الله مکاتیب آورده، بنابر آن میرزا بابر سید را به اندخود فرستاد و جناب مولوی را به سیستان گسیل کرد و جاسوس را بکشت و مولانا محمد هم در سیستان متوجه عالم آخرت گشت. این بیت از منظومات اوست که:

کسی محرم شه بجز شاه نیست ز احوال شه جز شه آگاه نیست (جزو ۳، ج ۳، ص ۱۷۳)

قاضی عبد الوهاب مشهدی

از اصناف فضایل و کمالات بهره‌ور بود و در انشای نظم و نثر ید بیضا می نمود.

گویند نوبتی یکی از ظرفا را در صنعت مقلوب مستوی، این عبارت به خاطر رسید که مرادی دارم و به خاطر قاضی رسانید. آن جناب اندک تأملی کرده به همان صنعت جواب داد که برآید یا رب. این قطعه در مدح خواجه وجیه الدین سمنانی که از سایر وزرای میرزا بابر اعتبار بیشتر داشت، از نتایج طبع قاضی عبد الوهاب است:

وزیری کز برای مسندش زبید که هر روزی فضای چرخ دیوانگه شود خورشید قالیچه

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۵۶ اگر مقدار گرد کو کبش داند فلک سازدز ماه چهارده زین سمنندش را نهالیچه

مدار مملکت داری دوران آصف ثانی وجیه الملک اسماعیل بن محمود بالیچه (جزو ۳، ج ۳، ص ۱۷۲)

مولانا جلال الدین ابویزید پورانی

پیوسته به ادای وظایف طاعات و رواتب عبادات قیام و اقدام می نمود و به واسطه رعایت احکام شریعت و متابعت سنت حضرت رسالت- علیه السلام و التحیه- به مقامات بلند ترقی فرمود و در کفایت مهام فرق انام لوازم سعی و اهتمام مرعی داشتی و به هر کس از اهل اختیار در آن باب رجوع بایستی کرد به نفس خود با او ملاقات نمودی و نقش خیرخواهی بر لوح ضمیرش نگاشتی. همواره خوان ضیافت گسترده بودی و جهت آینده و رونده طعامهای لذیذ ترتیب فرمودی، در نفحات مسطور است که مولانا جلال الدین ابویزید را به حسب ظاهر پیری نبوده، همانا او یسی بوده است و می گفته است که هرگاه مرا مشکلی پیش می آید آن را به روحانیت حضرت رسالت- علیه السلام و التحیه- رفع می کنم تا آن مشکل آسان می شود. وفاتش در شب دوشنبه دهم ذیقعد سده اثنی و ستین و ثمانمیه اتفاق افتاد و در قریه پوران مدفون گشت و پادشاه نیک اعتقاد، معز السلطنه و الخلافه ابو الغاری سلطان حسین میرزا در ایام دولت خود بر سر مزارش عمارتی عالی بنا نمود.

اوقات حیات مولانا ابویزید از نود سال متجاوز بود.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۷۲-۱۷۳)

خواجه شمس الدین محمد کوسوی

از اولاد حضرت شیخ الاسلام احمد الجامی النامقی بود- قدس سره- و به توفیق الهی علوم ظاهری و باطنی کسب فرمود، اگرچه در ذکر جهر تقلید شیخ زین الدین خوافی می کرد، اما به صحبت شیخ بهاء الدین عمر بسیار می رفت و نسبت به

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۵۷

آن جناب لوازم کمال اخلاص و ارادت به جای می آورد. در مسجد جامع دار السلطنه هرات به موعظه و نصیحت خلایق مشغولی می فرمود و در سربیان حقایق آیات کلام الهی و دقایق و احادیث حضرت رسالت پناهی زبان می گشود. مولانا سعد الدین کاشغری و مولانا جلال الدین بایزید پورانی و مولانا شمس الدین محمد اسد به مجلس وعظ وی می رفتند و آنچه از وی می شنیدند به تعریف و تحسین مقابل می گردانیدند و سلطان سعید میرزا سلطان ابو سعید به وی ارادت تمام داشت و پیوسته نقش متابعت و اخلاص او بر ضمیر منیر می نگاشت. از ثقات استماع افتاده که سلطان ابو سعید در جمعه اول از ایام سلطنت به وعظ خواجه شمس الدین محمد تشریف برد در آن اثنا که آن جناب سخن می گفت، یکی از حاضران بی تقریب صیحه زد و سلطان سعید از آن بانگ بی هنگام متغیر گشته؛ خواجه محمد روی به پادشاه آورد و گفت که ما هنوز همچنان سخنی نگفته ایم که موجب وجد و حال شود؛ ظاهرا دل این عزیز از جای دیگر پر است. وفات آن جناب در چاشتگاه روز شنبه بیست و ششم جمادی الاولی سده ثلاث و ستین و ثمانمیه روی نموده و یکی از فضلا در تاریخ آن واقعه نظم فرمود:

شیخ اکمل قدوه کمل که بوداهل صورت را به معنی رهنمون
خواجه شمس الدین محمد کز غمش آسمان پوشیده دلچ نیلگون
ساخت جا در ساحت قدس قدیم خیمه زد از خطه امکان برون
چرخ دون چون پایه قدرش نبود سال تاریخش پیرس از «چرخ دون» (جزو ۳، ج ۳، ص ۱۷۳)

مولانا شمس الدین محمد اسد

به جودت طبع و حدّ ذهن در میان افاضل علما شهرت تمام داشت و در اوایل حال چندگاه به کسب علوم پرداخته، بالاخره همت
بر تحصیل کمالات اخروی گماشت. با شیخ بهاء الدین عمر و شیخ زین الدین خوافی و مولانا سعد الدین کاشغری مصاحبت
می نمود و در شب جمعه غره ماه رمضان سنه اربع و ستین و ثمانمائه از عالم انتقال فرمود. قبرش در گازرگاه در پایان قبر مقرب
حضرت باری خواجه عبد الله انصاری واقع است.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۷۳)

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۵۸

شیخ آذری اسفراینی

از مشاهیر شعرای زمان خود بود و در سن کهولت به سلوک طریق درویشان مایل شده از اسفراین به حجاز شتافت و بعد از گزاردن
حج اسلام و طواف مرقد منوره حضرت خیر الانام - علیه الصلوٰه و السلام - عنان عزیمت به طرف هندوستان تافت.
سلاطین آن دیار، جناب شیخ را رعایت بسیار نمودند و طریق احترام مسلوک داشته انعام و احسان فراوان نمودند، مع ذلک شیخ
آذری به مقتضای حدیث حب الوطن، از توطن در آن ولایت ابا کرد و این بیت در سلک نظم آورد:
من ترک هند و جیفه چیپال گفته ام باد بروت جونه به یک جو نمی خرم و از آنجا به اسفراین شتافته به ادای طاعات و عبادات مشغول
گردید. وفاتش در سنه ست و ستین و ثمانمائه واقع بود و لفظ «خسرو» به حساب جمل از تاریخ آن سال اخبار نمود. کتاب عجایب
الدنیا و جواهر الأسرار از منشآت شیخ آذری است و دیوان اشعار بلاغت آثارش در میان اثنای روزگار اشتها دارد.
(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۷۳)

مولانا طوطی

هم در سال مذکور، مرغ روح مولانا طوطی که در سلک شعرای مشهور انتظام داشت قفس قالب شکسته به ریاض قدس پرواز کرد
و مولانا طوطی، ترشیزی الاصل بود و میرزا بابر نسبت به او التفات و عنایات بسیار می نمود. این مطلع از نتایج طبع نقاد اوست که:
جهان که حجره شش طاق و خانه دو در است ز چار رکن بساطش فغان الحذر است و مولانا طوطی در اوان جوانی به جهان
جاودانی شتافت و مقرب حضرت سلطانی امیر نظام الدین علیشیر جهت ضبط تاریخ وفاتش لفظ «خروس» یافت:
فصیح زمان طوطی آن شاعری که بودش ز بکر معانی عروس

چو طوطی برفت این عجب طرفه بود که تاریخ شد فوت او را «خروس» (جزو ۳، ج ۳، ص ۱۷۳)

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۵۹

سید غیاث الدین فضل الله رادکانی

به وفور فضایل و محاسن خصایل از اقران و امثال ممتاز و مستثنا بود و به لطافت طبع و طلاقت لسان سرآمد افاضل دوران می نمود و خطوط را در غایت خوبی نوشتی و پیوسته به مزیدانعام و الطاف سلاطین و حکام مفتخر و سرافراز گشتی.

وفاتش در روز یکشنبه بیست و دوم جمادی الاخری سنه سبع و ستین و ثمانمیه در هرات روی نمود و به گورستان مصرخ در جوار امیر حسینی مدفون شد.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۷۳-۱۷۴)

میر اسلام غزالی

از اولاد حجه الاسلام امام محمد غزالی بود و در علم طب و حکمت مهارت کامل حاصل نمود. گاهی به نظم اشعار نیز مشغولی می کرد و در قصاید کمال فصاحت و بلاغت به جای می آورد. در مجالس النفاثات مسطور است که غایت قدرت میر اسلام را در نظم ابیات از آن قصیده که در جواب قصیده حکیم انوری که: «چون مراد خویشتن را ملک ری کردم قیاس»، گفته معلوم می توان نمود و آن قصیده مشتمل است بر مدح میرزا علاء الدوله و مطلعش این است:

شاهد اجلال را بی ملک او نبود لباس بلکه اجلال از جلال او کند مجد التماس و میر اسلام در زمان حکومت امرای هزار اسبی در بلخ مقیم بود و بعد از آن از عالم انتقال نمود.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۷۴)

مولانا سیمی

از انواع فضایل مثل شعر و معما و انشا و خط بهره تمام داشت. در یک روز دو هزار بیت نظم کرده نوشت؛ بنابراین این بیت را در انگشتی خود نگاشت که:

یک روز به مدح شاه پاکیزه سرشت سیمی دو هزار بیت گفت و بنوشت و مولانا سیمی نیشابوری الأصل بود به واسطه علت جوع، طعام بسیار میل می نمود. این حکایت مشهور است و بر السنه و افواه مذکور که نوبتی شخصی در

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۶۰

مجلسی گفت که مولانا سیمی بیست من خرما می تواند خورد و دیگری از این معنی استبعاد کرد. با هم به مبلغی شرط بستند و بیست من خرما برداشته به خدمت مولوی شتافتند. اتفاق در آن روز مولانا را ضعفی بود و تکیه داشت، مع ذلک چون آمدن آن دو عزیز را معلوم کرد، گفت: خرما را نزدیک به فراش من بنهید تا ببینم که مهم به کجا می رسد و چون به موجب فرموده عمل نمودند، دست از زیر بالاپوش بیرون می آورد و مشت مشت خرما برمی گرفت و می خورد تا هیچ نماند آنگاه از آن دو کس پرسید که بادانه شرط بسته بودید یا بی دانه. گفتند هیچ کس خرما با دانه نمی خورد. گفت من همه را با دانه خوردم تا اختلاف میان شما پیدا نشود.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۷۴)

درویش بابا علی خوشمردان

درویشی پاکیزه روزگار لطیف گفتار بود و هم در آن زمستان که میرزا ابو القاسم بابر در مشهد قشلاق نمود، از سبزوار به خدمت پادشاه کامکار شتافت و التفات و عنایت بسیار یافت.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۷۴)

درویش منصوری

به صفت تقوا و پرهیزکاری اتصاف داشت و در غایت ریاضت اوقات گذرانیده پیوسته نقش فضایل و کمالات بر صحیفه خاطر می‌نگاشت. در فن عروض و صنایع شعری شاگرد مولانا یحیی سبک بود. از علم تصوّف، سند به حافظ علی جامی درست می‌نمود و در علم عروض دو رساله تألیف کرد و در جواب قصیده مصنوع خواجه سلمان شرایط اهتمام به‌جای آورد و مطلع آن قصیده درویش این است که:

بس دویدم در هوای وصل یار کس ندیدم آشنای اصل کار از جمله منظومات درویش منصور این رباعی نیز مشهور است:

موجود چو ذره‌ای به خود نتوان کرد بسیار حدیث نیک و بد نتوان کرد
ایجاد چو بی‌قبول ممکن نبود آن را که قبول کرد ردّ نتوان کرد (جزو ۳، ج ۳، ص ۱۷۴)

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۶۱

زمان میرزا سلطان ابراهیم (۸۶۱-۸۶۳)

چون میرزا سلطان ابراهیم قدم بر سریر سلطنت آبا و اجداد نهاد، یکی از فضلا این رباعی در سلک نظم انتظام داد:

شاهی که به عدل دستگیر ملک است چون دولت و بخت ناگزیر ملک است
بنشست چو بر سریر شاهنشاهی تاریخ: «جلوس بر سریر ملک» است (جزو ۳، ج ۳، ص ۱۷۶)

زمان میرزا ابو سعید گورکانی (۸۵۵-۸۷۲)**اشاره**

در بیست و دوم ربیع الاخری سنه ست و ستین و ثمانمیه، سلطان ابو سعید باغ سفید را به یمن مقدم همایون غیرت افزای سپهر کبود گردانید و هم در آن ایام سلطان آفتاب احتشام به پرسش احوال فرق انام اهتمام فرموده به وضوح پیوست که خواجه معز الدین وزیر در غیبت موکب عالی به بهانه استخراج زر لشکر و نام بردار اضرار بسیار به صغار و کبار دیار خراسان رسانیده، نایره غضب پادشاهانه اشتعال یافته مثال لازم الامتثال صادر شد که جناب وزارت مآب را دست و پا بسته در دیگ آب جوشان اندازند تا شعله حیاتش انطفأ پذیرد و فرمانبران در پای حصار اختیار الدین به موجب فرمان واجب الاذعان قیام نمودند و پادشاه عدالت‌پناه به رشحات سحاب عنایت ریاض امید رعایا و مزارعان را نصارت داده حکم فرمود که من بعد هیچ آفریده‌ای زر لشکر و نام بردار از متوطنان هرات و بلوکات و ولایات نطلبند و نستاندند و در این باب نشانی بر سنگ نقش کرده آن سنگ را در مسجد جامع هرات منصوب ساختند و هم در آن اوان خواجه قطب الدین طاوس سمنانی و خواجه اسماعیل کرت وزیر شده، خواجه مظفر مختار به واسطه تقصیر و تصرف بسیار از آن منصب معزول گشت. گویند چون خواجه شمس الدین محمد صاحب دیوان، خبر جوشانیدن خواجه معز الدین و عزل خواجه مظفر بشنید از سیاست سلطانی ترسیده از هوش رفت و مولانا حسن شاه شاعر در آن باب این بیت گفت:

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۶۲ چون مظفر را گرفتند و معز الدین بسوخت خواجه شمس الدین محمد در میان غش می‌کند
(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۸۴-۱۸۵)

خواجه علی ارده‌گر اصفهانی

در اوایل شوال سنه تسع و ستین و ثمانمیه در حرمسرای سلطان سعید، پسری خورشید مظفر تولد نموده به میرزا بایسنغر موسوم گشت و نشاط و انبساط آن حضرت از آن قره العین سلطنت درجه کمال یافت. حکم همایون به بستن چهارطاق شرف نفاذ یافت ... رعایا و مزارعان برحسب فرمان واجب الازعان در باغ زاغان آغاز برافراختن چهار طاق کرده آن روضه بهشت آیین را به قبه‌های رفیع و ایوانهای منیع که مزین بود به دیبای روم و زربفت چنین آرایش دادند و هر طایفه مناسب حرفه خود تعبیه بدیع تربیت کرده نقد هنر خویش بر طبق عرض نهادند و در آن سال مهندسان جهان در دار الملک خراسان حاضر بودند و همه به قوت ذهن و دقت طبع امور عجیه ظاهر می نمودند. از آن جمله خواجه علی ارده گر اصفهانی در یک شیشه سی و دو جماعت محترفه صنعت پیشه را که در کارخانه آفرینش موجودند به حیز ظهور آورد، چنانچه سی و دو دکان و کارخانه گشوده، هر پیشه‌وری به مهمی که مخصوص او بود مشغولی می کرد و بعضی از آن صور که در صنعت به حرکت احتیاج داشتند، مثل خیاط و نذاف و نجار و حداد، به هیأتی جنبش ایشان را مرقوم قلم تصویر گردانیده بود که در آینه خیال صورتی از آن زیباتر نمی نمود. سلطان سعید چون آن تعبیه غریبه را مشاهده فرمود بغایت متعجب گشته درباره آن نادره دوران اصناف تحسین و احسان به جای آورد.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۸۶)

مولانا فتح الله تبریزی

در صنوف علوم محسوس و منقول ماهر بود و مدتی مدید در ملازمت سلطان سعید به لوازم منصب صدارت قیام می نمود و با وجود اشتغال به آن شغل گاهی به مراسم درس و افاده می پرداخت و طالب علمان را از نتایج طبع نقاد خویش رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۶۳

محظوظ و بهره‌ور می ساخت. در سنه سبع و ستین و ثمانمیه که سلطان سعید همت بر فتح شاهرخیه گماشته علم عزیمت بدان صوب برافراشت، مولانا فتح الله را به بستن تیمچه ولایت هرات رود بازداشت و مولانا کما ینبغی آن مهم را فیصل داده به دار السلطنه هرات شتافت و در سیم ربیع الآخر سنه مذکوره وفات یافت.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۹۶-۱۹۷)

مولانا محمد جامی

برادر افضل الانامی مولانا نور الدین عبد الرحمان جامی بود و نزد بعضی از علمای آن زمان در مطالعه علوم بر آن جناب فایق می نمود. مع ذلک در غایت تواضع و کسر نفس اوقات می گذرانید و گاهی به نظم اشعار آبدار مشغول می گردید. وفاتش در سنه ۱۱۰۰ ... اتفاق افتاده است.

جناب افضل الانامی مرثیه‌ای در غایت بلاغت در سلک نظم انتظام داده، دو بیت از آن این است:

من بودم از جهان و گرامی برادری در سلک اهل فضل گرنامه گوهری

ز انسان برادری که در اطوار علم و فضل چون او نژاد مادر ایام دیگری (جزو ۳، ج ۳، ص ۱۹۷)

مولانا شریف الدین عبد القهار

حاوی علوم معقول و مشروع و جامع اصول و فروع بود و در نظم اشعار از سایر بلغای روزگار در میدان تفوق، قصب السبق می ربود. آن جناب در فن انشا و علم سیاق نیز مهارت داشت و گاهی همت بر ترتیب اکسیر و تنسیق اسباب کیمیا می گماشت و به شرف

گزاردن حج اسلام و طواف روضه مقدسه خیر الانام - علیه الصلوٰه و السلام - مشرف و معزز بود و در رجب سنه تسع و ستین و ثمانمیه در بلده فاخره هرات از عالم رحلت نمود، چنانچه برادر خردترش مولانا کمال الدین عبد الرزاق در مطلع سعدین نوشته، کلام «افسوس از شریعت دین» از سال تاریخ

(۱). جای سال وفات در نسخه‌های چاپی و خطی خالی است.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۶۴

وفاتش خبر داد و مدفنش در مزار شیخ بهاء الدین عمر اتفاق افتاد.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۹۷)

مولانا معین الدین تونی

از اکابر علمای زمان سلطان سعید بود. به مزید علم و دانش امتیاز تمام داشت و همواره اعلام افاده و نشر علوم دینی می‌افراشت و جمعی کثیر از طلبه ملازمت درس آن جناب می‌نمودند و از مآثر طبع شریفش محظوظ و بهره‌ور می‌بودند.

وفاتش در شهر سنه ... «۱» واقع گشت و دفنش در مزار چهل گری به وقوع پیوست.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۹۷)

شیخ صدر الدین رواسی

از خلفای شیخ زین الدین خوایی، حاوی علوم ظاهری و جامع فنون باطنی بود و در اوایل حال چندین سال در مدینه طیبه اوقات گذرانید و در ولایات مصر و شام اربعینات برآورد و چون از عربستان مراجعت نمود در ولایت اسفراین که منشأ و مولدش بود ساکن شد و به ارشاد مشغول گشت و در زمان سلطان سعید از اسفراین به دار السلطنه هرات خرامیده رحل اقامت انداخت و آن پادشاه صاحب تأیید آن جناب را منظور نظر عاطفت و احسان ساخت. وفاتش در عاشر ماه رمضان سنه احدى و سبعین و ثمانمیه اتفاق افتاد و سلطان سعید مشایعت جنازه فرموده بر وی نماز گزارد و پسرش شیخ قطب الدین نعش والد مرحوم خود را «۲» به جوین برده در خانقاهی که ساخته بود مدفون گردانید.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۹۷)

(۱). جای سال وفات در هر دو نسخه چاپی و خطی خالی است.

(۲). چنین است در خطی، اما در چاپی این جمله به این شکل آمده: «پسرش شیخ قطب الدین محمد رضا را عزا رسانید و شیخ قطب

الدین والد مرحوم خود را ...»

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۶۵

مولانا جلال الدین لطف الله

از اصناف علوم بهره‌ور بود و سالها در مملکت بخارا به لوازم منصب قضا قیام می‌نمود. وفاتش در بیستم ذیحجه سنه احدى و سبعین و ثمانمیه در دار السلطنه هرات اتفاق افتاد و اولاد عظامش شرف جهان مولانا جمال الدین عبد الرحیم صدر و جناب امارت مآب امیر نظام الدین عبد الوهاب به مراسم تعزیت‌داری اقدام فرمودند و سلطان سعید به مجلس عزا تشریف برده ایشان را پرسش نموده

خلع فاخره پوشانید و نعش مولانا لطف الله را از هرات به بخارا نقل کردند و در موضعی مناسب به خاک سپردند.
(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۹۷)

شیخ کمال تربتی

سرآمد ظرفا و خوش طبعان ولایات خراسان بود و از فن شعر و معما وقوفی تمام داشت و در اواخر اوقات حیات سفر حجاز اختیار کرده، به گزاردن حج اسلام و طواف روضه منوره رسول- علیه السلام- فایز شد و چون از آن سفر مراجعت نمود و به قصبه تربت که مولدش بود رسید وفات یافت.
(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۹۷)

سید کمال کجکولی

در شعر به مرتبه‌ای مهارت داشت که به قول مشهور، صد هزار بیت بر صحیفه روزگار نگاشت و او را قصیده‌ای است که دوازده بیت مصنوع از ابیات آن استخراج می‌توان نمود و مقرب حضرت سلطانی امیر نظام الدین علیشیر در مجالس النفائس مرقوم قلم خجسته رقم گردانیده که از بدایع اشعار سید کمال آنچه مشاهده شده آن است که در مرثیه خواجه ابو نصر پارسا، قصیده‌ای در سلک نظم کشید که چند بیت آن قصیده از این قبیل بود که از هر مصراع آن تاریخ فوت خواجه مستفاد می‌شد و چند بیت به تمام از آن معنی خبر می‌داد و چند بیت دیگر آن صنعت را داشت که از هر بیتی سه چهار تاریخ بیرون می‌آمد و اصلاً در معانی ابیات آن قصیده خللی واقع نبود و این مطلع از جمله منظومات سید کمال است:
رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۶۶ ای روشنی از نور رخت دیده جان را بر خاک نشانده قد تو سرو روان را و سید کمال در بلخ ساکن می‌بود و هم در آن ولایت از عالم انتقال نمود.
(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۹۷)

مولانا فاضل

در سلک افاضل علمای سمرقند منتظم بود. بر شرح شمسیه حاشیه‌ای تصنیف فرمود.
(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۹۷)

خواجه مؤید دیوانه

در سلک اولاد عظام شیخ واجب الاحترام، افتخار اهل سلوک و سیر، سلطان ابو سعید ابو الخیر انتظام داشت و به واسطه نشئه جنون پیوسته نقش سلطنت به قلم خیال بر صحیفه ضمیر می‌نگاشت و نزد خویشان و مریدان این معنی را ظاهر ساخته ولایات خراسان را بر ایشان بخش می‌کرد و در آن اوقات که میان خسرو منصور ابو الغازی سلطان حسین میرزا و میرزا سلطان ابو سعید مخالفت به وقوع انجامید این مطلع به نظم آورد:
چشم داریم از آن شمع سعادت پرتو که جهان را بدهد روشنی از سر نو و این معانی به عرض سلطان ابو سعید رسیده فرمود تا به طریقه نهانی، خواجه را شهید گردانند.
(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۹۷-۱۹۸)

خواجه مؤید مهنه

به علوم ظاهری و باطنی موصوف بود و از سایر اولاد سلطان ابو سعید ابو الخیر به مزید فضل و کمال ممتاز و مستثنای می نمود. همواره به وعظ و ارشاد فرق عباد مشغولی می کرد و سلطان سعید نسبت به آن جناب شرایط تعظیم و احترام به جای رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۶۷

می آورد و انتقال خواجه مؤید به جنت مؤید در شهر سنه ... «۱» اتفاق افتاد و از منظوماتش مطلعی به خاطر بود خامه به تقریر آن زبان گشاد:

از مه روی تو آینه جان ساخته اند و در آن آینه جان را نگران ساخته اند (جزو ۳، ج ۳، ص ۱۹۸)

خواجه یوسف برهان

در سلک اولاد شیخ الاسلام احمد جام منتظم بود و در طریق فقر و تجرد سلوک می نمود. از فن موسیقی و قوفی تمام داشت و گاهی نقش تألیف و نظم اشعار بر لوح خاطر می نگاشت. از مصنفاتش ترسلی مشتمل بر منشآت اکابر سلف در میان مردم مشهور است و از اشعار آبدارش این بیت در مجالس النفائس مسطور:

رسید موسم شادی و ذوق و عیش و طرب اگر گدا به مراد دلی رسد چه عجب (جزو ۳، ج ۳، ص ۱۹۸)

خواجه مولانا سمرقندی

ولد ارشد خواجه عصام الدین بود و مانند پدر خویش سالها به امر شیخ الاسلامی ماوراء النهر مشغولی می نمود. از کسب علوم بهره تمام داشت و در فیصل مهمات شرعیه نقش امانت و دیانت بر سجل خواطر می نگاشت. چون آن جناب در هواداری سالک طریق سرافرازی میرزا عبد الله شیرازی مبالغه تمام می فرمود و در وقتی که سلطان سعید بر مملکت سمرقند استیلا یافت متوهم شده عنان عزیمت به صوب خراسان تافت و میرزا ابو القاسم بابر به تعظیم و تکریم خواجه مولانا قیام نمود، ابواب لطف و انعام بر روی روزگارش برگشاد و بعد از چند سال آن جناب در بلده هرات معزز و محترم اوقات گذرانید، بنابر استدعای سلطان سعید، عنان مراجعت به وطن اصلی انعطاف داد و در اواخر اوقات حیات کثرت دیگر به دار السلطنه هرات آمده روز یکشنبه یازدهم شوال سنه ست و سبعین و ثمانمیه

(۱). جای سال در چاپی و خطی خالی است.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۶۸

در مدرسه امیر چقماق شامی وفات یافت.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۹۸)

سید برهان الدین خاوند شاه

نسب شریف آن حضرت به چهار «۱» واسطه به خاوند سید اجل بخاری که در سلک اعظم سادات ماوراء النهر انتظام داشت اتصال می یابد و سلسله آبا و اجداد سید اجل، به زید بن امام زین العابدین منتهی می گردد و پدر عالی گهر خاوند شاه، کمال الدین محمود نام داشت و چون سید محمود به ریاض رضوان انتقال نمود، سید خاوند شاه در صغر سن بود و به واسطه نوائب روزگار از وطن

مألوف سفر کرده در قبه الاسلام بلخ روی به تحصیل علوم و اکتساب فنون محسوس و مفهوم آورد و به اندک زمانی در سلک اعظم دانشمندان زمان انتظام یافته به سلوک راه آخرت مشغول گشت و از بلخ سفر فرموده خود را به صحبت مشایخ عظام هرات رسانید و شیخ بهاء الدین عمر نسبت به آن حضرت محبت بی نهایت داشت، چنانچه در حین مرض وصیت فرمود که امیر خواند شاه بر من نماز گزارد و هم در آن ایام روزی آن حضرت را مخاطب ساخته گفت که سید می‌خواستم که با هم باشیم، اما سلطان احمد خضرویه گریبان شما را گرفته به جانب خود کشیده و آن جناب بعد از فوت شیخ بهاء الدین عمر از هرات به بلخ مراجعت فرمود در سنه «۲» ... وفات یافت و در پیش روی سلطان احمد خضرویه مدفون شد و از آن حضرت سه پسر ماند، امیر خواند محمد که والد بزرگوار والده مسود اوراق است و سید نظام الدین سلطان احمد که سالها در ملازمت سلطان بدیع الزمان میرزا منصب صدارت داشت و سید نعمت الله که مجذوب متولد شده بود و از وی خوارق عادات ظهور می‌نمود.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۸۹)

شیخ نور الدین محمد

ولد امجد شیخ بهاء الدین عمر بود و سلطان سعید در تعظیم آن جناب مبالغه بسیار

(۱). در خطی: به پنج.

(۲). جای سال در چاپی و خطی خالی است.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۶۹

می‌فرمود. وفاتش در صبح جمعه بیست و سوم ماه رمضان سنه ثمان و سبعین و ثمانمیه روی نمود و خالش شیخ جلال الدین محمود شاه بر وی نماز گزارد و در حظیره والد خود مدفون شد.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۸۹)

قاضی قطب الدین احمد

ابن مولانا نور الدین محمد بن قاضی جلال الدین محمود الامامی مرجع اکابر خراسان و ملاذ علمای اقطار جهان بود و در اواخر زمان دولت خاقان سعید میرزا شاهرخ، تا اوان سلطنت خسرو منصور، سلطان حسین میرزا در دار السلطنه هرات به لوازم امر قضا اشتغال داشت و در فیصل قضایای برایا به دستور آبا و اجداد بزرگوار خویش در طریق امانت و دیانت سلوک می‌نمود و مع ذلک به امر درس و فتوا و نشر علوم دینیه می‌پرداخت و همواره طلبه را از فواید ذهن وقاد و مآثر طبع نقاد مستفید و بهره‌ور می‌ساخت. وفاتش در غره شوال سنه ثمان و سبعین و ثمانمیه به حظیره والده سلطان حسین میرزا، در محل طعام خوردن، به علت فجاء اتفاق افتاد و در مزار علامه رازی مدفون گشت.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۹۸)

[در سال ۸۷۵ پس از جلوس ثانوی سلطان ابو الغازی حسین بن بایقرا به سلطنت خراسان] خاقان منصور همان روز متوجه تدارک اختلال احوال مظلومان شکسته بال گشته در حضور قاضی قطب الدین احمد الامامی و مولانا کمال الدین شیخ حسین التقوی، حکم فرمود که رعایا و مزارعان و محترفات و پیشه‌وران بلده و بلوکات هرات، مدت دو سال از وجوه خارجی و زر لشکر معاف و مسلم باشند؛ عمال و دیوانیان جهت طلب آن، وجه نمک بر ریش مجروحان درویش نپاشند و آن پادشاه عالیجاه روز پنجشنبه بیست و پنجم ماه جهت زیارت مقرب بارگاه حضرت باری، خواجه عبد الله انصاری به گازرگاه تشریف برد و روی نیاز و اخلاص بر آن

سده سنیّه سوده، نسبت به مجاوران آنجایی لوازم نوازش به جای آورد و در آن منزل شریف، مولانا کمال الدین شیخ حسین را نزدیک به مسند سلطنت طلبیده گفت که دار السلطنه هرات را به دستور زمان سلطان سعید ضبط می باید نمود و اگر به نفس رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۷۰

من یا برادر من یا فرزندم حد شرعی متوجه شود در اجرای آن تأخیر نمی باید فرمود و بر این قیاس خاقان منصور در باب رعایت جانب سایر اصحاب مناسب شرعیه احکام مطاعه به نفاذ رسانید ... (جزو ۳، ج ۳، ص ۲۲۵)

مولانا قطب الدین یحیی

ولد مولانا شمس الدین محمد بن مولانا سعد الدین مسعود التفتازانی بود. از اواخر زمان اقبال خاقان ستوده خصال، شاهرخ میرزا تا اوان استقلال خسرو حمیده افعال، سلطان حسین میرزا به لوازم منصب شیخ الاسلامی مشغولی می نمود. از علوم دینیّه بهره تمام داشت و همواره نقش افاده بر لوح خواطر طلبه می نگاشت.

قضایای شرعیه را در کمال دیانت به فیصل می رسانید و هرگز خیال مداهنه و ملاحظه بر ضمیر منیر نمی گذرانید. وفاتش در روز دوشنبه بیست و چهارم ذیحجه سنه سبع و ثمانین و ثمانمیه اتفاق افتاد و در مزار فیض النوار مقرب حضرت باری، خواجه عبد الله انصاری مدفون شد. (جزو ۳، ج ۳، ص ۱۹۸-۱۹۹)

سید صدر الدین ابراهیم قمی

از جمله اعظم سادات صاحب سعادت بود و همواره با سلطان سعید میرزا سلطان ابو سعید مصاحبت می نمود. گویند در روزی که سلطان سعید، به قتل میرزا معز الدین سنجر فرمان داد، سید ابراهیم در پایه سریر سلطنت مصر، سر برهنه کرد خون آن پادشاه را طلبید و سلطان بانگ بر آن جناب زده آن التماس را به سمع قبول نشنید و روز دیگر در خلوتی سید را طلب نموده زبان عذرخواهی برگشاد و گفت میرزا سنجر لشکر جمع کرده به اتفاق جمعی دیگر از مخالفان متوجه استیصال نهال اقبال ما بود و چون ایزد تعالی او را در قبضه اقتدار ما گرفتار ساخت اطلاقش سبب فتنه و فساد می نمود، بنابر آن دیروز درخواست شما را به سمع رضا نشنودم. سید ابراهیم بنابر آزاری که در خاطر داشت جواب داد که موجب کشتن میرزا سنجر به وضوح پیوست، اما نمی دانم که آن پیر زال فقیر، یعنی گوهرشاد آغا چه گناه کرده رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۷۱

بود که در ماه مبارک رمضان او را به قتل رسانیدند. سلطان سعید از شنیدن این سخن کنایت آمیز متغیر و متأثر گشته از مجلس برخاست. انتقال سید ابراهیم به جنات نعیم در اوایل دولت خسرو منصور، سلطان حسین میرزا روی نمود. (جزو ۳، ج ۳، ص ۱۹۹)

مولانا شمس الدین علی فارسی

اعلم فضلالی زمان و افضل علمای دوران بود و سلطان سعید نسبت به آن جناب التفات و عنایت بسیار می فرمود و چون نسبش به مؤلف کشف کشاف می رسید به صاحب کشف مشهور گردید. سالها در بلده هرات در مدرسه شریفه غیاثیه به درس و افاده اشتغال داشت و نقوش دقایق طبع نقاد و ذهن وقاد را بر صفایح ضمائر طلبه علوم می نگاشت و بعد از فوت سلطان سعید و طلوع آفتاب

دولت سلطان حسین میرزا، جناب مولوی چندگاهی به نوشتن تاریخ وقایع آن حضرت مشغولی کرد و بالاخره از خدام بارگاه سلطنت رنجیده به حصار شادمان شتافت و پرتو انوار عاطفت میرزا سلطان محمود بر وجنات احوالش تافت و هم در آن ولایت ساکن بود تا آن زمان که از جهان گذران رحلت نمود.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۹۹)

مولانا عصام الدین داود خوافی

در علم و کمال یگانه زمانه بود و مدتی در دار السلطنه هرات به لوازم افاده قیام می‌فرمود و بنابر آنکه فصاحت بیان و طلاقت لسان اتصاف داشت و مسایل دقیقه را به عبارتی قریب الفهم بر صحیفه ضمیر طلبه علوم می‌نگاشت، در مجلس درس آن جناب ازدحام تمام به وقوع می‌انجامید و این معنی موجب رشک و حسد سایر علمای خراسان گردید. در آن اثنا، سلطان سعید از مولانا کمال الدین شیخ حسین پرسید که از دانشمندان خراسان سزاوار تعلیم سلطان محمود میرزا کیست.

جناب مولوی جواب داد که مولانا داود، و میرزا سلطان ابو سعید مولانا داود را به استادی قره العین سلطنت نامزد نمود و هر چند جناب افادت‌مآب از تکفل آن امر ابا نمود به جایی نرسید، لاجرم بناکام سلوک طریق ملازمت اختیار کرده به عالی

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۷۲

منصب صدارت منصوب شد و تا آخر ایام حیات در خدمت سلطان محمود میرزا بود. وفاتش در سنه «۱۰۱» ... به ولایت حصار شادمان روی نمود. از مؤلفاتش حاشیه شرح شمسیه در میان طلبه مشهور است.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۹۹)

مولانا قطب الدین النسفی «۲»

در علم طبابت از اکثر اطبای زمان مهارت بیشتر داشت و در سلک خواص بارگاه سلطان سعید منتظم بوده علم تقرب می‌افراشت. مدتی به لوازم شغل مہرداری اشتغال می‌نمود و جهت مهر کردن فرامین مطاعه هر صباح پیش از اکثر ارکان دولت با آن حضرت ملاقات می‌فرمود. بعد از شهادت آن خسرو صاحب سعادت، چندگاه در حبس امیر حسن بیک اوقات می‌گذرانید و چون از آن قید نجات یافت به روم رفته ملحوظ عین عنایت سلطان محمد رومی گردید و مدتی در آستان قیصر در دولت و اقبال به سر برد و چون متقاضی اجل در رسید نقد حیات به قابض ارواح سپرد.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۹۹)

مولانا لطفی

به لطف طبع و حسن خلق از سایر شعرای سخن‌آرا ممتاز و مستثنا بود و به زبان ترکی و فارسی اشعار دلفریب نظم می‌نمود. در مجالس النفائس مذکور است که مولانا لطفی در سن نود و نه سالگی قصیده ردیف آفتاب در سلک نظم کشید و شعرای زمان تتبع آن قصیده نموده هیچ کدام از عهده جواب مطلعش بیرون نتوانستند آمد.

آن مطلع این است:

ای ز زلف شب مثالت سایه پرور آفتاب شام زلفت را به جای ماه در بر آفتاب و مولانا لطفی در اواخر ایام زندگانی این مطلع را که:

(۲). در خطی «نفیسی» آمده است.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۷۳ گر کار دل عاشق با کافر چین افتد به ز آنکه به بدخویی بی مهر چنین افتد منظوم ساخته نزد حضرت حقایق پناهی افضل الانامی، نور الدین عبد الرحمان جامی برد و التماس نمود که آن غزل را در دیوان خود درج نمایند و آن جناب این ملتمس را مبذول داشت و مولانا لطفی در جوانی نخست به تحصیل علوم قیام نمود، بعد از آن روی به سلوک طریقه درویشان آورد و در آن روش ثابت قدم می بود تا وقتی که از عالم رحلت نمود.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۹۹)

مولانا شمس الدین محمد بخاری

به مولانا محمد معمایی مشهور بود و سالها در غایت اختیار صدارت میرزا بابر می نمود و در ملازمت میرزا سلطان ابو سعید نیز اعتبار تمام داشت و پیوسته الفاظ هزل آمیز و سخنان فرح انگیز بر لوح خاطر می نگاشت و در وقتی که میرزا ابو القاسم بابر در شیراز بود بر سر مزار خواجه حافظ گنبدی عمارت فرمود و یکی از ظرفای شیراز بر در آن خانه نوشت که:

اگر چه جمله اوقاف شهر غارت کرد خدش خیر دهد آن که این عمارت کرد و در روزی که خدمت صدارت مآبی میرزا بابر را به آن منزل برده ضیافت می کرد، چشم پادشاه بر آن نوشته افتاده با مولانا مطایبه بسیار فرمود و در آن اوان که سلطان سعید به ولایت عراق و آذربایجان درآمد، مولانا محمد را جهت تبلیغ رسالت نزد حاکم شیراز که دم از مخالفت می زد ارسال داشت و در اثنای راه جمعی از سپاه ترکمان او را گرفته نزد امیر حسن بیگ بردند و پادشاه بنابر شفاعت مولانا صدر الدین محمد طبیب، خون مولوی را بخشیده او را مقید نگاه می داشت تا زمانی که خاطر از ممر سلطان ابو سعید فارغ گردانید. آنگاه شرف اجازت ارزانی فرمود و مولانا محمد به هرات آمد و با مقرب حضرت سلطانی امیر نظام الدین علیشیر و سایر ارکان دولت خسرو منصور، سلطان حسین میرزا آغاز مصاحبت کرد و در اواخر حیات مصحوب محمد سلطان میرزا که خواهرزاده خسرو منصور بود و به کیچیک میرزا اشتها داشت به حجاز رفت و به شرف گزاردن حج اسلام فایز شد.

در وقت مراجعت به جوار حضرت ایزدی پیوست.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۱۹۹-۲۰۰)

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۷۴

مولانا عبد الحی منشی

در خط تعلیق سرآمد خوش نویسان متقدمین و متأخرین بود و در زمان سلطان سعید مدتی مدید صاحب دیوان انشا بود و به نوشتن مناشیر مطاعه قیام می نمود و بعد از واقعه قرباغ منظور نظر تربیت امیر حسن بیگ شده تا آخر ایام حیات در ملازمت سلاطین آق قوینلو به همان منصب اشتغال داشت و همواره رایت نیابت و تقرب می افراشت.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۲۰۰)

مولانا کمال الدین شیخ حسین

اشتهار آن افتخار علمای عظیم القدر به کمال علم و دانش در اقطار به مرتبه ای است که احتیاج به شرح و بیان ندارد و اعتبار آن استظهار فضیلتی بلاغت آثار در زمان سلطان سعید به مثابه ای بود که قلم دو زبان، تبیین آن را کما ینبغی محال می شمارد و در آن ایام خجسته آغاز فرخنده انجام، منصب احتساب و منع و زجر اصحاب فسق و فجور من حیث الاستقلال تعلق به آن جناب داشت و

در تمشیت آن امر بر وجهی آثار اقتدار ظاهر ساخته بود که هیچ کس از اعیان روزگار خیال ارتکاب شراب در حواشی ضمیر نمی گذاشت و سلطان سعید در سایر امور شرعیه پیوسته با مولانا کمال الدین شیخ حسین مشورت می نمود و در اکثر احوال از سخن و صوابدید آن قدوه اهل کمال تجاوز نمی فرمود و جناب مولوی برحسب فرمان واجب الاذعان دائم الاوقات همت بر استکشاف حالات صنایع و محترفات می گماشت و امیر تومان دار السلطنه هرات را در استخلاص مقرریات جماعات و حواله اخراجات مطلق العنان نمی گذاشت، بلکه مقرر کرده بود که مادام که بروات به ثبت آن جناب نرسد، هیچ کس از بازاریان فلسی به کسی ندهد و این قاعده تا آخر ایام حیات سلطان سعید استمرار یافت و ایضا مولانا شیخ حسین در زمان دولت ابو الغازی سلطان حسین میرزا، چندگاهی محتسب بود. میرزا کیچیک جهت تلمذ به درس آن جناب می شتافت، اما به دستور پیشتر اختیار و اعتبار نداشت. در شهر سنه ثمان و ثمانین و ثمانمیه رایت عزیمت به صوب عالم آخرت برافراشت «۱».

(جزو ۳، ج ۳، ص ۲۰۰)

(۱). ر. ک: صفحه ۲۴۱ از همین جزو و جلد در حکایت ظهور قبر حضرت امیر در محل خواجه خیران.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۷۵

خواجه ناصر الدین عبید الله

از تمامی مشایخ ترکستان و اکابر ماوراءالنهر به مزید جاه و جلال و افزونی اتباع و اموال ممتاز و مستثنا بود و در جوانی از مولانا یعقوب چرخ و مولانا نظام الدین خاموش ارشاد یافته به سلوک مشغولی نمود [و به اندک زمانی پرتو انوار عنایت الهی باطن فرخنده میامنش را به شعشه لوا مع شریعت بسوخت، عتبه کعبه مرتبتش ملاذ سالکان دین پروری گشت و داستان کرامت آشیانش ناهج مناهج سروری شد «۱»]. سلاطین زمان و خواقین نافذ فرمان از بدایت بلاد ترکستان به نهایت امصار عراق و آذربایجان نسبت بدان جناب ارادت و اخلاصی تمام داشتند و هر سخنی که از وی می شنودند مانند در مکنون زیب گوش هوش ساخته خلاف رأی صوابنمایش را محال می پنداشتند، بتخصیص سلطان سعید میرزا سلطان ابو سعید که در تمشیت امور ملک و ملت پیوسته با حضرت خواجه مشورت می کرد و از غایت نیازمندی گاهی پیاده برابر اسبش رفته لوازم کمال ارادت به جای می آورد.

اولاد امجاد آن حضرت نیز اقتدا به سنت پدر بزرگوار خود نموده از جاده متابعت حضرت خواجه تجاوز جایز نمی داشتند و پیوسته همم عالی بر عظم شأن و سمو مکانش می گماشتند. حکایت مشهور است و بر السنه و افواه ثقات مذکور، که نوبتی عمر شیخ میرزا و سلطان محمود میرزا با یکدیگر اتفاق نموده لشکر به سمرقند کشیدند و سلطان احمد میرزا از شهر بیرون رفته مقابله و مقاتله برادران را پیشنهاد همت ساخت و در روزی که هر دو سپاه در برابر یکدیگر صف قتال بیاراستند ناگاه خبر رسید که خواجه ناصر الدین عبید الله بدان معرکه تشریف می آورند و آن سه پادشاه جهت حرمت آن حضرت عنان کشیده داشته دست به آلات قتال نبردند تا معلوم شود که سبب آمدن خواجه چیست. همان لحظه خواجه عبید الله بدانجا رسیده به زلال موعظه و نصیحت، نائره قتال و جدال را انطفا داد و هر سه پادشاه را به صلح و صفا راضی ساخته فرمود تا در میان میدان شامیانه برافراشتند و میرزا سلطان احمد و میرزا سلطان محمود و میرزا عمر شیخ از صفوف لشکر خویش جدا شده بدانجا رفتند و بر یک زیلوچه نشسته در حضور خواجه

(۱). قسمت بین دو قلاب در خطی نیست.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۷۶

عهد و پیمان در میان آوردند که من بعد با یکدیگر در مقام وفاق بوده پیرامن نفاق نگردند، آنگاه هریک به سپاه خود پیوسته به

ولایت خویش رفتند و تا آخر حیات بر جاده موافقت ثابت بودند. وفات حضرت خواجه عبید الله در سمرقند فی شہور سنہ ست و تسعین و ثمانمایہ دست داد و بعد از فوتش بہ اندک زمانی جمعیت مردم ماوراء النہر بہ پریشانی تبدیل یافتہ صنوف محنت و بی سامانی روی بدیشان نہاد. مقرب حضرت سلطانی امیر نظام الدین علیشیر در تاریخ وفات خواجه عبید الله گوید:

خواجه خواجهگان عبید الله مرشد سالکان راہ یقین

شد بہ خلد برین کہ در فوتش سال تاریخ گشت «خلد برین» [از حضرت خواجه عبید الله دو پسر ہدایت سیر یادگار ماند، خواجه محمد عبید الله کہ بہ خواجه کا اشتہار دارد و خواجه قطب الدین یحیی و ممکن است کہ اگر خامہ سخن گزار توفیق یابد در اثنای اخبار سلاطین ماوراء النہر از احوال آن دو بزرگ حمیدہ خصال شمعہ بر صحایف روزگار نگارد] «۱».

(جزو ۳، ج ۳، ص ۲۰۰-۲۰۱)

زمان سلطان حسین میرزا بایقرا (۸۶۳-۹۱۲)

ذکر صدور خاقان منصور سید جلال الدین حمزہ اندخودی مکی «۲»

در سلک اشراف سادات حسینی منتظم بودہ و با زبده آل عبا، سید برکہ نسبت خویشی داشت و آن جناب در مبادی اوقات سلطنت حضرت خاقانی بہ منصب صدارت رسید و مقدم بر تمامی صدور عظام توقیع کشید، اما سبب عدم وقوف و

(۱). قسمت بین دو قلاب در خطی نیست.

(۲). چنانکہ در مقدمہ خاطرنشان کردہ ایم تا زمان سلطان حسین میرزا بایقرا انتخاب ما از رجال کتاب حبیب السیر فقط شامل شعرا و نویسندگان و علما و عرفاست و از ذکر صدور و وزرا بہ مناسبت ذکر تفصیلی آنها در دستور الوزرای مؤلف خودداری کردیم، لیکن از زمان سلطان حسین میرزا بہ بعد بہ علت آنکہ دستور الوزراء در ۹۰۵ تألیف یافتہ ذکر صدور و وزرا را نیز می آوریم.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۷۷

کثرت شغف بہ ارتکاب شراب آن مہم را از پیش نتوانست برد و در کمال بی اختیاری سلوک می کرد، تا زمانی کہ معزول شدہ روی بہ گوشہ انزوا آورد.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۲۷-۳۲۸)

مولانا قطب الدین محمد الخوافی

بہ صفت فقہات و فضیلت موصوف بود و بہ وفور فراست و کیاست معروف. در انشای مکاتیب و فرامین و پروانجات مہارت تمام داشت و در فیصل مہمات و معاملات موقوفات بر امثال و اقران رایت تفوق می افراشت و آن جناب در زمان سلطان سعید میرزا سلطان ابو سعید، نایب شرف جہان، مولانا نظام الدین عبد الرحیم صدر بود و بعد از واقعہ قراباغ بہ دار السلطنہ شتافتہ، خاقان منصور منصب صدارت بہ وی مفوض نمود و چون جناب مولوی چند گاہ بہ لوازم آن مہم پرداخت در بیست و سیم محرم الحرام سنہ اربع و سبعین و ثمانمایہ بہ سبب افساد اہل فساد مؤاخذ و مقید گشت و در عرض بیست روزہ مبلغ یکصد و پنجاہ ہزار دینار کپکی فرود آورد و در عاشر صفر نوبت دیگر تربیت یافتہ خلعت صدارت پوشید و چند سال در کمال استقلال مہمات موقوفات و حاجات ارباب عمایم را بہ کفایت مقرون می گردانید. وفاتش در زمان اختیار و اعتبار معتمد السلطنہ، خواجه مجد الدین محمد، فی شہور سنہ خمس و تسعین و ثمانمایہ روی نمود و چون مولانا قطب الدین خویش صلبی معتمد السلطنہ بود، آن جناب بہ لوازم امر مصیبت

اقدام فرمود و سه چهار روز صبح و شام اعظم امرا و وزرا و سادات و نقبا و قضات و علما و سایر اشراف و اعیان دار السلطنه هرات در آن تعزیت سرا جمع می شدند و حفاظ ختمات قرآن به جای آورده، خوانسالاران خواجه مجد الدین محمد، چلاوا و اطعمه فراوان می کشیدند و چون ایام سوگواری به نهایت انجامید، خاقان منصور و شاهزادگان و خوانین بلقیس مکان خلع فاخره و اثواب وافره به معتمد السلطنه و سایر اصحاب مصیبت فرستادند و خواطر ایشان را به اصناف پرسش و نوازش تسلی دادند.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۴۲۸)

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۷۸

حافظ معین الدین خلیفه

مدتی به منصب صدارت خاقان منصور معزز بود به سبب ارتکاب امور نامتناسب مؤاخذ گشته، در شهر سنه سبع و تسعین و ثمانمیه در سر خیابان کشته شد.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۲۸)

خواجه کمال الدین حسین بن جلال الدین قنبر گیرنگی

عمده اکابر و قدوه اعظم ولایت ابیورد بود و به مزید مکت و حشمت و افزونی جاه و علو همت از سایر اعیان خراسان ممتاز و مستثنا می نمود و چندگاه در غایت اقتدار به لوازم منصب صدارت خاقان منصور اشتغال داشت و در آن اوقات یک دینار و یک من بار از رسم صدارت طمع نکرده رایت نیکنامی برافراشت. مع ذلک بعضی از اهل بغض و حسد آن خواجه امجد را به تقلب و تصرف متهم داشته نزد نواب حضرت خاقانی زبان غمز و سعایت گشادند و آن سخنان در مزاج همایون تأثیر کرده خواجه حسین از آن منصب معزول گشت و مبلغ کلی به دیوان فرود آورده بقیه اوقات حیات را به فراغت گذرانیده، در ماه رمضان سنه تسع و تسعین و ثمانمیه داعی حق را لیک اجابت گفته در گنبد مدرسه‌ای که در جانب قبله مسجد جامع هرات که ساخته و پرداخته اوست، مدفون گردید.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۲۸)

سید شمس الدین محمد اندجانی

ملقب به میر سربرهنه بود و سبب اطلاق این لقب بر آن جناب آنکه در اوقات جوانی، چنانکه افتد و دانی، سلطان مهر و محبت کنگر پسری را در شهرستان دل جای داد و به طور قلندرانی که تابع آن پسر بودند برآمده سر در پی ایشان نهاد و گاهی سربرهنه با آن طایفه، کوچه و بازار را دوران می کرد و پیش صلوات شده رباعیات به نظم می آورد و این رباعی از آن جمله است:

آنان که پرستنده خورشید و مه انداز چشم تو در آرزوی یک نگه اند

کنگر اگر این است که من می بینم خوبان دگر به تنگ تعلیم گه اند

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۷۹

و میر سربرهنه به حسن کردار و لطف گفتار و سرعت فهم و حدت طبع از فضایل زمان و ظرفای دوران امتیاز فراوان داشت و همواره نکات شیرین و حکایات رنگین و کلمات هزل آمیز و سخنان مزاح انگیز بر لوح بیان می نگاشت و چون از جانب ترکستان به دار السلطنه هرات تشریف آورد منظور نظر اشفاق و مرحمت مقرب حضرت سلطانی شد و به منصب شیخی و تولیت مزار بزرگوار حضرت عتیق الرحمان، شیخ لقمان پرنده - قدس الله روحه - منصوب گشته، مدت بیست سال در آن مقام فیض انجام به ضیافت

صادر و وارد پرداخت و هر سال قریب صد و پنجاه هزار دینار که از موقوفات و نذورات آن مزار حاصل می‌شد به مصرف رسانید. بعد از آن بعضی از اهل حسد آن سید امجد را به اسراف و اتلاف منسوب ساخته نزد خاقان منصور زبان به غیبتش گشادند و این معنی سبب عزل سیادت مآبی شده، میر سربرهنه تصور نمود که مقرب حضرت سلطانی را در سعایت او دخلی بوده، بنابراین در جواب این مطلع آن جناب که:

ای که خاکستر گلخن شده آرامگهم‌شانند دیوانگی عشق به خاک سیهم این مطلع در سلک نظم کشید:

آن سهی سرو که در سایه خود داد رهم کرد غمازی و بنشانند به خاک سیهم و امیر علیشیر از این کنایت رنجیده، چندگاه غبار نقار بین الجانیین ارتفاع داشت و آخر الامر مقرب حضرت سلطانی نسبت به جناب سیادت منقبت در مقام مکرمت آمده منصب صدارت خاقان منصور به وی تفویض یافت و میان آن جناب و خواجه کمال الدین حسین گیرنگی در تقدیم و تأخیر صورت نزاع روی نموده، میر سربرهنه به عرض امیر علیشیر رسانید که با وجود شرف سیادت و کبر سن و انتظام در سلک خدام این آستان عالی مقام که بنده را حاصل است، خواجه حسین داعیه‌ای تقدیم دارد، امید آنکه به یمن التفات شما مرا بر وی تفوق میسر گردد و در این حال امیر ستوده خصال را از ایام گدایی و سؤال جناب سیادت مآبی یاد آمده بر زبان راند که:

در مقامی که صدارت به گدایان بخشند چشم دارم که به جاه از همه افزون باشی و کوکب آمال میر سربرهنه به درجه اقبال رسیده مقدم بر خواجه حسین، توقیع کشیده بعد از چندگاه که به لوازم آن امر پرداخت استعفا نموده کاشانه عزلت را منزل رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۸۰

ساخت و بقیه ایام حیات را بی آنکه مقید به منصبی باشد در مصاحبت امیر نظام الدین علیشیر بگذرانید و در شهور سنه ثمان و تسعین و ثمانمایه مریض گشته در عالم آخرت منزل گزید.
(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۲۸-۳۲۹)

خواجه غیاث الدین عادلشاه

در سلک اشراف و اعیان ولایت جیلان منتظم بود و چند سال به امر صدارت خاقان منصور قیام نمود و بعد از عزل از آن منصب در ولایت نیشابور رحل اقامت انداخت و تتمه ایام حیات را به زراعت مصروف ساخت.
(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۲۹)

میرک جلال الدین قاسم

ولد مولانا شمس الدین محمد امین که اباعن جد متصدی منصب صدارت سلاطین حشمت آیین بود، به تاریخ پانزدهم شعبان (سنه احدی و تسعمایه) داعی حق را لبیک اجابت گفته به ریاض جنان انتقال نمود و خاقان منصور به ملاحظه حقوق خدمت آن جناب بر فوتش متأسف گشته اشارت علیه نفاذ یافت که جسد شریفش را بر نهج سنت سید المرسلین - صلی الله علیه و آله الهادین - تجهیز و تکفین کردند و سی سوار مسلح مکمل با نظر محمد قبادیانی به تشییع نعش او را به بلخ برده در مزار خواجه ابو نصر پارسا - قدس سره - حضرت قدوه اولیا را به خاک سپردند.

مدت حیات میرک قاسم پنجاه و نه سال بود و یکی از شعرا در تاریخ وفاتش این بیت نظم نمود:

چو رفت روز برات از جهان دعاخوانان بماند سال وفاتش: «دعای روز برات» (جزو ۳، ج ۳، ص ۲۵۹)

در شهور سنه ثمان و تسعین و ثمانمایه، قایم مقام آبا و اجداد بزرگوار خویش گشته سه چهار سال در کمال اختیار و استقلال به مراسم منصب صدارت قیام نمود و چنانچه در ضمن حکایات سابقه مسطور شد، فی منتصف شعبان سنه احدی و

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۸۱
تسعمایه در حصار شادمان از عالم رحلت فرمود.
(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۲۹)

قاضی برهان الدین محمد مروی

در اوایل حال منصب قضای ولایت مرو و صدارت ابو المحسن میرزا متعلق به وی بود، بعد از آن به واسطه سوء مزاجی که شاهزاده را نسبت به آن جناب پیدا شد از مرو به هرات شتافته منظور نظر التفات حضرت خاقانی گشت و به منصب بلند صدارت صعود نمود و در اواخر سنه تسع و تسعمایه میل وطن اصلی کرد و مرخص شده به مرو شتافت و ابو المحسن میرزا بنابر ذخیره‌ای که از جانب صدارت مآب در خاطر داشت او را مؤاخذه و مصادره کرد. لاجرم اعراض نفسانی بر مزاج قاضی استیلا یافته مریض گشت و در سنه عشر و تسعمایه وفات یافت.
(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۲۹)

سید غیاث الدین مشهدی

از فضایل نفسانی و کمالات انسانی بغایت عاری بود و بعد از فوت میرک قاسم، به سبب اهتمام خواجه قوام الدین نظام الملک در امر صدارت شروع نمود و تا وقتی که خواجه نظام الملک بر درگاه خاقان منصور لوای اختیار می‌افراشت، سید در آن منصب دخل تمام داشت و در سنه ثلاث و تسعمایه که آفتاب اقبال خواجه نظام الملک به سر حد زوال رسید، در خدمت مشایخ عظام به رسالت بدیع الزمان میرزا و امیر ذوالنون نامزد گشت و هنوز از آن سفر مراجعت نکرده بود که خواجه نظام الملک مؤاخذه شده به قتل آمد و سید غیاث الدین این خبر شنیده و از غضب خاقانی ترسیده نزد امیر ذوالنون توقف نمود، و جناب امارت مآبی او را به سلطان بدیع الزمان میرزا سپرد و سید چندگاه در ملازمت آن حضرت به سر برد، اما به واسطه غرابت صورت و رذات سیرت، منظور نظر التفات نگشت و پس از چند وقت مقرر شد که به رسالت مرو رود و چون به آن بلده رسید، بدیع الزمان میرزا مکتوبی به ابو المحسن میرزا فرستاد. مضمون آنکه جناب سیادت مآبی را رخصت معاودت به جانب بلخ ندهد. آنگاه اولاد او میرک شاه و سید قاسم را که مشهور است به میر

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۸۲

مخدوم، از آن بلده عذر خواستند و ایشان به پدر پیوسته و در گوشه انزوا، منزل گزیدند. در سنه ثمان عشر و تسعمایه که به واسطه شهادت امیر نجم ثانی، سلاطین ماوراء النهر به حدود مشهد مقدسه رضویه آمدند، امیر مخدوم از دار السلطنه هرات به اردوی تیمور سلطان و عبید الله خان شتافت و ایشان را در توجه به جانب دار الملک خراسان تحریض نمود، بناء علی هذا چون نوبت ثانی ماهیچه لوای جهانگشای نواب کامیاب شاهی لازال ظل معدلته مصونۀ عن و صمۀ التناهی، پر تو وصول بر بلده فاخره هرات انداخت، سید با اولاد مؤاخذه شده مبلغ کلی فرود آورد و بعد از آنکه از چنگ محصل خلاص گشت فرار بر قرار اختیار کرد به ماوراء النهر شتافت و در آن ولایت فی شهر سنه مذکوره وفات یافت. رجال کتاب حبیب السیر ۱۸۲ سید غیاث الدین مشهدی ص: ۱۸۱
(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۲۹)

مولانا غیاث الدین جمشید قاننی

پدرش مولانا سلطان بخت، کاتب دار القضای جناب شریعت پناهی، قاضی قطب الدین احمد امامی بود و نسب مادرش به جمشید

قارن که در زمان امیر تیمور گورکان در بعضی از بلدان مازندران حکومت می نمود می پیوست، و مولانا غیاث الدین جمشید از مسایل شرعیه و کتابت صکوک و سجلات و قوفی تمام داشت و در اواسط ایام سلطنت خاقان منصور، چندگاه مأکولات خاصه آن حضرت را به حیلہ شرعیه از شایبه شبهه و حرمت به سرحدّ حلیت می رسانید، بنابراین به حلالی ملقب شد و آخر الامر ترقی کرده به منصب صدارت رسید و در زمان اختیار خواجه قوام الدین نظام الملک، به سبب آنکه در مجلس امیر نظام الدین علیشیر زبان به غیبت آن جناب گشاد، مؤاخذ و مقید گشت و تا آخر ایام حیات خاقان منصور در گوشه انزوا منزل داشت، اما پس از فوت آن حضرت بدیع الزمان میرزا او را منظور نظر اعتبار گردانیده بار دیگر جناب مولوی به منصب صدارت رسید و بعد از هشت ماه معزول گردید. وفاتش در ولایت قائن در هشتم رجب سنه تسع عشر و تسعمایه اتفاق افتاد و در مقبره آبا و اجداد خویش مدفون گشت.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۲۹)

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۸۳

خواجه شهاب الدین اسحاق بن خواجه میر احمد

برادرزاده و داماد مولانا قطب الدین خوافی بود و از بعضی اقسام فضایل محظوظ و بهره‌ور می نمود و در زمان وزارت و امارت خواجه افضل الدین محمد که او نیز داماد مولانا قطب الدین بوده چند سال قائم مقام عمّ بزرگوار شده به صدارت خاقان منصور قیام نمود و در روز فوت خواجه مشار الیه مؤاخذ گشته مبلغ کلی فرود آورد و بعد از آنکه از چنگ محصل نجات یافت، در زاویه عزلت تتمه ایام حیات را به پایان رسانید.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۲۹ - ۳۳۰)

امیر کمال الدین حسین

پدرش مولانا شهاب الدین اسماعیل، طبسی الاصل بود و مادرش در سلک بنات سادات عظام نیشابور انتظام داشت و آن جناب از فنون علوم متداوله محظوظ و بهره‌مند بود و در علم جفر و تصوّف دعوی مهارت می نمود. به نظم اشعار گاهی مشغولی می کرد و در ابداع مؤلفات، لوازم فصاحت به جای می آورد و در ایام دولت سلطان یعقوب میرزا، از ولایت طبس به آذربایجان شتافته چندگاه در ظل تربیت آن پادشاه گذرانید و چون از آن مملکت به هرات آمد خاقان منصور، امر شیخی و تولیت موقوفات مزار مقرب حضرت باری، خواجه عبد الله انصاری را به آن جناب مفوض گردانید و در سنه اربع و تسعمایه منصب صدارت و پرسیدن مهم دادخواهان را نیز به رأی صوابنمایش تفویض فرمود و مولانا فصیح الدین صاحب دارا، در تاریخ صدارت آن صدر عالی قدر این رباعی نظم نمود:

ای آنکه زیاده شد ز تو قدر قریش بر اوج صدارتی مه بدر قریش

ای صدر قریشی لقب عالی قدر تاریخ صدارت تو شد: «صدر قریش» شرح منازل السائرین و مجالس العشاق در سلک مؤلفات امیر کمال الدین حسین انتظام دارد و از اشعار آن جناب خامه سخن گزار یک بیت بر لوح بیان می نگارد:

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۸۴ ازین باغ جهان آرا چسان آرم قدم بیرون که باشد روضه خلدش درون باغ ارم بیرون (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۳۰)

شهاب الدین عبد الله البیانی

ولد رشید خواجه شمس الدین محمد مروارید بود و در مکارم اخلاق و محاسن اعراق و لطف گفتار و حسن کردار سرآمد ابنای

روزگار می‌نمود. طبع پاکش از اقسام فضایل و کمالات بهره‌ور و ذهن دراکش نقاد فنون علم و هنر منثورات مؤلفاتش مثال سخنان سبحان، به زیور جواهر بلاغت آراسته و منظومات منشآتش مانند لآلی بحر عمان از شوائب عیب و منقصت پیراسته، رشحات خامه بدایع نگارش بسان خط خوبان گلغذار دلفریب و اثرات کلک لطایف آثارش همچون عقود جواهر مکنون پرزینت و زیب. در فن موسیقی و ادوار به قانون ادراک خرده بر استادان ماهر گرفته و به دستیاری عنایت پروردگار اتباع و پیروی ملت نبی حجازی را پذیرفته، نظم:

فضل را نوبت تو آیین زدچنگ دولت به دامن دین زد

جز به قانون علم لب نگشادپای از راه دین برون نهاد آن دوحه جویبار فضل و افضال در چمن دولت و اقبال خاقان منصور نشو و نما یافته، در ریعان اوان جوانی به منصب صدارت منصوب گشت و مقدم بر اکثر صدور توقیع کشیده چند سال در غایت اختیار به لوازم آن امر پرداخت و در آن اوان که رایت اقتدار خواجه قوام الدین نظام الملک ارتفاع یافت، خواجه شهاب الدین عبد الله از وی سوء مزاجی نسبت به خود فهم کرده از آن منصب استعفا فرمود و دو سه سال بی از آنکه مقید به منصبی باشد، ملازمت سده سنیه سلطنت می‌نمود و بعد از مؤاخذة و مصادره خواجه نظام الملک، کُرت دیگر کوکب آمال و امانی آن حاوی فضایل انسانی به اوج شرف رسید و به رجوع منصب رسالت و پروانه که در زمان سلاطین تیموری از جلالیل مناصب سر کار سلطنت بود سرافراز گردید و پس از روزی چند از آن مرتبه نیز قدم برتر نهاده در جرگه امرای عظام مهر زده جای امیر علیشیر را به نقش خاتم حاتم آیین تزیین داد و تا آخر ایام حیات خاقان خجسته

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۸۵

صفات روزبه‌روز تقرب و نیابت آن خواجه فضیلت منقبت در ترقی بود و بعد از فوت آن حضرت در گوشه انزوا منزل گزیده اکثر اوقات خجسته ساعات را به کتابت قرآن مجید صرف نمود. وفاتش در رجب سنه اثنی و عشرین و تسعمایه اتفاق افتاد و امیر صدر الدین سلطان ابراهیم امینی مرثیه‌ای در تعزیه آن صدر عالیقدر در غایت جودت در سلک نظم انتظام داد که مطلع آن قصیده این است:

گردون که مرکز ستم و نقطه بلاست یک دل که مبتلای غمش نیست در کجاست و این قطعه که متضمن تاریخ وفات آن خجسته صفات است، در مرثیه مذکوره اندراج دارد:

مخدوم اهل علم و پناه جهان فضل دردا که کوکب شرفش در وبال رفت

آمد ز اوج عزّ قدم همچو روح قدس در عالم مثال ولی بی مثال رفت

بر لوح دل نوشت امینی به دود آه تاریخ آنکه: «قدوه اهل کمال رفت» از نتایج طبع نقاد خواجه عبد الله، دیوان قصاید و غزلیات و خسرو و شیرین و رباعیاتی که موسوم است به مونس الاحباب و ترسلی که محتوی است بر مکاتیب و مناشیر در میان فرق انام مشهور، و کمال بلاغت و فصاحت آن منثورات و منظومات بر السنه و افواه اصحاب یقطه و انتباه مذکور، و هو العفو الغفور.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۳۰)

امیر صدر الدین سلطان ابراهیم الامینی

در مرثیه امیر علیشیر نوایی گوید:

میر دین‌پرور علیشیر آن که بود عقل و رایش ملک و ملت را پناه

در هدایت هادی راه هدی در ولایت والی دین اله

عاقبت زین تنگنا آمد به تنگ شد سوی فردوس با صد عز و جاه

در جنان پرسید از تاریخ فوت گفت رضوانش: «ولایت انتباه» (جزو ۳، ج ۳، ص ۲۷۹)

والد عالیقدرش، میرک جلال الدین قاسم بن میرک محمد امین بن مولانا صدر الدین ابراهیم است و انتساب مولانا ابراهیم به اکابر واجب التعظیم ماوراء النهر

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۸۶

مثل صاحب الهدایه، شیخ ظهیر الدین ابو العلاء که علو شأنش در میان علما کالشمس فی وسط السماء هویداست به ثبوت پیوسته و یک شعبه از نسبت صاحب هدایه به شیخ ابو العلاء محدث اتصال می‌یابد، اما پدر والده امیر سلطان ابراهیم، مولانا جلال الدین عبد الرحیم بن مولانا عبد الله لسان بود که سالها به صدارت میرزا بایسنغر و میرزا علاء الدوله قیام می‌نمود و نسب مادر آن حسیه نسیبه از یک جانب به مقتدای اهل سلوک و سیر، سلطان ابو سعید ابو الخیر- قدس الله روحه العزیز- می‌پیوندد و از یک طرف به امیر عبد الحی بزرگ که از نقبای مشهد مقدسه رضویه بود و سید کمال الدین عربشاه سبزواری نیز در سلک اجداد مادری آن منوره انتظام داشته و جمال حال امیر سلطان ابراهیم همچنانچه به زیور شرف نسب آراسته است، به وفور فضل و ادب و کمالات موروث و مکتسب پیراسته است. در حسن سیرت و نقای سریرت، دست‌پرورد عنایات سبجانی است و به جودت طبیعت و حدت قریحت جامع انواع فضایل انسانی. ذهن سلیمش در ادراک اقسام علوم به درجه کمال ترقی نمود و طبع مستقیمش در میدان اکتساب فنون، قصب السبق از امثال و اقران ربود و در شیوه نظم و نثر به صفت مهارت موصوف و در شیمه جد و هزل بغایت بلاغت معروف. جواهر زواهر منثوراتش کامثال اللؤلؤ المکنون، زیور گوش و هوش سخنوران فصاحت شعار و نوادر عقود منظوماتش کانهن الیاقوت و المرجان رخسار، ابکار عرایس افکار:

ای طبع تو مشاطه ابکار سخن از رشحه کلک تو جهانی گلشن

از نظم تو آثار فضایل ظاهر و نثر تو انوار بلاغت روشن و آن جناب در اوایل جوانی چند سال به ملازمت شاهزاده ستوده خصال، ابو المنصور سلطان مظفر حسین میرزا قیام می‌نمود و در سنه عشر و تسعمایه کمال قابلیت و صلاحیتش بر ضمیر پرنور خاقان منصور ظاهر گشته منصب صدارت خاصه همایون را به رأی صوابنمایش تفویض فرمود و امیر سلطان ابراهیم تا آخر ایام حیات آن پادشاه خجسته صفات در غایت اختیار به لوازم آن منصب اشتغال داشت و بعد از فوت آن حضرت، پرتو عنایت مظفر حسین میرزا بر وجنات احوال خجسته‌مالش تافته، بار دیگر علم صدارت برافراشت و چون سلطنت خراسان از آن دودمان عالی‌شان به ابو الفتح محمد شیبانی خان انتقال یافت، امیر سلطان

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۸۷

ابراهیم مانند سایر صدور، روزی چند به مؤاخذه مولانا عبد الرحیم صدر گرفتار بود. بعد از نجات از آن قید در گوشه انزوا و عزلت منزل گزید و در سنه ست عشر و تسعمایه که ماهچه لوای کشورگشای شاهی پرتو معدلت بر مملکت خراسان انداخت، آن جناب منظور انظار عنایات نواب کامیاب گشته به انعامات و سیورغالات مفتخر و مباهی شد و در سنه ست و عشرین و تسعمایه از دار السلطنه هرات به اردوی همایون رفته مجدداً به اصناف الطاف اختصاص یافت و تألیف تاریخ فتوحات شاهی به رأی صوابنمایش تعلق گرفت و حالا- به جد تمام و جهد مالا کلام به آن امر اشتغال می‌نماید و در انشای آن کتاب کمال فصاحت و بلاغت ظاهر ساخته از حسن عبارت و لطف استعارت دقیقه‌ای نامرعی نمی‌گذارد و از جمله نتایج طبع نقاد آن فاضل والانثاد رباعیاتی است که در ترجمه دیوان معجز نشان مظهر العجائب و مظهر الغرائب، مقتدای مشارق و مغارب، امیر المؤمنین علی بن ابی طالب- علیه سلام الله الواجب- در سلک نظم کشیده و معانی هدایت آیین آن اشعار کرامت آثار را که مانند آب حیوان در سواد حروف نهان بود به ابلاغ وجهی ظاهر گردانیده و از جمله مؤلفات خجسته صفات آن جناب دیگر رساله‌ای است که در معارضه مهر و مکتوب به عبارت خوب و اسلوب مرغوب، مرقوم کلک لطایف نگار ساخته و در آن رساله نیز رایت بلاغت و سخنوری و لوای براعت و فضل گستری

برافراخته. طبع لطیف تو همه فکر نکو کند و ذلک فضل الله يؤتیه من یشاء و الله ذو الفضل العظیم، امیدواری به کمال مکرم کردگاری آنکه: «تا جهان را بقا بود ممکن»، آن حاوی فضایل انسانی مقرون به حصول انواع آمال و امانی در غایت عافیت و کامرانی روزگار خجسته آثار گذراند و همواره از رشحات سحاب کلک گوهر بار و قطرات غمام خامه گوهر نثار ریاض فضل و کمال و گلزار جاه و جلال را ناضروریان گرداند. بمنه و فضله و عونه و طوله.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۳۰-۳۳۱)

ذکر شمه‌ای از حال بعضی از وزرا

از جمله عادات خاقان منصور صاحب سعادت یکی آن بود که زود به عزل و نصب وزرا و دیوانیان می‌پرداخت و همواره چهار پنج کس را در آن منصب با یکدیگر رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۸۸ شریک می‌ساخت. بناء علی هذا در آن ایام دولت آن مهر سپهر خلافت جمعی کثیر به منصب وزارت مشرف گشته و ذکر بعضی از آن طایفه در اثنای حکایات سابقه سمت اندراج یافته و شمه‌ای از حال زمره دیگر این است که مسطور می‌گردد:

خواجه قطب الدین طاوس سمنانی

به سموّ حسب و علوّ نسب و عظم شأن و قدم دودمان موصوف و معروف بود، چنانچه از ضمن حکایات سابقه مستفاد می‌گردد در زمان سلطنت میرزا ابو القاسم بابر و میرزا سلطان ابو سعید مدت مدید به امر وزارت قیام می‌نمود و پس از واقعه قراباغ، به دار السلطنه هرات شتافت بنابر التفات خاقان منصور، در منصب اشراف وزرای عظام دخل نمود و اعتبار و اختیار بسیار یافت و در وقت استیلای یادگار محمد میرزا، در جرگه امرای دیوان مال مهر زده، اقتدارش از پیشتر بیشتر شد و بعد از شهادت یادگار محمد میرزا، خواجه قطب الدین طاوس بی از آنکه در منصبی مدخل فرماید چند سال در ظلایل معدلت خاقانی در غایت فراغت زندگانی می‌نمود و در تکثیر زراعت و عمارت سعی می‌فرمود و در آن اوان که خواجه مجد الدین محمد خوافی قدم بر مسند جاه و جلال نهاد، بنابر طمع اموال نسبت به خواجه طاوس ابواب نزاع بگشاد و خواجه طاوس از ازاله عرض و ناموس اندیشیده عنان عزیمت به صوب عراق و آذربایجان منعطف کرد و در آن مملکت نیز معزّز و محترم بوده تتمه اوقات حیات به پایان آورد و در سنه تسعمایه که سن شریفش به هفتاد و دو سال رسید، گوش هوشش صفیر عتاب اجل شنید و مرغ روح شریفش قفس قالب شکسته، بیت: همانجا پرّ طاوسی بینداخت جهان از فرّ کاوسی پرداخت (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۳۱)

خواجه شمس الدین محمد مروارید

در سلک اشراف و اعیان ولایت کرمان انتظام داشت و در زمان سلطنت میرزا جهانشاه ترکمان به هرات آمد و در خدمت میرزا سلطان ابو سعید رایت وزارت برافراشت و در آن سال که سلطان سعید عزیمت فتح عراق و آذربایجان نمود، رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۸۹

خواجه محمد به موجب فرمان واجب الاذعان به جانب سمرقند توجه فرمود و در وقتی که خاقان منصور در هرات بر مسند سلطنت نشست از ماوراء النهر به درگاه عالم پناه آمده کمر خدمت بر میان بست و به اندک زمانی ملحوظ عین عنایت شده در امر وزارت شروع کرد و در استمالات خواطر اکابر و اصاغر، سعی موفور و جهد نامحصور به جای آورد و عاقبت، عافیت طلب شده از آن کار استعفا نمود و به سلوک طریق فقر و درویشی اشتغال فرمود و خاقان منصور منصب شیخی و تولیت موقوفات مزار فیض آثار مقرب

حضرت باری، خواجه عبد الله انصاری - قدس سره - را مفوض به رأی صوابنمایش گردانید و آن جناب چند گاه در ترویج و تعمیر آن بقعه متبرکه کوشیده در ضیافت آینده و رونده اهتمام تمام به تقدیم رسانید. وفاتش در دهم شهر ربیع الاول سنه ۹۰۴ در سالی که حروف همین کلمات به حساب جمل از تاریخ آن خبر می‌دهد روی نمود و در مزار فیض آثار عارف ربانی، مولانا شمس الدین محمد تبادکانی مدفون شد و خاقان منصور به تسلی خواطر اولاد امجادش پرداخت و ولد ارشدش خواجه عالی‌جاه خواجه شهاب الدین عبد الله را به پریش و انعام خلع فاخره بنواخت.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۳۱)

خواجه علاء الدین علی صانعی

در سلک اشراف ولایت باخرز سمت انتظام داشت و به واسطه انتساب به آل برمک همواره رایت مفاخرت می‌افراشت. به حدّ طبع و جودت ذهن و مهارت در نظم اشعار و ایشار درم و دینار موصوف و معروف بود و در مبادی اوقات سلطنت خاقان منصور، منظور عین التفات خسروانه گشته در امر وزارت شروع نمود و بنابر آنکه بر صفت کفایت ظاهر شده بر عجزه و رعایا حیف و تعدی جایز می‌داشت و پیوسته نسبت به سایر وزرا رقم تعزیر و تزویر بر اوراق ضمیر می‌نگاشت، مزاج شریف مقرب حضرت سلطانی امیر علیشیر با وی متغیر گردید و در آن اوقات از روی جدّ یا هزل، روزی خواجه صانعی این بیت در سلک نظم کشید:

فردا که شود معرکه ضربت شمشیر معلوم شود قوّت بازوی علیشیر و این معنی سبب ازدیاد کدورت شده دیگر اسباب مدد علت گشت و خواجه

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۹۰

صانعی، صباحی که در پایه سریر اعلا در جرگه وزرا ایستاده بود، یکی از یساوالان به موجب فرمان واجب الاذعان دستارش را که بغایت بزرگ بوده از سرش برداشته در گردنش افکند و امیر علیشیر روی به خاقان منصور آورده این مصراع خواند که: «چو بار سر سبک کردی سبک کن بار گردن هم». القصه، در آن روز خواجه صانعی مؤاخذ و معاقب گشته بعد از آنکه هرچه داشت فرود آورد در بالاخانه زندان محبوس شد و زمان حبس او قریب شش سال امتداد یافته در آن ایام غزل غزّای منظوم گردانید و نزد مقرب حضرت سلطانی فرستاد و مطلع آن غزل این است:

آن که هرگز نشنود گوش تو فریاد منست و آنکه هرگز نگذرد بر خاطرت یاد منست اما هیچ فایده بر آن مراسله مترتب نگشت و امیر علیشیر از سر ایدای او درنگذشت و صانعی در مدت حبس اکثر اوقات را به کسب فضایل مصروف ساخت و حفظ کلام الله کرده کتب متداوله را تا مختصر تلخیص به نظر مطالعه در آورد و قصیده مصنوع خواجه سلمان ساوجی را تتبع نمود، اکثر صنایع شعری را به قلم پیروی در آن قصیده درج فرمود و مآل حالش عنقریب مسطور خواهد گشت.

ان شاء الله تعالی.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۳۲)

خواجه سیف الدین مظفر شبانکاره

از بزرگ‌زادگان مملکت فارس بود و در اوایل جلوس خاقان منصور از قرباباغ اران به هرات آمده در منصب وزارت دخل نموده بعد از چندگاه جمعی از مردم شریر او را به صنوف تصرّف و تقصیر متهم گردانیدند، بنابر آن مقهور خاقان منصور گشته در زندان بلده هرات محبوس شد و سه چهار روز در حبس به سر برده ناگاه شحنة قهر به قتل او فرمان فرمود و چنان استماع افتاد و العهد علی الراوی که در آن وقت که نائره غضب خاقانی مشتعل بود به کشتن خواجه مظفر حکم فرمود. یکی از نواب بنابر غرضی که داشت

عرض کرد که خواجه صانعی تا کی در زندان خواهد بود.

خاقان منصور گفت که او را نیز امروز سیاست کنند و در آن روز که داخل ایام اوایل

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۹۱

محرم الحرام سنه احدی و تسعین و ثمانمیه بود، خواجه صانعی را از اتاق چهار سوق هرات و خواجه مظفر را بر در دروازه ملک به حلق کشیدند. یکی از فضلا در آن باب گوید:

ای دیده به عالم ستمکاره نگر در خواجهی جهان خونخواره نگر

از حالت صانعی برو تجربه کن در حال مظفر شبانکاره نگر (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۳۲)

خواجه امین الدین محمود

برادر خواجه افضل الدین محمد بود و به شرب شراب روح افزا و مصاحبت ماهریان ناهید سیما شفقت تمام ظاهر می نمود و به حسن خلق و وفور کرم از امثال و اقران امتیاز داشت و همواره خیال همنشینی و مجالست اهل طبع و اصحاب فضل بر لوح خاطر می نگاشت و در سنه سبع و ثمانین و ثمانمیه به منصب وزارت خاقان منصور رسید و قریب پنج سال در تمشیت آن کار روزگار گذرانید و در آن اوقات که برادرش خواجه افضل الدین محمد به جانب عراق شتافت معزول گردید و بعد از چندگاه نوبت دیگر منظور نظر التفات خاقان عالی جاه گشته، کثرت ثانی در امر وزارت دخل نمود و خواجه قوام الدین نظام الملک در ایام اعتبار و اقتدار، کثرت دیگر او را مؤاخذ و مقید گردانید و خواجه امین الدین محمود پس از یک دو سال فرصت یافته در زی عورات از بالاخانه زندان بگریخت و تا زمان وصول خواجه افضل الدین محمد به هرات در گوشه ای مخفی بود و چون آن جناب به مناصب علیه و مراتب ستنیه سرافراز گشت، خواجه امین الدین محمود از کنج انزوا بیرون آمده به ملازمت مظفر حسین میرزا اشتغال نمود و به واسطه خدمات سابقه و وسایل لاحقه مرتبه بلند و درجه ارجمند یافت و چون متقاضی اجل در رسید، در اوایل سنه عشر و تسعمایه به جهان جاودان شتافت.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۳۳)

خواجه علاء الدین علی میکال

به صفت اصالت موصوف بود و به حسن خط مشهور و معروف. سالها در دیوان

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۹۲

خاقان منصور به منصب توجیه اشتغال داشت، آخر الامر از آن مرتبه قدم برتر نهاده رایت وزارت برافراشت و مدت دیگر به لوازم آن امر قیام و اقدام نموده و از غایت سلامت نفس و راستی و کوتاه دستی هرگز به محنت مؤاخذ و مصادره مبتلا نگشت و چون اجل موعود در رسید داعی حق را لیک اجابت گفته در گذشت.

خواجه نعمت الله سرخ

در علم استیفا و سیاق بی نظیر آفاق بود و در دیوان خاقان منصور مدتی به سرانجام اعمال بزرگ و خطیر اشتغال می نمود و خواجه مجد الدین محمد در کثرت ثانی که صاحب اختیار ملک و مال حضرت خاقانی گشت، خواجه نعمت الله را مؤاخذ کرده آنچه داشت از وی بستد؛ آنگاه او را وزیر پادشاه عالی جاه ساخت و خواجه بعد از چندگاه که به لوازم آن مهم پرداخت مغرور گشته در بعضی از مجالس زبان به غیبت خواجه مجد الدین محمد بگشاد و خواجه مجد الدین محمد به اخذ و قید خواجه نعمت فرمان داد و

محمود حمال که یکی از اشرار عمال بود بر وی تقریر نمود و جناب وزارت مآب را به تصرف و تقصیر متهم و منسوب گردانید و در شکنجه و تعذیب کشید. گویند که در آن وقت که خواجه نعمت را شکنجه می کردند اقرار نمود که چند صندوق از نفایس اجناس در فلان موضع نهاده‌ام. محمود حمال او را گفت کسی پیدا کن که صنادیق را به حضور آورد و خواجه نعمت الله در حال آغاز گفتن لطیفه کرده فرمود که مردک! حمال تویی مرا چه ضرورت است که جهت حمل صندوق کس پیدا کنم.

القصة، چون خواجه مجد الدین محمد، بلکه اکثر وزرا و ارکان دولت از شرارت نفس خواجه نعمت الله بغایت ترسان بودند او را چندان شکنجه نمودند که رخت سفر آخرت بست. رباعی:

بر سفلہ جهان ناکس مهر گسل‌هان تا ننهی دل و نباشی غافل
بس زلف چو مشک ازوست در نافہ گل بس روی چو گل ازوست در پردہ گل (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۳۳)

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۹۳

سید زین العابدین علی

پدرش سید زین الدین محمود، مدتی در معظمت مهمات دیوانی مدخل داشت و مادرش نهال سیادت از دودمان سادات ارجمند می‌افراشت و آن جناب به محاسن سیر و محاسن شیم موصوف و مشهور بود و در اوایل حال به وزارت امیر محمد برندق برلاس قیام می‌نمود و پس از آن که انوار کفایت و کاردانی از مطالع احوالش بر پیشگاه ضمیر انور حضرت خاقانی پرتو انداخت، منصب وزارت خاصه همایون را به وی مفوض داشت و در آن اوان که خواجه نظام الملک پای بر مسند اختیار و اقتدار نهاد، سید را از آن شغل معزول گردانید و در سنه ثلاث و تسعمایه که خواجه نظام الملک با اولاد و اقربا به شهادت رسید، نوبت دیگر وزیر خاقان منصور گردید و بعد از چندگاه خواجه افضل الدین محمد از حرکات و سکنات جناب سیادت مآب استشمام رایحه مخالفت نموده او را معزول ساخت و پس از وفات خواجه افضل خاقان بلند محل کره بعد آخری، سید زین العابدین را به تقلد منصب وزارت امر کرد و آن جناب استعفا نمود مهم بر آن قرار یافت که وزرای عظام بی‌استصواب جناب سیادت مآب به فیصل مهم دیوانی نپردازند و فرامین مطاعه را مادام که به توقیع او نرسد به مهر بزرگ همایون نرسانند. آنگاه سید زین العابدین از بیشتر اعتبار یافته بر جمیع امرا مقدم می‌نشست و به رقم اطلع علیه بر پشت نشان توقیع می‌کشید و بعد از فوت خاقان منصور، سلطان بدیع الزمان میرزا نیز آن جناب را منظور نظر التفات ساخت و به قبول منصب تکلیف نمود، اما سید در آن زمان که مانند ایام گل اندک بقا بود در هیچ مهمی دخل نفرمود و چون ماهچه رایت نصرت آیت محمد خان شیبانی از افق خراسان طالع گشت، سید زین الدین فرار بر قرار اختیار کرد و در اثنای گریز با فوجی از اوزبکان پرستیز دوچار خورده مهم به جنگ و جدال سرایت نمود و تیری جانگداز بر مقتل سید زین الدین رسید و مانند اجداد بزرگوار خویش در روز عاشورا متوجه عالم بقا گردید. نظم:

چنین است کردار گردان سپهر گهش زهر قهر است و گه نوش مهر

بناز ار کسی پرورد در کنار به خاک افکند آخرش خوار و زار (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۳۳)

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۹۴

خواجه معز الدین حسین

برادر خردتر خواجه سیف الدین مظفر شبانکاره بود و مدتی مدید به لوازم منصب وزارت خاقان منصور و تولیت موقوفات همایون قیام می‌نمود و آن جناب به صفت وقوف و کاردانی و سمت راستی و کوتاه‌دستی اتصاف داشت و در اوقات شروع در امر صاحب دیوانی رایت کفایت و رعیت‌پروری برافراشت تا آخر ایام حیات آن پادشاه خجسته‌صفات بر مسند وزارت متمکن بود و بعد از

فوت آن حضرت کمر ملازمت سلطان بدیع الزمان میرزا را بر میان بسته در امر اشراف دیوان شروع نمود و محمد خان شیانی نیز بعد از تسخیر خراسان آن جناب را وزیر ساخت و کما ینبغی به تربیت و رعایتش پرداخت و روزی که در نواحی مرو شاهجان به ضرب تیغ سپاه نصرت پناه شاهی کشته گشت، هم در آن معرکه دست قضا بساط حیات خواجه معز الدین را درنوشت. مصراع: «بقای جاودانی نیست ممکن». (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۳۳-۳۳۴)

خواجه جمال الدین عطاء الله

در زهد و تقوا درجه علیا داشت و همواره همت بر ادا و وظایف طاعات و عبادات می گماشت و در اوایل جوانی که او ان نشاط و کامرانی است از ارتکاب مناهی و ملاهی به یکبارگی درگذشت و روی به محراب دینداری و پرهیزکاری آورده در ملازمت درویشان و گوشه نشینان از خود به تقصیر راضی نگشت و در علم سیاق و فیصل معاملات بغایت صاحب وقوف بود و در اواسط ایام سلطنت خاقان منصور در امر وزارت شروع نمود و به واسطه وفور فراست و کمال کیاست روزبه روز مهم او ترقی می کرد تا قدم از مسند وزارت برتر نهاده زمام منصب اشراف دیوان را به دست آورد و مدتی در میان امرا و وزرا به رقم اطلع علیه توقیع می کشید و مهمات سلطانی و امور صاحب دیوانی را از روی کفایت و کاردانی به سرانجام مقرون می گردانید و با وجود اشتغال به امثال این اشغال و دخل در مهام ملک و مال، از ادای فرایض و نوافل ساعتی غافل و ذاهل نبود و در سر دیوان تسبیح سر دست گرفته و در اثنای قیل و قال با اصحاب جاه و جلال به وردی که داشت مشغولی می نمود و در اواخر اوقات حیات خاقان خجسته صفات، منصب رسالت و پروانه علاوه سایر مناصب

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۹۵

خواجه عطاء الله گشت و قلم عاطفت خاقان وافر رأفت لقبش را در فرامین مطاعه عمده الصلحا نوشت و بعد از فوت آن حضرت، آن خواجه صاحب سعادت از اولاد امجاد پادشاه ولی نعمت و محمد خان شیانی اصلا منصب قبول نکرد و ایضا در ایام استعلائی لوای ظفر انتمای شاهی در بلاد خراسان روی به تکفل مهمی نیاورد، اما در این ازمنه مختلفه و انقلابات متنوعه، امرا و وزرا دار السلطنه هرات هرگز هیچ مهمی را بی وقوف و استصواب آن جناب فیصل نمی دادند و در توجیحات و تحصیلات و قرار مهمات مزارعان و محترفات رأی صوابنمایش را عمده دانسته ابواب مشاورت می گشادند و در اوایل سنه سبع و عشرين و تسعمایه که حکومت بلاد خراسان به حکم نواب آستان ملایک آشیان پادشاه عالمیان تعلق به امیر خان موصول می داشت، خواجه عطاء الله به مرض موت مبتلا گشت و چون آن عارضه قوت گرفت و خواجه دانست که کار از مداوا درگذشت خاطر بر حلول واقعه ناگزیر نهاده بر آنکه وفور طمع امیر خان و ارکان دولتش را معلوم داشت تمامی جهات و مملکات خود را مفصل کرد و مقرر ساخت که از آن جمله چه مبلغ و مقدار پیشکش امیر خان نمایند و هریک از امرا و نوابش را چه چیز دهند و فرمود تا به طریقه سنت اسباب تجهیز و تکفین او را مرتب نموده به نظر آورند و کفن را بریده دوختند. آنگاه نویسنده ای پیش خود نشانده فرمود تا مفصل کرد که از روز اول وفاتش تا روز هفتم هر روز هرچند گوسفند و چند من نان و حلوا و سایر مایحتاج تعزیت را ترتیب کنند و قرار داد که هریک از غسل و حفاظ و مؤذن و معرف را چه چیز دهند. بعد از آن، آنچه از اسباب و املاک و جهاتش باقی ماند در میان ورثه و اقربای خود تقسیم فرمود و چون از امثال این امور فارغ گشت جمعی از درویشان را پیش خود طلبیده ذکر می گفت، تا در روز یکشنبه دوم ربیع الاول سنه مذکوره وفات یافت و تمامی سادات و قضات و علما و اشراف و اعیان، بلکه خواص و عوام طوایف انسان، جنازه آن جناب را مشایعه کرد، در پیشگاه مدرسه شریفه خاقان منصور بر نعش آن خواجه مغفور نماز گزاردند و جسدش را در مزار شیخ صوفی علی در موضعی که خود تعیین نموده بود دفن کردند، و این قطعه که نوشته می شود از تاریخ فوت خواجه عطاء الله خبر می دهد:

خواجه سالکان عطاء اللہ کہ دلش داشت میل سوی جنان

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۹۶ جانب خلد رفت و شد تاریخ: «میل خواجه عطا بکوی جنان» (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۳۴)

ذکر بعضی از سادات و نقبا و مشایخ و علما و فضلا

امیر نظام الدین عبد الحی و امیر غیاث الدین عزیز و امیر علاء الملک

در اکثر اوقات سلطنت آن پادشاه خجسته صفات امیر نظام الدین عبد الحی و امیر غیاث الدین عزیز و امیر علاء الملک در آن مقام میمنت انجام به منصب جلیله المراتب نقابت منصوب بودند، چنانچه سزاوار علو منزلت و سمو رتبت ایشان بود به مراسم آن امر قیام و اقدام می نمودند و این سه نقیب واجب الترحیب از سایر نقبا و سادات موسوی و رضوی به اجتماع اسباب سعادت صوری و معنوی امتیاز تمام داشتند و همواره همم عالیہ بر ترویج و تعمیر آن مزار قدس آثار [مقصود روضہ مقدسہ رضویہ است] و ضیافت صادر و وارد می گماشتند، تفوق و تقدّم ایشان بر صنایع اقطار جهان مقرر و قدم دودمان و رفعت خاندان ایشان از آفتاب در وسط السما ظاهرتر، و حال نیز امر نقابت آن سده سته و عتبہ علیہ تعلق به اولاد امجاد آن سه بزرگوار می دارد و هیچ آفریده از سادات روزگار با ایشان نقش مساهمت در آن امر بر لوح خاطر نمی نگارد.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۳۴)

سید غیاث الدین افضل بن سید حسن «۱»

به مزید علم و فقاہت از اکثر سادات مشہد مقدسہ ممتاز و مستثنا بود و سالہای فراوان در آن ولایت به منصب شیخ الاسلامی و فیصل قضایای شرعیہ اقدام می فرمود.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۳۴ - ۳۳۵)

(۱). در خطی: حبش.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۹۷

سید کاظمی

به لطف طبع و جودت ذہن اتصاف داشت و در شیوہ سپاہیگری سلوک نموده رایت جلادت می افراشت و در اوایل سلطنت خاقان مغفور در ملازمت درگاہ عالم پناہ به سر می برد و به موجب فرمان واجب الاذعان جهت رسالت خواجه عماد الدین محمود گاوآن کہ مشہور است به خواجه جهان، روی توجہ به جانب گلبرگہ آورد و در وقت مراجعت از راہ دریا بہ فارس رفتہ در شیراز رحل اقامت انداخت و ہم در آن ولایت عازم سفر آخرت گشتہ خانہ تن از مہمان روح باز پرداخت. قصیدہ شہر آشوب کہ در مذمت اعیان و اشراف دار السلطنہ ہرات منظوم شدہ از نتایج طبع اوست و مطلع آن قصیدہ این است کہ:

شکر خدا کہ قاضی شہر ہری نیم در سلک آدمی صفتانم خری نیم (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۳۵)

امیر سید اصیل الدین عبد اللہ حسینی

به صفت اصالت و وفور جلال و نباہت شأن و قدم دودمان موصوف و معروف بود و بہ وفور زہد و تقوا و دینداری و غایت

دیانت و پرهیزکاری از اکثر علما و سادات بنی آدم ممتاز و مستثنا می‌نمود. زبان گهرافشانش مفسر حقایق صحف آسمانی و بیان بلاغت نشانش مبین دقایق کتب سبجانی؛ باطن خجسته میامنش مظهر آثار ولایت و رشاد و خاطر فرخنده مآثرش مهبط انوار هدایت و ارشاد و بی‌شایبه مدح گستری. آن مهر شریعت پروری در علم تفسیر و حدیث و انشاء و تألیف شبیه و نظیر نداشت و در زمان سلطنت سلطان سعید از دار الملک شیراز که وطن اصلی آن جناب است به هرات تشریف آورده رایت اقامت برافراشت. هفته‌ای یک نوبت در مدرسه عالیہ مهد علیا گوهرشاد آغا به موعظه و نصیحت خلایق می‌پرداخت و در هر ماه ربیع الاول بر بیان میلاد با اسعاد حضرت رسالت- صلی الله علیه و سلم- مواظبت نموده طوایف انام را محظوظ و بهره‌ور می‌ساخت.

و از مؤلفات آن سید ستوده صفات کتاب افادت اثر درج الدرر که محتوی است بر سیر سنیہ خیر البشر و رسالہ مزارات هرات در میان افاضل اقطار جهان مشهور است و صحت روایت و بلاغت عبارت آن نسخه بر السنه و افواه خلایق مذکور. انتقال

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۹۸

امیر سید اصیل الدین از جهان محنت آیین به ریاض بهشت برین در هفدهم جمادی الاخری سنه ثلاث و ثمانین و ثمانمیه روی نمود و خاقان منصور به تسلی خواطر اولاد امجاد آن جناب توجه کرده سیورغالات سید مرحوم را بدیشان عنایت فرمود. (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۳۵)

مولانا شمس الدین محمد تبادکانی

در سلک خلفای شیخ زین الدین خوفاً انتظام داشت و همواره همت بلند نهمت بر ادای وظایف طاعات و عبادات می‌گماشت. سالکان زهد و تقوا و طالبان طریقه رشاد و هدی نسبت به آن جناب در غایت ارادت و اعتقاد سلوک می‌نمودند و از فروغ باطن فرخنده میامنش اقتباس انوار سعادت کرده به اوامر و نواهی خدام عالی مقامش مفتخر و مباهی بودند. از آثار انامل فیاض جناب مولوی مخمس قصیده برده و شرح منازل السائرین مشهور است و از ابیات هدایت آیاتش این مطلع در مجالس النفائس مسطور: آنها که بجز قامت سروت نگراندگر راست بگویی همه کوتاه‌نظرانند و مولانا شمس الدین محمد در سنه احدی و تسعین و ثمانمیه وفات یافته در خیابان هرات مدفون گشت و امیر نظام الدین علیشیر در جانب جنوب مزار فیض آثارش خانقاهی ساخته در استرضای خاطر ولد رشیدش مولانا حمید الدین کوشید.

مولانا حمید الدین مدتی مدید در آن خانقاه قائم مقام والد معارف پناه بود در غایت تقوا و طهارت سلوک می‌نمود و در سنه سبع عشر و تسعمایه از عالم انتقال فرمود.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۳۵)

مولانا کمال الدین عبد الرزاق

ولد مولانا جلال الدین اسحاق سمرقندی بود. ولادتش در دوازدهم شعبان سنه

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۱۹۹

عشر و ثمانمیه «۱» در هرات روی نمود و مولانا اسحاق در اردوی همایون خاقان سعید به منصب قضا و امر پیشنمازی اوقات شریف مصروف می‌ساخت و گاهی در مجلس اشرف اعلا به توضیح مسایل و قرائت رسایل می‌پرداخت و مولانا کمال الدین عبد الرزاق بعد از فوت پدر فی سنه احدی و اربعین و ثمانمیه، رساله‌ای را که قاضی عضد الدین ایجی در معنی حروف اسم اشارت تألیف کرده، شرحی نوشت و دیباچه آن انشای منقح را به اسم همایون خاقان سعید موشح گردانیده، به آن وسیله شرف دستبوسی حضرت خاقانی دریافت و در آخر ایام حیات آن حضرت به رسالت پادشاه بیجانگر مأمور گشته به جانب هند شتافت و در آن سفر جناب

مولوی را از وقایع عجیبه روی نموده آخر الامر قرین صحت و سلامت به خراسان باز آمد و بعد از فوت خاقان سعید، بر سیل نوبت به عز ملازمت میرزا عبد اللطیف و میرزا عبد الله و میرزا ابو القاسم بابر و میرزا ابراهیم معزز شد و در زمان سلطان سعید فی جمادی الاولی سنه سبع و ستین و ثمانمائه به منصب شیخی خانقاه میرزا شاهرخ منصوب گشت و تا آخر ایام حیات بدان اشتغال داشت. وفاتش در ماه جمادی الاخری سنه سبع و ثمانین و ثمانمائه روی نمود. از آثار اقلام بدایع ارقامش کتاب افادت ایاب مطلع سعدین در میان مردم متداول و مشهور است و در آن تاریخ شریف معظم وقایع معموره ربع مسکون از زمان سلطان ابو سعید بهادر خان تا وقت شهادت میرزا سلطان ابو سعید گورکان مسطور. و الله اعلم بحقایق الامور.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۳۵)

امیر محمد بن امیر هاشم

به شرف ذات و محاسن صفات و اخلاق حمیده و اطوار پسندیده موصوف بود. در زمان سلطنت خاقان منصور مدتی مدید به منصب نقابت منصوب بود و به لوازم آن امر قیام می نمود. نسب شریفش به سید اشرف بن مبارکشاه که در سلک اشراف و سادات و نقبای خراسان انتظام داشت می پیوندد و سلسله آبای سید اشرف به امام

(۱). در خطی: «سنه ست عشر و ثمانمائه».

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۰۰

عالی مقام، ابی عبد الله الحسین بن امیر المؤمنین علی - علیهما السلام - ملحق می گردد.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۳۶)

قاضی نور الدین محمد الامامی

ولد ارشد قاضی صدر الدین محمد بن قاضی قطب الدین عبد الله بود و بعد از فوت قاضی قطب الدین احمد، منظور نظر عاطفت خاقان منصور گشته به لوازم منصب موروثی قیام می نمود و در فیصل قضایای شرعیه غایت امانت و دینداری و نهایت دیانت و پرهیزکاری ظاهر می ساخت و در کمال جاه و جلال و وفور اختیار و استقلال به قطع و فصل مهمات دینیه می پرداخت و مضمون همایون، فاحکم بین الناس بالحق، همواره مطمح نظر عالی اثرش بود و در هیچ قضیه از قضایای فرق انام از مقتضای فتوای علمای اسلام تجاوز نمی نمود و بعد از مدت هجده سال که به آن شغل اشتغال داشت پهلوی بر بستر ناتوانی نهاده در بیستم جمادی الاخری سنه احدى و تسعین و ثمانمائه دست قضا سجل حیاتش درنوشت و در گازرگاه به حظیره‌ای که جهت همین مصلحت ساخته بودند مدفون گشت.

و از قاضی نور الدین دو پسر ماند، عالی جناب معالی ایاب، شیخ الاسلامی ملاذ الانامی، صدر الشریعه نور الدین محمد و جناب فضایل پناه نباهت دستگاه، جلال الدین محمود - مد ظلهم الی یوم الموعود - و این دو پسر عالی گهر بعد از فوت والد بزرگوار خویش منظور نظر اشفاق خاقان منصور گشته سیورغالات و معافیات حضرت اقصوی بدیشان تعلق گرفت و پسر کلانتر که بین الانام به خواجگی قاضی اشتهاار یافته به منصب قضا منصوب شد و در فیصل قضایا اقتدا به سنت سنیه آبای عظام و اجداد کرام خویش کرد و چون سلطنت خراسان از دودمان امیر تیمور گورکان به محمد شیبانی انتقال یافت، به دستور معهود آن امر جلیل القدر متعلق به خواجگی بود و بعد از آنکه عرصه ممالک خراسان از فروغ ماهیچه جهانگشای شاهی صفت اضانت پذیرفت و قدم خاندان و عظم دودمان و کمال اسلام و دینداری و وفور دیانت و پرهیزکاری خدام خواجگی نزد نواب کامیاب درگاه سلاطین پناه ظاهر

گشت، منصب شیخ الاسلامی دار السلطنه هرات و مضافات

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۰۱

مفوض به رأی صوابنمایش شده و چون آن عالی جناب دو سه سال به لوازم آن امر قیام نمود به واسطه سلامت نفس و عدم میلان خاطر به سرانجام اشغال دنیوی از امر شیخ الاسلامی استعفا فرمود دست از آن کار بازداشت و مضمون این بیت را که:

ز منصب روی در بی منصبی نه که از هر منصبی بی منصبی به مطمح نظر خجسته اثر گردانیده همت عالی نهمت بر ادخار ثنوبات اخروی گماشت و حالا- آن عالی جناب و برادر خجسته سیرش در غایت اعزاز و احترام و نهایت اجلال و اکرام در وطن مألوف و مسکن معهود، یعنی دار السلطنه هرات حمت عن الآفات تشریف دارند و طوایف انام از خواص و عوام به وجود فایض الجود ایشان مستظهر و مطمئن خاطر بوده لوازم حسن اعتقاد و ارادت به جای می آرند.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۳۶)

مولانا محمد بن حسام الدین

در میان فرق انام به ابن حسام اشتهاار دارد و او را در نظم اشعار قوت بسیار بود و پیوسته در منقبت شاه ولایت علی - علیه السلام و التحیه - و سایر ائمه معصومین - سلام الله علیهم اجمعین - قصاید غزّا نظم می نمود و آن ابیات بلاغت آیات بغایت مشهور است و بر السنه و افواه محبان آل عبا مذکور و از جمله مثنویات ابن حسام، کتاب خاورنامه است که بر وزن شاهنامه در سلک نظم کشیده و در آن نسخه کمال شجاعت و کرامت امیر المؤمنین علی (ع) مندرج گردانیده. وفات ابن حسام فی شهر ربیع الآخر سنه ثلاث «۱» و تسعین و ثمانمائه در قصبه خوسف که از مضافات قهستان است به وقوع پیوست.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۳۶)

قاضی مسعود قمی

از جمله اعیان عراق بود و در زمان خاقان منصور از وطن مألوف به هرات آمده

(۱). در خطی: «اثنتین».

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۰۲

ملازمت امیر نظام الدین علیشیر اختیار نموده و چون در نظم اشعار مهارت داشت، حضرت خاقانی نظم احوال خجسته مآل خود را به وی رجوع کرد و خواجه در آن باب نزدیک به دو هزار بیت «۱» در سلک نظم بیان آورد و قصه یوسف و زلیخا و مناظره شمس و قمر و تیغ و قلم نیز از جمله منظومات اوست و این مطلع در دیوان غزلیاتش انتظام دارد که:

بی تو چون در گریه خوابم می برد خواب می بینم که آبم می برد وفات خواجه مسعود در بلده فاخره هرات روی نمود و در مزار پیر سیصد ساله مدفون شد.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۳۶)

قاضی شمس الدین عبد الله «۲»

خلف صدق مولانا جلال الدین ابو سعید بن مولانا شمس الدین عبد الله بن قاضی جلال الدین محمود الامامی بود و در زمان خاقان منصور چندگاه در بلده هرات به لوازم منصب قضا قیام می نمود و مدتی دیگر در مدرسه شریفه سلطانی به امر تدریس اشتغال

داشت و چون اجل موعود در رسید، فی شهور سنه «۳» ... علم عزیمت به عالم آخرت برافراشت.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۳۶)

مولانا یوسف بدیعی

از ولایت اندجان بود و در صغرسن از آنجا به سمرقند شتافته آغاز کسب فضایل نمود و در زمان فرخنده نشان خاقان منصور از ماوراء النهر به هرات تشریف آورده در ظل عاطفت مقرب حضرت سلطانی آرام یافت. از علم عروض و صنایع و بدایع شعری و فن معما صاحب وقوف بود و در تبیین قواعد معما رساله مفیده‌ای تألیف فرمود. این مطلع از جمله منظومات اوست که:

(۱). در خطی: «دوازده هزار بیت».

(۲). در خطی: «عبید الله».

(۳). جای تاریخ در نسخه‌ها خالی است.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۰۳ گر بدین آب و هوا کویت بود منزلگه‌ی زلال خضر باید نی دم روح اللهم وفاتش در شهور سنه سبع و تسعین و ثمانمیه در سرخس اتفاق افتاد و در مزار فیض آثار شیخ لقمان پرنده مدفون شد.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۳۷)

حافظ غیاث

قدوه ارباب علم و عرفان و عمده محدثان زمان بود و در ایام سلطنت خاقان منصور، سالهای موفور در بلده هرات به افاده قیام می نمود. وفاتش در سنه سبع و تسعین و ثمانمیه اتفاق افتاد و در مزار شیخ بهاء الدین عمر مدفون گشت.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۳۷)

مولانا نور الدین عبد الرحمان جامی

[پس از فوت میرزا سلطان محمد مشهور به کیچیک میرزا در سنه تسع و ثمانین و ثمانمیه و دفن او در حظیره گازرگاه] گنبد مقبره منوره او را به اصناف تکلفات زیب و زینت درافزودند و حضرت حقایق پناهی افضل الانامی، مولانا نور الدین عبد الرحمان الجامی - نور الله مرقد - در آن ایام برای کتابه آن گنبد قصیده‌ای در سلک نظم انتظام داد. مطلعش بر خاطر بود ثبت افتاد:

رخشنده جرم خور که بر این سبز طارم است قندیل گورخانه شاهان عالم است (جزو ۳، ج ۳، ص ۲۴۲)

لمعات فضایل و کمالات آن جناب مانند فروغ جهانتاب منور عرصه ربع مسکون است و رشحات اقلام فیض انجام این زبده شیخ و شاب، بسان قطرات سحاب خضر بخش فضای بوقلمون؛ از جواهر نظمش صدف افلاک پرور شب افروز و از لآلی نثرش عرصه عالم خاک جواهراندوز تصانیف آن حضرت در اقسام علوم بی حد و در هر تصنیف خزاین معانی بی عد، لاجرم حاجت به آن نیست که خامه دو زبان در تعریف آن مرجع ارباب دانش و عرفان شروع نماید و به انامل سعی و اجتهاد

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۰۴

ابواب مناقب و مفاخر آن ملاذ اصحاب بینش و ایقان برگشاید:

چه حاجت که کلک بلاغت مآب نویسد که عامست فیض سحاب

چه حاجت که گویند از نور مهرمنور بود عرصه نه سپهر ولادت با سعادت آن جناب در شب بیست و سیم شعبان سنه سبع عشر و

ثمانمیه به قصبه خرچرد اتفاق افتاد و پس از وصول به سن رشد و تمیز آغاز تحصیل علوم نموده قدم بر مدارج زهد و تقوا نهاد. به واسطه مناسبت اصلی و ملائمت جبلی در مبادی تنسیم صباء صبی از نفحات انفاس فضایل اقتباس، ریاض نظم را حضرت و نصارت بخشید و مهارتش در آن فن به مرتبه‌ای رسید که دیوان اشعار متقدمین و متأخرین را از درجه اعتبار ساقط گردانید، و در زمان میرزا ابو القاسم بابر به نام نامی آن پادشاه و افرته‌هور، حلیه حلل را در فن معما مرقوم ساخت و در زمان سلطان سعید میرزا سلطان ابو سعید، به ترتیب دیوان اول و تألیف بعضی از رسایل تصوف پرداخت و سایر مؤلفات و منظومات لطافت آیاتش در زمان خاقان منصور تحریر یافت و لوایح آن کتب افادت آثار و رسایل اعجاز کردار بر صحایف روزگار و اوراق لیل و نهار تافت. میان جناب مولوی و امیر نظام الدین علیشیر قاعده مودت و ارادت ارتباط و استحکام مالاکلام داشت؛ لاجرم آن جناب در اکثر تصانیف منظوم و منثور خویش مدح و ثنای آن امیر نیکو کیش را بر لوح بیان نگاشت و مصنفات مقرب حضرت سلطانی نیز به تعریف و توصیف آن حاوی کمالات انسانی اشتمال دارد و هر کس به مطالعه کتب آن دو بزرگ فایض شده راقم حروف را در این دعوی راستگوی می‌شمارد. وفات مولانا نور الدین عبد الرحمان در روز جمعه هژدهم محرم الحرام سنه ثمان و تسعین و ثمانمیه روی نمود. مدت حیات آن جناب هشتاد و یک سال بود و صباح روز شنبه، خاقان منصور و امیر نظام الدین علیشیر و سایر امرا و ارکان دولت و تمامی اعیان ملک و ملت به منزل شریف آن جناب تشریف آورده در اقامت لوازم تجهیز و تکفین بر نهج سنن سید المرسلین، سعی نمودند و نعش آن افاضل مآب را به عیدگاه برده و نماز گزارده به تخت مولانا سعد الدین کاشغری باز آوردند و در پیش رویش دفن کردند. حضرت خاقانی و جناب مقرب سلطانی، متعاقب یکدیگر اکابر و اشراف سادات و علمای اطراف را در عیدگاه هرات جمع ساخته جهت ترویج

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۰۵

روح خدمت مولوی، به اطعام طعام و ختمات کلام قیام و اقدام نمودند و امیر علیشیر، در مرثیه مولانا نور الدین عبد الرحمان ترکیبی غزّا در سلک انشا کشید.

مطلعش بر خاطر بود ثبت گردید:

هر دم از انجمن چرخ جفای دگر است هریک از انجم او داغ بلای دگر است تاریخ وفات مولانا عبد الرحمان را افاضل آن زمان به عبارات مختلفه در سلک نظم انتظام دادند، از آن جمله مولانا انوری که شاعری ابدالوش بود و نظم دلکش داشت، این قطعه بر لوح بیان نگاشت:

جامی که بود مایل جنت مقیم گشت فی روضه مخلده ارضها السما

کلک قضا نوشت روان بر در بهشت تاریخه: «و من دخله کان آمنا» (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۳۷)

خواجه رضی الدین «۱» احمد جامی

مقتدای اولاد امجاد حضرت شیخ الاسلامی احمد الجامی النامقی - قدس الله سره السامی - بود و از سایر اشراف مشایخ خراسان به مزید علو قدر و نباهت شأن ممتاز و مستثنا می‌نمود. سالها تولیت اوقاف مزار شیخ الاسلام مشار الیه تعلق به وی می‌داشت و همواره خوان احسان گسترده همت عالی نهمت بر ضیافت صادر و وارد می‌گماشت و چون آن جناب از جهان گذران در سنه ثمان و تسعمیه به فضای جنان انتقال نمود، ولد ارشدش خواجه جلال الدین ابو القاسم قائم مقام او گشت.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۳۷)

خواجه جلال الدین ابو القاسم جامی «۲»

اعتبار و اختیار آن جناب در آن ولایت از امثال و اقران در گذشت، اما به واسطه سعت مشرب گاهی با شاهزادگان عالی‌مکان مصاحبت می‌فرمود و به خلاف طریقه آبا و اجداد به تجرّع شراب ناب قیام می‌نمود و در صفت جود و سخاوت و سلوک طریق بذل و مروت، عدیل و نظیر نداشت و مادام الحیات آنچه از هر جهت حاصل

(۱). در خطی: «قطب الدین».

(۲). پسر شخص سابق الذکر.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۰۶

می‌کرد صرف آینده و رونده نموده تخم محبت و اخلاص در زمین دل همگنان می‌کاشت و در شهر سنه عشرين و تسعمایه علم عزیمت به صوب سفر آخرت برافراشت.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۳۷)

خواجه ناصر الدین «۱» عبد العزیز جامی

به صفت علم و عمل موصوف بود و اکثر اوقات خجسته ساعات را به ادای وظایف طاعات و عبادات صرف می‌نمود و در سلوک طریق ریاضت و تقوا و ارشاد سالکان سیل هدی، تتبع شیخ الاسلام زنده‌پیل احمد جام می‌کرد و همواره بر سجاده پرهیزکاری و دینداری نشسته شرایط افاده علوم ظاهری و باطنی به‌جای می‌آورد.

در شهر سنه عشرين و تسعمایه روی به ریاض رضوان آورد.

(جزو ۳ ج ۳، ص ۳۳۷-۳۳۸)

مولانا کمال الدین عبد الواسع النظامی

در تاریخ واقعه میرزا یادگار محمد گوید:

شد شهر صفر شهید و هم «شهر صفر» از سال شهادتش دهد باز خبر (جزو ۳، ج ۳، ص ۲۲۵)

ولد مولانا جمال الدین مطهر باخرزی بود و اکثر ایام شباب را به اکتساب فضایل نفسانی صرف نمود و در فن انشا و تحریر مکاتیب و مناشیر مهارت کامل حاصل داشت و در اوایل جلوس خاقان منصور چندگاه همت بر تألیف وقایع و حالات آن حضرت گماشت، اما چون در اثنای گزارش حکایات در ایراد تشبیهات و استعارات مبالغه بسیار نمود، خاقان منصور تصنیف او را نپسندید و آن امر را به رأی صوابنمای دیگری از افاضل مفوض گردانید. خواجه مجد الدین محمد را به صحبت مولانا کمال الدین عبد الواسع میل بسیار بود و چون جناب مولوی از شنیدن سخنان

(۱). در خطی لقب ناصر الدین مذکور نیست.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۰۷

مزاح آمیز زود متغیر می‌شد با وی هزل می‌نمود و آن جناب با خواجه نظام الملک و اولاد او نیز طریق مصاحبت مسلوک می‌داشت و به نام ایشان ترسلات تألیف کرده یادگار گذاشت و در دیباچه یکی از آن نسخ این چند بیت که نوشته خواهد شد در مدح پسران خواجه نظام الملک، خواجه کمال الدین حسین و خواجه رشید الدین عبد الملک در سلک نظم کشیده و الحق در این ابیات کمال فصاحت و بلاغت ظاهر گردانیده:

دو برادر با هم ارزانی که در قدر آمدند آن وزارت را مآب و این امارت را مآل آن کمال دین و دولت در همه بابی رشیدوین رشید ملک و ملت در نهایت کمال هم بود از رای آن صبح سعادت را فروغ هم بود از روی این خورشید دولت را جمال بر سر نداز مهر و مه آن در علا این در علوبرترند از بحر و کان آن در سخا این در نوال از جناب آن نخواهد کرد دولت اجتناب وز رکاب این نخواهد یافت اقبال انتقال آن بود خورشید منظر این بود برجیس قدر آن بود محمود طالع این بود مسعود فال ماه جاه و حشمت آن باد فارغ از خسوف آفتاب دولت این باد ایمن از زوال (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۳۸)

قاضی نظام الدین

ولد ارشد مولانا شرف الدین حاجی محمد فراهی بود و مولانا حاجی محمد در سلک اعظم فقهای زمان میرزا ابو القاسم بابر انتظام داشت، اما قاضی نظام الدین به مزید زهد و تقوا و مهارت در امر درس و فتوا بر اکثر علمای ایام دولت خاقان منصور فائق بود و مدتی مدید در مدرسه غیاثیه و مدرسه اخلاصیه به مراسم

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۰۸

منصب تدریس قیام می نمود و چون از آن منصب استعفا فرمود، خاقان منصور آن جناب را به تکلیف موفور، قاضی دار السلطنه هرات گردانید و قاضی نظام الدین بر وجهی در قطع و فصل قضایای شرعیه طریق اجتهاد مسلوک داشت که قصه دیانت و امانت شریح قاضی منسوخ شد. وفات قاضی نظام الدین در ماه محرم سنه تسعمایه دست داد و راقم حروف را نظم این رباعی در تاریخ آن واقعه اتفاق افتاد:

آن کس که شریعت به نظام از وی شد از حکم قضا سجل عمرش طی شد

از صفحه دل چو محو شد نام نظام توضیح پذیرفت که: «فانی کی شد» (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۳۸)

مولانا معین الدین الفراهی

برادر ارشد قاضی نظام الدین محمد بود و در بسیاری از فضایل و کمالات اظهار وقوف می نمود و در زهد و تقوا درجه علیا داشت و اکثر خطوط را در غایت جودت بر صحیفه تحریر می نگاشت. در ایام جمعه بعد از ادای نماز در مقصوره مسجد جامع هرات، وعظی در کمال تأثیر می گفت و درر غرر معانی آیات و احادیث را به الماس طبع می سفت. به اعظم امرا و نوینان که در مجلس وعظ او می نشستند ملتفت نمی گشت و در وقت نصیحت آن طایفه، سخنان درشت بر زبانش می گذشت و آن جناب بعد از فوت برادر به موجب تکلیف خاقان والا- گهر، مدت یک سال صاحب منصب قضا بود، آنگاه ترک آن امر داده هرچند دیگر مبالغه نمودند قبول نفرمود. از آثار قلم لطایف نگار مولانا معین الدین، معارج النبوة «۱» در میان مردم مشهور است و اکثر وقایع و حالات سید کاینات- علیه افضل الصلوات و اکمل التحیات- به روایات مختلفه در آن نسخه مسطور و مولانا معین الدین در شهر سنه تسع و تسعمایه مریض شده در گذشت و در مزار مقرب حضرت باری، خواجه عبد الله انصاری پهلوی برادر خود قاضی نظام الدین مدفون گشت.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۳۷)

(۱). در خطی فقط: «تسعمائه».

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۰۹

مولانا شمس الدین محمد اسفزاری «۱»

در ایام جوانی به تحصیل علوم، بل تکمیل فنون محسوس و مفهوم قیام نمود و در میدان درس و افاده از امثال و اقراں قصب السبق در ربود و آن جناب به حسن محاوره و مکارم اخلاق اتصاف داشت و مدتی مدید در مدرسه شریفه سلطانی و بعضی از بقاع دار السلطنه همت بر نشر فواید علمی می‌گماشت. در ماه جمادی الآخره سنه تسعمایه پهلوی بر بستر ناتوانی نهاد و به مرض حصبه اوراق بقا به باد فنا داد.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۳۸)

مولانا شمس الدین محمد بن مولانا شرف الدین عثمان

در جمیع اقسام علوم معقول و تمامی فنون مفهوم و منقول سرآمد علمای ماوراء النهر، بلکه مقتدای فضلالی هر شهر بود و در اواسط زمان خاقان منصور از سمرقند متوجه گزاردن حج اسلام شده به دار السلطنه هرات رسید و منظور نظر عنایت خاقانی و ملحوظ عین رعایت جناب مقرب سلطانی گشته عزیمت آن سفر مبارک به امضا رسانید و بعد از مراجعت در دار السلطنه هرات توطن نمود و سالها در مدرسه شریفه سلطانی و مدرسه اخلاصیه به نشر فواید علمیه و درس مسایل دینیه مشغولی می‌فرمود و آن جناب که به مولانا زاده مولانا عثمان اشتهار دارد، با وجود کمال دانشمندی و کبرسن و وفور زهد و تقوا به صفت تواضع و کسر نفس اتصاف داشت و در ماه ربیع الاولی سنه احدی و تسعمایه رایت رحلت به آخرت برافراشت.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۳۸-۳۳۹)

مولانا برهان الدین عطاء الله الرازی

جناب فضایل پناهی، مولانا برهان الدین عطاء الله الرازی در تاریخ امارت نظام الدین علیشیر گوید:

میر فلک امیر علیشیر کز شرف عاجز بود ز درک کمالات او خرد

دیوان نشست آخر شعبان به داد و عدل از لطف شاه غازی و الحق چنین سزد

(۱). در یکی از نسخی که اساس چاپی بوده: «اسفراینی» آمده است.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۱۰ چون مهر زد به دولت سلطان روزگار تاریخ شد همین که: «علیشیر مهر زد» (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۳۱)

به وفور علم و سرعت فهم و جودت طبع از اکثر فضلالی دانشور ممتاز و مستثنا بود و به سعت مشرب و میل به صحبت اهل طرب و عدم تعین بر تمامی ظرفای هنرور فایق می‌نمود و مدتی مدید تدریس مدرسه خاقان سعید مغفور و خانقاه خاصه مقرب الحضرة السلطانیه تعلق به آن جناب می‌داشت و به قلم فضل و کمال، نقش افاده بر صحایف ضمائر بسیاری از طبقه علوم می‌نگاشت. ارتحال مولانا برهان الدین از جهان محنت آیین به خلد برین در ماه رمضان سنه اثنی و تسعمایه به وقوع انجامید و از نتایج طبع او رساله‌ای است که در فن معما در زمان ابو القاسم بایر میرزا مرقوم کلک بلاغت انما گردانید.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۳۹)

حضرت مخدوم امجد امیر خواند محمد

از سایر اولاد عظام امیر خواند شاه، بلکه از اکثر علمای فضایل پناه به جودت طبع سلیم و سلامت ذهن مستقیم امتیاز تمام داشتند و در ایام جوانی تحصیل کمالات نفسانی نموده در علوم معقول و منقول نقش مهارت بر لوح خاطر نگاشتند و وفور وقوف آن حضرت در فن تاریخ و صنعت انشا به مرتبه‌ای بود که قلم سخن‌آرا از تبیین آن به عجز و قصور اعتراف دارد و کمال بلاغت آن مهر سپهر سیادت در تحریر حکایات و تقریر روایات درجه‌ای داشت که بیان فصحا توضیح آن را کما ینبغی از جمله محالات می‌شمارد. تألیف کتاب افادت ایاب روضه الصفا بر ثبوت این دعوی برهانی است معین، و تلطیف عبارات آن نسخه فصاحت انتماء بر وقوع این معنی دلیلی است مبرهن، و راقم حروف نسبت به آن حضرت علاقه فرزندی ثابت دارد و به زبان گستاخی خود را در سلک شاگردانش می‌شمارد. سبحان الله غلط گفتم انتساب قطره به دریا عین بی‌ادبی است و اقتباس ذره از خورشید والا، غایت بو العجبی، نظم:

چه نسبت ذره را با مهر انوار نمی‌شاید خزف در عقد گوهر

اگر خواهد که باشد آبرویم‌همی گویم که من شاگرد اویم

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۱۱ نه شاگردم غلام کمترینم به گرد خرمن او خوشه چینم غرض از اظهار این شرف آنکه اگر کلک سخن‌گزار در این مقام بیش از این در ذکر مکارم اخلاق و محاسن آداب آن حضرت مبالغه کند شاید که مردم عیجوی بنابر نسبت مذکور به خودستایی حمل نمایند و گفتار این بی‌مقدار را داخل لاف و گزاف گذاشته زبان اعتراض بگشایند، لاجرم از اطناب اجتناب نموده مرقوم قلم خجسته رقم می‌گرداند که حضرت ابوی مخدومی را در اواخر ایام حیات میل به انقطاع و انزوا شده از اختلاط خلایق دامن همت برچیده مدت یک سال در گازرگاه روزگار می‌گذرانیدند و اکثر اوقات را به کسب سعادات اخروی و کمالات معنوی مصروف گردانیدند و در ماه رمضان سنه اثنی و تسعمایه به واسطه عرض مرض سوء القینه از آن مقام به شهر مراجعت نموده بر بستر ناتوانی افتادند و مدت ده ماه «۱» صاحب فراش بوده در دوم ذیقعد سنه ثلاث و تسعمایه از محنت آباد جهان به ریاض راحت افزای جنان انتقال فرمودند. وفات آن حضرت در سن شصت و شش سالگی دست داد و دفنش در مزار شیخ بهاء الدین عمر اتفاق افتاد.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۳۹)

مولانا قطب الدین محمد آدم

اعلم اطبای زمان و افضل حکمای دوران بود و در معالجه مرضی و ازاله علل برایا، میمنت انفاس مسیحا ظاهر می‌نمود، اما به صفت حسن خلق اتصاف نداشت و در اوایل سنه اربع «۲» و تسعمایه علم عزیمت به صوب عالم آخرت برافراشت.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۳۹)

مولانا نظام الدین عبدالحی طبیب

در مبادی احوال به‌علاج مرضای دار الشفای امیر هدایت انتماء مشغول بود؛ چون حضرت ولایت پناه خواجه عبید الله - طاب ثراه - به واسطه عرض مرض کس به هرات فرستاده از عالیجناب مقرب السلطانی طبیب طلید، جناب حکمت مآبی

(۲). در خطی: «سبع».

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۱۲

حسب الحکم به طرف سمرقند توجه نمود و بعد از آنکه از آن سفر دوستکام بازآمد به مزید عنایت و نوازش اختصاص یافته روزبه‌روز پایه قدر و منزلتش بالا گرفته و ساعت به ساعت کوب بخت و طالعش سمت استعلا پذیرفته تا کار به جایی رسید که منظور نظر التفات خاقان منصور پسندیده صفات شده و در حرم نیز درآمده محرم اسرار صغار و کبار گشت و تا آخر ایام حیات در اوج جاه و جلال بود.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۳۹)

مولانا شمس الدین محمد زوجی «۱»

مقتدای مشایخ زمان و پیشوای اصحاب زهد و عرفان بود و قرب هفتاد سال در سلوک طریق هدایت و تتبع سنن سنی حضرت خیر البریه- علیه السلام و التحیه- سعی نمود. جمعی کثیر از درویشان و تابعان طریقه ایشان هر روز به آستان کرامت آشیانش می‌رسیدند و از باطن فرخنده میامش اقتباس انوار سعادت کرده به مرادات فایز می‌گردیدند و آن جناب در اوایل ماه رمضان سنه اربع و تسعمایه مریض گشت و در ایام ناتوانی بنابر حسن اعتقادی که نسبت به مقرب حضرت سلطانی داشت وصیت نمود که ایشان در تجهیز و تکفین من، شرایط احتیاط به‌جای آرند و در هر موضع که صلاح دانند جسد مرا مدفون گردانند و در روز شنبه شانزدهم ماه مذکور داعی حق را لیک اجابت گفت. امیر نظام الدین علشیر پس از تقدیم غسل و تکفین به اتفاق اشراف و اعیان هرات نعش مغفرت صفتش را به عیدگاه هرات بردند و نماز گزارده در پهلوی قبر مولانا سعد الدین کاشغری که پیر ایشان بود دفن کردند، اما پس از روزی چند بعضی از مریدانش نیم شبی به آن مقبره رفته و آن پیر عزیز را از قبر بیرون کشیده به گازرگاه نقل نموده نزدیک به مزار مقرب حضرت باری، خواجه عبد الله انصاری تختی ساخته دفن فرمودند. این قطعه را که نوشته می‌شود امیر سلطان ابراهیم امینی در تاریخ آن واقعه منظوم گردانیده و روز و ماه و سال آن حادثه را در یک مصرع به عرصه ظهور رسانیده:

(۱). در چاپی: «روحی».

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۱۳ آن پیر که سرّ عشق او راز عین شهود بود مشهود

منسوب به زوج و در حقیقت زو نسبت هر دو کون مقصود

شد سوی جنان و گشت تاریخ «شنبه که ز صوم شانزده بود» (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۳۹-۳۴۰)

مولانا میر حسین معمای

در تزکیه نفس نفیس و تصفیه باطن شریف و سیر رضیه و شیم مرضیه، عدیل و نظیر نداشت و به سبب کمال تواضع و حسن خلق همواره تخم مهر و محبت در فضای ضمیر صغیر و کبیر می‌کاشت. چندین سال در مدرسه شریفه اخلاصیه ساکن بود و به طلب علم مشغولی می‌نمود و اکثر متداولات فنون معقول و منقول را مطالعه فرمود. مهارتش در فن معما به جایی رسید که رقم نسخ بر گفتار مهره آن صنعت کشید و در سنه اربع و تسعمایه به مرض اسهال درگذشت و در گنبد مدرسه مذکوره مدفون گشت. از نتایج طبع نقاد آن سعید پاک اعتقاد رساله‌ای است که در فن معما در سلک انشا کشیده و در کلام منظوم و منثور آن نسخه کمال دقت و بلاغت ظاهر گردانیده. مسود اوراق را در تاریخ وفات آن مظهر مکارم اخلاق قطعه‌ای به خاطر رسیده بود ثبت آن در این مقام مناسب می‌نمود:

مظهر خلق حسن میر حسین سید فاضل فرخنده صفات

کرد رحلت به سوی خلد برین یافت از حادثه دهر نجات

نور رحمت چو بر او نازل شد «نور رحمت» بودش سال وفات (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۰)

مولانا کمال الدین مسعود شروانی

در علم کلام و منطق و حکمیات اعلم علمای زمان خود بود و در درس سایر علوم معقول و منقول کمال دقت و لطف طبع ظاهر می نمود. سالها در مدرسه گوهرشاد آغا و مدرسه اخلاصیه مقرب حضرت السلطانیه به درس و افاده اشتغال داشت و بعد از فوت خواجه نظام الدین، ترک تدریس مدرسه گوهرشاد بیگم داده در مدرسه غیاثیه علم افادت برافراشت و روزی که آن جناب را در آن مدرسه

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۱۴

اجلاس می کردند، امیر نظام الدین علیشیر و تمامی سادات و علمای دار السلطنه هرات مجتمع گشتند و چون یکی از شروط وقفیه آن مدرسه آن است که اعلم علمای خراسان در آنجا مدرّس باشند در آن روز مولانا کمال الدین مسعود قصد تعریض دانشمندان خراسان کرده آیت «إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ» را درس گفت و آن مقدار نکات بدیعه و معانی شریفه ادا فرمود که موجب تعریف همگان گشت. از آثار قلم رقمش حاشیه شرح حکمت العین و بعضی دیگر از رسایل در میان طلبه مشهور است و از اشعار بلاغت شعارش این مطلع در مجالس النفائس مسطور:

به سوز سینه مستان به رقت می ناب که نیست سوز مرا سازگار غیر شراب انتقال مولانا مسعود شروانی از جهان فانی به عالم جاودانی در شهور سنه خمس و تسعمایه روی نمود و در مزار پیر سیصد ساله مدفون گشت.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۰)

مولانا خلیل الله

ولد مولانا فاضل سمرقندی بود و در اوایل حال به ملازمت حضرت میرزا ابا بکر بن میرزا سلطان ابو سعید قیام می نمود و بعد از واقعه شاهزاده به دار السلطنه هرات شتافت و آغاز درس کرده پرتو التفات مقرب حضرت سلطانی بر وجنات احوالش تافت. مدتی در مدرسه شریفه گوهرشاد آغا و خانقاه اخلاصیه به درس و افاده اشتغال داشت و الحق در آن اوقات طلبه علوم را از نتایج طبع نقاد خویش مستفید ساخته بر بعضی از امثال و اقران رایت تفوق می افراشت، اما چون به شراب مدام مشغولی می نمود خاطر امیر علیشیر از وی متنفر شده به عزلش حکم فرمود و آن جناب از هرات به بلخ رفته روزی چند در پناه دولت سلطان بدیع الزمان میرزا به سر برد و در آن ولایت نیز از وی حرکات نالایق صدور یافته روی به قندز آورد و در ظل رعایت امیر خسرو شاه می بود تا آن زمان که از عالم انتقال نمود.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۰)

مولانا مسیح الدین حبیب الله

برادرزاده مولانا عز الدین حسین طبیب بود که در زمان میرزا ابو القاسم بابر و میرزا

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۱۵

سلطان ابو سعید از اطبای زمان در میدان حذاقت گوی مسابقت می ربود و مولانا حبیب الله نیز در معالجه مرضی و ازاله علل برایا،

آثار نفس مسیحا ظاهر می‌گردانید و از مبادی سلطنت خاقان منصور تا وقت وفات در ملازمت آن حضرت روزگار می‌گذرانید. با وجود حصول تقرب بر درگاه خلافت پناه و وفور اسباب مکنّت و جاه به طیب نفس و بشره شکفته بر بالین فقرا و مساکین تشریف می‌برد و از روی طوع و رغبت بی‌کلفت در معالجه درویشان و محتاجان شرایط اهتمام به‌جای می‌آورد و در شهر سینه خمس و تسعمایه نبضش از قانون اعتدال انحراف جست و به مرض اسهال کبدی مبتلا شده به جوار رحمت الهی پیوست. (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۰)

مولانا حسن شاه شاعر

... و چون امیر خلیل یک موی بر سر نداشت، در آن اوقات مولانا حسن شاه قطعه‌ای گفته بر کاغذی نگاشت و کاغذ را بر تیری بسته به جانب معسکر او انداخت و به مطالعه آن ابیات امیر خلیل و حاضران مجلس او را بغایت منفعل ساخت، و قطعه این است:

یاران پیام ما برسانید بر خلیل گویند اگر ترا سر سر باختن بود

هر روزه روزه درد سر ما و خود مده‌عیدی بیا که وقت قبّ قباختن بود (جزو ۳، ج ۳، ص ۱۸۳)

در آن اوان که خاقان عالی‌شان ابو الغازی سلطان حسین بهادر خان از النّگ مشرتو به صوب قلعه تیره‌تو کوچ فرمود، هنوز ابو المظفر یادگار محمد میرزا در ولایت طوس بود، اما عمه شاهزاده، پاینده سلطان بیگم به تحریک امیر فریدون برلاس و سلطان احمد، چهارشنبه از منزلی که در بیرون هرات داشت به شهر درآمده آن بلده فاخره را جهت برادرزاده ضبط نمود و نقاره شادیانه زده فرمود تا در روز جمعه ششم محرم الحرام سینه خمس و سبعین و ثمانمایه خطبه‌ای به نام ابو المظفر میرزا یادگار محمد خواندند و در آن ایام مولانا حسن شاعر قصیده در مدح پاینده سلطان بیگم در سلک نظم کشید که مطلعش این است:

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۱۶ همچنان کز فضل حق خاتم سلیمان را رسید ملک بلقیس زمان پاینده سلطان را رسید (جزو ۳، ج ۳، ص ۲۲۲)

شاعری بود بلیغ و شیرین کلام و از حیثیت قوت بدیهه سر خیل افاضل شعرای ایام. همواره ابیات ظرافت آمیز و اشعار مزاح‌انگیز بر لوح بیان می‌نگاشت و در هیچ مجلسی از مجالس دقیقه‌ای از دقایق ندیمی و نکته‌پردازی نامرعی نمی‌گذاشت و بی‌شایبه تکلف در آن شیوه بی‌مثل زمان خود بود؛ چنانچه در آن باب این بیت نظم نمود:

در شعر و در ندیمی و در فضل و در ادب‌نی در عجم یکی چو منست و نه در عرب مولانا حسن شاه در اوایل ایام جوانی در ملازمت میرزا سلطان محمد بن میرزا بایسنغر به‌سر می‌برد و به صیقل لطف طبع و حسن تقریر زنگ ملال از مرآت ضمیر آن شهریار کشور می‌سترد. در آن اثنا روزی سخن به ذکر معایب ملوک رسید و مولانا حسن شاه هریک از سلاطین ماضیه را به عیبی منسوب گردانید. میرزا محمد در آخر مجلس از وی پرسید که من چه عیب دارم. جناب مولوی جواب داد که غیر کاهلی هیچ منقصتی در ذات شما نمی‌بینم. پادشاه گفت که کاهالت ما را از کجا دانستی.

گفت از آنجا که می‌توانید گفت که ده هزار دینار به مولانا حسن شاه دهید و نمی‌گویید. میرزا محمد از شنیدن این سخن در خنده افتاده پنجهزار دینار به مولانا حسن شاه عنایت کرد. مولانا گفت اینک از غایت کاهلی در میان راه ماندید. و مولانا حسن شاه بعد از شهادت میرزا محمد در دار السلطنه هرات متوطن گشت و همواره با سلاطین و حکام طریق اختلاط مسلوک داشته به فراغت اوقات می‌گذرانید و چون سلطنت ممالک خراسان به خاقان منصور انتقال یافت پرتو انوار عاطفت امیر نظام الدین علیشیر بر وجنات احوالش تافت و جناب مولوی پیوسته مقرب حضرت سلطانی را ملازمت می‌کرد و به تقریبات جهت تشحیذ خاطرش ابیات به سلک نظم درمی‌آورد، از جمله آنکه نوبتی داروغه هرات به موجب فرمان خاقان خجسته و سمه کبود را که ضعیفه‌ای بدکردار بود از شهر اخراج کرد، و خواجه مطهر عودی

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۱۷

به خدمت امیر علیشیر شتافته منزل او را که دیوانی شده بود طلب نمود و ملتمس مبدول افتاده همان زمان مولانا حسن شاه به مجلس درآمد و همان التماس کرد.

مقرب حضرت سلطانی جواب داد که آن خانه تعلق به خواجه مطهر گرفت و مولانا حسن شاه فی الحال این رباعی را بر زبان آورد:

در شهر اگر مطهر عودی هست بر خود در فسق کس نیارد بر بست

هر ... که از شهر برونش کردند این ... زن آمد و به جایش بنشست دیگر آنکه بعد از فوت امیر سلطان حسن «۱» درهنگی مقرب حضرت سلطانی جهت ترویج روح او به ترتیب آشی عظیم اشارت فرمود و فرمانبران آغاز سرانجام اسباب مصالح طعام کرده هر روز مولانا حسن شاه به در دولخانه آن جناب می آمد و خبر می گرفت که آش به کجا رسیده. قضا را در روزی که آش می کشیدند او را مهمی روی نمود و در وقتی به ملازمت امیر علیشیر آمد که طعام به اتمام پیوسته بود، لاجرم متأسف گشته این رباعی بر زبانش گذشت:

دیر آدمم وز غصه و غم خوردن دانم به یقین که جان نخواهم بردن

یک آش دگر برای من فکر کنید کز غصه این آش بخوام مردن وفات مولانا حسن شاه در شهور سنه خمس و تسعمایه روی نمود و مدت عمرش زیاده بر صد سال بود.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۰-۳۴۱)

میر حاج

به شرف سیادت و صفت زهد و عبادت اتصاف داشت و همواره در منقبت شاه ولایت- علیه السلام- قصاید غرا بر لوح بیان می نگاشت. تخلصش در دیوان قصاید «میر حاج» و در غزلیاتش «انسی» بود و قصه لیلی و مجنون را به نظم آورده به این بیت افتتاح نموده:

این عشق ترا جهان طفیلی مجنون تو صد هزار لیلی (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۱)

(۱). در خطی: حسین.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۱۸

مولانا کمال الدین حسین واعظ

در علم نجوم و انشا بی مثل زمان خود بود و در سایر علوم نیز با امثال و اقران دعوی برابری می نمود. به آواز خوش و صوت دلکش به امر وعظ و نصیحت می پرداخت و به عبارات لایقه و اشارات رایقه معانی آیات بینات کلام الهی و غوامض اسرار احادیث حضرت رسالت پناهی را مبین می ساخت. صباح روز جمعه در دار السیاده سلطانی که در سر چهار سوق بلده هرات واقع است به وعظ مشغولی می کرد و بعد از ادای نماز جمعه در مسجد جامع، امیر علیشیر در لوازم آن کار شرایط اهتمام به جای می آورد. روز شنبه در مدرسه سلطانی وعظ می گفت و روز چهارشنبه در سر مزار پیر مجرد، خواجه ابو الولید احمد و ایضا در اواخر اوقات حیات چند گاه در حظیره سلطان احمد میرزا روز پنجشنبه به آن امر پرداخت و چون متقاضی موعود در رسید، فی سنه عشر و تسعمایه مهر سکوت بر لب زده عالم آخرت را منزل ساخت.

مصنفات مولانا کمال الدین حسین بسیار است و آثار خامه بلاغت آثارش بی شمار؛ از آن جمله جواهر التفسیر و مواهب علیه و

روضه الشهداء و انوار سهیلی و مخزن الانشاء و اخلاق المحسنین و اختیارات، در میان مردم مشهور است و از اشعار فصاحت آثارش این مطلع در مجالس النفائس مسطور:

سبز خطا ز مشک تر غالیه بر سمن وزن سنبل تاب داده را بر گل نسترن وزن (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۱)

و در این تاریخ، یعنی شهر سنه تسع و عشرين و تسعمایه که این اجزا سمت ترتیب می‌یابد فرزند ارجمند مولانا کمال الدین حسین مولانا فخر الدین علی قائم مقام پدر بزرگوار خویش بود. صباح روز جمعه در مسجد جامع هرات که جامع اصناف فیوضات است به نصیحت و ارشاد فرق عباد می‌پردازند و الحق در آن امر به احسن وجهی و ابلغ صورتی رایت تفوق بر امثال و افاضل می‌افرازند و از سایر اقسام فضایل نیز بهره تمام دارند و همواره نقش تتبع سنن سنیه مصطفویه بر لوح خاطر عاطر می‌نگارند. از منظومات مولانا فخر الدین علی، محمود و ایاز که بر وزن لیلی و مجنون در سلک تحریر کشیده‌اند در میان

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۱۹

مردم مشهور است و بسیاری از معانی دقیقه در آن رساله مندرج و مذکور.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۱)

مولانا عبد الجمیل

در سلک دانشمندان متعین انتظام داشت و چندگاه در دار السیاده سلطانی به قلم دانش، نقش افاده بر صحیفه خاطر طلبه می‌نگاشت. وفاتش در سنه احدی عشر و تسعمایه اتفاق افتاد و جهت ضبط تاریخ مذکور کلک سخن گزار امیر سلطان ابراهیم امینی به تحریر این قطعه زبان گشاد:

افسوس از آن سپهر دانش کش بود چو ابر شیوه انفاق

زان عید جمیل گشت نامش کاراسته شد به حسن اخلاق

تاریخ وفات او خرد گفت: «علامه بی مثال آفاق» (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۱)

مولانا نظام الدین عبد الحق

از اکثر مفتیان شهر به مزید فقاهاست ممتاز بود و چندگاهی به منصب قضا سرافراز شده به فیصل قضایای شرعیه قیام نمود.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۱)

مولانا سیفی

در زمان خاقان منصور از بخارا که وطن مألوف و مسکن معهود او بود به هرات آمده آغاز تحصیل علوم نمود و در ظل تربیت و رعایت امیر نظام الدین علیشیر آرام یافته احیانا به ملازمت آستان سلطنت آشیان نیز اقدام می‌فرمود و بعد از چند سال به مقتضای حدیث «حب الوطن من الایمان» روی به ماوراء النهر آورد و به شرف استادی شاهزاده سعید بایسنغر میرزا مشرف گشت. دو سه سال در خدمت آن حضرت به سر برد و چون میرزا بایسنغر از جام انتقام امیر خسرو شاه شربت شهادت چشید، مولانا سیفی در بخارا ساکن گشت، تا آن زمان که دست قضا سجل حیاتش درنوشت و آن جناب را اشعار دلفریب و معانی خاص بسیار است از

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۲۰

آن جمله این دو بیت به خاطر بود ثبت افتاد:

ای ترا چون دل عشاق پریشان کاکل قامتت فتنه و سر فتنه دوران کاکل

همچو دودیست که بر گرد سر شمع بود حلقه حلقه به سر آن مه تابان کاکل و ایضا مولانا سیفی در باب ارباب صناعات دیوانی علی حده اختراع نموده و در آن منظومات امثال و معانی بدیعه درج فرموده؛ از جمله آن ابیات این مطلع بغایت مشهور است:

تا به نقد جان بت خباز من نان می دهد عاشق بیچاره نان می گوید و جان می دهد (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۱-۳۴۲)

مولانا ریاضی

از مشاهیر شعرای خراسان بود و به نظم فتوحات و حالات خاقان منصور اشتغال می نمود. چندگاه قضای ولایت زاوه و محولات که منشأ و مولد اوست تعلق به وی می داشت و به واسطه شکایت کلانتران ولایت از آن امر معاف شده همگی همت بر نظم اشعار گماشت. این مطلع از منظومات اوست که:

فلک شسته به آب خضر اگر دامان من بودی هنوزم دست دور از دامن جانان من بودی (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۲)

شیخ صوفی علی

در سلك اعظم مریدان شیخ زین الدین الخوافی انتظام داشت و از اوایل ایام صبی تا نهایت اوقات شیب همواره همت عالی نهمت بر ادای وظایف طاعات و عبادات می گماشت. جمعی کثیر از درویشان در خانقاه آن جناب ساکن می بودند و اوقات شریف را مستغرق ذکر الهی گردانیده از باطنش اقتباس انوار سعادت می نمودند و شیخ صوفی علی در اواخر زمان خاقان منصور، داعی حق را لبیک اجابت گفته در گذشت و در حظیره ای که خواجه جمال الدین عطاء الله در سر خیابان ساخته رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۲۱

است مدفون گشت.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۲)

خواجه منصور بتکچی

مدتی مدید در ملازمت آستان سلطنت آشیان خاقان منصور به سر می برد و حسب الحکم به پرسیدن مهم دادخواهان مشغولی می کرد. از نظم اشعار وقوفی تمام داشت و همواره غزلهای دلفریب بر لوح بیان می نگاشت. این مطلع از جمله ابیات اوست که:

پرده لاله تهی دیدم و آغشته به خون یادم آمد که مرا رفته دل از پرده برون (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۳)

مولانا نظام الدین استرآبادی

سرآمد قصیده گوینان زمان خود بود و گاهی به طلب علم نیز مشغولی می نمود، این مطلع از جمله منظومات اوست که:

به باغ دل در این بستان سرای عالم فانی نهال آرزو منشان که بار آرد پشیمانی (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۲)

مولانا محمد بدخشی

به حلاوت گفتار و بلاغت اشعار اتصاف داشت و همواره همت بر نظم معما و تألیف قواعد آن فن می گماشت. مدت سی سال در ملازمت امیر نظام الدین علیشیر اوقات گذرانید و چند رساله در علم معما مرقوم کلک فصاحت انما گردانید. از جمله معمیات آن جناب، این معما به اسم حبیب به خاطر بود مثبت گشت:

ترا تبخاله بر لبهای خندان حبابی شد به طرف آب حیوان (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۲)

مولانا نور الدین محمد زیارتگاهی

از جانب پدر نبیره مولانا جلال الدین محمد قاینی بود و از طرف مادر دخترزاده

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۲۲

مولانا شریف الدین عبد القهار، و او در ایام جوانی در مدرسه اخلاصیه تحصیل نموده به تکمیل علوم موفق گشت و در مدرسه شریفه سلطانیه به منصب تدریس رسید، اما به سبب عدم التفات امیر نظام الدین علیشیر، بعد از چند ماه از آن امر معزول گردید، بنابراین فی سنه خمس و تسعمایه از بلده فاخره هرات به قبه الاسلام بلخ رفت و منظور نظر سلطان بدیع الزمان میرزا گشته در مسجد جمعه آن بلده آغاز درس و افاده می فرمود و میرزا بدیع الزمان هفته‌ای دو نوبت به آن درس تشریف می برد و نسبت به جناب مولوی غایت تعظیم و تکریم به جای می آورد، و در آن اثنا مولانا نور الدین محمد به واسطه حب دخل در امور دیوانی و اشغال سلطانی، از بدیع الزمان میرزا التماس نمود که منصب رسالت دیوان صدارت بدو مفوض گردد و میرزا بدیع الزمان این ملتمس را به عزّ اجابت اقتران داده به سبب دخل در آن مهم، جناب مولوی را تنزلی تمام دست داد و کار به جایی رسید که از بلخ سفر کرده به قندهار رفت و تتمه اوقات حیات را در ملازمت اولاد امیر ذوالنون به پایان رسانید.

وفاتش در شهر سنه ثلاث عشر و تسعمایه در قندهار وقوع یافت و همانجا مدفون گردید.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۲)

مولانا معین الدین محمد اسفزاری

عمده مترسّیلان زمان خود بود و به نظم اشعار نیز مشغولی می نمود. از حسن خط تعلیق بهره تمام داشت و اکثر اوقات همت بر تعلیم قواعد آن فن می گماشت. از جمله مؤلفاتش تاریخ بلده هرات و ترسلی مشتمل بر منشآت مناشیر و مکتوبات در میان مردم مشهور است و از اشعارش این مطلع بر السنه و افواه مذکور:

نه سرمه است آنکه می بینی به چشم هر پری پیکر که از غوغای چشمش می کند خاک سیه بر سر (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۲)

مولانا محمد نقاش

ذوفنون زمان خود بود و پیوسته به قلم اندیشه امور غریبه و صور عجیبه بر صحایف

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۲۳

روزگار تحریر می نمود. در فن تصویر و تذهیب مهارت تمام داشت و چندگاه همت بر پختن چینی فغفوری گماشت. بعد از تجربه بسیار و ارتکاب مشقات بی شمار، جسم ظروف و اوانی که می ساخت با چینی بغایت شبیه گشت، اما رنگ و صفاتش چنانکه می باید نبود. و از جمله مخترعات مولانا حاجی محمد، صندوق ساعتی است که در کتابخانه امیر نظام الدین علیشیر ترتیب نموده در آن صندوق صورتی تعبیه کرده بود که چوبی در دست داشت و چون یک ساعت از روز می گذشت آن پیکر چوب را یک نوبت بر نقاره که در پیش او بود می زد و پس از گذشتن ساعت دوم دو نوبت آن حرکت می کرد و علی هذا القیاس. و خدمت مولوی مدتی کتابدار امیر علیشیر بود و آخر الامر از آن جناب رنجیده در شهر سنه اربع و تسعمایه که میرزا بدیع الزمان به محاصره بلده هرات اشتغال داشت بگریخت و به شاهزاده پیوست و به همان منصب منصوب گشته، در اوایل زمان استیلای ابو الفتح محمد خان شیبانی درگذشت.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۲-۳۴۳)

میرک نقاشی

در علم تصویر و تذهیب نظیر نداشت و در فن کتابه‌نویسی رایت بی‌مثلی برافراشت. اکثر کتابه‌های عمارات هرات به خط اوست. وفاتش در زمان تسلط محمد خان شیبانی بر ولایت خراسان به وقوع پیوست.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۳)

مولانا بنایی

جناب زبده الفضلایی که بانی مبانی فصاحت بود و در فضای سخن‌آرایی به چوگان نظم و نثر گوی تفوق از شعرای زمان می‌ربود و در زمان استیلای شیبانی خان بر خطه سمرقند در ملازمتش به سر می‌برد و چون پادشاه افاضل نواز را آن فتح میسر شد قدم از سر ساخته به درگاه سپهر اشتباه آمد، اما امیر قاسم قوچین رعایت طریق حزن نموده، آن جناب را به شهر سبز فرستاد و بعد از چندگاه پادشاه فضایل پناه او را بار دیگر به سمرقند طلبید و منظور نظر عنایت ساخته ابواب انعام و احسان بر روی

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۲۴

روزگارش مفتوح گردانید و مولانا بنایی در آن ایام به نام خجسته فرجام پادشاه عالی مقام عملی بسته این رباعی را در آن درج کرد:

نی غله مرا کز آن توانم نوشیدنی مهمل غله تا توانم پوشید

آن را که نه خوردنست و نه پوشیدن در علم و هنر کجا تواند کوشید و پادشاه فضیلت دستگاه در برابر رباعی مذکوره، جواهر این کلام بلاغت نظام را در سلک بیان کشید:

ایشلار باری گونگول را که دیگ بولغوسیدور انعام و وظیفه باری بویولغو سیدور

اول غله و مهمل که دیت آمد نیک‌بیلدیم مهمل غه بوی و غله دین او ی تولغوسیدور و مولانا بنایی قافیه مصراع اول این رباعی را ردیف گردانید و دو بیت در سلک بیان کشید که یک بیت آن این است و به نظر پادشاه نکته‌دان رسانید:

میرزام که شاه بحر و بر بولغوسیدور بیر مهمل او چون مונجه عنایت بولغوسیدور در آن اثنا، خواجه ابو البر که «فراقی» تخلص می‌نمود به صحبت جنت رتبت پادشاهی رسیده و رباعیات مذکوره را شنیده در تتبع نظم گوهر بار پادشاه در نثار رباعی گفت که یک فردش به خاطر است:

بوجور که قیلدی دور سورولغوسیدور سلطان کریم بو عذر نی قولغوسیدور (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۰۷)

ولد استاد محمد سبز معمار بود و در نظم اشعار مهارت کامل ظاهر می‌نمود. از علم تصوف و موسیقی و قوفی تمام داشت و در اواسط زمان خاقان منصور از امیر نظام الدین علیشیر رنجیده به عراق رفت و مدتی به ملازمت سلطان یعقوب میرزا پرداخت. آخر الامر به مقتضای حدیث حب الوطن به خراسان بازآمده چندگاه دیگر در بلده هرات موطن بود و کره بعد اخیری از آن امیر صافی ضمیر، غبار نقار بر خاطرش نشسته به سمرقند شتافت و در آن ولایت پرتو انوار التفات سلطان علی میرزا بر وجنات احوالش تافت و چون آن مملکت به حیز تسخیر محمد خان

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۲۵

شیبانی در آمد ملازم گشته در سلک خواص بارگاه سلطنت ملازمت می‌کرد و بعد از قتل آن پادشاه عالی‌جاه به اولادش پیوسته، در سالی که مرتب امور جهان‌بنایی امیر نجم ثانی به فرمان واجب‌الاذعان حضرت پادشاه دین‌پناه لشکر به ماوراء النهر کشید و قرشی را گرفته در آن بلده قتل عام به وقوع انجامید، بنای حیات مولانا بنایی به زخم تیغ غازیان عظام صفت انهدام یافت و دیوان اشعارش در

بلاد ماوراء النهر و خراسان مشهور است و اشعار آبدارش بر السنه و افواه طبقات انام مذکور، و مولانا بنایی در اواخر اوقات حیات دیوان خواجه حافظ شیرازی را تتبع و در آن غزلیات بلاغت آیات «حالی» تخلص فرمود.
(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۳)

شیخ الاسلام امجد مولانا سیف الدین احمد

علامه عرصه عالم و ملاذ بنی آدم بود. به غایت امانت و دینداری موصوف و به نهایت دیانت و پرهیزکاری معروف. در علم تفسیر و حدیث و فقه بی شبه و بدل و در سایر فنون عقلی و نقلی از اکثر علمای زمان افضل، و آن جناب بعد از فوت والد ماجد خود مولانا قطب الدین یحیی بن مولانا محمد بن مولانا سعد المله والدین مسعود التفتازانی، در امر شیخ الاسلامی دخل کرد و قرب سی سال در خطه خراسان لوازم تقویت شریعت مطهر به جای آورد و در ماه رمضان سنه ست عشر و تسعمایه به واسطه سعایت اصحاب غرض، فرمان همایون نواب کامیاب شاهی به مؤاخذة و مصادره آن جناب صدور یافت و هم در آن ایام بنابر تقدیر پادشاه قدیر کشته گشته به عالم آخرت شتافت.
مدرسه‌ای که نزدیک به مسجد جامع بلده هرات به نواحی درب خلیفتان واقع است از آثار جناب شیخ الاسلام است و بعضی از رسایل و حواشی آن جناب که در اصناف علوم تألیف یافته در میان طلبه مشهور است و سخنان آن رسایل بر الواح خواطر مسطور.
(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۳)
رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۲۶

امیر مرتاض

در علم حکمت و ریاضی بی شبه و نظیر بود و در سایر علوم بر بسیاری از دانشمندان زمان دعوی تفوق می نمود و به صیام دهر روزگار می گذرانید و همواره وظایف و طاعات عبادات مؤدی می گردانید و در زمان خاقان منصور، در مدرسه اخلاصیه به لوازم منصب تدریس اشتغال داشت و در ایام دولت محمد خان شیبانی در مدرسه سلطانی نیز رایت افادت برافراشت و کثرت ثانی که ماهیچه علم زرنگار نواب کامیاب شاهی پرتو وصول بر ولایات خراسان انداخت، امیر مرتاض به سبب تعصب در مذهب تسنن از هرات به طرف قندهار شتافت و هم در آن ولایت وفات یافت.
(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۳)

خواجه عماد الدین عبد العزیز المشهور به مولانا زاده ابهری

عالمی متبحر بود و در علم حدیث و فقه حنفی و شافعی اظهار مهارت می نمود و در زمان خاقان منصور به نام امیر نظام الدین علیشیر مشکوه را شرح نوشت، اما پیش از آنکه آن کتاب شهرت یابد، دست زمانه ورق آن دولت را درنوشت و سالها در مدرسه خاقان سعید شاهرخ میرزا و مدرسه سلطانی و خانقاه اخلاصیه به درس و افاده اشتغال داشت و در همان سال که امیر مرتاض از هرات به جانب قندهار رفت، مولانا زاده نیز راه بلاد هند پیش گرفت و دیگر از وی خبر نیامد و در ولایات سند فوت شد.
(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۳)

مولانا فصیح الدین صاحب دارا

به حدت طبع و جودت ذهن و مکارم اخلاق و محاسن آداب سرآمد فضلاهی استرآباد بود و در فن شطرنج، خواه کبیر خواه صغیر،

چه حاضرانه و چه غایبانه مهارت تمام ظاهر می نمود و در نظم قصاید و معنیات نهایت بلاغت به جای می آورد و اکثر اوقات شریف را به خدمت امیر نظام الدین علیشیر صرف می کرد و بعد از فوت آن جناب به ملازمت آستان معدلت آشیان، خاقان منصور پرداخت و

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۲۷

داروغه کتابخانه همایون شده در سلک انجکیان رایت تقرب برافراخت. از جمله نوادر اشعار مولانا صاحب قصیده‌ای است که در مرثیه مقرب الحضرت السلطانیه در سلک نظم کشیده و حروف مصاریع اول تمامی ابیات آن مرثیه به حساب جمل از سال ولادت امیر علیشیر خبر می دهد و حروف مصاریع آخر از سال وفات آن جناب، چنانچه در معانی آن اصلا خللی واقع نیست. فوت مولانا صاحب در سنه سبع عشر و تسعمایه در ولایت استرآباد دست داد و از معنیاتش این رباعی به اسم رجب بر خاطر بود ثبت افتاد:

آن ترک پری پیکر خورشید لقاباشد پی تاراج دلم عشوه نما

بنگر دل ویران مرا کان عیارزدانه نهفت بازش آورد آنجا (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۳)

مولانا محمد طالب

طالب علمی خوش طبع بود و در فن معما از امثال و اقران ممتاز و مستثنا می نمود.

سالها در ملازمت سلطان بدیع الزمان میرزا به منصب صدارت اشتغال داشت و چون از سعادت خدمت آن حضرت محروم ماند به درگاه عالم پناه، حضرت پادشاه، ظهیر الدین محمد بابر میرزا رفته رایت تقرب برافراشت و در شهر سنه ثمان و عشر تسعمایه که میان عبید الله خان و آن پادشاه عالی شأن در ماوراء النهر محاربه به وقوع انجامید، مولانا محمد در آن معرکه شربت شهادت چشید. از نتایج طبع آن جناب رساله‌ای است در فن معما در غایت دقت و لطافت و از منظومات مولانا محمد، این معما به اسم یحیی در آن رساله مندرج است که:

چو روی خوب تو دیدم برفت از دل من محبت همه اشیا به غیر وجه حسن (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۳-۳۴۴)

مولانا امیر کمال الدین حسین ابیوردی

در سلک فضلا و سادات خراسان منتظم بود و در عنفوان اوان جوانی از باورد به هرات آمد و به تحصیل علوم مشغولی نمود. در آن اثنا به مجلس شریف کیچیک میرزا افتاد و شاهزاده او را مصاحب خود ساخته ابواب احسان بر روی روزگارش

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۲۸

بگشاد، اما در وقتی که کیچیک میرزا عزیمت حج فرمود، امیر حسین با وی مرافقت ننمود و بعد از رفتن شاهزاده از توقف پشیمان شده از عقبش شتافت، لیکن به حسب تقدیر ملک قدیر، در آن سفر، بلکه دیگر به خدمتش نتوانست رسید و چون حج اسلام گزارده مراجعت کرد در تبریز به سعادت ملازمت سلطان یعقوب میرزا اختصاص یافت و چند سال در آن مملکت اوقات گذرانیده به وطن مألوف باز آمد و به خدمت امیر علیشیر پیوسته ملحوظ عین التفات شد. از غرایب واقعات که امیر حسین را اتفاق افتاد، یکی آنکه در آن اوان که ملازمت امیر علیشیر می نمود آن جناب او را به رسالت سلطان یعقوب میرزا نامزد فرمود و مقرر کرد که کلیات مولانا عبد الرحمان جامی با دیگر کتب تفسیر از کتابخانه خاصه ستانده جهت قاضی عیسی و نواب آن درگاه برد، و در وقتی که جناب سیادت مآبی آن کتب را از مولانا عبد الکریم می ستاند، خدمت مولوی سهو کرده فتوحات مکی را که در حجم و جلد به کلیات مولانا عبد الرحمان جامی مشابعت داشت به وی داد و امیر حسین آن کتاب را احتیاط ننموده با دیگر تحف و تبرکات مضبوط ساخت و چون به ملازمت سلطان یعقوب میرزا رسید و پیشکش گذرانیده پادشاه عالی جاه از کمال مکارم اخلاق او را

پرسیده بر زبان مبارک گذرانید که در این سفر به واسطه بعد مسافت ملول شده باشی. امیر حسین جواب داد که بنده را در راه مصاحبی بود که ملالت در پیرامون خاطر نمی گذاشت. سلطان یعقوب میرزا از حقیقت این سخن استفسار نمود. جناب سیادت مآبی فرمود که کلیات حضرت مولوی که مقرب حضرت سلطانی جهت ملازمان قاضی فرستاده‌اند همراه داشتم و هرگاه اندک ملالتی دست می‌داد نظر بر آن کتاب افادت مآب می‌انداختم. پادشاه فرمود که کلیات را بیاورید تا مشاهده نمایم و امیر حسین کس فرستاد تا آن مجلد را به مجلس آوردند و چون باز کردند معلوم شد که فتوحات مکی است نه کلیات مولانا جامی، لا-جرم جناب سیادت مآبی از چند حیثیت منفعل گشت و از این جهت دیگر منظور نظر التفات امیر علیشیر نشده و در اواخر اوقات حیات خاقان منصور، به بلخ شتافته سلطان بدیع الزمان او را به شیخی آستانه علیه شاهیه نصب کرد و در سنه ثمان و تسعمایه آن منصب را به امر صدارت مبدل ساخت و در سنه عشر و تسعمایه که بدیع الزمان میرزا در هرات بود، امیر حسین از صدارت استعفا نموده به ابیورد رفت و یک دو

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۲۹

سال به فراغت گذرانیده در سنه اربع عشر و تسعمایه محمد خان شیبانی او را به رسم رسالت متوجه درگاه عالم‌پناه نواب کامیاب شاهی گردانید و امیر حسین به سعادت ملازمت آستان ملایک آشیان مشرف گشته مشمول انعام و احسان مراجعت نمود و در وطن مألوف و مسکن معهود، یعنی ولایت ابیورد رحل اقامت انداخت و در سنه عشرین و تسعمایه عالم آخرت را منزل ساخت و از جمله معمیات آن جناب این معما به اسم شاه زمان بر خاطر بود ثبت افتاد:

شاهبازی که طرح عدل افکند نام خود در نگین دولت کند (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۴)

خواجه ناصر الدین ابو نصر مهله

به اصناف سیر سته و شیم مرضیه و لطف طبع و صفای ذهن و اخلاق حمیده و اطوار پسندیده موصوف بود و در تحصیل فضایل و کمالات و تکمیل اسباب بزرگی و سعادات از سایر اکابر خراسان ممتاز و مستثنا می‌نمود و آن جناب در سلک اولاد عظام خواجه مؤید مهنه، که قلم شکسته رقم در ذیل وقایع ایام دولت سلطان سعید به ذکر مناقب او رطب اللسان گشت، انتظام داشت و نسبت به سایر مشایخ خاندان عالی‌شان سلطان ابو سعید ابی الخیر- قدس سره- به واسطه وفور علم و فضیلت رایت تفوق می‌افراشت و چون آن جناب را حلول اجل مقدر نزدیک رسید، داروغه مهنه که از اشرار قزلباشیه بود به طمع جهات و مملکات، خواجه را مؤاخذ و معذب گردانید و در آن اثنا اعراض نفسانی بر آن حاوی کمالات انسانی غلبه کرده متوجه عالم باقی گردید. از اشعار بلاغت آثارش این مطلع بر خاطر بود نوشته شد:

نماند صبر و طاقت آتش غم چون شود تیزم از آن چون شعله بنشینم دمی صد بار برخیزم (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۴)

مولانا سلطانعلی مشهدی

به وجاهت صورت و محاسن سیرت موصوف بود و در خط نسخ تعلیق آن مقدار مهارت حاصل نمود که خطوط استادان متقدمین و متأخرین را منسوخ ساخت و در

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۳۰

زمان خاقان منصور همواره به اشارت آن حضرت و التماس امیر نظام الدین علیشیر به کتابت نسخ شریفه می‌پرداخت و گاهی به نظم اشعار نیز زبان می‌گشاد و از آن جمله این مطلع ثبت افتاد:

گل در بهار زان رخ گلگون نمونه‌ایست چون اشک من که از دل پر خون نمونه‌ایست و آن جناب فی سنه تسع عشر و تسعمایه در

مشهد مقدسه در گذشت و هم در آن بقعه متبرکه مدفون گشت.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۴-۳۴۵)

امیر صدر الدین یونس الحسینی

ولد امیر رضی الدین عبد الاول بن امیر معین الدین مرتضی بن امیر صدر الدین یونس بود که شمه‌ای از علو شأن او را خامه مکسور اللسان در اثنای ذکر اکابر زمان خاقان سعید ثبت نمود، «۱» و امیر صدر الدین یونس با وجود شرف نسب، به وفور فضل و کمال نیز اتصاف داشت و سالها در مدرسه شریفه سبز برامان و مدرسه بدیعیه و مدرسه غیاثیه به قلم دانش، نقش افادت بر صحایف خواطر طلبه می‌نگاشت و در زمان استیلای محمد خان شیبانی بر دیار خراسان، منصب احتساب متعلق به آن سیادت مآب گشت و یک دو سال در غایت امانت و دیانت به لوازم آن امر پرداخته بالاخره به طیب نفس از سر آن منصب در گذشت و بعد از آن به موجب استدعای قنبر میرزا که حاکم بلخ بود به آنجا توجه نمود و قنبر میرزا منصب شیخ الاسلامی بلخ را به وی رجوع فرمود و امیر صدر الدین یونس از آن زمان تا وقتی که حکومت قبه الاسلام بلخ به حضرت ولایت منقبت دیو سلطان انتقال کرد در کمال اعتبار و اختیار در آن دیار روزگار می‌گذرانید؛ آنگاه بعضی از اهل شرارت نزد آن حضرت زبان به غیبتش گشادند و خرمن هستی آن سید عزیز را با یک پسرش ابو الوفاء نام به باد فنا بردادند و اکنون دو پسر دیگر آن حضرت، امیر ابو الصفاء و سید ابو البقاء در بلده فاخره هرات تشریف دارند و در کمال صلاح و تقوا همت بر تحصیل علوم و

(۱). رجوع کنید به صفحه ۱۲۲ همین کتاب.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۳۱

اكتساب فنون معقول و مفهوم می‌گمارند.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۵)

امیر صدر الدین ابراهیم مهدی

عمده علمای زمان و قدوه سادات فضیلت‌نشان بود و در زمان خاقان منصور، سالهای موفور در مدرسه شریفه سلطانی و مدرسه بدیعیه و خانقاه اخلاصیه به امر درس و افاده قیام می‌نمود و در شهور سنه تسع عشر و تسعمایه رایت عزیمت به صوب عالم آخرت برافراشت و دو پسر خجسته سیر یادگار گذاشت، امیر محمد امین و امیر محمد حسین و این دو جوان فضیلت‌نشان به صفت صلاح و تقوا اتصاف دارند و همواره همت بر افاده و استفاده می‌گمارند، و امیر محمد امین در مدرسه اخلاصیه به لوازم منصب تدریس اشتغال می‌فرماید و امیر محمد حسین در مدرسه جمالیه به افاده قیام می‌نماید و برادر امیر ابراهیم، امیر عبد الجلیل نیز در سلک علما منتظم بود و در زمان خاقان منصور و محمد خان شیبانی چند سال به امر احتساب اشتغال می‌نمود.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۵)

مولانا فصیح الدین محمد النظامی

جمال حالش به علو نسب و تبحر در علوم معقول و منقول آراسته بود و در فن ریاضی و حکمیات سرآمد افاضل دوران می‌نمود. طبع سلیمش مدرک مخفیات مؤلفات علمای متقدمین و ذهن مستقیمش مظهر مخزونات مصنفات فضلالی متأخرین، و مقرب حضرت سلطانی اکثر متداولات را در شاگردی مولانا فصیح الدین مطالعه نموده و از آن جناب به آخواند تعبیر نموده شرایط تعظیم

و تکریمش به جای می آورد. تدریس مدرسه بدیعیه گاهی معا و احیانا فردای تعلق به آخواند می داشت و آن جناب در شهر سینه تسع عشر و تسعمایه به واسطه بعضی از اسباب که تحریر آن لایق به سیاق این کتاب نیست سلوک طریق مسافرت اختیار کرده از هرات رایت عزیمت به جانب بلخ برافراشت و چند سال در آن ولایت در مصاحبت امیر صدر الدین یونس که دامادش بود به سر برد و در اواخر سینه تسع عشر

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۳۲

و تسعمایه روی به عالم آخرت آورد. از نتایج طبع بلاغت آیین مولانا فصیح الدین حاشیه هدایه حکمت و حاشیه تذکره و شرح اربعین امام نووی و شرح عوامل و حواشی مختصر و مطوّل و غیرها سابقا، در میان فضلا مشهور بود و طلبه را از مطالعه آن رسایل فایده تمام روی می نمود.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۵)

امیر برهان الدین عطاء الله

در عنفوان اوان جوانی از بلده نیشابور که منشأ مولدش بود، به دار السلطنه هرات آمده تحصیل علوم نمود و به اندک زمانی تکمیل اکثر فنون کرده قصب السبق از امثال و اقران درربود. در علم عروض و صنایع و بدایع شعری مهارت کامل حاصل داشت و از منظومات فصاحت آیاتش این قطعه در صنایع و بدایع در صنعت تسمیط مذکور در میان فضلا مشهور است:

بحمد الله که شد حاصل جهان را رونق کامل ز فر رأفت شامل ز عدل خسرو عادل

شه غازی که در هیجا چو شد پیدا هژبر آساشوند از بیم او اعدا چو روبه خائف و بیدل

سپهر سلطنت سلطان حسین آن صفدر میدان که نام رستم دستان ز دستانش شده باطل و امیر عطاء الله را در اواخر اوقات حیات، دیده ظاهری از رؤیت اشیا عاطل گشت و از بلده فاخره هرات به مشهد مقدسه رضویه - علی راقدها تحف الاسلام و التحیه - رفته در اواسط شوال سینه تسع عشر و تسعمایه در گذشت.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۵)

شیخ جلال الدین ابو سعید پورانی

نیریه مولانا جلال الدین ابو یزید بود و به تصفیّه خاطر عاطر و ترکیه نفس نفیس از سایر مشایخ زمان ممتاز و مستثنا می نمود. جود و سخاوت آن جناب نهایت نداشت و همواره در غایت خوشخویی همت بر ضیافت صادر و وارد می گماشت. خاقان

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۳۳

منصور نسبت به آن جناب در طریق ارادت و اعتقاد سلوک می کرد و هر سال یک دو نوبت به پوران رفته درباره وی شرایط انعام و احسان به جای می آورد، اما محمد خان شیبانی خدمت شیخ را مصادره و مؤاخذه نموده، چنانچه دیگر در دار السلطنه هرات نتوانست بود و به ولایت قندهار شتافته آنجا ساکن گشت و در شهر سینه احدی و عشرین و تسعمایه شبی از بام افتاده در گذشت.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۵ - ۳۴۶)

سید نظام الدین سلطانعلی الموسوی

به اظهار زهد و تقوا و ارشاد فرق برایا بغایت مشغوف بود و پیوسته جهت سوانح مهمات مردم استخاره کرده واقعات تقریر می نمود؛ بنابراین به خواب بین مشهور گشت و در زمان خاقان منصور، به واسطه وفور التفات آن حضرت، پایه قدر و منزلتش از امثال و اقران

در گذشت و پسرش سید افضل به صفت فضل و وقوف در نظم اشعار ترکی و فارسی اتصاف داشت و در ملازمت خاقان منصور، اوقات گذرانیده چند گاه همت بر پرشش یرغو می گماشت. وفات سید سلطانعلی در شهر سنه احدی و عشرين و تسعمایه دست داد و انتقال سید افضل بعد از پدر به چند ماه اتفاق افتاد و امیر صدر الدین سلطان ابراهیم امینی در تاریخ فوت سید سلطانعلی فرماید:

سید عالی نسب سلطانعلی آنکه می گفتش خرد ز اهل یقین

میر را چون خواب بینی پیشه بود سال فوت اوست: «میر خواب بین» (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۶)

خواجه آصفی

ولد خواجه نعمت الله قهستانی بود که چند گاه به وزارت سلطان سعید قیام می نمود و آن جناب به صفای ذهن سلیم و ذکای طبع مستقیم از سایر شعرای روزگار و فضلائی رفیع مقدار امتیاز تمام داشت و گاهی در سایه تربیت امیر نظام الدین علیشیر به سر برده، احیانا همت بر ملازمت بدیع الزمان میرزا می گماشت. دیوان غزلیات آن جناب مشهور است و این مطلع در آن دیوان مسطور:

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۳۴ بسی خود را در آب دیده چون ماهی وطن دیدم که تا قلاب زلفش را به کام خویشتن دیدم

وفات خواجه آصفی در شانزدهم شعبان سنه احدی و عشرين و تسعمایه اتفاق افتاد. جهت ضبط ماه و سال مذکور، بلب طبع امیر سلطان ابراهیم امینی این ترنم آغاز نهاد:

چون آصفی آن چشم خرد را مردم در ابر اجل گشت نمان چون انجم

پرسید دل از من که چه آمد تاریخ گفتم: «ز برات آمده روز دوم» (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۶)

شیخ فصیح الدین محمد بن زین الدین خوافی

ارشد اولاد شیخ زین الدین خوافی بود و مدتی مدید در سر مزار جدّ خویش بر سجاده تقوا نشسته به ضیافت صادر و وارد قیام می نمود. در سنه ثلاث و عشرين و تسعمایه که سن شریفش قریب به نود بود، در گذشت و بعد از اقامت مراسم تجهیز و تکفین هم در آن مزار مدفون گشت.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۶)

امیر نظام الدین عبد القادر

در سلک اجله سادات و علما و اعظم افاضل و نقبا انتظام داشت و در زمان خاقان منصور سالها در مدرسه شریفه سلطانیه نقش افاده بر حاشیه ضمیر طلبه می نگاشت. منصب جلیل القدر نقابت و امر قضای مملکت خراسان مدتی مدید متعلق به آن جناب بود و در تکفل این مهام به طریق امانت و دیانت سلوک می نمود.

وفاتش در شهر سنه خمس و عشرين و تسعمایه اتفاق افتاد. قلم خجسته رقم در بیان تاریخ آن واقعه به این رباعی زبان برگشاد:

عالی نسبی که بود در دین فاخر در علم یگانه در فضیلت نادر

شد سوی ریاض خلد و آمد تاریخ: «افسوس جناب میر عبد القادر» (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۶)

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۳۵

مولانا هاتفی

خواهرزاده «۱» حضرت اشرف الانامی مولانا عبد الرحمان الجامی بود و در نظم مثنوی از سایر شعرای زمان گوی تفوق می ربود.

اکثر کتب خمسہ شیخ نظامی را مانند لیلی و مجنون و خسرو شیرین و هفت پیکر تتبع کرد و در برابر اسکندرنامه، ظفرنامه تیموری به نظم آورد و افتتاح نظم فتوحات شاهی نیز نمود، اما توفیق اتمام نیافت و در محرم سنہ سبع و عشرين و تسعمایہ به عالم آخرت شتافت. مولانا حبیب اللہ معرف «۲» کہ بہ فصاحت بیان و طلاقت لسان متصف است، در تاریخ وفات آن جناب گوید:

از باغ دهر هاتفی خوش کلام رفت سوی ریاض خلد بہ صد عیش و صد طرب
جان داد رو بہ روضہ پاک رسول و گفت روحی فداک ای صنم ابطحی لقب
رفت از جہان کسی کہ بود لطف شعر او آشوب ترک و شور عجم فتنہ عرب
تاریخ فوت او طلیدم ز عقل گفت از: «شاعر شہان» و «شہ شاعران» طلب (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۶)

امیر نور الدین محمد و امیر رضی الدین عبد الاول

پدر بزرگوارش، امیر نور الدین محمد امین بن امیر رضی الدین عبد الاول بن امیر معین الدین مرتضی بن امیر صدر الدین یونس الحسینی بود و والدہ ماجدہ اش در سلک بنات مکرمات مولانا کمال الدین عبد الرزاق مورخ انتظام داشت و امیر رضی الدین، جوانی بود در کمال فضل و انسانیت و غایت تقوا و صلاحیت. طبع لطیفش مدرک اسرار علوم و ذہن شریفش حاوی فنون محسوس و مفہوم. در

(۱). در یکی از نسخی کہ مبنای چاپی بودہ: «از اقربای قریبہ».

(۲). در خطی: «معروف».

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۳۶

عنفوان اوان شباب از تحصیل فضایل فارغ گشت و در مدرسہ غیاثیہ و مدرسہ بدیعیہ مدرّس شدہ پایہ قدر و منزلتش از امثال و اقران در گذشت و چون چہل و سہ مرحلہ از مراحل زندگانی طی نمود، در شب سہ شنبہ یازدہم ذی حجہ سنہ سبع و عشرين و تسعمایہ از عالم فنا بہ دار بقا رحلت فرمود. پدر عالی گہرش امیر نور الدین محمد امین کہ سن شریفش از ہفتاد متجاوز بود از مشاہدہ این واقعہ جانسوز و حادثہ محنت اندوز، افغان گریہ و زاری و نالہ و اشکباری بہ اوج فلک زنگاری رسانید و بہ عقوب مثال در فراق آن عزیز مصر فضل و کمال در گوشہ بیت الاحزان حرمان و ملال نشستہ زبان حال و قال بہ مضمون مقال: وا اسفا علی یوسف، گویا گردانید و بعد از چند ماہ کہ آن سیادت پناہ در مفارقت فرزند ارجمند در غایت غم و اندوہ اوقات شریف مصروف داشت مریض گشتہ، در اوایل ربیع الاخری سنہ تسع و عشرين و تسعمایہ رایت عزیمت بہ جوار مغفرت حضرت عزت برافراشت.

این قطعہ کہ نوشتہ می شود بہ حساب جمل مشعر است بہ تاریخ وفات امیر رضی الدین عبد الاول:

سید فاضل رضی الدین کہ بود زبده اولاد امجاد بتول

رفت از دار فنا سوی بہشت شد مقیم کوی ارباب وصول

بہر سال انتقالش عقل گفت: «انتقال زبده آل رسول» و این رباعی مخبر است از ماہ و سال ارتحال امیر نور الدین محمد امین:

از حکم قضای حضرت سبحانی چون میر محمد امین شد فانی

از سال و مہ واقعہ پرسید کسی گفتم کہ «اوایل ربیع الثانی» (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۶-۳۴۷)

قاضی حسن اختیار الدین

ولد قاضی غیاث الدین تربتی بود و بہ وفور فضایل و کمالات از سایر قضات ممتاز و مستثنا می نمود و در اوقات جوانی از ولایت

زاوه و محولات به دار السلطنه هرات آمده به تحصیل علوم دین پرداخت و در اندک زمانی ترقی بسیار کرده نوشتن فتوا و تحریر صکوک و سجلات را پیشنهاد همت ساخت. در فن انشا و شعر و معما نیز صاحب وقوف گشت و در اواخر زمان خاقان منصور، به منصب قضا سرافراز شده

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۳۷

پایه قدر و منزلتش از امثال و اقران در گذشت. به واسطه کمال فراست و کیاست و رعایت لوازم امانت و دیانت از تمامی قضات دار السلطنه هرات اختیار و اعتبار بیشتر یافت و پرتو التفات و عنایت حضرت خاقانی کما یجب و ینبغی بر وجنات احوالش تافت و قاضی اختیار الدین در وقت استیلای ابو الفتح محمد خان شیانی نیز به آن امر منصوب بوده و بعد از کشته شدن آن پادشاه عالی‌جاه به وطن اصلی شتافته به زراعت اشتغال نمود و در اوایل سنه‌های ۷۰۰ و ۷۰۱ تسعمایه به مرض سوء القینه در گذشت و در قصبه تربت، به مقبره آبا و اجداد خود مدفون گشت. از نتایج اقلام فصاحت ارقام قاضی اختیار الدین اقتباسات و مختار الاختیار در میان فضلاء روزگار مشهور است و در تاریخ منبری که از سنگ مرمر، امیر علیشیر در مسجد جامع هرات ساخته این قطعه بر لوح اعتبار مسطور: از همت و بزرگی شد منبری مکمل کز غایت ترفع بر عرش سرکشیده هرگز کسی ندیده منبر ز سنگ مرمر تاریخ شد همان گوهر گز کسی ندیده (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۷)

شیخ نور الدین محمد

در سلک احفاد قطب سپهر هدایت شیخ زین الدین خواری منتظم بود و مشار الیه به مزید تقوا و فضل و کمال از علمای ستوده خصال ممتاز و مستثنا می‌نمود. از غایت حدّت طبع و جودت ذهن در اوایل ایام شباب از تحصیل علوم فراغت یافت و آغاز درس و افاده کرده پرتو انوار ضمیر دانش‌پذیرش بر صفحات احوال طلبه علوم تافت و گوش و هوش تلامذه از نتایج بحر خاطر فضایل مآثرش به لآلی نکات دقیقه و جواهر دقایق انیقه گرانبار گشت و پایه قدر و منزلتش در سلوک طریق زهد و تقوا و تبحر در فنون درس و فتوا از امثال و اقران در گذشت و آن جناب مدتی مدید در زمان خجسته نشان خاقان منصور، و شیانی خان در بقاع نقاع بلده فاخره هرات به منصب تدریس منصوب بود و در اوان دولت شاهی بنابر تعصب مذهب تسنن زبان حقایق بیان از قیل و قال بسته ابواب سفر بر روی روزگار هدایت آثار گشود و در اوایل سنه ست و ۷۰۰ و تسعمایه از وطن مألوف و مسکن معهود، یعنی دار السلطنه هرات سلوک طریق مسافرت اختیار نموده و به صوب ولایت گرم‌سیر و

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۳۸

قندهار شتافت و شرف ملازمت حضرت خلافت‌پناه، ظهیر السلطنه و الخلافه، محمد بابر پادشاه دریافت و چندگاه در ظل عاطفت آن پادشاه عالی‌جاه به موجب دلخواه اوقات می‌گذرانید و فی جمادی الاخری سنه ثمان و ۷۰۰ و تسعمایه در بلده کابل به عالم آخرت خرامید و حالا برادر ارشدش شیخ زین الدین که از اقسام فنون بهره‌مند است و از حیثیت لطف طبع و حسن خلق و لطافت گفتار و محاسن کردار بی‌شبه و مانند، در آن آستان معدلت آشیان به‌سر می‌برد و منظور نظر الطاف پادشاهانه بوده در سرانجام مهام فرق انام سعی و اهتمام مبذول می‌دارد و در انجاح ملتزمات خواص و عوام، لوازم اجتهاد ظاهر ساخته تخم محبت در فضای خواطر می‌گمارد. عطیه کف باذلش چون پرتو آفتاب شامل شیخ و شاب و گنجینه دل بحر آثارش مخزن دقایق مؤلفات اولوالالباب. چو هست از وی خدا و خلق خشنود ظلال دولت او باد ممدود (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۷)

شیخ ابو الوجد فارغی

حال جمال حال این دو برادر صاحب کمال است و به وفور فضل و عرفان سرآمد ارباب وجد و حال و آن جناب ولد شیخ وجیه

الدین است که مضمون عنایت آیین وجیها فی الدنیا و الاخره، بر ذات خجسته صفاتش صادق می‌آید و مدت‌ها در دار السلطنه هرات در سجاده زهد و تقوا متمکن بود و هرگز قدم از جاده سنن سنیّه نبویه- علیه افضل الصلوٰه و اکمل التحیه- بیرون نمی‌نهاد و شیخ ابو الوجد بغایت درویش‌وش و فانی مشرب است و گاهی به نظم اشعار لطافت آثار اشتغال می‌نماید.

این مطلع از نتایج طبع شریف اوست:

چو تیر خودکشی در سینه‌ام بگذار پیکان رامرا دل ده که تا مردانه در راحت دهم جان را و آن جناب حالا در سده سدره انتماء حضرت پادشاهی متوطن بوده لوازم دولتخواهی به‌جای می‌آورد و از موائد کثیر الفواید نواب درگاه خلائق‌پناه بهره تمام دارد.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۷)

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۳۹

مولانا صدر الدین محمد

در سلک اعظم علمای زمان و اکابر فضلالی دوران انتظام دارد و به صفت تقوا و پرهیزکاری موصوف بوده همواره همت بر افاده علوم می‌گمارد و در علوم شرعیه سیما فقه حنفی بغایت ماهر است و در سایر فنون عقلی و نقلی سرآمد دانشمندان ستوده مآثر. و تحصیل آن جناب در درس مولانا معز الدین شیخ حسین و مولانا زاده و مولانا عثمان و مولانا کمال الدین مسعود شروانی و حضرت مخدومی شیخ الاسلامی، مولانا سیف الدین احمد تفتازانی اتفاق افتاد و در این اوقات در مدرسه غیاثیه و مدرسه اسلامیة ابواب درس و افاده برگشاد.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۸)

و مولانا صدر الدین محمد را برادری است مولانا زین الدین محمود و مولانا زین الدین محمود در ایام دولت‌شاهی به واسطه بعضی از ضروریات، جلای وطن اختیار کرده از دار السلطنه هرات قدم در طریق مهاجرت نهاده روی به صوب ولایت سیستان و قندهار آورد و حالا- در قندهار مشمول عنایت حکام بود، به فراغت اوقات می‌گذرانند و طلبه را از نتایج طبع نقاد خویش مستفید ساخته مراسم افاده به ظهور می‌رساند.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۸)

[شیخ جلال]

عارف صاحب کمال شیخ جلال به واسطه هدایت ازلی در صغرسن از روش والد ماجد خواجه محمد بن عبد الملک که در سلک اعظم اهل قلم انتظام داشت اجتناب نموده همت بر سلوک طریق اهل تحقیق گماشت و دست ارادت به جناب هدایت منقبت، مولانا شمس الدین محمد روحی- روح الله روحه- داده به قدم اخلاص تتبع طریقه مرضیه نقشبندیه پیش گرفت و به اندک زمانی ترقی بسیار کرده و فضای باطن فرخنده میامنش از انوار فتوحات الهی صفت اضائت پذیرفت. آنگاه حضرت کرامت‌پناه، شیخ عماد الدین فضل الله ابیوردی که در آن زمان در سایه سپهر لاجوردی مثل او سالکی نبود به دار السلطنه هرات تشریف آورده شیخ جلال را به جذبه شوق به جانب خود کشید و به ابیورد برد و شیخ جلال، هفت سال در صحبت آن حضرت گذرانید و بعد از آن به وطن مألوف مراجعت فرمود و حالا در

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۴۰

بلده فاخره هرات به مسجد جامع هفته‌ای یک نوبت به وعظ و نصیحت خلائق مشغولی می‌نماید و به سخنان مؤثر و درویشانه بسیاری از تشنه‌لبان بادیه معصیت را به آب حیات هدایت می‌رساند.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۸)

مولانا قاسمعلی

از جمله اجله علمای کرام است و به کرم ذاتی و سخاوت جبلی امتیاز تمام دارد و از مبادی ایام صبی و اوایل نشو و نما همواره همت بر اکتساب علوم محسوس و مفهوم می‌گمارد و از صنعت زرکوبی و زرکشی نیز بغایت صاحب وقوف است و به صفت زهد و رشاد و صلاح و سداد موصوف و معروف. به گزاردن حج اسلام و طواف روضه مقدسه حضرت خیر الانام - علیه الصلوٰه و السلام - فایز گشته و از کمال سلامت نفس، به قلم اندیشه غیر نقش خیرخواهی حرفی بر لوح خاطر ننوشته و آن جناب در زمانی که امیر خان موصلو در بلده فاخره هرات به حکومت مشغول بود بنابر استدعای ملک سلطان محمود از وطن سفر کرده به جانب سیستان توجه نمود و تا غایت در آن ولایت ساکن است و در کمال اعزاز و احترام بر مسند افاده و تدریس متمکن.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۸)

مولانا شمس الدین بردعی

در زمان خاقان منصور از وطن اصلی به هرات آمده آغاز تحصیل علوم نمود و در اندک زمانی به درجه کمال ترقی فرمود و در مزار فیاض الانوار مقرب حضرت باری، خواجه عبد الله انصاری به منصب تدریس منصوب شد و در شهر سینه ست و عشر و تسعمایه از خراسان متوجه آذربایجان گشت و چنان مسموع می‌شود که حالا در شروان به افاده قیام می‌نماید.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۸)

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۴۱

مولانا اسماعیل تبریزی

در علم و کمال از اقران مولانا شمس الدین بردعی است و او نیز در سینه مذکوره «۱» از هرات به جانب آذربایجان رفت.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۳۹)

مولانا حاجی محمد تبریزی

در سلک علمای محقق و فضیلائی مدقق انتظام دارد و در سینه مذکوره «۲» از دار السلطنه هرات به جانب ماوراء النهر رفته منظور نظر تربیت عبید الله خان شده به منصب صدارت سرافراز گشت و بعد از چندگاه دست از تکفل آن شغل بازداشت و حالا هم در آن بلده ساکن است و به درس و افاده اشتغال می‌نماید.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۸)

مولانا عصام الدین ابراهیم

ولد مولانا عربشاه اسفراینی است و نبیره دختری مولانا عصام الدین داود خوafi که صدر و استاد سلطان محمود میرزا بود و مولانا عصام الدین ابراهیم به لطف طبع و حدت ذهن و تکمیل علوم محسوس و معقول و مهارت در فنون مفهوم و منقول سرآمد علمای عالی‌شان است و در زمان خاقان منصور، به کسب کمالات اشتغال نموده به این مرتبه ترقی فرمود و در مدرسه شریفه شاهرخ میرزا مدرّس گشته ابواب افاده بر روی روزگار طلبه بگشود. در ماه رجب سینه ست و عشرین و تسعمایه به واسطه حدوث بعضی از امور

که تحریر آن مناسب به سیاق تاریخ نیست از دار السلطنه هرات به بخارا شتافت و حالا در آن ولایت متوطن است و از وفور انعام و احسان عبید الله خان محظوظ و بهره‌ور می‌گردد.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۸)

(۱). یعنی ۹۱۶.

(۲). یعنی ۹۱۶.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۴۲

امیر جمال الدین عطاء الله

سلمه الله و ابقاه، سده سیه‌اش ملاذ طوایف اکابر و اشراف ایام است و عتبه علیه‌اش مجمع اعظم اولاد امجاد خیر الانام. لوح ضمیر مهر تنویرش مطرح اشعه انوار اسرار کتب الهی و صحیفه خاطر عالی‌مآثرش، مهبط لواجم حقایق اخبار حضرت رسالت پناهی. گنجینه سینه‌اش به جواهر زواهر علوم مشحون و عقود در کلمات درر مخزن باطن خجسته میامنش مخزون. نیر شمایل نبوی از مشارق جمال خجسته‌مآبش طالع و شعشه آثار فضایل مرتضوی از مطالع خصایص علم و کمالش لامع. رای عالم آرایش کشف اسرار معالم تنزیل و طبع مشکل گشایش حلال معضلات مواقف تأویل،

زبان‌ش مظهر اسرار تحقیق ضمیرش مظهر انوار توفیق

جمال دین مزین ز اهتمامش علوم شرح واضح از کلامش

ز توضیح بیان‌ش گشته روشن بر اهل علم هر مشکل ز هر فن و آن حضرت مانند عم بزرگوار خویش، امیر سید اصیل الدین، در علم حدیث بی‌نظیر آفاق گشته‌اند و در سایر اقسام علوم دینی و انواع فنون یقینی از محدثان به استحقاق در گذشته‌اند. چند سال در مدرسه شریفه سلطانیه در گنبدی که حالا مقبره حضرت خاقان منصور است در خانقاه اخلاصیه به درس و افاده اشتغال داشتند و در هفته یک نوبت در مسجد جامع دار السلطنه هرات به قلم هدایت ازلی نقش ارشاد و نصیحت بر الواح خواطر اعظم و اشراف و اکابر می‌نگاشتند، اما حالا بنابر حب عزلت و گوشه‌نشینی، به امثال این امور التفات نمی‌نمایند و تمامی اوقات خجسته ساعات را مستغرق طاعات و عبادات ساخته به ادخار ثبوبات اخروی مشغولی می‌فرمایند. سلاطین ایام و حکام اسلام به اقدام ارادت و اعتقاد ملازمت آن حضرت را بر ذمه همت واجب می‌دانند و در ترفیه حال و فراغ بال خدام عالی مقامش طریقه اشفاق مبذول می‌دارند بدانچه می‌توانند.

از مؤلفات فصاحت صفات حضرت نقابت منقبت، روضه الاحباب فی سیره النبی و آل و الاصحاب در اقطار آفاق اشتهار تمام دارد و بی‌شایبه شبهت عقل دراک نظیر آن کتاب افادت مآب را در آئینه خیال امری محال می‌شمارد.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۸ - ۳۴۹)

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۴۳

و ولد ارشد امجد آن حضرت امیر نسیم الدین محمد که به میرک شاه مشهور شده‌اند، ایضا در تکمیل علوم و فنون سیما علم حدیث بیگانه زمانه‌اند و به موجب تعیین حضرت واقف - انار الله برهانه - در مقبره منوره مذکوره قائم مقام پدر بزرگوار خویش بوده به لوازم درس و افاده قیام می‌نمایند و زمره‌ای از طلبه ملازمت آن درس نموده از نتایج طبع نقاد آن جناب مستفید و بهره‌ور می‌گردند.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۹)

خواجه عبد الرحمان

والد ماجدش قاضی خواجه کلان سالهای فراوان در بلده فاخره هرات بنابر فرمان خاقان منصور، به فیصل قضایای شرعیه می پرداخت و قاضی نافذ الحکم بود.

مهمات فرق انام را برحسب فتوای علمای اسلام به سرانجام مقرون می ساخت و جناب خواجه عبد الرحمان نیز در ایام دولت محمد خان شیبانی دو سه سال به منصب قضا منصوب گشته قائم مقام پدر بزرگوار خود بود و در مدرسه گوهرشاد آغا به درس و افاده قیام نیز می نمود و فی الواقع خواجه عبد الرحمان در اقسام علوم و انواع فضایل بهره تمام دارد، اما به واسطه کمال علم و تواضع و عدم مساعدت بخت و طالع در این ایام در کمال پریشانی و بی سامانی اوقات می گذراند.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۹)

مولانا شمس الدین محمد الحنفی

به متانت طبع و لطافت ذهن و تحقیق مسایل علوم و تدقیق در مباحث محسوس و مفهوم بی مثل زمان خود است و در کمال زهد و تقوا روزگار گذرانیده از شرایط امانت و دینداری دقیقه ای نامرعی نمی گذارد. تدریس یک صنف از مدرسه شریفه سلطانیه متعلق به آن جناب است و اکثر طلبه دار السلطنه هرات به آن درس تردد نموده از نتایج افکار افادت آثارش محظوظ و بهره ور می گردند.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۹)

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۴۴

خواجه ضیاء الدین میرم

پدر عالی گهرش خواجه علامه الدین، برادر بزرگتر خواجه افضل الدین محمد کرمانی بود و سالها به وزارت بعضی از حکام و سلاطین قیام می نمود و آن جناب از جانب مادر، برادر امیر سلطان ابراهیم امینی است و به لطف طبع و حدت ذهن، ناظم منازم فضیلت و خردبینی. در علم سیاق مهارت تمام دارد و همواره همت بر سرانجام عظیم مهم دیوانی می گمارد. به هزل و مزاح بسیار مشغوف است و به مکارم اخلاق و محاسن آداب معروف. اشعار آبدار خواجه میرم به سلاست الفاظ و دقت معانی مشهور و این بیتی که در نعت حضرت رسول - صلی الله علیه و سلم - گفته شده بر السنه و افواه مذکور:

هاله ز تحت العنقش ماه رامطلع خور کرده سحرگاه را (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۸)

مولانا کمال الدین شاه حسین کامی

در ایام شباب و اوان جوانی به تحصیل فضایل انسانی موفق گشت و پایه قدر و منزلتش در نظم شعر و معما از فضیلتی سخن آرا در گذشت. امیر نظام الدین علیشیر را نسبت به آن جناب التفات بسیار بود و همواره ابواب انعام و احسان بر روی روزگارش می گشود و حالا مولانا کمال الدین شاه حسین در قصبه او به توطن دارد و از ممر زراعت همت بر کسب وجه معاش می گمارد. این مطلع از جمله منظومات اوست که:

چه سان بود شب من روز من چنان باشد مرا که روز چنین است شب چه سان باشد و ایضا این معما به اسم شاهی از نتایج طبع بلاغت سمات آن جناب است:

رند و زاهد را نشاندی ای صنم عاقبت از شیوه ها بر جای هم (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۹)

مولانا جلال الدین محمد آگهی

از جانب پدر نبیره مولانا جلال الدین محمد قاینی است و از طرف مادر در سلک

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۴۵

احفاد شیخ زین الدین خوافی انتظام دارد و آن جناب در اوایل حال ملازمت شاه غریب میرزا می‌کرد و از موائد انعام و احسانش بهره‌ور می‌گشت و به سببی از اسباب که تحریر آن لایق به سیاق کتابت نیست، شاهزاده او را از امر خدمت معاف داشته جناب مولوی چندگاه در اطراف بلاد خراسان سرگردان و بی‌سامان اوقات می‌گذرانید و چون آن مملکت در حوزه تسخیر نواب کامیاب علیه شاهی درآمد، مولانا آگهی به هرات شتافته ساکن شد، اما کسی به حالش نپرداخت، بنابراین در شهر سته ست و عشرین و تسعمایه قصیده شهر آشوب در مذمت تمامی حکام و امرا و سادات و علما و اشراف و اعیان هرات در سلک نظم کشید و آن ابیات به عرض امیر خان که در آن زمان والی خراسان بود رسیده به سعی بعضی از نواب به قطع دست و زبان مولانا آگهی حکم فرمود. از غرایب آنکه با وجود وقوع آن حال، جناب مولوی حالا به زبان فصیح و به دستور سابق زبان به نظم اشعار جد و هزل می‌گشاید. از ابیات قصیده مذکوره بیت اولش به خاطر بود ثبت افتاد:

عرصه شهر هری فوق سپهر اخضر است در گهش را شمس خورشید گل‌میخ زر است (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۹)

حافظ علی

ولد مولانا نور الدین محمد غوریانی است که به لطف طبع و حسن خلق اتصاف داشت و چند سال به منصب صدارت و استادی ابو تراب میرزا منصوب بود. حافظ علی نیز به حدت ذهن و جودت شعر موصوف است و اکثر خطوط را خوب می‌نویسد و در علم عروض و صنایع اشعار مهارت بسیار دارد، چنانچه قصیده مصنوع خواجه سلمان ساوجی را سه چهار نوبت تتبع نموده، چند صنعت بر صنایع آن قصیده افزود. مطلع یکی از آن قصاید این است که:

حریم حرمت کوی تو جنت ابرارشمیم نکهت موی تو راحت احرار و در صنعت مقلوب مستوی که مشکترین صنایع است، این مطلع در سلک نظم کشیده که:

داد ما را درد و درد آرام داددارم آرامی و وی ما را مراد

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۴۶

و در صنعت مقطوع و موصول به دو حرف و سه حرف و چهار حرف این رباعی بر صفحه بیان نگاشته که:

ای در دل زارم زده درد آذرخالت به رخت بر گل نو نافه تر

خطت به لب شکرشکن مشک ختن چشمت عبهر شمیم گیسو عنبر و این رباعی دیگر از جمله منظومات حافظ علی است:

در وقت سحر که نرگس و لاله شکفت مرغ سحری ناله کنان این می‌گفت

برخیز که بی‌نشئه بسی خواهی بود برخیز که در خاک بسی خواهی خفت (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۴۹ - ۳۵۰)

مولانا حسنعلی

در سلک فضلالی فصیح‌زبان و بلغای ملیح‌بیان انتظام دارد و بعضی از مقدمات علوم را مطالعه نموده و اشعار سلیس همواره نظم فرموده و از آن جمله این رباعی است که جهت انتقاش بر آتش برگدان گفته:

تا آتش عشقت به دل افروخته‌ام چون شمع همه سوختن آموخته‌ام

ای آنکه دلی چو سنگ و آهن داری لیکن حذر از آه دل سوخته‌ام (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۵۰)

مولانا شهاب الدین احمد الحقیری

به لطف طبع و صفای ذهن موصوف است و به مهارت در فن شعر و معما معروف.

اکثر متداولات را به استحقاق مطالعه نموده در تبیین و توضیح قواعد معما، رساله‌ای در غایت بلاغت نظم فرموده. در نظم قصیده و غزل نیز مهارت کامل حاصل دارد و در این اوقات همواره در مدح و ثنای حضرت مملکت پناهی حبیب الهی اشعار غزّا بر لوح بیان می‌نگارد و این غزل از آن جمله است که:

ما را غم تو همدل جان حزین بس است درد تو مونس دل اندوهگین بس است

گر با توام نماند گمان وفا چه باک شد قتل من به تیغ جفایت یقین بس است

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۴۷ گر برفلک نسود سر از جاه و حشمت روی نیاز پیش توام بر زمین بس است

گو در رخم مباش از آزادگی نشان داغ غلامی تو مرا بر جبین بس است

در سلک بندگان کمین و سگان خویش‌ره داده مرا شرف من همین بس است

ما را چه حد آنکه نشینیم با حبیب هستیم با سگان درش همنشین بس است

ز آشوب روزگار حقیری پناه تو ظل ظلیل خواجه دنیا و دین بس است و ایضا این معما به اسم ملک از جمله معنیات آن جناب است:

در هجر تو هست ای به رخ مطلع نورصد داغ به جان عاشقان رنجور

بنما رخ ماه خویش تا کی باشند زان زلف و کلاله داغداران مهجور (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۵۰)

مولانا نور الدین هلالی «۱»

زبده شعرای زمان و عمده بلغای دوران است و قصاید و غزلیات و مثنویاتش اکثر اوقات در کمال سلاست و بلاغت بر صفحه ظهور می‌آید. بر تو اهتمام آن جناب بر مطالعه بعضی از متداولات نیز تافته و به جودت طبع و حدت ذهن در میان فرق انام اشتها تمام یافته. از نتایج افکار او شاه و درویش و صفات العاشقین و لیلی و مجنون و دیوان غزلیات مشهور است و این مطلع که نوشته می‌شود بر السنه و افواه مذکور:

ای که می‌پرسی ز من کان ماه را منزل کجاست منزل او در دلست اما ندانم دل کجاست و این رباعی نیز از جمله منظومات آن جناب است که:

آنی که تمامت ز نمک ریخته اند ذرات وجودت ز نمک بیخته‌اند

(۱). در خطی: «بدر الدین».

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۴۸ با شیره جانها نمک آمیخته‌اند تا همچو تو صورتی برانگیخته‌اند (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۵۰)

مولانا زلالی

به فصاحت بیان و طلاقت لسان و حدت فهم و لطافت طبع موصوف و در میان شعرای زمانه به مکارم اخلاق و محاسن آداب معروف. پیوسته از سرچشمه ضمیر صافی زلال اشعار لطافت آثار مترشح می‌سازد و به نظم قصیده و غزل بیش از سایر اقسام شعر

می‌پردازد و به خلاف سایر شعرا، مضمون الذل مع الطمع را منظور داشته از شیوه طمع پیوسته اجتناب می‌نماید و طبعش از نظم شعری که مشعر به این معنی باشد متنفر بوده هرگز لب به طلب نمی‌گشاید و قصیده بال مرصع «۱» را تتبع نموده، و الحق در آن قصیده معانی دقیقه درج فرموده و سه بیت اول قصیده مذکوره این است که:

خورد بسی پیچ و تاب دلو ملمع رسن تا به درآمد ز چاه یوسف گل‌پیرهن

کرد زلیخای صبح پیرهن صبر چاک‌راز دلش فاش گشت بر سر هر انجمن

داد به زال سپهر طرفه ترنجی ز مهرطرفه که شد هم ترنج بر کف او تیغ‌زن و این مطلع نیز از جمله منظومات اوست که:

نخواهی کرد باور خار خار سینه چاکم مگر روزی که گیرد دامنت خار سر خاکم (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۵۰)

مولانا مجنون

ولد مولانا کمال الدین محمود رفیقی است که به حسن خط و لطف طبع اتصاف داشت و مولانا مجنون بغایت درویش‌وش و عرفانی مشرب است و اشعارش سلیس و هموار اتفاق می‌افتد و این مطلع غزل از آن جمله است که:

بی‌وفا بودی از اول من ترا نشناختم حیف اوقاتی که دنبال تو ضایع ساختم و این مطلع قصیده نیز از جمله منظومات اوست که:

(۱). یعنی قصیده معروف خاقانی شروانی.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۴۹ فیروزه سپهر در انگشت‌ترین تست‌روی زمین تمام به زیر نگین تست (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۵۰)

استاد کمال الدین بهزاد

مظهر بدایع صور است و مظهر نوادر هنر. قلم مانی رقمش ناسخ آثار مصوران عالم و بنان معجز شمیمش ماحی تصویرات هنروری بنی‌آدم

موی قلمش ز اوستادی‌جان داده به صورت جمادی و جناب استادی به یمن تربیت و حسن رعایت امیر نظام الدین علیشیر، به این مرتبه ترقی نمود و حضرت خاقان منصور را نیز به آن جناب التفات و عنایت بسیار بود و حال نیز آن نادر العصر صافی اعتقاد منظور نظر مرحمت سلاطین انام است و مشمول عاطفت بی‌نهایت حکام اسلام، بی‌شبهه همیشه این چنین خواهد بود.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۵۰)

مولانا سلطان محمد بن مولانا نور الله

عمده نسخ تعلیق‌نویسان زمان است و به حسن کردار و لطف گفتار زبده اعیان دوران.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۵۰)

مولانا سلطان محمد خندان

با وجود حسن خط به لطف طبع موصوف است و به صحبت اهل عیش و طرب مشغوف و حالا در بلده فاخره هرات توطن دارد و گاهی همت بر کتابت نسخ شریفه می‌گمارد. توفیق رفیق حال او باد.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۵۰)

پوشیده نماند که در زمان خاقان منصور از طبقه فضلا و اهل هنر و طایفه شعرا و مردم دانشور در دار السلطنه هرات و سایر ولایات

جمعی کثیر متوطن بودند و در سایه تربیت و رعایت آن حضرت به فراغت می‌غوندند و ذکر مجموع ایشان موجب تطویل است و اطناب و اجتناب از این معنی شیوه ستوده اولو الالباب. رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۵۰

امیر نظام الدین علیشیر نوایی

چون میرزا بابر وفات یافت و خاقان منصور «۱» از مشهد مقدسه به مرو شتافت. آن امیر صافی‌ضمیر هم در آن ولایت توقف نموده به تحصیل فضایل و کمالات مشغولی فرمود و در زمان دولت سلطان سعید «۲» به دار السلطنه هرات رفته روزی چند در ملازمت آستان اقبال آشیان گذرانید، اما فراخور حال، ترتیب و رعایت نیافت؛ بنابر آن از خراسان به سمرقند رفته در خانقاه خواجه جلال الدین فضل الله ابو اللیثی ساکن گشت و اکثر اوقات را به مطالعه مصروف داشته گاهی با امیر درویش محمد خان و امیر احمد حاجی که صاحب اختیار سرکار ماوراء النهر بود اختلاط می‌نمود، تا در این ایام که میرزا سلطان احمد بنابر توجه خاقان منصور به صوب خراسان از آب آمویه بگذشت، امیر علیشیر نیز همراه اردو روان شد و بعد از تحقیق خبر واقعه سلطان سعید و استیلای خاقان مظفر لوا بر بلده فاخره هرات، از امیر حاجی اجازت حاصل نموده روی به هرات آورد و قریب به عید فطر، سعادت ملازمت خاقان صاحب تأیید دریافت و بعد از امتداد روزگار مفارقت صوری دیده به دیدار طلعت فیض الانوار خاقانی روشن ساخته التفات و عنایت بی‌نهایت شامل حالش شد و در روز عید از نتایج طبع نقاد، قصیده هلالیه که هر بیت از آن رشک لؤلؤ آبدار و غیرت جواهر شاهوار بود، نثار بزم همایون فرمود و این معنی موجب ازدیاد اعتقاد خاقان عدالت نهاد گشت و روزبه‌روز اعتبار و اقتدار امیر فضیلت‌شعار در خدمت آن پادشاه کامکار زیاده می‌شد تا کار به جایی رسید که سرانجام تمام عظیم امور جمهور نزدیک و دور به رأی صوابنمایش تفویض یافت.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۱۷)

در تاریخ رسیدن سر امیر محمد امین «۳» به هرات این بیت در سلک نظم کشید:

(۱). یعنی سلطان حسین میرزا.

(۲). یعنی ابو سعید گورکانی.

(۳). یعنی امیر شمس الدین محمد امین عباسی که امیر الامرای بدیع الزمان میرزا بود در جرجان، و در سال ۸۹۹ این شاهزاده به فرمان سلطان حسین میرزا بایقرا او را بسته روانه هرات نمود، ولی او را قبل از رسیدن به هرات به فرمان سلطان سر بریده، سر او را به هرات آوردند.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۵۱ ظالمی را کشته سوی شهرش آوردند سرآنچه آوردند قتلش را همان تاریخ بود (جزو ۳، ج ۳، ص ۲۶۹)

امیر نظام الدین احمد سهیلی

جهت نقش سنگ شاهزاده «۱» این رباعی منظوم گردانید:

ای داشته از سلطنت عالم ننگ‌وی آمده از محنت ایام به تنگ

بیرون زده زین جهان فانی اورنگ‌بر روی زمانه در برآورده به سنگ (جزو ۳، ج ۳، ص ۲۴۲)

زمان امیر حسن بیک آق‌قوینلو (۸۷۱-۸۸۳)

مولانا ابو بکر طهرانی

معاصر امیر حسن بیک بود در ایام دولتش تاریخ وقایع و احوال او را انشا نمود و چون آن کتاب به نظر مؤلف این مختصر نرسیده تفسیر اخبار آن پادشاه عدالت‌پناه را در سلک تحریر نتوانست کشید.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۵)

زمان سلطان خلیل (۸۸۳-۸۸۴)

قاضی مسیح الدین عیسی ساوه‌ای

ولد خواجه شکر الله وزیر را که استادش بود به عالی منصب صدارت و حکومت امور شرعیه منصوب گردانید، بلکه آن جناب را در تمشیت امور ملک و مال دخل داده رایت جاه و جلالش را به اوج کمال و اعتبار رسانید ...

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۵)

اما قاضی عیسی فضایل و کمالات بسیار داشت و جمال حالش به حلیه دیانت

(۱). یعنی میرزا سلطان محمد کیچیک میرزا که در ۸۸۹ فوت کرد.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۵۲

متحلی بوده پیوسته نقش خیرخواهی بر الواح ضمائر می‌نگاشت و پادشاه و امرا و سپاه را به معروف امر کرده از منکر نهی بلیغ می‌نمود و در گفتن کلمه الحق از ملامت هیچ‌کس نیندیشیده همواره زبان به نصیحت همگان می‌گشود. از جناب شریعت پناه، قاضی ضیاء الدین نور الله استماع افتاده که نوبتی از نزد سلاطین مصر و روم ایلچیان به تبریز آمدند و سلطان یعقوب میرزا در روز ملاقات ایشان مجلسی در غایت ابهت آراسته و دکله زردوزی پوشیده و بر سریر سلطنت نشسته آن طایفه را بار داد؛ چون هر کس در محل خویش قرار گرفت قاضی عیسی به مجلس درآمد و پادشاه را در آن لباس دید. پیش رفت و گفت پوشیدن کسوت زردوزی بر مردان حرام است؛ آنگاه ملازم خود امیر سراج الدین را فرمود که آن دکله را از کتف یعقوب میرزا گرفته فرجی آفت خود رنگ در او پوشانید و پادشاه طریقه اطاعت مرعی داشته اصلاً از احتساب بی‌محل قاضی متغیر نگشت و بر این قیاس آن صدر عالی قدر پیوسته شهریار ذو اقتدار را از ارتکاب اموری که مخالف شرع شریف بود منع می‌نمود و به افاضه خیرات و مبرات ترغیب و تحریض می‌فرمود.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۵)

نجم الدین مسعود

امر نیابت و سرانجام تمامی مهمات سر کار سلطنت را به شیخ نجم الدین مسعود که خواهرزاده قاضی عیسی بود تفویض نمود و جمیع امرا و وزرا و ارکان دولت را به متابعتش مأمور ساخته، ابواب انواع اصطناع به روی روزگارش برگشود. از غایت عنایت او را اجازت داد که بر روی فرامین مطاعه در برابر مهر بزرگ همایون به رقم ختم توقیع فرماید و فرمود که مادام که نشان به آن توقیع موقع نشود هیچ‌کس مضمونش را انقیاد ننماید.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۵)

اما شیخ نجم الدین مسعود به مکارم اخلاق و محاسن آداب و لطف طبع و حدّت ذهن اتصاف داشت و در سرانجام امور ملکی و مالی غایت معدلت به جای آورده در زمین دل رعایا تخم عاطفت و احسان می کاشت. [ر. ک: همان صفحه]

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۵۳

در آن ایام که بایسنغر میرزا در شروان بود شیخ نجم الدین مسعود بنابر قصد بعضی از امرای منحوس طعمی مسموم خورده عزم سفر آخرت نمود.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۹) رجال کتاب حبیب السیر ۲۵۳ زمان شاه اسماعیل صفوی (۹۰۵ - ۹۳۰)

زمان شاه اسماعیل صفوی «۱» (۹۰۵ - ۹۳۰)

قاضی محمد کاشانی

آن حاوی فضایل و کمالات نفسانی مشمول الطاف بی دریغ گشته منصب صدارت یافت و قاضی محمد به صفت علم و دانش موصوف بود و از غایت وقوف و کاردانی در سرانجام امور جهانبانی ید بیضا می نمود؛ لاجرم چون ملازم در گاه عالم پناه شد در اندک زمانی ترقی بسیار کرده صاحب اختیار ملک و مال گشت و به درجات تقرب و نیابت صعود فرموده پایه قدر و منزلتش از اکثر ارکان و اعیان حضرت در گذشت.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۳۸)

دیگر آنکه قاضی محمد کاشانی که به عالی منصب صدارت معزز بود و از غایت تقرب و نیابت در اکثر مهمات سرکار سلطنت دخل می فرمود کوکب طالعش از اوج اقبال روی به حضيض و بال نهاد و بخار غرور و پندار به کاخ دماغ راه داده

(۱). در ابتدای جزو چهارم از جلد سوم، مؤلف شرح بالنسبه مفصلی در ذکر اجداد شاه اسماعیل آورده و چون این قسمت که جزو اعظم آن نیز عبارت پردازی و از مقوله تعارف است به تاریخ عمومی مربوطتر است تا به ترجمه احوال بزرگان، از نقل آنها صرف نظر کردیم. هر کس تفصیل آن مطالب را بخواهد به ترتیب ذیل به جزو چهارم از جلد سوم حبیب السیر رجوع کند:

فیروز شاه بن زرین کلاه، ص ۳-۴؛ عوض الخواص؛ محمد حافظ، ص ۴؛ صلاح الدین رشید، ص ۴؛ قطب الدین، ص ۴؛ شیخ صالح، ص ۴-۵؛ امین الدین جبرئیل، ص ۵؛ شیخ صفی الدین، ص ۵-۹؛ صدر الدین موسی؛ ص ۹-۱۱؛ خواجه علی، ص ۱۱؛ شیخ ابراهیم، ص ۱۱؛ سلطان جنید، ص ۱۱-۱۲؛ سلطان حیدر، ص ۱۲-۱۳.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۵۴

نسبت به امیر نجم الدین، ابواب مخالفت بازگشاد و در غیبت آن جناب در روزی که پادشاه گیتی فروز در بزم نشاط و کامرانی نشسته بود و از دست ساقیان سیمین ساق جامهای شراب ارغوانی تجرع می نمود، معروض داشت که امیر نجم الدین مبلغ بیست هزار تومان از اموال شاهی در تصرف دارد، اگر او را به بنده سپارند در اندک زمانی آن مال بسیار را به خزانه عامره می رسانم و غایت کفایت و کاردانی در انجام مهام سلطانی ظاهر می گردانم. پادشاه معدلت پناه از نهایت علو همت به آن سخن التفات نکرد و هم در آن حال، کیفیت حال را به امیر نجم الدین در میان نهاده قاضی محمد را بدو سپرد و امیر نجم الدین او را مصادره و مؤاخذه نمود و در آن اثنا آن مقدار قبایح افعال و فضایح اعمال از وی ظاهر گشت که حکم همایون به سیاستش صادر شد و کار از شفاعت امرا و ارکان دولت در گذشت و بعد از قتل قاضی محمد منصب صدارت به امیر شریف الدین علی که از جمله احفاد امجاد اعلم افراد

انسانی سید شریف الدین علی الجرجانی بود و در اکتساب فضایل نفسانی تتبع جدّ امجد خود می نمود تفویض یافت و آن سید فاضل خوب صورت جمیل سیرت از روی استحقاق در آن منصب بلند مرتبت دخل کرده پرتو انوار عاطفت پادشاه کامکار بر صفحات روزگارش تافت.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۵۲)

امیر شریف الدین علی که جامع انواع فضل و ادب و حاوی علوم موروث و مکتسب بود و به شرف نسب و علو حسب از اکثر سادات عجم و عرب ممتاز و مستثنا می نمود، بعد از واقعه قاضی محمد کاشانی، منظورنظر حضرت کثورستانی گشته به تفویض منصب صدارت سرافراز شد و چون چندگاه به لوازم آن امر پرداخت از امیر نجم الدین مسعود ثانی نسبت به خود سوء مزاجی فهم کرده از آن استعفا جست و در وقتی که ماهچه بیرق ظفر پیکر از خراسان مراجعت فرمود، پرتو وصول بر ولایات عراق انداخت، رخصت طواف عتبات عالیات ائمه معصومین - صلوات الله علیهم اجمعین - یافته روی به جانب بغداد آورد و امیر نظام الدین عبد الباقی به منصب صدارت شاهی مفتخر و مباهی شده به واسطه وفور

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۵۵

التفات امیر نجم، کوکب جاه و جلالش به اوج سعادت و اقبال رسید و در آن اوان که امیر نجم عازم ماوراء النهر گردید آن جناب را به نیابت خویش تعیین نمود و مقرر فرمود که من حیث الاستقلال سرانجام مهام سرکار سلطنت قیام نماید و در این ایام که خبر شهادت امیر نجم به تحقیق انجامید «۱» و ماهچه الویه ظفر عطیه از اصفهان متوجه ساوه گردید در رودخانه ولایت مذکوره پادشاه صاحب تأیید به تجدید امیر نظام الدین عبد الباقی را منظورنظر کیمیا اثر گردانید و وکالت نفس نفیس همایون را در عهده آن جناب کرده پایه قدر و منزلتش را به ایوان کیوان رسانید و ایضا سید شریف را که از بغداد بازآمده در اردوی همایون بود بار دیگر مشمول عواطف خسروانه ساخت و به تکفل امور سرکار صدارت نصب فرمود.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۷۱)

[در واقعه چالدران به تاریخ رجب ۹۲۰] امیر عبد الباقی و سید شریف الدین علی و سلطان علی میرزا و سید محمود کمونه، به زخم خدنگ و تفنگ دشمنان تیز چنگ شربت شهادت چشیدند.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۷۸)

امیر شاه حسین اصفهانی و امیر شهاب الدین عبد الله و امیر جمال الدین محمد شیرنگی

در آن زمستان که دار الملک آذربایجان از یمن مقدم پادشاه جهانیان بر فضای جانفزای روضه رضوان تفاخر می نمود «۲»، خاطر خورشید مآثر متوجه آن گشت که زمام رتق و فتق و قبض و بسط و حل و عقد و داد و ستد امور و مهمات سرکار سلطنت و پادشاهی را در قبضه درایت و کف کفایت صاحب کیاستی نهد ... بعد از استشاره و استخاره خدمت این منصب جلیله المراتب بر قامت قابلیت ۲ شرف افراد انسانی میرزا شاه حسین اصفهانی که سابقا در سلک نواب بلند جناب حضرت درمش خانی منتظم بود چست آمد و حکم همایون از مکمن عنایت روزافزون نفاذ

(۱). یعنی در ۹۱۶.

(۲). یعنی زمستان سال ۹۲۰، پس از جنگ چالدران.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۵۶

یافت که آن جناب من حیث الاستقلال و الانفراد متعهد سرانجام امور سلطنت و جهانبانی بوده جمیع امرا و ارکان دولت و تمامی

وزرا و اعیان حضرت، طریق متابعتش نمایند و غاشیه مطاوعت بر دوش گرفته بی‌وقوف و مشورتش در هیچ مهم از مهمات جزئی و کلی مدخل نمایند؛ لاجرم عتبه علیه میرزا شاه حسین، ملاذ امرای خافقین و پناه ولات مشرقین گشت و پایه حشمت و اقتدارش از پرتو عنایت پادشاه جهان مطاع، شبنم صفت ارتفاع یافته از فرق فرقدین گذشت.

پناه سروران شد در گه اوسر نام‌آوران خاک ره او و هم در آن ایام، پادشاه آفتاب احتشام به تجدید متوجه تقویت شریعت ارکان غرا و تمشیت مهام سادات و قضات و علما گشته منصب صدارت را به جناب سیادت مآب امیر شهاب الدین عبد الله، ولد سید نظام الدین احمد لاله که از اکابر سادات آذربایجان بود تفویض فرمود و چون آن جناب کما ینبغی از عهده سرانجام امور آن منصب بیرون نتوانست آمد، مسند صدارت به وجود فایض الجود نقابت قبایی مشرف شد که انوار جمال فرخنده فال نبوی از مطالع حال خجسته‌مآلش طالع است و آثار کمال لایزال مرتضوی از صادرات افعال ستوده اعمالش لامع.

توضیح کلام الهی را عبارات فصاحت آیاتش وافی و تصحیح احادیث حضرت رسالت‌پناهی را اشارت حقیقت صفاتش کافی. کشف مشکلات رسایل سلف را منطق بلیغش مبین و رفع شبهات مسایل خلف را بیان بدیعش متضمن. خلاصه افکار متقدمین در مرآت طبع نقادش مصور و نقاوه آثار متأخرین بر صفحه ضمیر فیض پذیرش محرر.

هست نوک کلک او مفتاح باب مشکلات‌هست نور رای او مصباح راه اهتدا

می‌برد لطف کلامش تاب از آب حیات‌می‌زند بحر کمالش موج بر اوج سما یعنی افتخار اعظم صدور و استظهار اکابر نزدیک و دور خلاصه دودمان آل عبا زیده برگزیدگان قل لا اسألكم علیه اجرا الا المودة فی القربی مقوی ملت علیه امامیه قدوه اولاد امجاد خیر البریه ملاذ سالکان مسالک اخلاص و یکرنگی، امیر جمال الحق و المله و الحقیقه و الدین محمد الحسینی الشیرنگی لازال مسند الصدارة

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۵۷

مشرفا بوجوده و ریاض الشریعه ناضره بافاضه سحاب فضله وجوده و قطع نظر از تکلفات منشیانه و تصنفات مترسلانه، ساحت گلزار ملک و ملت به رشحات سحاب اهتمام و اجتهاد آن وکیل منشرح الصدر و این صدر عالی‌قدر به تجدید ناضر و سیراب گشت ... (جزو ۴، ج ۳، ص ۷۹-۸۰)

در آن ایام که آن وکیل آصف احتشام از درگاه شاه سلیمان جاه دور بود، جمعی از اهل حسد فی جیدها جبل من مسد، انتهاز فرصت نموده در وقتی که شاه بنده نواز در مجلس بزم نشسته بود عرض کردند که میرزا شاه حسین از اموال دیوان مبلغ پنجاه هزار تومان تصرف دارد و ما متعهد می‌شویم که اگر او را در موقف یرغو حاضر سازند، این مبلغ را خاطر نشان کرده به حصول رسانیم. آن حضرت از شنیدن این سخن متأثر گشته بر زبان همایون گذرانید که لله الحمد و المنه که مرا همچین و کیلی است که از غایت علو همت می‌تواند که پنجاه هزار تومان از مال من تصرف نماید و ابواب خیر و احسان بر روی طوایف انسان برگشاید، و هم در آن مجلس تاج و دستار و خلعی را که دربر داشت به میرزا شاه حسین فرستاد و مقرران را منزجر گردانیده هذیان‌ات ایشان را به سمع قبول جای نداد.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۸۹)

... چون خورشید جاه و جلال وکیل السلطنه و اعتماد الدوله، میرزا شاه حسین به اوج کمال رسید و دست اختیار سایر امرا و ارکان دولت از سرانجام مهام سلطنت کوتاه گردید، نائره رشک که لازمه ذات امیر و وزیر و صغیر و کبیر است، در کانون ضمیر ایستادگان پایه سریر خلافت مصیر اشتعال یافت و آتش غیرت به نسیم عصبیت در باطن جمعی کثیر از اعیان حضرت برافروخته شرار مکر و خدیعت بر وجنات روزگار ایشان تافت، اما از شکوه پادشاه بنده‌نواز قدرت نداشتند که دست تعرض به دامان آن جناب رسانند و صورت عداوتی را که در پرده خاطر مستور دارند، بر منصفه ظهور جلوه گر گردانند و در زمستان سنه تسع و عشرين

و تسعمایه که از بخور مجلس عیش و سرور پادشاه مؤید منصور، هوای تبریز عطر بیز بود، میرزا کمال الدین شاه حسین با فراغ محاسبه دادوستد، مهتر شاهقلی که جهت

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۵۸

اخراجات رکابخانه همایون مبلغهای کلی تحویل داشت اشتغال نمود و مبلغ هفت هزار تومان بر آن خائن باقی کشیده طالب آن وجه بود. مهتر شاهقلی به واسطه صعود بر درجات تقرب پادشاهی چندان التفاتی به آن سخن نمی کرد و در سرانجام آن وجه اهمال ورزیده به دستور شرایط ملازمت سده امامت و کرامت به جای می آورد و در اواخر ایام شتا، میرزا شاه حسین شمه‌ای از آن معامله به حضرت اعلا- رسانیده و حکم همایون به تحصیل وجه مذکور صدور یافته صلاح و فساد مهم شاهقلی به رأی صوابنمای جناب میرزایی مفوض گردید و آن جناب بنابر کمال سلامت نفس و ضمیر، با مهتر شاهقلی مدارا و مواسا می نمود، اما او از غایت شرارت استیصال، نهال زندگانی آن ملاذ افراد انسانی را با خود قرار داده منتهم فرصت می بود. در این اثنا نسیم اردیبهشتی در اهتزاز آمده شاخ ارغوان بسان مژگان خونریز عاشقان عقیق و مرجان ظاهر ساخت و ابر نوبهاری آغاز بدمستی کرده از گروهه ژاله، سنگ تفرقه در میان معاشران چمن انداخت. بید به خیال خلاف، خنجر زمرد پیکر از غلاف برکشید و پیکان خار عازم خونریز شده لاله غرقه به خون گردید. بلبل از اندیشه هجران گل، غزل‌سرایی آغاز نهاد و قمری، بنیاد نوحه‌گری کرده زبان به ادای مضمون این گفتار برگشاد:

دردا که زمان به جنگ تیز آهنگست با خرد و بزرگ روز و شب در جنگست

گاهی بود از لاله زمین غرقه به خون گاهی فلک از خون شفق گلرنگست در فصلی چنین، میرزا شاه حسین پیوسته از فروغ جامهای ارغوانی رنگ کدورت از لوح دل می‌شست و از مکر زمانه غدار غافل بوده همواره از جوانان گل‌عذار، ساغر باده خوشگوار می‌جست. آواز چنگ و عود صغیر مرغ اجل به گوش هوشش می‌رسانید و او بی‌خبر و آهنگ قانون و رباب آیت انتقالش می‌خواند و او بی‌شعور از جام روح‌پرور در آن ولا، به تاریخ چهارشنبه بیست و هشتم جمادی الاولی پادشاه هفت کشور در هشت بهشت تبریز مجلسی در غایت زینت و زیب ترتیب داد و ساغرهای مالا مال درکشیده ابواب نشاط و انبساط برگشاد و میرزا شاه حسین در آن صحبت تا وقتی که ساغر زرین مهر در انجمن سپهر دایر بود، از دست ساقیان سمن ساق شرابی چون لعل مذاب تجرّع نموده چون آفتاب حیاتش به مغرب زوال رسید و از سرخی شفق اطراف چرخ مطبق غرقه به خون گردیده،

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۵۹

شاه خورشید جاه از مجلس برخاسته به جانب خوابگاه توجه فرمود و میرزا شاه حسین نیز متوجه بالشخانه خود شده از خمار آن باده خوشگوار غافل بود. در آن حین شاهقلی از عقب حضرت اعلا بازگشت و آن جناب را تنها دیده به دست ستیز، خنجر خونریز از میان برکشید و آن تیغ بی‌دریغ را بر شانه آن یگانه زمانه فروبرده و قورچیانی را که در آستانه علیه بودند گفت، که حکم همایون بر این موجب صدور یافته که این شخص را پاره‌پاره کنند؛ لاجرم ایشان نیز شمشیر تیز برکشیدند و نقش وجود آن جهان فضل و هنر را در یک نفس از صحیفه زندگانی محو گردانیدند:

دریغ آن سپهر سخا و کرم پناه کرام از عرب تا عجم

دریغ آن سرافراز والا گهر نوازنده اهل فضل و هنر

دریغ آن عدالت‌پناهی که بود دلش کان احسان، کفش بحر جود

دریغ آن که بودی به هر صبح و شام پرازنده حاجت خاص و عام

دریغا که ایام ناسازگار ندارد بنای وفا استوار

دریغا که این چرخ پراضطراب همیشه به خونریز دارد شتاب

بود دامنش سرخ از خون ماندارد غم جان محزون ما ... القصه چون شاهقلی به صرصر دغلی نهال زندگانی آن سرو ریاض کامرانی را در بیرون باغ هشت بهشت از پای درانداخت، قبل از آنکه این خبر به عرض شاه عالی گهر رسد، بر بار گیر قمر مسیر سوار شده علم هزیمت به صوب آذربایجان و حدود دیار بکر برافراخت. صباح روز دیگر که تیغ آفتاب چون شعله غضب شاه والاجناب، سر به فلک اخضر کشید و رئوس کواکب از بدن فلک انفصال یافته پرده نیلگون سپهر بوقلمون به رنگ کسوت ماتمزدگان گردید، خسرو بهرام غلام خورشید احتشام بر سریر سلطنت پایدار قرار گرفت و نیران قهر قیامت اثر مشتعل شده فرمان قضا امضا به اخذ و قتل جمعی از قورچیان که امداد شاهقلی نمودند سمت صدور پذیرفت و همان روز که پنجشنبه بیست و نهم جمادی الاولی بود، کور سلیمان با چند تن دیگر از آن زمره به جزای اعمال خویش گرفتار گشته به قتل رسیدند و فرقه‌ای از ملازمان میرزا شاه حسین به تعاقب شاهقلی مأمور شده بر جناح استعجال متوجه گردیدند. آنگاه خدام بارگاه عالم پناه به تجهیز و تکفین بدن بی بدیل آن سرور، پیشنهاد ضمیر ساختند و سادات و قضات و اشراف و اعیان جمع آمده

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۶۰

به ادای نماز جنازه پرداختند. بعد از آن پادشاه اسلام از غایت اهتمام به حال آن مرجع خواص و عوام فرمان فرمود که تابوت محفوف به رحمت حی لا- یموت را به کربلا- بردند و جسد مطهر آن مظهر لطف و احسان را در جوار عتبه علیه حایریه به خاک سپردند. از نوادر وقایع آنکه قبل از شهادت میرزا شاه حسین به سه چهار روز عالیجناب شریعت پناهی قاضی نور الدین عبد الرحمان ساوهای که برادرزاده قاضی عیسی بود و در اواخر همین سال به جوار مغفرت ایزد متعال انتقال نمود، در عالم رؤیا مشاهده فرمود که میرزا شاه حسین به جانب آسمان عروج کرده به یکبار بر زمین افتاد و رخت هستی به باد فنا داد و از وقوع آن صورت متحیر گشته در آن اثنا کسی با وی گفت که اوقات زندگانی میرزا شاه حسین اصفهانی به نهایت انجامید و همین نام و نسبت تاریخ وفاتش گردیده، آنگاه جناب اقضوی از خواب برآمده در غایت تعجب لفظ «میرزا شاه حسین اصفهانی» را حساب نمود چون اعداد آن حروف را با آنچه در خواب به او گفته بودند موافق یافت حیرتش زیاده شده به ملازمت حضرت نقابت پناهی صدارت دستگاهی، جلال الحق و الحقیقه و الدین، شتافت و کیفیت واقعه را در خلوتی عرض کرده انتظار می کشید که تعبیر آن خواب چگونه صورت بندد که ناگاه آن حادثه از حیز قوه به فعل رسید. يفعل الله ما یشاء و یحکم ما یرید.

زبدۃ الاشراف و الاعاظم، خواجه ضیاء الدین میرم در مرثیه و تاریخ شهادت میرزا شاه حسین فرماید:

مهر سپهر لطف که از رای انورش آینه فلک شده جام جهان نما

در نفیس بحر کرم لعل کان حلم یعنی نظام ملک و دین معدن سخا

دریای جود شاه حسین آن که از شرف مثلش ندیده دیده ایام عمرها

باقصر همتش که فلک آستان اوست گر سدره کوتاهی نکند هست منتهی

زاکسیر گرد موکب گردون نورد اوشد آفتاب بهره ور از گرد کیمیا

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۶۱ با کوه گفته اند همانا به حکم اوکز زیر هر بغل رودش آب از حیا

چون آفتاب طالع روشن زوال یافت بخت سیه چو سایه اش افتاد از قفا

از پای خوردن فلک از دست رفته است بنگر ز دست حادثه افتاد چون ز پا

دردا که چشم زخم زمانش شهید کرد و احسرتا که دست ستم ساختش فنا

در گلشن زمانه چو گل گشته غرق خون چون لاله ساخت پیرهن عمر را قبا

از بار ماتمش به فلک ذره ای نشست نخل قد سپهر از این بار شد دو تا

بگرفت شام ماتم او بر سپهر مازهره سیاه کرد دف خود در این عزا

این دار عاریت چو مقام قرار نیست بربست رخت و رفت سوی عالم بقا
 در کربلا که جنت عدن است شد مقیم فی روضه مکرمه ارضها السما
 نازل ز آسمان شده در وصف این مقام یا احسن المنازل یا خیر ملتجا
 بنوشته بر کتابه این منزل رفیع کلک قضا: و من دخل کان آمنا
 چون کربلاست مدفن او خاک مرقدش خوشبوی تر ز عنبر ساراست مشکسا
 باشد سمی شاه شهیدان از این شرف نور مزار اوست تتق بسته تا سما
 رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۶۲ تاریخ فوت او چو ضیایی ز عقل جست آمد به گوش جان من از غیب این ندا
 بر صفحه‌ای ز نور نو شستست کلک صنع خطی که خون چکید از او دردم قضا
 مضمونش آنکه چون به جوارش مقام یافت تاریخ گشت: «شاه شهیدان کربلا» (جزو ۴، ج ۳، ص ۱۰۵-۱۰۷)

علاء الدین محمد طیب

چون هوای کاشان از غبار موکب فیروزی نشان عطرافشان شد، مولانا علاء الدین محمد طیب که از اکثر نواب بارگاه عالم پناه به
 مزید تقرب ممتاز بود و در تشخیص امراض و معالجه اعراض خاصیت انفاص مسیحا ظاهر می نمود، به مرض ذات الصدر مبتلا گشته
 پهلوی بر بستر ناتوانی نهاد و چون زمان حلول اجل مقدر دررسیده بود، استعمال اشربه و ادویه اصلا نافع و منتج نیفتاد و ساعت به
 ساعت آن عارضه از پیشتر بیشتر گشت و بعد از دو سه روز در منزل بلهار که داخل ولایت اصفهان است آن حکیم فطنت شعار از
 عالم ناپایدار درگذشت «۱»:

در این دقیقه بماندند جمله حکما که آدمی چه کند با قضای کن فیکون
 اصول نبض چو شد منحرف ز جنبش اصل بلای عجز فرورفت پای افلاطون
 صلاح طبع چو سوی فساد روی نهاد بماند بیهده در دست بو علی قانون القصه، پادشاه سعادت قرین از فوت مولانا علاء الدین بغایت
 متأثر گردید و بازماندگان او را تسلی فرموده خلع فاخره پوشانید و پسر ارشدش حکیم جلال الدین را به مزید الطاف و اعطاف
 نواخته قائم مقام پدر ساخت.
 (جزو ۴، ج ۳، ص ۸۶-۸۷)

(۱). تاریخ این واقعه سال ۹۲۰ است.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۶۳

امیر غیاث الدین محمد بن امیر یوسف

نسب شریف آن سید وافر مناقب، بر حاشیه کتاب عمده الطالب به خط ید مبارکش بر این موجب به نظر این ذره احقر درآمده که
 محمد بن یوسف بن شمس الدین بن پادشاه علی بن خسرو بن حبیب بن فرامرز بن نجیب الشکرابی «۱» و نسب عالی آن سید حبیب
 نجیب منتهی می شود به ابی جعفر احمد بن ابی عبد الله جعفر بن محمد السلیق بن عبد الله بن محمد بن حسن بن حسین بن حسین
 الاصغر ابن آدم آل عبد الحسین بن علی بن ابی طالب- علیهم السلام- و امیر غیاث الدین محمد در صغرسن نزد عم بزرگوار خود
 امیر فخر الدین بن سید شمس الدین که به وفور علم و تصنیف سرآمد علمای اعلام بود و انوار زهد و عبادت و آثار تقوا و سعادت
 از ناصیه همایونش ظاهر و هویدا می نمود، بعضی از متداولات را مطالعه کرد و در تحصیل علوم محسوس و منقول شرایط اجتهاد

مرعی داشته لوازم اهتمام به جای آورد و چون سید فخر الدین به جوار مغفرت ارحم الراحمین پیوست، امیر غیاث الدین محمد به درس مولانا کمال الدین مسعود شروانی و عالیجناب شیخ الاسلامی مولانا و مخدومنا سیف الدین احمد التفتازانی آغاز آمد و شد فرمود و به اندک زمانی سرآمد علمای عالم گشته، شمایم نتایج سلیمش مانند روایح گل‌های طری از وزیدن نسیم سحری به مشام ناظران مناظم فضیلت‌وری رسید و نسایم خصایص ذهن مستقیمش همچون فوایح هوای بهاری حواشی ریاض مؤلفات عالم معالم سخن‌سازی را ناضر گردانید. لفظ دربارش به جواهر حقایق معانی گوش هوش اعظم و افاضل را تزیین داد و خامه گوهر نثارش عقود دقایق نکته‌دانی در دست امانی شرایف امثال نهاد:

ز لفظ در فشانش گشت بی‌قیل مبین معنی آیات تنزیل

ز ابر کلک او بحر معانی‌شدی پر از زلال زندگانی لاجرم آن فاضل ستوده‌شیم، منظور نظر تربیت خاقان منصور، سلطان حسین میرزا شده تدریس یک صغه از مدرسه که محتوی بر مقبره آن پادشاه مغفرت پناه است بدان حضرت مفوض گشت و امیر غیاث الدین محمد چند سال در آن بقعه

(۱). در خطی: شکرانی.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۶۴

شریفه به لوازم درس و افاده پرداخته به نشر علوم دینیه قیام نمود و غایت فضل و کمالش بر ضمیر انور خاقان عالی گهر ظاهرتر گشته در تعظیم و احترامش افزود و چون آن پادشاه افاضل نواز به جوار رحمت ایزدی پیوست، بدیع الزمان میرزا و مظفر حسین میرزا به دستور پدر بزرگوار خود در رعایت جانب امیر غیاث الدین محمد کوشیدند و جمیع مطالب و مقاصدش را به انجام و اسعاف مقرون گردانیدند و بر این قیاس محمد خان شیبانی نیز در تربیت آن حاوی فضایل انسانی از خود به تقصیر راضی نشد و همواره آن حضرت را معزز داشته بر امثال و اقران فائق و راحج می‌دانست، و بعد از آنکه محمد خان در مرو شاهجان به قتل رسید و آفتاب اقبال شاه مرتضوی خصال، از بلده هرات طالع گشت، ساحت امانی و آمال مرتقیان درجات فضل و کمال را نصارت بخشید نواب کامیاب آثار شمایل نبوی و انوار فضایل صوری و معنوی در ناصیه حال آن فایز به سعادات دنیوی و اخروی مشاهده فرموده، زمام منصب قضای تمامی ممالک خراسان را در قبضه آن حضرت نهاد و عنان قبض و بسط و رتق و فتق جمیع امور و مهمات شرعیه را من حیث الاستقلال و الانفراد به کف درایتش داد؛ لاجرم عتبه علیه‌اش ملاذ اکابر اطراف آفاق شد و سده سته‌اش پناه اعظم و افاضل به استحقاق گشت و همچنین آن زبده اولاد سید المرسلین در سایه رعایت و تربیت پادشاه حشمت آیین از درجه‌ای به درجه‌ای ترقی می‌نمود تا میان منصب صدارت و امارت جمع کرد و صاحب طبل و علم و خیل و حشم شده در دار السلطنه هرات روی به تمشیت مهمات ملکی و مالی آورد و از این جهت نائره عصیت در کانون درون امیر خان برافروخته بنیاد غمز و سعایت اهل حسد فی جیدها جبل من مسد، ساعت به ساعت التهاب آن آتش سمت ازدیاد می‌گرفت و مطلقا به آب نصیحت و اصلاح مصلحان خیراندیش و متوسطان نیکوکی‌ش صفت انطفا نمی‌پذیرفت، تا کار به جایی رسید و مهم بدانجا انجامید که امیر محمد در ایام محاصره عبید الله خان عزم جزم کرد که چون مخالفان از ظاهر هرات کوچ نمایند به پایه سریر اعلا شتافته لب به شکایت امیر خان بگشاید و شمه‌ای از خرابی ولایات خراسان عرض فرماید و امیر خان از این معنی اندیشمند شده، گرفتن و کشتن آن حضرت را با خود مخمر گردانید. از نوادر وقایع آنکه در شب سه‌شنبه ششم ماه رجب آن سید حسینی نسب در عالم رؤیا مشاهده نمود که

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۶۵

در کوچه سرگردان شده و به هر طرف که توجه می‌نماید راه نمی‌یابد. در آن اثنا حضرت خیر البرایا- علیه و آله من الصلوات انماها و من التحیات از کیهان- به نظرش درآمد که می‌فرماید اگر می‌خواهی از این سرگردانی نجات یابی نزد ما آی، و امیر محمد بدان

جانب روان گشته بیدار شد و صباح این واقعه را به بعضی از نزدیکان در میان نهاد. هم در آن مجلس یکی از محرمان آن سید ستوده صفات گفت که من نیز دوش در خواب دیدم که پدر شما اسبی بور آورده و شما را سوار ساخته همراه خویش برد و بدین جهت دغدغه تمام بر ضمیر منیر زبده اولاد خیر الانام راه یافته آن روز سوار نشد و حال آنکه امیر خان با ملازمان خود قرار داده بود که هرگاه امیر محمد به باغ شهر درآیدی آن حضرت را بی اختیار ساخته به قلعه اختیارالدین برند و چون دو سه ساعت از روز بگذشت و امیر غیاث الدین محمد در باغ پیدا نگشت، امیر خان، پیر احمد بیگ و قاسم مهرداد و اسحاق بیگ را با جمعی کثیر از خواص خود به دولخانه آن یگانه زمان فرستاد تا او را گرفته به قلعه اختیارالدین بردند و همان ساعت منازل آن حضرت و متعلقان و ملازمان و مصاحبانش غارت یافته نکایت آن حالت به بعضی از همسایگان ایشان نیز سرایت نمود. امیر زین الدین علی و زمره‌ای دیگر از اصحاب آن قدوه اولو الالباب مؤاخذ و مقید گشتند و طوفان بلا در آن روز به مرتبه‌ای بالا گرفت که هرکس از نوکران امیر خان در هر جا گمان برد که چیزی از امتعه دنیویه به حصول می‌پیوندد، به بهانه آنکه جهات امیر محمد در این منزل است بدانجا درآمده دست به نهب و تاراج برآوردند و این صورت به عرض امیر خان رسیده، خواجه علی خان را با جمعی از ملازمان سوار ساخت تا گرد شهر برآیند و به تسکین آن فتنه قیام نمایند.

القصة، امیر غیاث الدین محمد آن روز و آن شب در قلعه اختیارالدین محبوس بود، این بیت را در سلک نظم کشید و بر رقع‌ای نوشته نزد امیر خان روان گردانید:

به تیغ ظلم مرا می‌کشی و خواهی دید که عاقبت چه کند با تو خون ناحق من اما هیچ فایده بر آن مترتب نگشت و امیر خان از غایت قساوت قلب از سر خون آن حضرت درنگذشت. صباح روز دیگر قدوه اولاد خیر البشر، یعنی عالی‌جاه نقابت منقبت هدایت مرتبت، امیر جمال الحق و الحقیقه و الدین عطاء الله - سلمه الله و ابقاه - نزد امیر خان رفته التماس مخلص امیر محمد فرمود و امیر خان سخن آن

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۶۶

قدوه سادات زمن را به سمع قبول نشنود و با خواص خویش مشورت کرده جازم شد که به صرصر بیداد، شمع شبستان ولایت را منطفی سازد و به دست تعدی یوسف مصر هدایت را از اوج جاه به چاه هلاک اندازد. هرچند که جسد روزگار از ظهور این فتنه می‌لرزید و رخسار خورشید از نهیب این آشوب زرد می‌گردید، اما امیر خان به تخیلات نفسانی و تسویلات شیطانی همان روز که چهارشنبه هفتم رجب بود به وقت نصف النهار، قاسم مهرداد را به قلعه فرستاد تا به خبه، آن نخبه آل خیر العباد را هلاک ساخت و از عقوبت جبار منتقم - عز اسمہ - نیندیشیده خود را در ورطه خصومت حضرت رسالت - علیه السلام و التحیه - انداخت:

دریغ آن نقابت قبایی که بود دلش کان علم و کفش بحر جود

دریغ آن صدارت پناهی که مهر به خاک ره او همی سود چهر

دریغ آنکه بود از علو نسب سر دودمان رسول عرب

دریغ آنکه از فیض انعام عام دل خلق را شاد کردی مدام

دریغ آنکه بود از وفور کمال عطابخش اصحاب جاه و جلال

دریغ آنکه بودی ز خلق حسن نوازنده واقفان سخن

دریغ آنکه از بهر فکر صواب عیان ساختی سلک در خوشاب

دریغ آنکه در زیر چرخ کبود به فضل و هنر مثل او کس نبود

دریغ آنکه چشم فلک بعد از این نیند نظیرش به روی زمین چه گویم که متوطنان بلده هرات را از حدوث آن واقعه هائله چه مقدار اضطراب دست داد، چه نویسم که افاضل و سادات را از وقوع آن حادثه شامله چگونه مصیبتی اتفاق افتاد:

گفتم که ز قصه مشکلی بنویسم وز درد فراق حاصلی بنویسم

کو دل که از آن حال غمی شرح دهم کو دست کز آن درد دلی بنویسم حقا که اگر کوه از آن اندوه متزلزل گشتی جای آن بود و اگر سپهر از حیرت از حرکت بازایستادی غریب نمی نمود:

تا دیده دید واقعه زین صعب تر ندید دل کین خبر شنید کسش با خبر ندید

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۶۷

القصه، شب پنجشنبه خواجه شاه حسین خیابانی و بعضی دیگر از سالکان طریق مسلمانی از امیر خان استجازه نمودند و جسد مطهر آن قدوه اولاد خیر البشر را از قلعه به خیابان برده بر نهج سنت سینه خیر البریه غسل دادند و تجهیز و تکفین کرده و نماز گزارده به کوه مختار که مقبره آبای بزرگوار اوست به خاک سپردند:

سرو بالای تو در خاک دریغت دریغ زیر خاک آن بدن پاک دریغت دریغ

دامن پیرهن عمر تو ای یوسف عهدشده چون دامن گل چاک دریغت دریغ اوقات حیات امیر غیاث الدین محمد، پنجاه و شش سال بود و کلک لطایف نگار خواجه ضیاء الدین میرم در تاریخ شهادت آن حضرت این رباعی نظم نمود:

چون میر محمد خلف آن عبا زین دیر فنا رفت سوی دار بقا

تاریخ شهادتش رقم کرد ضیا: «والله شهید هو یحیی الموتی» و این رباعی دیگر نتیجه طبع مولانا شهاب الدین احمد الحقیقی است که در آن باب گفته:

چون کرد به تیغ جانستان چرخ فلک از لوح زمانه نام میرک را حک

گفتم که حساب سال این واقعه چیست دل گفت که: «قتل بندگان میرک» و امیر خان بعد از این واقعه شنیعه به دو سه روز اصحاب و اقربای آن زبده آل عبا را طلبیده تسلی نمود و به دست اعتذار ابواب لطف و مرحمت بر روی روزگار ایشان بگشود و منصب قضای دار السلطنه هرات را به رأی صوابنمای عالیجناب سیادت مآب امیر نظام الدین عبدالحی و زبده سادات زمن امیر کمال الدین حسن تفویض نمود و بعضی از کتب سید سعید شهید را به خدام سلیل النقباء امیر خسرو که از قرابتیان و داماد آن حضرت است باز داد، نوش دارو که پس از مرگ به سهراب دهند.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۹۸-۱۰۰)

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۶۸

ذکر طایفه‌ای از سادات و علما و اشراف که بعضی از ایشان با سلاطین آق‌قویونلو معاصر بوده‌اند و زمره‌ای در ایام دولت ابد پیوند شاهی اکتساب فضل و کمال نموده‌اند

[امیر صدر الدین محمد الحسینی]

از جمله اعظام اولاد خیر البشر و اکابر فضلالی دانشور در زمان جهانبانی امیر حسن بیگ و یعقوب میرزا امیر صدر الدین محمد الحسینی به بلده فاخره شیراز حفت بالا‌عزاز به نشر علوم محسوس و مفهوم قیام و اقدام می نمود و به جودت طبع و دقت ذهن از جمیع علمای متبحرین و فضلالی متأخرین ممتاز و مستثنا بود و آن جناب، ولد ارشد امیر غیاث الدین منصور است که در سلک سادات عالی‌نسب مملکت فارس انتظام داشت و مرجع اشراف و اعیان بوده پیوسته نقش خیرخواهی بر الواح خواطر آدمیان می‌نگاشت و امیر صدر الدین محمد در ایام شباب نزد جناب افادت شعاری، مولانا قوام الدین گلباری تحصیل علوم نمود و به اندک زمانی در تمام علوم متداوله به درجه کمال ترقی کرده آغاز درس و افاده فرموده در بلده شیراز مدرسه رفیع وسیع ساخته هر روز به آن بقعه شریفه تشریف حضور ارزانی می‌داشت و طلبه علوم را از نتایج طبع و قواد خود مستفیض گردانیده همت بر تألیف و

تصنیف می‌گماشت، از جمله نتایج قلم خجسته رقمش رساله تحقیق علم در اثبات واجب و حاشیه شمسیه و حاشیه مطالع و حاشیه تجرید، در میان طلبه علوم مشهور است و دقایق نکات آن مؤلفات افادت آیات بر الواح ضمائر علمای فضایل مآثر مسطور. وفات امیر صدر الدین محمد بعد از فوت یعقوب میرزا «۱» به اندک زمانی اتفاق افتاد و چون تاریخ آن ماه و سال راقم حروف را معلوم نبود خامه به تقریر آن زبان نگشاد.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۰-۱۱۱)

و از امیر صدر الدین محمد الحسینی الدشتکی پسری ماند در کمال فضل و علو مقام

(۱). در حاشیه چاپی نوشته شده که غیاث الدین منصور در شرحی که بر اثبات واجب نوشته ذکر کرده که مولد صدر الدین محمد، روز سه شنبه دوم شعبان سنه ۸۲۸ و قتلش در روز جمعه دوازدهم رمضان سنه ۹۰۳ به دست ترکان بایندریه ساکن دیار بکر اتفاق افتاده است.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۶۹

امیر غیاث الدین منصور نام و آن جناب حالا به وفور علم و دانش در اطراف و اکناف عالم بغایت مشهور است و مهارتش در فنون حکمی و ریاضی ضرب المثل جمهور علمای نزدیک و دور. در مدرسه پدر بزرگوار خویش پیوسته به افاده قیام می‌نماید و گوش و هوش طلبه علوم را از نتایج دریای طبع نقاد خود می‌آراید.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۱)

مولانا جلال الدین محمد الدوانی

از غایت تبحر در علوم معقول و منقول و از کمال مهارت در مباحث فروع و اصول بر جمیع فضایل عالم و تمامی علمای بنی آدم فائق بود و در میدان تحقیق مسایل و انحلال معضلات رسایل و توضیح خفیات متقدمین و تلویح خیبات متأخرین، قصب السبق از امثال و اقران می‌ربود. فنون مکنون که از ابو علی و علامه طوسی در سرّ خفا محجوب بود، در نظر بصیرتش جلوه ظهور داشت و اسرار مخزون که از معلم اول و ثانی مکتوم مانده بود قلم عنایت سبحانی بر صحیفه ضمیرش نگاشت.

سپهر علم را بود آفتابی فنون فضل را جامع کتابی و مولانا جلال الدین محمد، ولد ارشد مولانا سعد الدین اسعد است که به علو نسب و دانش مشهور بود و در قریه دوان که از اعمال کازرون است به قطع و فصل قضایای شرعیه اقدام می‌فرمود و جناب مولوی، نخست نزد والد ماجد خود به تحصیل اشتغال داشت و بالاخره به شیراز شتافته در درس مولانا محیی الدین کوشکناری و خواجه حسن شاه بقال همت بر کسب کمال گماشت و این دو بزرگ از تلامذه محقق شریف به وفور علم و فضیلت ممتاز بودند و در زمان میرزا محمد بایسنغر در شیراز به لوازم درس و افاده قیام می‌نمودند و ایضا مولانا جلال الدین در درس مولانا همام الدین گلباری که بر طوالع شرحی مفید دارد مطالعه بعضی از متداولات کرده و در وقت اکتساب علم حدیث در خدمت شیخ صفی الدین ایجی که سیدی دانشمند بود شرایط تلمذ به‌جای آورد.

القصة، به واسطه قابلیت اصلی، بلکه محض عنایت لم یزلی هنوز جناب مولانا در شباب بود که از شمیم فضایل و کمالاتش مشام مستشقان گلزار علوم معطر گشت و از رشحات قلم گوهر بارش ریاض دانش در خضرت و نصارت از ساحت

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۷۰

بوستان ارم در گذشت؛ لا-جرم در ایام دولت امیر حسن بیگ و یعقوب میرزا از اقطار امصار عراقین و روم و ارّان و آذربایجان و هرموز و کرمان و طبرستان و جرجان و خراسان اعظم افاضل به امید کسب علم و دانش متوجه ملازمتش بودند و بعد از ادراک آن

سعادت عظمی از شعله ضمیر فیض آثارش اقتباس انوار کمالات می نمودند و آن جناب در ایام شباب چندگاه به صدارت امیرزاده یوسف بن میرزا جهانشاه مشغولی کرده بود و بعد از استعفا از آن مهم، در مدرسه بیگم که آن را دار الایتم گویند به لوازم درس و افاده قیام نمود و در زمان دولت سلاطین آق‌قویونلو منصب قضای ممالک فارس من حیث الاستقلال تعلق به آن مرجع اهل فضل و کمال داشت و هرگاه که از درس فارغ می شد همت عالی نهمت بر فیصل قضایای شرعیه می گماشت و جناب مولوی در اواسط ایام زندگانی بر شرح تجرید مولانا علاء الدین قوشچی حاشیه‌ای در کمال دقت تألیف نمود و آن رساله به نظر شارح رسیده از روی انصاف زبان به تعریف و توصیفش گشود، اما امیر صدر الدین محمد هم در آن اوان بر کتاب مذکور حاشیه‌ای نوشته بر حاشیه جناب مولوی اعتراضات کرد و آن جناب جهت ردّ آن سخنان حاشیه دیگر بهتر از پیشتر در قلم آورد و بر این قیاس پیوسته میان آن دو عالم متبحر مباحثات به وقوع می‌انجامید و هرکس که والی شیراز می‌بود، جهت تحقیق دقایق طبع ایشان مجالس ساخته مستفید و بهره‌ور می‌گردید و از جمله تصانیف جناب مولوی دیگری رساله زوراء است که در علم حکمت نگاشته خامه بلاغت انما گردانیده.

راقم حروف از شیخ مجد الدین محمد کرمانی لازال مؤیدا بتأیید السبحانی استماع نموده که مولانا جلال الدین در وقتی که به نجف اشرف بود در روضه قدس منزلت حضرت شاه ولایت - علیه السلام و التحیه - روزی بر پای ایستاده آن رساله را تصنیف نمود و به آن مناسبت مصنف آن را به زوراء موسوم گردانید و چون زوراء متنی است بغایت مختصر و متین، جناب مولوی بعد از چندگاه جهت حلّ عبارات آن شرحی منقح در سلک انشا کشید. دیگر از مؤلفات آن عالم پسندیده صفات شرح هیاکل است که در علم حکمت اشراق شیخ شهاب الدین مقتول تحریر فرموده و همچنین رساله اثبات واجب و اخلاق جلالی که در برابر اخلاق ناصری نوشته شده داخل مصنفات مولوی است و از جمله حواشی که بر کتب متداوله، مرقوم

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۷۱

قلم افادت رقم نموده حاشیه شمسیه و حاشیه مطالع و حاشیه انوار شافعیه بغایت مشهور است و نکات آن کتب بر الواح ضمائر افاضل طلبه مسطور. وفات مولانا جلال الدین محمد بعد از قتل رستم پادشاه به اندک زمانی روی نمود، مدت حیاتش زیاده بر هفتاد سال «۱» بود و آن جناب دو پسر داشت، امیر سعد الدین اسعد که حالا در سلک دانشمندان شیراز معدود است و مولانا عبد الهادی که در زمان حیات پدر وفات یافت.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۱-۱۱۲)

مولانا امام الدین ابویزید

دانشمندی متبحر بود و در عصر مولانا جلال الدین محمد دوانی در شیراز به نشر فضایل نفسانی قیام می‌نمود و در زمان یعقوب میرزا به وصول اجل موعود در گذشت و هم در وطن مألوف مدفون گشت.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۲)

مولانا شرف الدین علی شیفتگی

در سلک اشراف علمای کرام و اعیان فضلائی عظام انتظام داشت و در درس مولانا محیی الدین و مولانا قوام الدین گلباری تحصیل نموده نقوش مسایل محسوس و مفهوم بر صحیفه ضمیر می‌نگاشت. همواره به موعظه و نصیحت خلایق می‌پرداخت و به نوشتن فتاوی قیام نموده کمال امانت و دیانت ظاهر می‌ساخت.

تفسیر احکام قرآنی و شرح محرّر و شرح ارشاد و حاشیه تیسر از کتب شافعیه از

(۱). در حاشیه چاپی طابع نسخه چنین نوشته: «واضح باد که از خطبه محاکمات استاد البشر امیر غیاث الدین منصور چنان ظاهر می‌شود که زیاده بر هشتاد سال در این دار ملال اوقات فرخنده ساعات گذرانیده و انتقال آن قدوه ارباب کمال فی شهور سنه ثمان و تسعمایه در اردوی سلطان ابو الفتح بایندری اتفاق افتاد و چون آن موضع به قریه دوان نزدیک بود نعلش آن جناب را از آنجا نقل کرده دفن نمودند. و در تاریخ مولانا حسن روملو به نظر احقر رسیده که مولانا جلال الدین محمد دوانی هفتاد و هشت سال در این دار ناپایدار زندگانی نمود و در ماه رجب مذکور به مرض اسهال به جهان جاودان انتقال فرمود. «حرره محمد تقی التستری».

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۷۲

جمله مصنفات مولانا شرف الدین علی است، و آن جناب در سنه سبع و تسعمایه در هرموز فوت شده و دو پسر نیک اختر یادگار گذاشت، مولانا مرشد الدین عبد الله و مولانا صدر الدین محمد.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۲)

مولانا مرشد الدین عبد الله

در آخر اوقات دولت خاقان منصور سلطان حسین میرزا از شیراز به بلده هرات آمده در مدرسه اخلاصیه رحل اقامت انداخت و منظور نظر مکرمت امیر نظام الدین علیشیر شده همگی ایام شباب را به تحصیل مصروف ساخت و به اندک زمانی در سلک علما انتظام یافته در حظیره والد خاقان مرحوم مشار الیه به منصب تدریس سرافراز گشت و تا غایت در آن بقعه به لوازم افادت می‌پردازد.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۲)

مولانا صدر الدین محمد

در آن سال که امیر نجم الدین مسعود ثانی متوجه ماوراء النهر بود، جهت سرانجام بعضی از مهمام همراه رفت و در معرکه غجدوان از جهان گذران انتقال نمود «۱».

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۲)

مولانا اهلی شیرازی

از اکثر سالکان مسالک سخن‌سازی به وفور مهارت در فن شعر امتیاز داشت. قصیده مصنوع خواجه سلمان ساوجی را تتبع نمود و آن ابیات را به مدح امیر نظام الدین علیشیر مؤشخ ساخته از شیراز به هرات ارسال فرمود. مآل حال و سال انتقالش معلوم نگشت، لاجرم کیفیت آن بر زبان خامه بدیع بیان نگذشت.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۲)

(۱). یعنی واقعه رمضان ۹۱۸ که در آن امیر نجم ثانی بقتل رسید.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۷۳

امیر حبیب الله

از احفاد والانژاد اشرف علمای ربانی امیر شریف الدین علی جرجانی است و سید شریف الدین علی صدر که در جنگ سلطان سلیم

شریت شهادت چشید، برادرزاده آن جناب بود «۱» و حال امیر حبیب الله به علو شأن و سمو مکان و قدم دودمان و شرف خاندان از سایر سادات مملکت فارس امتیاز تمام دارد و ظاهراً در این ولایت به منصب قضای شیراز منصوب بوده همت بر فیصل قضایای فرق برآیا می‌گمارد.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۲)

سید نعیم الدین نعمت الله ثانی

سرور اولاد امجاد پیغمبر آخر زمانی و مرجع اشراف طبقات انسانی بود و باطن خجسته میامنش مهبط انوار ولایت و ارشاد و خاطر فرخنده مآثرش مظهر آثار هدایت و اجتهاد، ذات فایض البرکاتش به اصناف فضایل و کمالات موصوف و روزگار فرخنده آثارش به احیای سنن سینه آبای بزرگوار مصروف. درگاه کرامت پناهش آرامگاه سلاطین آفاق و آستان ملایک پاسبانش ملاذ خواقین به استحقاق.

قطب عالم غوث اعظم آن که هر روز آفتاب بوسد از تعظیم خاک روضه جان پرورش خازن جنت به زلف حور روبد هر صباح گرد از رخسار شاهان چون نشیند بر درش و آن حضرت در سلک اولاد اعظم سید نعمت الله ولی که شمه‌ای از مفاخر و مناقب او در ذیل وقایع خاقان سعید شاهرخ میرزا مسطور گشت انتظام داشت و در شهرور سنه تسعمایه در دار الامان کرمان محفوف به انوار مغفرت رحیم رحمان درگذشت.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۲)

(۱). ر. ک: ص ۲۵۴-۲۵۵ از همین کتاب.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۷۴

امیر تاج الدین کرمانی

سیدی عظیم الشأن و بزرگی متعالی مکان است. همواره خوان کرم و احسان گسترده، آئینده و رونده را از مواید لطف و مکرمت خویش محظوظ و بهره‌ور کرده.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۲)

قاضی کمال الدین میر حسین یزدی

در سلک افاضل علمای عراق، بل اعظم دانشمندان آفاق انتظام داشت و در مملکت یزد به امر قضای منصوب بوده علم امانت و دیانت می‌افراشت. از جمله مؤلفاتش شرح دیوان معجز نشان حضرت مقدس امیر المؤمنین علی - علیه التحیه و الغفران - تصنیفی است دانش اثر و مطبوع طباع سلیمه دانشمندان فضیلت پرور.

همچنین آن جناب بر کافیه و هدایه حکمت و طوابع و شمسیه حواشی دقیقه در عقد انشا انتظام داده و در آن مؤلفات کمال دانش و جودت طبع خود را بر منصبه عرضه نهاده و قاضی میر حسین را در فن معما نیز رساله‌ای است مفیده به میزان ذهن اصحاب نثر و نظم سنجیده در اوایل ایام دولت شاهی، سجل حیات قاضی میر حسین به خاتم انقضا مختم گشت و به تقدیر ایزد سبحانه و تعالی، روزی چند مؤاخذ بوده درگذشت.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۲)

امیر غیاث الدین محمد

ولد ارشد میر میران بود که از جمله سادات اصفهان به علو نسب و وفور حسب ممتاز و مستثنا می نمود. کثرت مکنّت و ثروت آن جناب نه آن مرتبه داشت که به دستیاری قلم و بنان شرح آن توان داد و کمال اعتبار و اختیارش نه در آن مثابه بود که به تبیین آن زبان بلاغت توان گشاد. امیر غیاث الدین محمد در اوایل ایام کشورگشایی نواب کامیاب شاهی مؤاخذ گردید و به بعضی از امور نالایق متهم شده دست قضا منشور حیاتش را درنوردید.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۲)

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۷۵

خواجه مولانا اصفهانی «۱»

جامع بسیاری از فضایل نفسانی بود و در علم حدیث دعوی مهارت می نمود و نوشتن تاریخ وقایع و احوال یعقوب میرزا تعلق به وی می داشت و در آن باب کتابی بلاغت آیات بر صحیف روزگار نگاشت و چون خواجه مولانا اصفهانی در مذهب تسنن بغایت متعصب بود، در زمان ظهور دولت شاهی از آذربایجان به هرات آمده ساکن شد و مشمول انعام خاقان منصور سلطان حسین میرزا و اولاد عظامش گشت و بعد از آنکه محمد خان شیبانی بر ولایات خراسان استیلا یافت کمر ملازمت درگاه خانی بر میان جان بست و محمد خان، اگرچه گاهی با وی اظهار التفات می نمود، اما در اکثر اوقات او را به عداوت اهل بیت طعن می فرمود و خواجه مولانا پس از واقعه محمد خان در ماوراء النهر ساکن گشت و در روز پنجشنبه، پنجم جمادی اولی سنه سبع و عشرين و تسعمایه به بلده فاخره بخارا درگذشت.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۲)

سید قوام الدین حسین

از عظمای نقبای اصفهان به وفور علم و دانش ممتاز و مستثناست و جمال حالش به حلیه فصاحت و بلاغت مزین و محلی. لوح خاطر خطیرش محل نقوش مسایل فروع و اصول، و صحیفه ضمیر منیرش مهبط انوار فضایل مفهوم و منقول. منشورات طبع سحر آثارش مانند عقود جواهر آبدار مزین رخسار عرایس ابکار، سخن و منظومات خامه گهر نثارش کامثال اللؤلؤ المکنون زیور گوش هوش بلغا و فضلالی زمن:

ای مشکل اهل فضل از کلک تو حل گشته به فنون علم در دهر مثل

طبع تو در انواع فضایل کامل ذات تو ز اصحاب فضایل افضل و آن سید مرتضوی خصال در آن سال که ماهچه رایات ظفر مآل شاهی پرتو دولت و اقبال بر حدود خراسان انداخت، در ملازمت موکب همایون بود و بعد از فتح آن ممالک به موجب فرمان واجب الاذعان به قبه الاسلام بلخ شتافته، مهمام

(۱). همان خواجه افضل الدین اصفهانی ملقب به امین صاحب عالم آراء امینی است.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۷۶

شرعیه آن خطه را بر نهج ملت علیه امامیه قرار داد و حالا- در بلده فاخره اصفهان به لوازم منصب اقصی القضاتی اشتغال دارد و بی شایبه ریا همت بر فیصل قضایای برایا می گمارد.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۲)

سید معز الدین محمد

از جمله اتقیای نقبای اصفهان به مزید تقوا و دینداری و وفور عرفان و پرهیزکاری امتیاز تمام یافته و پرتو انوار باطن خجسته میامنش بر تحصیل فضایل صوری و معنوی و اکتساب علوم دینی و دنیوی تافته. شمایم آثار شمایل نبوی از صادرات افعالش در دمیدن است و نسایم گلزار خصایل مرتضوی از واردات احوالش در وزیدن. ذات فایضه البرکاتش به ادای وظایف طاعات و عبادات موصوف و اوقات فرخنده ساعاتش بر تقویت ارکان ملت بیضاء و تمشیت امور شریعت غزا مصروف:

شد از سعیش قوی ارکان اسلام ندارد جز شریعت پروری کام پدر آن قدوه اولاد خیر الانام، شاه تقی الدین است که برادر عالی گهر سید قوام الدین حسین بود و به سبب علو نسب و سمو حسب از اشراف سادات عرب و عجم ممتاز و مستثنا می نمود و سید معز الدین محمد در آن ایام سعادت انجام بنابر فرمان پادشاه گردون غلام، در اصفهان بر مسند شیخ الاسلامی تمکن دارد و در باب سرانجام امور اهل اسلام بر نهج فتوای علمای مذهب ائمه کرام غایت اهتمام به جای می آورد.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۲)

مولانا نور الدین محمد

در ایام سلطنت روزافزون در بلده اصفهان به تفویض منصب قضا اختصاص یافت و پرتو انوار دیانت و امانتش بر وجنات روزگار اهالی آن دیار تافت تا غایت در همان ولایت متوطن است و بر مسند حکومت امور شرعیه متمکن.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۲)

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۷۷

مولانا امیر اسماعیل شنب غازانی

حاوی فضایل و کمالات نفسانی بود و در اوایل ایام اقبال نواب کامیاب شاهی به اجل طبیعی از عالم انتقال نمود.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۲)

امیر عبد الوهاب

در سلک اجله سادات صاحب سعادت آذربایجان منتظم بود و در زمان یعقوب میرزا به لوازم امر شیخ الاسلامی قیام می نمود. از اکتساب فضایل و کمالات بهره تمام داشت و به قلم دیانت و پرهیزکاری همواره نقش شریعت پروری و دینداری بر لوح خاطر می نگاشت. در مبادی ایام کشورستانی شاه دین پناه، هراس بی قیاس به خاطر راه داده از تبریز به هرات شتافت و پرتو انوار رعایت و عنایت خاقان منصور و اولادش بر وجنات احوال آن سید ستوده خصال تافت، چنانچه در مجالس بر اکثر سادات خراسان آن سید عالی شأن را تقدیم دادند و سیورغال مناسب تعیین کرده ابواب انعام و احسان بر روی روزگار خجسته آثارش گشادند و چون خاقان منصور به جوار مغفرت ملک غفور انتقال نمود، امیر عبد الوهاب از بدیع الزمان میرزا رخصت حاصل کرده به آذربایجان مراجعت فرمود و بعد از وصول به مقصود، مشمول عواطف بی دریغ نواب کامیاب شاهی شده در ظلال اقبال لایزال از تاب آفتاب حوادث ایمن گشت و در سنه احدی و عشرین و تسعمایه از درگاه عالم پناه به رسم رسالت نزد سلطان سلیم رفت و پس از ادای پیغام به اعزاز و اکرام مخصوص گشته رخصت معاودت نیافت، لاجرم به ناکام هم در آن ولایت رحل اقامت انداخت و ظاهراً تا غایت که

تاریخ هجری به سنه ثلثین و تسعمایه رسیده آن جناب در قید حیات و فراغت اوقات می‌گذراند.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۳-۱۱۴)

شیخ صنع الله «۱»

از اوایل زمان یعقوب میرزا الی یومنا هذا در بلده فاخره تبریز بر سجاده تقوا و

(۱). در حاشیه چاپی: «صفی الله».

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۷۸

پرهیزکاری متمکن است و نزد اکثر مردم آن دیار به تزکیه نفس نفیس و تصفیه خاطر خطیر اشتها دارد و جمعی کثیر از درویشان و گوشه‌نشینان طریق ارادتش می‌پویند و از وی طلب ارشاد و تلقین نموده به صحبت شریفش تیمن و تبرک می‌جویند.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۴)

قاضی مسافر

عالمی است متبحر و به طلاق لسان و فصاحت بیان مباهی و مفتخر و آن جناب در ایام دولت ابد الاتصال شاه مرتضوی خصال در تبریز به منصب جلیله المراتب قضا سرافراز شده و تا غایت به لوازم آن امر اشتغال می‌نماید و گاهی ابواب افاده علوم نیز بر روی روزگار طلبه می‌گشاید.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۴)

قاضی شیخم

فاضلی است عالم و به حسب و نسب از جمله اشراف و اعظم و حالا منصب تدریس و تولیت مدرسه شریفه نصریه تعلق بدان جناب می‌دارد و بر وفق شرط واقف به لوازم آن مهم قیام و اقدام می‌نماید.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۴)

قاضی نصر الله بغدادی

در دار السلطنه تبریز بر مسند قضا متمکن است و از علوم شرعیه و قوفی تمام دارد و مهام فرق انام را بر نهج امانت و دیانت فیصل می‌دهد.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۴)

مولانا عبد الصمد

به جودت ذهن و حدت طبع سرآمد فضلائی آذربایجان است و به واسطه وسعت مشرب احیانا به شرب ماء العنب اشتغال می‌نماید. تدریس یک صنفه از مدرسه متبرکه نصریه تعلق بدان جناب می‌دارد و در مدرسه خواجه علیشاه جیلان نیز

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۷۹

شرایط افاده به جای می‌آرد.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۴)

مولانا میرک کیانی

در سلک عظمای علمای تبریز منتظم است و در علم تفسیر و معانی و بیان مهارت کامل دارد.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۴)

مولانا ضیاء

معاصر یعقوب میرزا بود و در زمان عنفوان جوانی جهت تحصیل به دار السلطنه هرات توجه فرمود و بعد از چند گاه که در آن دیار در ظل تربیت و رعایت امیر نظام الدین علیشیر به سر برد، میل وطن کرده بار دیگر روی به تبریز آورد و او به حق جثه و لطف طبع اتصاف داشت و اشعار دلپذیر بر صحیفه ضمیر منیر می نگاشت.

این مطلع از آن جمله است که:

خوش آن ساعت که آید ترک من شمشیر کین با اورقیان جمله بگریزند من مانم همین با او (جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۴)

شیخ علاء الدین علی بن عبد العالی

علو مرتبه آن نقطه دایره تقوا و طهارت در تحصیل علم و فقاہت به مثابه‌ای است که در مذهب علیہ امامیه نزدیک به سرحد اجتهاد رسیده از غایت علوم عقلی و نقلی معتقد احکام اسلام و مرجع علمای واجب الاحترام گردیده. فصاحت بیان و طلاقت لسان آن حضرت از درجه توصیف بلندتر است و نهایت دینداری و پرهیزکاریش نزد اکابر و اصاغر بشر امری مقرر. از جمله مولفات بلاغت سماتش حاشیة الفیه و رساله جفریه در میان طوایف انام مشهور است و در تاریخ مذکور.

حدود بغداد و نجف از طلعت خورشید خاصیتش فیض النور.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۴)

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۸۰

شیخ ابراهیم حلی

به صفت علم و عمل موصوف است و بغایت تقوا و دیانت معروف. هرگز از هیچ پادشاهی انعام و سیورغال قبول ننموده و به محقر چیزی که از زراعت حاصل می کند قناعت فرموده. جمعی کثیر از طلبه علوم و درویشان در صحبت شریفش به سر می برند و از نتایج طبع و میامن باطنش بهره ور بوده شرایط تلمذ و ارادت به جای می آورند.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۴)

سید محمد لیث

قدوه نقبای نجف و زبده اصحاب فضل و شرف است. ذات خجسته صفاتش به مکارم اخلاق و محاسن اوصاف موصوف است و اوقات فرخنده ساعاتش به اصناف طاعات و عبادات مصروف.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۴)

شیخ زین الدین علی

قدوه اشراف علمای عرب و جامع اصناف فضل و ادب است. به کمال امانت و دیانت موصوف و بغایت تقوا و پرهیزکاری معروف و آن جناب در شهرور سنه ثمان و عشرين و تسعمایه به دار السلطنه هرات تشریف آورده منظورنظر عاطفت نواب نامدار، مظهر عدل و احسان، انیس الحضرة البهیه درمش خان گشت و به منصب شیخ الاسلامی واقضی القضاتی منصوب شده پایه قدر و منزلتش از امثال و اقران درگذشت. بعد از آنکه قرب دو سال به لوازم آن منصب پرداخت، میل وطن مألوف نموده علم عزیمت به صوب دیار عرب برافراخت.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۴)

سید نعمت الله حلی

در سلک اجله سادات و علمای حله انتظام دارد و در اواخر سنه تسع و عشرين و تسعمایه بلده فاخره هرات را به یمن مقدم شریف مشرف ساخته، چندگاهی در

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۸۱

مصاحبت شیخ زین الدین علی به سر برد و همراه آن جناب روی به عربستان آورد.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۴)

قاضی ضیاء الدین نور الله

ولد قاضی درویش محمد بن خواجه شکر الله وزیر و برادرزاده قاضی عیسی بود و در ایام حکومت امیر خان در بلده فاخره هرات، متکفل منصب قضا شده چند سال در غایت امانت و دیانت به لوازم آن امر قیام نمود و آن جناب از اقسام فضایل و کمالات بهره تمام داشت و به جودت طبع و لطافت ذهن موصوف بوده اشعار دلفریب بر صحیفه روزگار می نگاشت و در انشا غایت بلاغت به جای می آورد و به دانه برّ و احسان مرغ دل طوایف انسان را صید می کرد. وفاتش در اوایل شعبان سنه سبع و عشرين و تسعمایه اتفاق افتاد و در گازرگاه مدفون شد. مدت عمر عزیزش نزدیک شصت سال بود.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۴)

از قاضی نور الله - نور الله مرقد - پسری ماند در غایت رشد و صلاحیت موسوم به امیر مخدوم و آن مخدوم حالا در سلک خواص حضرت ممالک پناهی حبیب الهی انتظام دارد و به سبب وفور مکارم اخلاق و محاسن آداب، پیوسته همت بر تمشیت مهام فرق انام می گمارد.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۴)

قاضی عبد الرحمان

برادر خردتر قاضی نور الله بود و در ایام دولت ابد پیوند شاهی قرب بیست سال در دار السلطنه تبریز به لوازم منصب اقضی القضاتی قیام می نمود. جمال حالش به حلیه علم و دیانت آرایش داشت و در اواخر سنه تسع و عشرين و تسعمایه رایت عزیمت به صوب سفر آخرت برافراشت. نواب درگاه عالم پناه اولاد امجاد آن قاضی والانژاد را به پرسش و نوازش اختصاص دادند و زمام امور آن منصب را در قبضه درایت ولد ارشدش نهادند.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۴-۱۱۵)

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۸۲

درویش دهکی

از ولایت قزوین بود و در بدایت حال به صنعت خشت مالی مشغولی می نمود.

جودت نظمش به مرتبه‌ای است که امیر نظام الدین علیشیر در مجالس النفائس مرقوم قلم لطایف رقم گردانیده که تا مرا به حال شعرا شعور واقع است از جانب عراق بهتر از اشعار مولانا درویش نظمی نشنیده‌ام. این مطلع از رشحات کلک بلاغت نظام اوست که:

خواب دیدم در هوا شاهین او صیدی ربود چون شدم بیدار مرغ دل به جای خود نبود (جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۵)

مولانا شهیدی

در سلک شعرای بلده قم انتظام داشت و مزاجش به هزل و مزاح بغایت راغب بود و در بدیهه ابیات نیکو نظم می نمود. این مطلع از نتایج طبع اوست:

بیا ای عشق، آتش زن دل افسرده ما رابه نور خویش روشن کن چراغ مرده ما را (جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۵)

مولانا شمس الدین محمد خفری

در سلک اعظام علما و اتقیای بلده فارس انتظام دارد و در این اوقات در بلده کاشان ساکن بوده پیوسته همت عالی نهمت بر افاده علوم می گمارد و در اوایل این سال، یعنی سنه ثلثین و تسعمایه دو رساله یکی تفسیر سوره کریمه فاتحه الکتاب و دیگری مشتمل بر چهل حدیث صحیح به نام نامی حضرت ممالک پناهی حبیب الهی تألیف نموده به دار السلطنه هرات فرستاد و از وفور انعام آن ملاذ طوایف انام، به صلات گرامند محظوظ و بهره‌ور گشت.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۵)

سید جعفر نوربخش

ولد بزرگتر افتخار اولاد خیر البشر سید محمد نوربخش بود و به لطف طبع و صفای

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۸۳

ضمیر اتصاف داشت. در زمان خاقان منصور، سلطان حسین میرزا به دار السلطنه هرات تشریف آورده منظور نظر اعزاز و احترام آن پادشاه عالی مقام گشت و امرای عظام و صدور کرام جهت مدد معاش آن جناب هر ساله مبلغ پنجهزار دینار کپکی و دویست خروار غله مقرر ساختند. سید جعفر از غایت علو همت سر بدان مبلغ فرود نیاورد و در خشم شده و عزیمت عربستان کرد. این مطلع از منظومات اوست که:

ترک من دست چو خنجر بیداد بردتشنه را آب زلال خضر از یاد برد (جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۵)

شاه قاسم نوربخش

ولد ارشد حضرت هدایت پناه امجد سید محمد نوربخش و برادر خردتر سید جعفر بود. لواجم انوار شمایل نبوی از ناصیه حالش

ظاهر و لوايح آثار خصايل مرتضوی از جمال کمالش باهر. مرآت ضمير منيرش عکس‌پذير صور ولایت و ارشاد و خاطر مهر تنويرش مظهر فروغ کرامت و اجتهاد، و آن جناب در زمان فرخنده نشان خاقان منصور سلطان حسين ميرزا از عراق به خراسان تشریف آورده آن پادشاه عالی‌شأن در تنظيم خدام ذوی الاحترامش مبالغه فرموده و ميرزا کيچيک دست ارادت در دامن متابعتش زده همواره از باطن سيادت میامنش اقتباس انوار سعادت می‌نمود و بعد از آنکه ميرزا کيچيک داعی حق را ليک اجابت گفته وفات يافت، شاه قاسم بر وفق حديث حب الوطن من الايمان به صوب عراق شتافت و در ولایت ری متمکن گشته پرتو لطف و احسانش بر وجنات ساکنان آن حدود تافت و چون شاه دين‌پناه لوی کشور گشایی برافراخت آن جناب را کما ینبغی مشمول مرحام بی‌دریغ گردانیده از ساير سادات عالم و منتسبان دودمان حضرت خاتم- صلی الله عليه و آله و سلم- به مزید انعام و اکرام مستثنا و ممتاز ساخت و شاه قاسم در ظلال دولت ابدی الاتصال در کمال فراغ بال اوقات خجسته ساعات می‌گذرانید، تا در شهر سینه سبع و عشرين و تسعمایه ندای يا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ را به گوش هوش شنیده متوجه رياض قدس گردیده و حالا نبیره پسری آن جناب شاه قوام الدين بن شاه شمس الدين، قائم مقام جد بزرگوار گشته به احیای سنن سنيه آبای رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۸۴

عظام قیام می‌نماید و به صفت علو همت و سمو رتبت موصوف بوده ابواب لطف و مکرمت بر روی روزگار کبار و صغار می‌گشاید. به یادگار بمانی که بوی او داری. (جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۵)

شاه بهاء الدين نوربخش

فاضلترین اولاد شاه قاسم نوربخش بود و به مزید علم و دانش از ساير سادات صاحب سعادات ممتاز و مستثنا می‌نمود. همواره اوقات خجسته ساعات را به ادای وظایف طاعات مصروف می‌داشت و در تتبع سنن سنيه آبای عظام خویش کوشیده، نقش افاده و ارشاد بر صحایف خواطر می‌نگاشت و آن جناب در اواخر ایام زندگانی خاقان منصور سلطان حسين ميرزا از جانب عراق به دار السلطنه هرات تشریف آورده در خانقاه خواجه افضل الدين محمد کرمانی که در بیرون درب عراق بود نزول اجلال فرمود منظور نظر رعایت آن پادشاه عالی‌جاه گشته چندگاه در ظل عاطفتش برآسود و چون حضرت خاقان منصور وفات يافت و شرار تفرقه و پریشانی درون متوطنان بلاد خراسان را فروتافت، شاه بهاء الدين به صوب عراق و آذربایجان شتافته در سلک ملازمان بارگاه عالم‌پناه شاهی منتظم گشت و بعد از دو سه سال که در کمال اقبال ملازمت نمود به حسب اقتضای قضا مؤاخذ شده درگذشت. (جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۵)

مولانا امیدی

به جودت طبع سلیم و حدت ذهن مستقیم و اتصاف به فضایل نفسانی و اکتساب کمالات انسانی سرآمد شعرای زمان و مرجع فضلاي دوران بود و آن جناب در ذی الحجه سینه سبع و عشرين و تسعمایه در ملازمت نواب نامدار انیس الحضرة البهيه درمش خان به دار الملک خراسان آمده چندگاه ساحت آن ولایت را به یمن مقدم شریف مشرف داشت و الحق در آن اوقات با اصحاب علم و کمال به احسن وجهی سلوک نموده همواره همت بر سرانجام مهمام می‌گماشت و در شهر سینه تسع و عشرين و تسعمایه به مبالغه و الحاح تمام رخصت مراجعت به صوب رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۸۵

مملکت ری که وطن مألوف و مسکن معهودش بود حاصل نمود و بعد از طی منازل و قطع مراحل به مقصد رسیده روزی چند از رنج راه برآسود در آن اثنا جمعی از اهل شر و فساد که از آن جناب کینه دیرینه در سینه داشتند قاصد انهدام بنای حیاتش گشتند و شبی با تیغهای کشیده بر سر بالینش رفته چند زخم بر وی زدند تا به رحمت الهی پیوست و روز دیگر هرچند حکام آن ولایت تفحص و تفتیش نمودند نه از قاتل خبری شنیدند و نه بر حقیقت جریمه مقتول مطلع گردیدند. این مطلع از نتایج طبع مولانا امیدی است که:

تو ترک نیم مستی من مرغ نیم بسمل کار تو از من آسان کام من از تو مشکل (جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۵-۱۱۶)

امیر رکن الدین محمد

اختر برج سیادت و دینداری است و گوهر درج سعادت و بزرگواری و آن جناب برادر حمیده سیر حضرت نقابت منقبت افادت پناهی، جمال الاسلامی است که بر مسند صدارت شاهی تمکن دارند و به وفور فضل و کمال و غایت جاه و جلال همواره همت عالی نهمت بر تمهید اساس دین و دولت و تشیید ارکان ملک و ملت می گمارند و امیر رکن الدین محمد در ولایت استرآباد که مولد و منشأ ایشان است اقامت می نمایند و پیوسته ابواب لطف و احسان بر روی روزگار هموطنان جرجان می گشایند و در باب معموری و آبادانی آن مملکت مساعی جمیله به تقدیم می رسانند و در اشاعه خیرات و میرات اهتمام می فرمایند. (جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۶)

امیر قاسم نجفی

شرف سادات جرجان و قدوه اعیان اطراف جهان است. منصب نقابت آن ولایت به حکم پادشاه امامت مرتبت، تعلق بدان جناب می دارد و از روی امانت و دیانت پیوسته همت بر تحقیق انساب سادات آن حدود می گمارد. ذات واجب الاحترامش به صفت بذل و سخا موصوف است و زمام اهتمامش به صوب ترفیه حال مساکین و فقرا معطوف. ان الله عطوف رؤف. (جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۶)

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۸۶

سلطان حسین خیابانی

بر مسند قضای ولایت اسفراین تمکن دارد و خود را در سلک افاضل و بلغای منتظم می شمارد. (جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۶)

امیر شمس الدین علی سبزواری

در نسبت نسب عالی و رتبت حسب متعالی از فرق نقبای ذوی المعالی امتیاز تمام دارد و به صفت تقوا و طهارت موصوف بوده علی الدوام خوان ضیافت در نظر خواص و عوام انام می گسترده. وجه معاش و ماده انتعاش آن جناب از زراعت مواضع ملکیه موروثی و مکتسبی مقرر دور و نزدیک و ترک و تازیک از حاصل مزارعش کامیاب و بهره ور. پدر فرخنده اختر آن قدوه اولاد خیر البشر امیر جلال الدین قاسم نقیب بود که نبیره امیر شمس الدین علی النقیب النجفی الکوفی است و والده ماجده اش صبیبه میرزا محمود خواجه لاق که پسر عمه سلطان سعید میرزا سلطان ابو سعید است. از جناب نقابت قباب امیر نظام الدین عبد القادر که در علم انساب مقتدای اولو الالباب بود استماع افتاده که امیر شمس الدین علی النقیب به واسطه اختلافی که در میان نقبای نجف دست داد از وطن

مألوف طریق مسافرت اختیار کرده در ایام سلطنت سلطان سعید به خراسان رسید و کثرت خیل و حشم و اتباع و خدم آن سید ستوده شیم به مثابه‌ای بود که ظاهراً پیش از آن نقیبی به آن حشمت و عظمت از عراق عرب به این بلاد نیامده بود و آن حضرت از جمله سادات مختاریه است و علو حسب و سمو نسب بنی مختار در عربستان به درجه‌ای سمت اشتهار دارد که صغار و کبار آن دیار، بکلام السماء للملک الجبار و الارض للبنی المختار، اقرار دارند و سلسله نسب سادات مختاریه که از زمره کریمه عبیدی‌اند به امام چهارم زین العابدین علی بن حسین - علیهما السلام - اتصال می‌یابد و اکنون شمس الدین علی، اخلاق رضیه و اعراق مرضیه را علاوه این نسب عالی ساخته بر مسند تقدیم در رتبه نقابت متمکن است و توقع ترفع و تقدم مردم بر آن جناب غیرممکن و صحت آنچه قلم رقم کرد نزد اهل عالم بی‌ریب. و هو خیر الشهاده و عالم الغیب.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۶)

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۸۷

امیر ابو القاسم

در ولایت نیشابور قدوه سادات و نقبای ذوی المکارم است و ناظم امور و مهارت اصاغر و اعظم. پدر بزرگوارش امیر سراج الدین علی نیز در زمان سلطنت خاقان منصور سالهای موفور در آن دیار در کمال اعتبار روزگار می‌گذرانید و به امر زراعت اشتغال نموده وجه معیشت از آن ممر به هم می‌رسانید.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۶)

امیر فرید الدین جعفر

پدر خجسته سیرش امیر رفیع الدین حسین بن امیر ناصر الدین قریش است که در ایام دولت خاقان منصور، مقدم جمهور سادات نیشابور بود و والده نیک‌اخترش دختر خواجه قوام الدین نظام الملک خوافی که سالهای فراوان به وزارت آن پادشاه عالی‌جاه قیام می‌نمود و امیر فرید الدین جعفر به تمهید بساط عیش و نشاط بغایت مایل و راغب است و از اختلاط فرق انام و دخل در مهمام خواص و عوام بسیار محترز و مجتنب. امید آنکه شرف سیادت دستگیری کرده بالاخره به سلوک طریق آبا و اجداد بزرگوار اشتغال نماید و دست از ارتکاب شراب بازداشته ابواب انابت بر روی روزگار خویش بگشاید. و التوفیق من الله تعالی انه قادر علی ما یشاء.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۶)

امیرزاده محمد

ولد بزرگتر امیر غیاث الدین عزیز است که در زمان فرخنده نشان، خاقان منصور، بر اکثر نقبای مشهد مقدسه رضویه - علی راقدها تحف الاسلام و التحیه - رتبه تقدم داشت و صحت انتساب امیرزاده محمد و سایر نقبا بر آن بقعه متبرکه مانند امیر علی اکبر، که به امیر مهین اشتهار دارد و برادر خجسته سیرش امیر غیاث الدین محمد، بسان فروغ آفتاب بر تمامی فرق معشر بشر ظاهر و هویدا است و عظم شأن و شرف دودمان آن سادات عالی‌مکان محتاج به شرح و بیان نیست. به ماهتاب چه حاجت شب تجلی را.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۶)

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۸۸

امیر محمد

ولد امیر تاج الدین علی است که در سلک اعظام نقبای روضه رضویه انتظام داشت و امیر محمد به محاسن آداب و مکارم اخلاق موصوف است و در این اوقات به منصب قضای ولایت طوس و مشهد مقدسه منصوب گشته و در تمشیت آن امر شرایط امانت و دیانت به جای می آورد.

امیر نظام الدین عبد الحی استرآبادی

پدر بزرگوارش سید عبد الوهاب، در مملکت جرجان از جمله اعظام سادات عالیجناب بود و مدتی مدید به منصب قضا و احتساب منصوب گشته در فیصل قضایا و انتظام امور برایا اهتمام می نمود، و امیر عبد الحی در شهر سینه اثنی و تسعین و ثمانمیه از بلده استرآباد به دار السلطنه هرات خرامید و همگی اوقات خجسته ساعات را به تحصیل علوم عقلی و نقلی مصروف داشت و به واسطه جودت ذهن و حدت طبع به اندک زمانی قصب السبق از امثال و اقران ربوده رایت مهارت در فنون محسوس و مفهوم برافراشت؛ لاجرم منظور نظر عاطفت ارکان دولت خاقان منصور شده در مدرسه مهد علیا گوهرشاد آغا به منصب تدریس منصوب گشت و کما ینبغی به لوازم افاده مشغولی می نمود، تا وقتی که ماهیچه لوای کشورگشای شاهی، بلدان خراسان را تسخیر فرمود؛ آنگاه بیشتر از پیشتر تربیت و رعایت یافت و آفتاب انعام و احسان حکام خراسان بر وجنات احوال اقبال مآبش تافت و در وقتی که حضرت سیادت منقبت، سعید شهید، امیر غیاث الدین محمد بن امیر یوسف، از منصب قضا استعفا جست، آن جناب متعهد فیصل قضایای شرعیه شده چند سال در کمال استقلال به مراسم آن امر خطیر پرداخت و اکنون حضرتش در غایت اعزاز و احترام هم در دار السلطنه هرات مقام و آرام دارد و همواره خاطر ستوده مآثر بر نشر مسایل دینیه و اظهار خفیات معارف یقینیه می گمارد و بی شائبه تکلف و غائله تصلف در این روزگار امیر عبد الحی به مزید علم و دانش بر اکثر صنادید خراسان فایق است و قلم فصاحت بیان و زبان بلاغت نشاننش مظهر انوار حقایق و دقایق نقوش مباحث و اصناف علوم بر لوح ضمیر منیرش مرتسم و امور فتاوی و قضایای شرعیه به یمن توجه خاطر خطیرش منتظم.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۸۹ لیس کلامی یفی بنعت کماله صل الهی علی النبی و آله (جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۶-۱۱۷)

امیر علاء الدین علی قاینی

ولد ارشد امیر نظام الدین عبد الواحد است که در سلک اماجد سادات قهستان انتظام داشتند و پیوسته تخم خیرخواهی و نیک اندیشی در زمین دل متوطنان آن ولایت می کاشتند و حال پایه قدر و منزلت امیر سید علی به مزید مکن و ثروت و کثرت ضیاع و عقار و افزونی اتباع و اموال از مرتبه والد نامدار تجاوز نموده و به واسطه کرم جبل و سخاوت اصلی همواره خوان ضیافت گسترده و ابواب انعام و احسان بر گشوده، همت وافر مکرمتش، خورشید صفت رفعت یافته و انوار ضمیر وافر موهبتش از مطلع سیادت بر وجنات احوال فقرای شکسته بال تافته:

همیشه طالعش مسعود بادا ظلال دولتش ممدود بادا (جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۷)

امیر عبد الحی رازی

در میان خرد و بزرگ به امیر خرد مشهور است و به وفور جود و احسان بر السنه و افواه طوایف انسان مذکور، و آن جناب در سلک ابنای اعمام حضرت نقابت منقبت شهید انتظام دارد و در صغرسن از ری به بلده فاخره هرات آمده در ظل تربیت و رعایت آن حضرت به تحصیل علوم اشتغال نمود و به واسطه وفور قابلیت، اندک زمانی ترقی تمام فرمود و بعد از وقوع شهادت امیر غیاث الدین به درگاه عالم پناه شتافته به اصناف الطاف نواب کامیاب شاهی اختصاص یافت و چنانچه مذکور شد مشمول انعام و احسان

بی دریغ شده و رخصت مراجعت حاصل کرده عنان به صوب دار السلطنه هرات تافت و حالا در آن بلده توطن دارد و در پناه دولت درمش خان در مهاده آسایش و فراغت به سر می برد.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۷)

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۹۰

امیر کمال الدین حسن الحسینی

به حسن خلق و لطف طبع و علو همت و وفور سخاوت موصوف است و از جمله اشراف سادات جرجان به مزید فضل و احسان معروف و آن جناب نیز از زمان روزافزون شاهی در منصب قضای بلده هرات با امیر نظام الدین عبد الحی شریک بود و چندگاه به فیصل امور شرعیه می پرداخت و مهمات فرق انام را به مقتضای مذهب علیه امامیه به کفایت مقرون می ساخت و اکنون منصب تدریس یکی از صفه های مدرسه سلطانی بدان جناب تعلق می دارد و گاهی نقش افاده و استفاده بر لوح خاطر می نگارد.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۷)

مولانا عبد العلی بیر جندی

جامع اصناف علوم محسوس و معقول است و حاوی انواع مسایل فروع و اصول در علم نجوم و حکمیات بی مثل و بدل است و در شیوه زهد و تقوا ضرب المثل. علم حدیث را نزد خواجه غیاث مطالعه نموده و فنون حکمی را در درس مولانا منصور، ولد مولانا معین الدین کاشی تحصیل فرموده و سایر علوم متداوله را از مولانا کمال الدین شیخ حسین القنوی کسب کرده و در خدمت شیخ الاسلامی و مولانا سیف الدین احمد التفتازانی و مولانا کمال الدین مسعود شروانی نیز شرط تلمذ به جای آورده و آن جناب به صفت تواضع و پرهیزکاری و حلم و دینداری اتصاف دارد و همواره نقش افاده و تألیف بر صحیفه خاطر شریف می نگارد و بر تذکره و تحریر مجسطی و شمسیه حساب و زیج جدید گورکانی شروح مفیده در سلک تحریر کشیده و به نام نامی حضرت ممالک پناهی حبیب الهی رساله شریفه در ابعاد و اجرام در عقد انشا منتظم گردانیده.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۷)

امیر نظام الدین سیدی احمد و سید میرک

دو جوان پسندیده خصال حمیده افعال اند به کمال صلاح و تقوا موصوف و به صفت علم و فطانت معروف. پدر بزرگوار ایشان امیر خصال الدین محمد است،

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۹۱

برادر اعیانی حضرت نقابت پناه هدایت دستگاه امیر جمال الحق و الحقیقه و الدین عطاء الله - سلمه الله و ابقاه - و امیر خصال الدین در زمان فرخنده نشان خاقان منصور، سلطان حسین میرزا به امر درس و افاده می پرداخت و گاهی به موعظه نیز اشتغال نموده فرق انام را به نصایح سودمند مستفید و بهره ور می ساخت، اما حالا بنا بر کبر سن و ضعف مزاج در زاویه عزلت منزل گزیده و همگی اوقات شریف را به ادای وظایف طاعات و عبادات مصروف گردانیده و از این دو پسر فضیلت اثرش امیر نظام الدین سیدی احمد در یکی از صفه های مدارس سلطانی به درس و افاده مشغولی می نماید و سید میرک بر سر مزار مقرب حضرت باری، خواجه عبد الله انصاری در ایام پنجشنبه به نصیحت فرق انام پرداخته ابواب تقریر معانی حدیث و تفسیر می گشاید. از افاده طبع درآک آن یک طلبه علوم محسوس و مفهوم مستفید و کامیاب و از افاضه ضمیر فیض پذیر این یک روضه هدایت و ارشاد ناضر و سیراب.

همیشه ظل ایشان باد ممدود.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۷)

خواجه عبد المؤمن و خواجه محمد مؤمن

جوانان حمیده اخلاق خجسته اطوارند به سلامت نفس موصوف و به استقامت طبع معروف و پدر بزرگوار ایشان خواجه شهاب الدین عبد الله مروارید است که شمه‌ای از فضایل و کمالات او در اثنای ذکر صدور خاقان منصور سبق ذکر یافت و جدّ مادری ایشان خواجه سیف الدین مظفر شبانکاره است که مدتی مدید پرتو اهتمامش بر سرانجام امور وزارت پادشاه مرحوم مشارالیه می‌تافت و مهارت خواجه مؤمن در تحریر خطوط اصول به درجه‌ای رسیده که حالا در عراق و خراسان تمامی خوشنویسان آن جناب را مسلم می‌دارند و رشحات خامه مشکین عمامه‌اش را سرمشق خویش می‌شمارند و خواجه محمد مؤمن در این زمان خجسته نشان مشمول عنایت و التفات حضرت ممالک پناهی حبیب الهی گشته به منصب جلیله المراتب معلمی شاهزاده وافر مناقب، ابو النصر سام میرزا سرافراز شد و اکنون به لوازم آن امر اشتغال دارد و گاهی خاطر بر کتابت کلام مجید سبحانی می‌گمارد.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۸-۱۱۷)

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۹۲

میرزا قاسم

ناظم مناظم فضایل انسانی و سالک مسالک شجاعت و پهلوانی است. پدر خجسته شیرش خواجه جلال الدین میرکی در علم نجوم و سیاق بی‌مثل زمان خود بود و مدتی مدید به وزارت پادشاه سعید سلطان بدیع الزمان میرزا قیام می‌نمود و بعد از آن ترقی فرموده به منصب امارت دیوان رسید و امور ملک و مال به یمن سعی و اهتمامش منتظم گردید و میرزا قاسم در ایام جوانی میل به تحصیل علوم کرده به مطالعه رسایل متداوله پرداخت و در خط تعلیق و نستعلیق رایت خوشنویسی برافراخت و ایضا آن جناب در فن شطرنج خواه صغیر خواه کبیر مهارت تمام دارد و به واسطه اتصاف به وفور مکارم اخلاق و محاسن آداب همواره نقش خیرخواهی بر صحایف ضمائر اکابر و اصاغر می‌نگارد و اشعار دلفریبش به سلاست الفاظ و جودت معانی مزین است و منشآت بر زینت و زیبایش در نظر فضلالی سخنور مطبوع و مستحسن، و میرزا قاسم حالا به عنایت ایزد تعالی در سده سیه انیس الحضرة البهیه درمش خان در سلک انچکیان انتظام یافته و پرتو انوار عاطفت نواب نامدار آن خان معدلت آثار، چنانکه می‌باید بر وجنات احوال خجسته‌مالش تافته از منظومات کلک درربار میرزا قاسم سه بیت به خاطر بود خامه به تحریر آن مبادرت نمود:

شد مرا کاسه سر خاک در میخانه‌باشد از گردش ایام شود پیمانه

ز اشنایان همه بیگانه شدم بهر تو من آشنا نشده گشتی تو ز من بیگانه

پیش واعظ منشین قصه طوبی مشوقد برافراز که کوتاه شود این افسانه (جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۸)

مولانا نور الدین محمد

ولد مولانا نظام الدین عبد القادر طبسی است و در علوم شرعیه و نوشتن صکوک و سجلات و تمسکات وقوف تمام دارد و در زمان سلطنت خاقان منصور به منصب قضای گازرگاه منصوب بود و در ایام دولت ابد پیوند شاهی بیشتر از پیشتر تربیت یافته سه چهار سال در دار السلطنه هرات به اتفاق سایر قضات اسلام قضایای فرق انام را فیصل می‌داد و حالا نیز در آن امر دخل دارد و در قطع و فصل امور شرعیه

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۹۳

شرایط اهتمام به جای می‌آورد.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۸)

مولانا حسامی واعظ

از جمله اقربا و تلامذه محمد بن حسام الدین قهستانی است و به همان مناسبت «حسامی» تخلص می‌نماید و او به طلاق لسان و فصاحت بیان موصوف است و به کثرت قوت حافظه معروف، چنانکه حکایات طویل الذکر را به همان عبارت که در کتب مصنفین مسطور است بر سر منبر بر زبان می‌آورد و حالا- در ایام جمعه در مسجد جامع دار السلطنه هرات به موعظه می‌پردازد. روزهای چهارشنبه در سر مزار پیر مجرد خواجه ابو الولید احمد- قدس سره- خلائق را به نصایح و مواعظ محظوظ و بهره‌ور می‌سازد.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۸)

امیر نظام الدین عبدالحی منشی

در سلک سادات عظام نیشابور منتظم است و پدرش امیر ابو تراب از جمله اکابر اهل قلم بود. امیر نظام الدین به واسطه صلاحیت جبلّی و ملائمت اصلی از مبادی ایام صبی اوقات را به تحصیل علوم صرف نموده از هنگام جوانی اکثر کتب متداولات را مطالعه فرمود. چون آن جناب به حسن خط تعلیق و جودت عبارت موصوف است در زمان سلطان محمد خان شیبانی چندگاه صاحب منصب انشا بود به تحریر احکام و مناشیر می‌پرداخت و در ایام دولت شاهی مدرّس، مدرسه امیر نظام الدین علیشیر شده یک دو سال لوازم آن امر را به‌جای آورد و در سنه ثلاثین و تسعمایه ترک آن شغل کرده به سبب بعضی از امور التماس تدریس یکی از مدارس استراپاد نمود و حسب المدعی فرمان عالی حاصل کرده بدان جانب توجه فرمود.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۸)

میر علی

به سیادت مشهور است و در خط نستعلیق سرآمد خوش‌نویسان نزدیک و دور.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۹۴

طبعش به نظم اشعار ملائمت تمام دارد و احیانا ابیات و معنیات بر صحیفه روزگار می‌نگارد و این معما به اسم مهدی از جمله منظومات اوست:

خوش آنکه به عشق مبتلا گردیده بیگانه ز خویش و آشنا گردیده

یکبارگی از قید خرد وارسته در میکده‌ها بی‌سروپا گردیده و ایضا این مطلع و رباعی که مبنی است از صنعت اظهار المضمّر و مبنی بر مدح مربی اهل فضل و هنر نتیجه طبع اوست که:

دلا بگو غم و درد اگر بیابی راه به پیش آصف عالی گهر حبیب الله صنعت این مطلع آن است که سر هر حرف را از حروفی که در مطلع مندرج است چون در ضمیر نگاه دارند و به اصطلاحی که متعارف است عمل نموده به مصراعی که در آخر نوشته شده رجوع کنند به وضوح پیوند که حرف مضمّر کدام است، رباعی:

ای ذات تو فیض بخش با اهل طلبوز حسن تو گردیده فزون ذوق و طرب

تو معدن ملک جودی و دیده نهند صاحب جاهان به پایت از عین ادب (جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۸)

مولانا نظام الدین احمد جیلانی

از مشاهیر منجمان فطنت نشان است و از علم رمل و طالع مسأله نیز وقوفی تمام دارد و آن جناب در زمان خاقان منصور سلطان حسین میرزا از ولایت جیلان، به طالعی که تولی کند بدان تقویم، به دار الملک خراسان آمده رقم اقامت بر صحیفه خاطر نگاشت و همگی اوقات خجسته ساعات را به کسب فضایل مصروف داشت و الی یومنا هذا در آن بلده فاخره مقیم است و مشغول مطالعه فن حکمت و تنجیم.

(جزو ۴، ج ۳، ص ۱۱۸)

خواندمیر مؤلف کتاب

راقم حروف را در تاریخ آن مصیبت شامله [یعنی فوت امیر علیشیر] این قطعه به خاطر رسیده بود که:

جناب امیر هدایت پناهی که ظاهر از او گشت آثار رحمت

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۹۵ شد از خار زار جهان سوی باغی که آنجا شکفته است گلزار رحمت

چو نازل شد انوار رحمت به روحش بجو سال فوتش ز «انوار رحمت» و قلم دو زبان در بیان مکارم اخلاق و محاسن آداب و تفصیل اشعار و مؤلفات و تعداد آثار و عمارات آن فرخنده صفات، رساله علی حده مکارم الاخلاق نام در سلک تحریر کشیده است و آن نسخه در میان فرق انام اشتهار تمام دارد.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۲۸۹)

در مدت محاصره [بلخ به توسط محمد خان شیانی در سنه ۹۰۹] آن مقدار خرابی از سپاه اوزبک در ظاهر آن بلده و توابع روی نمود که مزیدی بر آن تصور نتوان کرد، بنابر آن در باب تاریخ آن حادثه خامه سخن گزار این قطعه در سلک تحریر آورد:

محمد خان چو از آمویه بگذشت شراب عیش اهل بلخ شد تلخ

تمام شهر ویران گشت از جنگ از آن تاریخ شد: «ویرانی بلخ» (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۱۴)

... وفات قاضی نظام الدین محمد فراهی در ماه محرم سنه تسعمایه دست داد و راقم حروف را نظم این رباعی در تاریخ آن واقعه اتفاق افتاد:

آن کس که شریعت به نظام از وی شد از حکم قضا سجل عمرش طی شد

از صفحه دل چو محو شد نام نظام توضیح پذیرفت که: «فانی کی شد» (جزو ۳، ج ۳، ص ۳۳۸)

تکمله

اشاره

این قسمت شامل بعضی نکات مربوط به تراجم احوال یک عده از شعرا و فضلا و رجالی است که ذکر ایشان در خلال وقایع تاریخی در حبیب السیر آمده و ما پس از اتمام این رساله، تصادفاً به آنها برخورده ایم برای آنکه این رساله از آنها نیز خالی نباشد آنها را هم در اینجا با ذکر جزو و صفحه کتاب به دست می دهیم.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۹۶

خواجه ناصر بخاری

در سنه ست و سبعین و سبعمایه آب دجله بغداد طغیان نموده عمارات عالیہ بغداد منهدم شد و قرب چهل هزار کس در زیر دیوار مانده وفات یافتند. خواجه ناصر بخاری در آن واقعه گوید:

دجله را امسال رفتاری عجب مستانه بود پای در زنجیر و کف بر لب مگر دیوانه بود (جزو ۴، ج ۳، ص ۱۳۸)

جمال الدین بن حسام

مولانا جلال الدین بن حسام الدین بداونی به هند رسیده قصیده‌ای در مدح پادشاه در سلک نظم کشیده که مطلعش این است: الهی تا جهان باشد نگه دار این جهانبان رامحمد شاه تغلق شاه سلطان بن سلطان را «۱» جناب فضیلت شعاری، مولانا معین الدین محمد اسفزاری در تاریخ هرات آورده است که چون ابن حسام این مطلع را بر سلطان محمد شاه خواند، پادشاه فرمود که مولانا بس کن که من از عهده صله تمامی ایات این قصیده بیرون نمی‌توانم آمد. آنگاه مولانا را در مجلس نشانید و اشارت کرد که خازنان صره‌های زر بیاورند و در گرد مولانا چینند تا با سرش برابر شود و ایشان به موجب فرموده عمل نموده چون زر به سر مولانا جمال الدین بلند شد برخاست و بایستاد و این حرکت سلطان محمد شاه را خوش آمد. گفت که دیگر درآوردند و بر گرد وی چیدند تا با قامتش برابر گشت.

سلمان ساوجی

خواجه جمال الدین سلمان ساوجی در تهنیت جلوس آن پادشاه (سلطان اویس) صاحب سعادت، قصیده‌ای در غایت جودت به نظم آورد و مطلع ظہیر فاریابی را

(۱). مقصود محمد بن تغلق از سلاطین دهلی است که از ۷۲۵ تا ۷۵۲ سلطنت کرده است.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۹۷

تضمین کرد؛ چهار بیت اول آن قصیده این است:

مبشران سعادت بر این بلند رواق‌همی کنند ندا در ممالک آفاق

که سال هفتصد و پنجاه و هشت ماه رجب به اتفاق خلائق به یاری خلاق

نشست خسرو روی زمین به استحقاق فراز تخت سلاطین به دار ملک عراق

خدایگان سلاطین عهد شیخ اویس پناه پشت ملوک جهان علی الاطلاق و در سنه احدی و ستین و سبعمایه بهرامشاه ولد سلطان شاه که محبوب سلطان عالی‌جاه بود، در مجلس شراب با بعضی از همنشینان جنگ کرده خشم نمود و به بغداد رفت و خواجه سلمان ساوجی کتاب فراق‌نامه را در آن اوقات نظم فرمود.

(جزو ۱، ج ۳، ص ۱۳۶)

و در سنه خمس و ستین و سبعمایه، خواجه مرجان که از قبل سلطان در بغداد حکومت می‌نمود، لوای خلاف و عصیان ارتفاع داد و سلطان بدان جانب نهضت نمود. خواجه مرجان به میدان قتال خرامید، اما چون چشمش بر علم ظفر پیکر افتاد هزیمت غنیمت شمرده و به جانب شهر گریخت ... سلطان به بغداد درآمده از سر جریمه خواجه مرجان درگذشت و این لآلی آبدار بنابر توجه طبع پاک خواجه سلمان منظوم گشت:

باز بگشادند بر گیتی در دار السلام در طواف آرید غلمان را به کأس من مدام

زاده خار است گل زان نیستش بوی وفا خود کسی بوی وفا نشنید ز ابنای لثام

لاله لالا سیه روی و زبان در کام دل‌زان سیه‌رویی سر اندر پیش چون اهل غرام
رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۹۸ بر درخت آمد برون گل لاجرم بر باد رفت این چنین باشد چو بر مولا برون آید غلام و سلطان
اویس یازده ماه در دار السلام به عیش و کامرانی به سر برده، سلطان‌شاه خازن را به حکومت آن ولایت نصب کرد و روی به صوب
موصل آورد و آن ملک را از برادر بیرام خواجه ترکمان گرفت و این ابیات از نتیجه فکر خواجه سلمان اشتهار پذیرفت:
موصل رسید و آورد اخبار فتح موصل باد این خبر مبارک بر پادشاه عادل

زیبید که از قدومت امروز نیل مصرش چون نهر دجله افتد در پای شهر موصل و در سنه تسع و سبعین و سبعمایه، امیر قاسم، برادر
سلطان اویس به مرض دق وفات یافت و خواجه سلمان مرثیه‌ای گفت که بیت اولش این است:
دریغا که خورشید دور جوانی چو صبح دوم بود کم زندگانی *** و هم در این سال بیرامشاه که سلطان اویس لحظه‌ای از صحبت
او شکیب نداشت، علم عزیمت به صوب عالم آخرت برافراشت ... خواجه سلمان قصیده‌ای در مرثیه بهرامشاه نظم نمود. بیت اولش
بر خاطر بود ثبت افتاد:

آسمان با سینه پر آتش و پشت دو تاه شد به هایهای گویان بر سر بهرامشاه و در سنه ثلاث و سبعین و سبعمایه، امیر زاهد که برادر
سلطان اویس بود، از بام کوشک او جان مست افتاده جان به باد فنا داد و از مرثیه‌ای که خواجه سلمان جهت او گفته سه بیت به
خاطر بود خامه به تحریر آن زبان بگشاد:

دریغا که باغ بهار جوانی فرو ریخت از تندباد خزانی
دریغ آن مه سرو بالا که او راز بالا فتاد این بلا ناگهانی
تو دانی چه افتاده است این زمانه فتادست مصر کرم را مبانی (جزو ۱، ج ۳، ص ۱۳۶)
در شب دوم جمادی الاولی سنه مذکوره (۷۷۶) سلطان اویس به ریاض رضوان منتقل گردید و در همان شب شیخ حسن شربت
شهادت چشید ... خواجه سلمان در مرثیه آن پادشاه عالی‌شان فرماید:

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۲۹۹ ای فلک آهسته رو کاری نه آسان کرده‌ای ملک ایران را به مرگ شاه ویران کرده‌ای
آسمانی را فرو آورده‌ای از اوج خویش بر زمین افکنده و با خاک یکسان کرده‌ای
آفتابی را که خلق عالمش در سایه بود زیر مشیت گل به صد خواریش پنهان کرده‌ای
نیست کاری مختصر گر با حقیقت می‌روی قصد خون و مال و عرض صد مسلمان کرده‌ای
زین مصیبت در زمین واقع نگشت از دور تو آسمانا زان زمان کاغاز دوران کرده‌ای
روزگارا روزگار دولت سلطان اویس یاد کن وان بر خلائق رحمت سلطان اویس و سلطان حسین هم در آن ایام که پدرش وفات
یافت به اتفاق امرا و ارکان دولت در دار الملک تبریز قدم بر مسند سلطنت نهاد و خواجه سلمان قصیده‌ای در غایت بلاغت در باب
تهنیت جلوس نظم کرده سه بیت از آن ضبط افتاد:

ای در پناه چترت خورشید پادشاهی محکوم امر و نهیت از ماه تا به ماهی
هم ملک تست ایمن از صدمت تزلزل هم دور تست فارغ از وصمت تباهی
از رای تست عالی رایات کامکاری در شأن تست منزل آیات پادشاهی

ناصر الدین منشی کرمانی

و خواجه منتجب الدین [وزیر حجاج سلطان و ترکان خاتون] را پسری بود ناصر الدین نام، تاریخ کرمان که به نام ایسن قتلغ نوشته
شده «۱»، تصنیف ناصر الدین است.

(۱). همان کتاب سمط العلی للحضرۃ العلیاء که ذیل عقد العلی است.

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۰۰

مولانا فصیح خوافی

در روضۃ الصفا مسطور است که خواجه سیدی احمد در ایام وزارت روزی به جهت مهمی به خانه مولانا فصیح خوافی که وزیر میرزا بایسنغر بود تشریف حضور ارزانی فرمود. جناب مولانا چند طبق تتماج به دنبه کشیده خواجه سیدی احمد به چشم عبرت در آن آش نگرست و روی به مولانا فصیح آورده به زبان عتاب گفت که مردم حرام خوردند و چنین خوردند و در آن اثنا دست خواجه بر طبقی خورده مقداری شوربا بر دستار خوان ریخت. روز دیگر مولانا در سر دیوان به وقتی که خواجه سیدی احمد حاضر بود با بعضی مردم می گفت که دیروز خواجه سیدی احمد به خانه ما آمده بودند دستار خوان را چرب ساختند. خواجه سیدی احمد این سخن شنیده گفت: مولانا خاطر مشوش مدار که در آن آش آنقدر روغن نبود که به ریختن آن دستار خوان چرب شود.

یک عده از فضلا و رجال عهد سلطان حسین میرزا بایقرا

در روز جمعه مذکوره (هشتم محرم ۹۱۳) که جمهور متوطنان هرات از بیم سیاست محمد خان، دروازه‌های شهر را مانند ابواب فرح و سرور بر روی خود بسته و در کمال حزن و اندوه بودند و لشکر قیامت اثر اوزبک در محلات بیرون آن بلده فاخره علم اقتدار افراخته غارت و تاراج می نمودند، امری در غایت غرابت دست داد و قتل طایفه‌ای از سپاه ماوراء النهر اتفاق افتاد. کیفیت حادثه آنکه، خواجه معز الدین حسین شبانکاره و خواجه شمس الدین محمد منشی و بعضی دیگر از ملازمان دودمان خاقان فردوس مکان که از معرکه مرگ گریخته شب در باغات بیرون هرات غنوده بودند در چاشتگاه آن روز خیال فرار نموده جهت مخلص خود حيله‌ای اندیشیده، مسلح و مکمل بر اسبان باد رفتار سوار گشته آواز برآوردند که دولت دولت کپک میرزا است و به هرکس که دوچار خوردند گفتند که اینک محمد محسن میرزا با سپاه بسیار در رسید و به عزم رزم و پیکار متوجه پادشاه اوزبکان گردید. رنود و اوباش هرات که این خبر شنیدند مانند تیر که از خانه کمان برآید از دروازه‌های شهر بیرون جستند و از لشکریانی که در محلات ظاهر آن بلده به طلب مال مشغول بودند قرب سیصد کس به قتل رسانیدند و بعد از ساعتی کذب آن خبر به یقین

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۰۱

پیوسته جهت کشته شدن آن جماعت دغدغه خواطر اکابر و اصاغر روی در ازدیاد نهاد و خلاق در بحر حیرت افتاده، قوافل حزن و اندوه در فضای ضمیر برنا و پیر بار بگشاد سادات و قضات و علما و عامه رعایا و کافه برایا آن شب در کمال هم و ملال به سر بردند و در لجه تحیر و تفکر سرگردان بوده برای مخلص خویش هر دم اندیشه می کردند. صباح روز شنبه برادر مولانا بنایی از اردوی آن سالک طریق جهانگشایی به هرات رسید و نشانی که منشیان آستان سلطنت آشیان به نام شیخ الاسلام و قاضی اختیار الدین حسن قلمی کرده بودند رسانید. مضمون آنکه چون ریایات نصرت آیات به حدود بادغیس رسید، بدیع الزمان میرزا از صولت سپاه کشورگشا منهزم گردید و امیر ذو النون ارغون کشته گشته، شیخ علی طغایی اسیر سرپنجه تقدیر شد و ما النکگ کهدستان را مضرب سראقات عزت ساخته همت بلند نهمت بر ترفیه حال عامه سکنه خراسان گماشته‌ایم، می باید که چون نشان برسد مستظهر و مطمئن خواطر بوده، به درگاه عالم پناه شتابند و هرکس را از اشراف و اعیان مصلحت دانند همراه آورند. اکابر هرات بعد از وقوف بر مضمون آن فرمان قاصد را به انعام و احسان خوشدل و شادمان گردانیده همان زمان شیخ الاسلام و عمده اولاد امجاد خیر الانام امیر جمال الدین عطاء الله الحسینی و امیر عبد القادر و امیر غیاث الدین محمد بن امیر یوسف و سید صدر الدین یونس و قاضی

اختیار الدین حسن و قاضی صدر الدین محمد الامامی و سید رضی الدین عبد الاول و خواجه جمال الدین عطاء الله و خواجه نظام الدین عبد الحی صاحب عیار، متوجه النک کهدستان گشتند و چون نزدیک به عسکر نصرت اثر رسیدند، مولانا نظام الدین عبد الرحیم ترکستانی که در بارگاه محمد خان شیپانی منصب صدارت، بلکه اختیار بی نهایت داشت و خواجه کمال الدین محمود ساغرچی که به امر اشراف دیوان مشرف بود آن فرقه واجب التعظیم را استقبال نمودند و در یکی از خیام فرود آورده پادشاه را آگاهی دادند. محمد خان حکم فرمود که نخست کمیت مال امان و پیشکش و ساوری هروی را قرار دهند، آنگاه اکابر و اشراف را به مجلس اعلا رسانند و مولانا عبد الرحیم و خواجه کمال الدین محمود در آن باب گفت و شنود نموده مقرر شد که عامه رعایا و محترفات مبلغ صد هزار تنگچه یک مثقالی که هر تنگچه از آن در آن اوان به شش دینار کپکی جاری بود سرانجام نمایند و اکابر عظام و

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۰۲

سیورغال داران به تمام مبلغ بیست هزار تنگچه جهت پیشکش خاصه خان فرود آورند و پانزده هزار تنگچه مولانا عبد الرحیم را خدمت کنند.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۵۸)

القصه، چون تسخیر دار الملک خراسان محمد خان را میسر گشت، سادات و مشایخ و قضات و علما و سایر ارباب عمایم را طوعا و کرها در سرانجام مهم خود رجوع به مولانا عبد الرحیم می بایست نمود و جناب مولوی در مرتبه اول، چنانکه مذکور شد، پانزده هزار تنگچه یک مثقالی از آن جماعت طمع کرد آن وجه را به حصول موصول گردانید، بعد از آن هرکس از وی التماس مهمی می نمود مبلغی دیگر طلب می فرمود و مشکلتین امور که در آن اوان جمهور طوایف انام را پیش آمد آن بود که نسیان بر طبیعت مولانا عبد الرحیم به مثابه ای غلبه داشت که اگر فی المثل عزیزی ده روز متعاقب او را ملازمت کردی و هر روز تحفه لایق و تبرکی مناسب به نظرش آوردی در روز یازدهم چون او را دیدی باز پرسیدی که وی چه کس است، و مولانا عبد الرحیم در اوایل حال شیخ الاسلام را فی الجمله تعظیم کرده جهت سایر اکابر قیام نمی نمود، اما چون آن زمره در مجلس خانی آغاز آمد شد فرموده راه سخن یافتند نسبت به همه ایشان فراخور قدر و منزلتی که داشتند شرایط تعظیم به جای آورده مناصب مناسب جهت هریک تعیین کرد و به مقتضای اشارت خانی از جناب شیخ الاسلامی التماس نمود که به دستور ایام سابقه منصب موروثی خود را قبول نمایند و امر جلیل القدر نقابت را به امیر نظام الدین عبد القادر تفویض فرمود و اقصی القضای ممالک خراسان را علاوه آن منصب گردانید و قاضی اختیار الدین حسن و قاضی صدر الدین محمد الامامی را نیز به قاعده استمرار متصدی فیصل قضایای شرعی ساخت و امر احتساب را بلا شرکت غیری به سید صدر الدین یونس مفوض داشت و تدریس مدارس خاقان منصور را به امیر برهان الدین عطاء الله و سید صدر الدین ابراهیم و سید زین العابدین مرتاض و خواجه عماد الدین عبد العزیز ابهری متعلق گردانید و رقم عزل بر صحیفه احوال دیگر مدرسان که در زمان واقف منصوب گشته بودند کشید ... الخ.

(جزو ۳، ج ۳، ص ۳۶۱)

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۰۳

فهرست اسامی

آ- الف آدم (ع)، ۲۳

آذری اسفراینی، ۱۵۸

آصفی، خواجه، ۲۳۳، ۲۳۴

آق ملک- امیر شاهی

آل برمک، ۱۸۹

آل بویه، ۲۴

آل زیار، ۲۴

آل عباس، ۴۱

آل کرت، ۲۳

آل لخم، ۲۴

آل مظفر، ۲۴

ابا بکر بن میرزا سلطان ابو سعید، ۲۱۴

اباقا خان، ۴۱، ۴۳، ۴۴، ۴۶، ۴۷، ۷۶

ابراهیم حلی، شیخ، ۲۸۰

ابراهیم سلطان، میرزا، ۱۳۷

ابراهیم شامی، برهان الدین، ۷۳

ابراهیم مشهدی، امیر صدر الدین، ۲۳۱

ابراهیم بن مصعار الجعبری، ابو اسحاق، ۶۵

ابراهیم بن عمر الجعبری، برهان الدین، ۶۸

ابن اثیر، ۱۰۲

ابن بخاری، ۶۶

ابن حاجب، ۶۱

ابن حسام- جمال الدین بن حسام

ابن خلکان، ۶۵

ابن علقمی، ۳۹

ابن فارض، ۴۵

ابن اللبان، ۷۰

ابن مقله، ۱۴۳

ابن الملتن الانصاری، ۷۳

ابن نفیس، علاء الدین علی بن ابی الحزم القرشی الدمشقی، ۶۶

ابن یمین فریومدی، ۸۶

ابو اسحاق اینجو، شیخ، ۷۳، ۷۴

ابو البرکه، خواجه، ۲۲۴

ابو البقاء بن امیر صدر الدین، ۲۳

ابو بکر بن اسماعیل بن عبد العزیز بن مجد الدین السنکومی، ۷۰

ابو بکر، ۹۸

- ابو بکر طهرانی، ۲۵۱
- ابو تراب میرزا، ۲۴۵
- ابو حامد غزالی، ۴۹
- ابو الحسن میرزا، ۱۴، ۱۸۱
- رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۰۴
- ابو سعید، شیخ، ۱۳۱
- ابو سعید ابو الخیر، ۱۶۶، ۱۸۶، ۲۲۹
- ابو سعید بهادر خان، ۱۹۹
- ابو سعید خان، ۲۴
- ابو سعید گورکان، ۱۱، ۲۱، ۲۴-۲۶، ۱۵۷، ۱۶۱-۱۶۹، ۱۷۲-۱۷۵، ۱۷۷، ۱۸۸، ۱۹۷، ۱۹۹، ۲۱۵، ۲۲۹، ۲۳۳، ۲۵۰
- ابو الصفاء بن امیر صدر الدین، ۲۳۰
- ابو الفتح، خواجه، ۱۲۷
- ابو الفتح ذبابه، ۱۴۷
- ابو القاسم، امیر، ۲۸۷
- ابو القاسم، خواجه، ۱۲۷
- ابو القاسم جامی، خواجه جلال الدین، ۲۰۵
- ابو القاسم بابر، ۱۵۲، ۱۶۷، ۱۷۳، ۱۸۸، ۱۹۹، ۲۰۴، ۲۰۷، ۲۱۰، ۲۱۴
- ابو الیث فقیه، ۱۴۹
- ابو نصر پارسا، خواجه، ۱۶۵، ۱۸۰
- ابو المحسن میرزا، ۱۸۱
- ابو المعالی سیف الدین سعید بن مظفر باخرزی- سعید بن مظفر باخرزی ابو المکارم علاء الملک خانزاده مجید الملک، ۱۲۷
- ابو الوجد فارغی، ۲۳۸
- ابو الوفا، خواجه، ۱۲۷
- ابو الوفا بن امیر صدر الدین، ۲۳۰
- ابو الوفاء خوارزمی، ۱۲۲، ۱۲۳
- ابو یعقوب سکاکی، ۳۷، ۳۸
- ابن جعفر احمد بن ... عبد الحسین بن علی بن ابی طالب (ع)، ۲۶۳
- اتابکان آذربایجان، ۲۴
- اتابکان فارس، ۲۴
- اتابکان لرستان، ۲۴
- اتابکان موصل، ۲۴
- اثیر الدین اومانی، ۴۰
- احمد، بهاء الدین ابو حامد، ۷۲

- احمد، خواجه ابو الولید، ۲۱۸
- احمد جامی نامقی، ۸۹، ۱۱۹، ۱۲۸، ۱۶۷، ۲۰۶
- احمد جامی، امیر، ۲۵۰
- احمد بن الحسن الجاربردی، ابو المکارم فخر الدین، ۶۰
- احمد سهیلی، امیر نظام الدین، ۲۵۱
- احمد قزوینی، شیخ، ۵۰
- احمد لر، ۱۱۴، ۱۲۵
- احمد بن شیخ الاسلام قطب الدین یحیی، ۹۳
- اختیار الدین حسن، قاضی، ۳۰۱، ۳۰۲
- اردو شاه، امیر، ۱۶
- ارغون خان، ۴۹، ۵۰، ۵۷
- استوری، چارلز استوارت، ۳۰
- اسحاق بیگ، ۲۶۵
- اسحاق سمرقندی، جلال الدین، ۱۲۴، ۱۹۸
- اسراری - یحیی سبیک
- اسعد دوانی، امیر سعد الدین، ۲۷۱
- اسماعیل تبریزی، مولانا، ۲۴۱
- رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۰۵
- اسماعیل سیبی، شیخ، ۹۹
- اسماعیل شنب غازانی، ۲۷۷
- اسماعیل کرت، خواجه، ۱۶۱
- اسماعیلیه، ۲۴
- اشرف بن تیمور تاش چوپان، ۳۷
- اشرف بن مبارکشاه، سید، ۹۸، ۱۹۹
- اظهر، مولانا، ۱۴۳
- افضل الدین اصفهانی، ۲۷۵
- افضل الدین کشی، ۱۴۶
- اقبال سیستانی، امیر، ۳۳
- اکبر شاه، ۱۸
- الغ بیگ، ۱۲۵، ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۴۵، ۱۴۹، ۱۵۱، ۱۵۲
- امام الدین ابو یزید، مولانا، ۲۷۱
- امام محمد غزالی - محمد غزالی امام نووی، شیخ محیی الدین، ۶۴، ۶۶
- امامی هروی - محمد بن ابی بکر عثمان امرای هزار اسبی، ۱۵۹

امیدی، مولانا، ۲۸۴

امیر جلال الاسلام، ۹۷

امیر حسینی، حسین بن عالم بن ابی الحسین - حسین بن عالم بن ابی الحسین امیر خان موصلو، ۱۲، ۲۱، ۲۸، ۱۹۵، ۲۴۰، ۲۴۵، ۲۶۶، ۲۶۷، ۲۸۱

امیر خاوند شاه، ۱۱، ۱۶۸، ۲۱۰

امیر خرد، ۲۸۹

امیر خسرو، ۲۶۷

امیر خواند - خواندمیر امیر خوند - خواندمیر امیر ذو النون ارغون، ۱۳، ۱۴، ۱۸۱، ۲۲۲، ۳۰۱

امیرزاده محمد، ۲۸۷

امیر زاهد ایلکانی، ۲۹۸

امیر سلطان، ۱۷

امیر سید شریف جرجانی - علی جرجانی امیر شاه ملک، ۱۳۷

امیر شاهی، ۱۴۲، ۱۴۳

امیر شمس الدین محمد امین - محمد امین عباسی امیر عبد الحی رازی - امیر خرد امیر عبد الحی بزرگ، ۱۸۶

امیر غیاث الدین عزیز، ۱۹۶، ۲۸۷

امیر فخر الدین محمود مستوفی - ابن یمین امیر قاسم ایلکانی، ۲۹۸

امیر مخدوم، ۲۸۱

امیر مرتاض، ۲۲۶

امیر نسیم الدین محمد - میرک شاه امیر نظام الدین سیدی احمد، ۲۹۰، ۲۹۱

امیر فخر الدین بن سید شمس الدین، ۲۶۳

امین اصفهانی - افضل الدین اصفهانی انسی - میر حاج انوری، ۴۷، ۱۵۹، ۲۰۵

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۰۶

اوحدی اصفهانی، ۵۸

اوحد الدین حامد کرمانی شیخ، ۴۴، ۴۵، ۵۸

اوحد سبزواری، خواجه، ۱۴۳

اولجایتو، ۵۳، ۵۵، ۷۹

اهلی شیرازی، ۲۷۲

ایسن قتلغ، ۲۹۹

ایلدرم بایزید، ۹۷

ب بابا حسین، ۱۵۲

بابا سنکو، ۸۹

بابا سودایی، ۱۴۱

بابا شماسی، ۹۰

بابر میرزا، ۲۰، ۲۱، ۳۰، ۱۵۵، ۱۵۸، ۱۷۳، ۲۵۰

بایسنغر، ۱۱۴، ۱۲۱، ۱۲۵، ۱۳۸، ۱۴۰-۱۴۳، ۱۶۲، ۱۸۶، ۲۱۹، ۲۵۳، ۳۰۰

بخاری، ۱۱

بدخشی، مولانا، ۱۵۱

بدر الدین محمد بن ابراهیم، ۶۸

بدیع الزمان میرزا، ۱۳، ۱۴، ۱۶، ۱۹، ۲۰، ۱۶۸، ۱۸۱، ۱۸۲، ۱۹۳، ۱۹۴، ۲۱۴، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۳۳، ۲۶۴، ۲۷۷، ۲۹۲، ۳۰۱

برهان الدین محقق، سید، ۴۳

برهان الدین محمد مروی، قاضی، ۱۸۱

برزجمهر، ۲۳

بطلمیوس، ۱۴۴

بنایی، مولانا، ۲۲۳، ۳۰۱

بند قدار، ۶۴

بنی امیه، ۲۳، ۲۴

بنی عباس، ۲۳، ۲۴

بنی مختار، ۲۸۶

بهادر شاه، ۲۰

بهاء الدین زکریا مولتانى، شیخ، ۶۲

بهاء الدین عمر، ۱۱، ۱۲۹، ۱۵۲-۱۵۴، ۱۵۶، ۱۵۷، ۱۶۸، ۲۰۳، ۲۱۱

بهاء الدین محمد بن حسین بن احمد الخطیبی البکری، ۴۳

بهاء الدین محمد بن خواجه رشید، ۵۳

بهاء الدین نقشبند، ۹۰، ۹۱، ۱۱۵، ۱۱۷

بیرام خواجه ترکمان، ۲۹۸

بیرام شاه، ۲۹۷، ۲۹۸

بیضاوی، ۶۱

پ پاینده سلطان بیگم، ۲۱۵

پیر احمد بیگ، ۲۶۵

پیر تسلیم- نظام الدین عبد الرحیم خوافی

ت تاج الدین حسن مولانا، ۱۵۳

تاج الدین عبد الوهاب تقی الدین علی، ۷۲

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۰۷

تاج الدین کرمانی، امیر، ۲۷۴

تاج الدین یلدوز، ۸۰

تبسین اغول، ۷۶

ترکان خاتون، ۲۹۹

تفاحی - یحیی سبیک تفتازانی، علامه، ۸۶

تقی الدین علی الدوستی، شیخ، ۸۸

توران‌شاه، خواجه جلال الدین، ۱۰۳

تیمور گورکان، ۸۸، ۸۹، ۹۲-۹۷، ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۲، ۱۱۱، ۱۲۰، ۱۳۲، ۱۴۴، ۱۸۲، ۲۰۰

تیمور سلطان، ۱۸۲

تیمور لنگ، ۲۴

ج جام زنده پیل - احمد جامی نامقی جامی عبد الرحمان، ۲۲

جانی بیک خان، ۳۷، ۹۱

جبریل، امین الدین، ۲۵۳

جزری، ۷۳

جعفر، امیر فرید الدین، ۲۸۷

جعفر تبریزی، مولانا، ۱۴۳

جعفر نوربخش، سید، ۲۸۲، ۲۸۳ رجال کتاب حبیب السیر ۳۰۷ فهرست اسامی

تای، ۳۷، ۳۸

جلال، شیخ، ۲۳۹

جلال الدین، ۴۶

جلال الدین ابو سعید بن مولانا شمس الدین عبد الله ... محمود الامامی، ۲۰۲

جلال الدین ابو سعید پورانی، ۲۳۲، ۲۳۳

جلال الدین ابو یزید پورانی، ۱۵۶، ۱۵۷، ۲۳۲

جلال الدین عبد الرحیم بن مولانا عبد الله لسان، ۱۸۶

جلال الدین عتیقی، ۵۹

جلال الدین بن علاء الدین محمد طبیب، ۲۶۲

جلال الدین فضل الله ابو اللیثی، خواجه، ۲۵۰

جلال الدین فیروز شاه، امیر، ۱۱۷

جلال الدین لطف الله، ۱۶۵

جلال الدین محمد آگهی، مولانا، ۲۴۴، ۲۴۵

جلال الدین محمد بلخی رومی، ۳۵، ۴۳، ۴۴، ۸۵، ۱۲۲

جلال الدین محمد دوانی، مولانا، ۲۶۹-۲۷۱

جلال الدین محمد زاهد مرغابی، ۸۸

جلال الدین محمد قاینی، مولانا، ۱۳۰، ۲۲۱، ۲۴۴

جلال الدین محمود، ۶۹، ۱۶۹

جلال الدین محمود الامامی، قاضی، ۸۳

- جلال الدین محمود بلند، خواجه، ۱۱۹
- جلال الدین محمود شاه، ۱۶۹
- جلال الدین محمود القزوینی، ۶۹
- جلال الدین مطهر حلی، شیخ، ۵۴
- رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۰۸
- جلال الدین میرکی، خواجه، ۲۹۲
- جلال الدین یوسف اوبهی، مولانا، ۱۱۸، ۱۱۹
- جلال الدین یوسف بن الزکی، ۵۹، ۶۰
- جلال الدین الاسنوی، ۷۲
- جمال الدین بن حسام بدوانی، ۲۰۱، ۲۹۶
- جمال الدین رستق القطنی، ۴۶
- جمال الدین عبد الرحیم صدر، ۱۶۵
- جمال الدین عبد الغفار، ۱۲۴
- جمال الدین عطاء الله، خواجه، ۱۹۴، ۱۹۵، ۲۲۰، ۳۰۱
- جمال الدین کاشی، سید، ۴۶
- جمال الدین محمد بن سلیمان بن النقیب المقدسی، ۵۰
- جمال الدین محمد بن مکرم الانصاری، ۶۷
- جمال الدین مطهر باخرزی، مولانا، ۲۰۶
- جمشید قارن، ۱۸۲
- جوجوک بیگم، ۱۴
- چ چنگیز خان، ۲۴، ۳۳-۳۵، ۵۲
- ح حاجی بیک جانی قربانی، ۱۰۱
- حافظ ابرو، نور الدین لطف الله، ۱۲۰، ۱۲۱
- حافظ تقی الدین ابو الفتح محمد بن علی بن دقیق القشیری، ۶۷
- حافظ الدین ابو نصر پارسا، خواجه، ۱۱۶
- حافظ شیرازی، شمس الدین محمد، ۷۴، ۱۰۹-۱۱۲، ۱۳۵، ۱۷۳، ۲۲۵
- حافظ عبد الرزاق الفوطی، ۵۹
- حافظ علی جامی، ۱۶۰، ۲۴۵، ۲۴۶
- حافظ غیاث، ۲۰۳
- حافظ معین الدین خلیفه، ۱۷۸
- حافظ منصور بن سلیم وجیه الدین الاسکندرانی، ۶۴
- حافظ نجم الدین علی بن عبد الکافی، ۶۴
- حالی- بنایی حبش عمید، ۳۷، ۳۸

- حبیب الله، امیر، ۲۷۳
- حبیب الله ساوجی خواجه کریم الدین، ۲۸، ۲۹
- حبیب عودی، ۱۳۱
- حبیب اللهی، ۲۴۶
- حجاج سلطان، ۲۹۹
- حسام الدین ابراهیم شاه کرمانی، مولانا، ۱۰۲
- حسام الدین منجم، ۴۱، ۴۲
- حسامی واعظ، مولانا، ۲۹۳
- حسن اختیار الدین تربتی، قاضی، ۲۳۶، ۲۳۷
- حسن، امیر کمال الدین، ۲۶۷
- حسن بیگ آق‌قوینلو، امیر، ۱۷۲-۱۷۴، ۲۵۱، ۲۶۸، ۲۷۰
- حسن الحسینی، امیر کمال الدین، ۲۹۰
- رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۰۹
- حسن دهلوی، خواجه، ۹۹
- حسن رشیدی، امیر کمال الدین، ۱۰۳
- حسن شاه، مولانا، ۱۶۱، ۲۱۵، ۲۱۷
- حسن شاه بقال خواجه، ۲۶۹
- حسن عطار، خواجه، ۱۱۷
- حسنعلی، مولانا، ۲۴۶
- حسن قوال، ۶۲، ۶۳
- حسین بن ابی طالب (ع)، ۲۰۰
- حسین ابیوردی، مولانا امیر کمال الدین، ۲۲۷-۲۲۹
- حسین بن احمد، ۲۳
- حسین اصفهانی، امیر شاه، ۲۵۵
- حسین طبسی، امیر کمال الدین، ۱۸۳
- حسین بن امیر ناصر الدین قریش، امیر رفیع الدین، ۲۸۷
- حسین خان، ۲۲
- حسین بن عالم بن ابی الحسین، ۸۱، ۱۵۹
- حکیم الدین غوری، ۷۸
- حمد الله مستوفی، ۵۷، ۵۹
- حمزه اندخود مکی، جلال الدین، ۱۷۶
- حمید الدین عتیق الله بن ...، ۱۲۶
- حمید الدین، مولانا، ۱۹۸

حمیریان، ۲۴

خ خانزاده علاء الملک ترمذی، ۱۲۷

خاوری - باباسودایی

خاوند بخاری، ۱۶۸

خاوند صدر الشریعه بخاری، ۸۲

خسرو دهلوی، امیر، ۱۸، ۱۰۱

خسرو شاه، امیر، ۱۳، ۲۱۴، ۲۱۹

خلیل، امیر، ۲۱۵

خلیل سلطان، ۱۰۱

خلیل الله سمرقندی، مولانا، ۲۱۴

خماری - یحیی سبک خواجگی قاضی، ۲۰۰

خواجه احمد قنقرات، ۲۰

خواجوی کرمانی، ۷۴

خواجه جهان، ۱۹۷

خواجه شمس الدین محمد صاحب دیوان، ۸۷

خواجه صانعی، ۱۹۰، ۱۹۱

خواجه عبید الله، ۲۱۱

خواجه علی، ۲۵۳

خواجه غیاث، ۲۹۰

خواجه کا، ۱۷۶

خواجه محمد عبید الله - خواجه کا خواجه مرجان، ۲۹۷

خواجه معز الدین وزیر، ۱۶۱

خواجه معین الدین نصر الله سنجانی، ۸۶

خواندمیر، غیاث الدین بن همام الدین، ۱۱ - ۳۰، ۲۹۴

خواجه نظام الدین، ۲۱۳

خواجه نظام الملک، ۱۸۱، ۱۸۲، ۱۸۴

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۱۰

۱۹۱، ۱۹۳، ۲۰۷، ۲۸۷

خواجه همام الدین محمد بن خواجه برهان الدین محمد شیرازی، ۱۱

خوارزمشاهیان، ۲۴

خواند امیر - خواندمیر خوندمیر - خواندمیر خیالی، مولانا، ۱۵۱

د داود بناکتی، ابو سلیمان فخر الدین، ۵۵

درمش خان، ۱۲، ۱۷، ۲۲، ۲۸، ۲۵۵، ۲۸۰، ۲۸۴، ۲۸۹، ۲۹۲

- درویش بابا علی خوشمردان، ۱۶۰
- درویش بیک روملو، ۲۲
- درویش دهکی، ۲۸۲
- درویش محمد خان، امیر، ۲۵۰
- درویش محمد بن خواجه شکر الله، ۲۸۱
- درویش منصوری، ۱۶۰
- دورمش خان- درمش خان دیو سلطان، ۲۳۰
- ر رازی، ۱۳۸
- ربیع فوشنجی، صدر الدین خطیب، ۷۸-۸۰
- رستم پادشاه، ۲۷۱
- رشید الدین عبد الملک، خواجه، ۲۰۷
- رشید الدین فضل الله، ۵۱، ۵۹
- رضی الدین احمد جامی، خواجه، ۲۰۵
- رضی الدین عبد الاول، سید، ۱۲۳، ۳۰۱
- رضی الدین علی لاله، شیخ، ۳۵
- رضی الدین محمد بن علی بن یوسف الشاطبی، ۴۹
- رفیع الدین بکرانی، ۵۳
- رکن الدین ابو الفتح بن شیخ صدر الدین زکریا، ۸۱
- رکن الدین بکرانی، ۵۳
- رکن الدین حسن بن محمد الحسینی، ۶۷
- رکن الدین سنجاسی، شیخ، ۴۴
- رکن الدین علاء الدوله احمد بن محمد بیابانکی- رکن الدین علاء الدوله سمنانی رکن الدین علاء الدوله سمنانی، شیخ، ۳۳، ۵۷، ۸۳، ۱۵۳
- رکن الدین محمد خوافی، ۱۲۱
- رکن الدین محمود شاه سنجان، ۸۴
- رکن الدین هروی، ۷۵
- رکن صائن- رکن الدین هروی ریاضی، مولانا، ۲۲۰
- ریو، ۱۸
- ز زکریا (ع)، ۴۱
- زلالی، مولانا، ۲۴۸
- زید بن امام زین العابدین، ۱۱، ۱۶۸
- رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۱۱
- زین الدین، شیخ، ۲۳۸

- زین الدین ابو بکر تایبادی، ۸۹، ۹۰، ۱۱۰
- زین الدین ابو بکر خوافی، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۵۶، ۱۵۷، ۱۶۴، ۱۹۸، ۲۲۰، ۲۳۷، ۲۴۵
- زین الدین جامی، خواجه، ۱۵۳
- زین الدین عبد الرحیم عراقی، ۷۳
- زین الدین علی، شیخ، ۲۸۰، ۲۸۱
- زین الدین علی بن صاعد، ۵۰
- زین الدین محمود، سید، ۱۹۳، ۲۳۹
- زین العابدین، ۱۰۵
- زین العابدین علی، سید، ۱۹۳
- زین العابدین مرتاض، سید، ۳۰۲
- س سامانیان، ۲۴
- سام میرزا، ۱۷، ۲۲، ۲۸، ۲۹۱
- ستلمش بیگ بن مولای، ۸۴
- سراج الدین، امیر، ۲۵۲
- سراج الدین عمر بن علی الانصاری- ابن المقلن الانصاری سربداریه، ۲۴
- سعد الدین تفتازانی، مولانا، ۱۱۹، ۱۲۳
- سعد بهاء، ۵۵
- سعد الدوله یهود، ۵۰
- سعد الدین اسعد، مولانا، ۲۶۹
- سعد الدین حموی، شیخ، ۳۴
- سعد الدین فرخ، مولانا، ۱۵۳
- سعد الدین بن قاضی القضاء امام الدین، ۶۹
- سعد الدین قتلخ خواجه خالدی قزوینی، شیخ، ۵۷
- سعد الدین کاشغری، مولانا، ۱۵۳، ۱۵۴، ۱۵۷، ۲۰۴، ۲۱۲
- سعد الدین مسعود انسی، مولانا، ۹۵
- سعد الدین مسعود بن عمر التفتازانی، ۹۱، ۹۴، ۹۶
- سعدی، شیخ مصلح الدین، ۴۶، ۸۷، ۸۸
- سعید الدین محمد بن مسعود الکازرونی، ۷۵
- سعید بن مظفر باخزری، شیخ ابو المعالی، ۳۵، ۳۶
- سلاجقه، ۲۴
- سلطان ابراهیم امینی، امیر صدر الدین، ۱۵، ۱۶۱، ۱۸۵، ۱۸۷، ۲۱۲، ۲۱۹، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۴۴
- سلطان ابو سعید گورکان- ابو سعید گورکان سلطان ابو سعید بهادر خان، ۵۳، ۵۵
- سلطان احمد، ۹۹، ۱۱۲، ۱۷۵، ۲۱۵، ۲۱۸، ۲۵۰

- سلطان احمد جلاہر، ۹۷، ۱۱۳، ۱۳۲
- سلطان احمد خضرویہ، ۱۶۸
- سلطان اویس ایلکانی، ۱۰۴، ۱۰۷، ۲۹۶، ۲۹۸
- سلطان بایزید بن محمد بن مظفر، ۱۱۳
- سلطان بخت، مولانا، ۱۸۲
- رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۱۲
- سلطان جنید، ۲۵۳
- سلطان حسن، امیر، ۲۱۷
- سلطان حسین بایقرا، ۱۳، ۱۴، ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۱۱۷، ۱۲۸، ۱۵۶، ۱۶۶، ۱۶۹، ۱۷۰، ۱۷۱، ۱۷۳، ۱۷۴، ۱۷۶، ۱۸۶، ۲۵۰، ۲۶۳، ۲۷۲، ۲۷۵، ۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۶، ۲۹۱، ۲۹۴، ۲۹۹، ۳۰۰
- سلطان حسین بہادر خان، ۲۱۵
- سلطان حسین خیابانی، ۲۸۶
- سلطان حیدر، ۲۵۳
- سلطان خلیل، ۲۵۱
- سلطان زین العابدین، ۱۱۱
- سلطان سعید میرزا- ابو سعید گورکان سلطان سلیم، ۲۰، ۲۷۳، ۲۷۷
- سلطان شاہ، ۲۹۷، ۲۹۸
- سلطانعلی مشہدی، مولانا، ۲۲۹
- سلطان علی میرزا، ۲۲۴، ۲۵۵
- سلطان عماد الدین احمد، ۱۰۵
- سلطان غیاث الدین محمد غوری، ۷۶
- سلطان محمد خدابندہ، ۵۴
- سلطان محمد خندان، مولانا، ۲۴۹
- سلطان محمد خوارزمشاہ، ۴۳
- سلطان محمد رومی، ۱۷۲
- سلطان محمد شاہ، ۲۹۶
- سلطان محمد بن میرزا بایسنغر، ۱۳۶، ۱۴۰، ۲۱۶
- سلطان محمود میرزا، ۱۱، ۱۷۱، ۱۷۲، ۱۷۵
- سلطان ولد، ۴۳، ۴۴
- سلطان یعقوب میرزا، ۱۸۳، ۲۲۴، ۲۵۲، ۲۸۸
- سلیمان ساوجی، ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۶۰، ۲۴۵، ۲۷۲، ۲۹۶-۲۹۹
- سلیمان بن حمزہ المقدسی، ۶۷
- سلیمان شاہ، ۴۰

- سنایی غزنوی، ۴۴، ۵۸
 سورقوتی بیگم، ۳۶
 سهراب، ۲۶۷
 سید امیر کلال، ۹۰
 سید حمزه، ۱۰۰
 سید عاشق، ۱۴۶، ۱۴۷
 سید عبد الله، ۱۵۵
 سید عبد الله خان، ۱۸
 سید علی جرجانی - علی جرجانی سید شریف الدین سید قاسم - میر مخدوم سید کاظمی، ۱۹۷
 سید محمد بخاری، ۹۷
 سید میرک، ۲۹۰، ۲۹۱
 سیدی احمد، خواجه، ۳۰۰
 سیف الدین احمد تفتازانی، ۱۴۸، ۲۲۵، ۲۳۹، ۲۶۳، ۲۹۰
 سیف الدین باختری، شیخ، ۳۵
 سیف الدین قلاوون، ۶۵، ۶۶
 سیف الدین مظفر شبانکاره، خواجه، ۱۹۰
 رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۱۳
 ۱۹۱، ۱۹۴، ۲۹۱
 سیفی، مولانا، ۲۱۹، ۲۲۰
 سیمی، مولانا، ۱۵۹، ۱۶۰
 ش شاه اسماعیل، ۱۷-۲۱، ۲۹، ۳۰، ۲۵۳
 شاه بهاء الدین نوربخش، ۲۸۴
 شاه تقی الدین، ۲۷۶
 شاه حسین خیابانی، خواجه، ۲۶۷
 شاهرخ میرزا تیموری، ۹۷، ۱۱۳، ۱۱۷، ۱۲۱، ۱۲۴، ۱۲۷، ۱۳۲، ۱۳۳، ۱۳۵، ۱۵۳، ۱۶۹، ۱۷۰، ۲۷۳
 شاه رکن الدین حسن بن سید معین الدین اشرف، ۱۰۳
 شاه سلطان، ۱۰۶
 شاه شجاع، ۷۵، ۹۵، ۱۰۳، ۱۰۵، ۱۰۶، ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۲۱
 شاه علی بن ملک نصیر الدین سیستانی، ۷۹
 شاه غریب میرزا، ۲۴۵
 شاه قاسم انوار، ۱۱۷
 شاه قاسم نوربخش، ۲۸۳، ۲۸۴
 شاه قوام الدین بن شاه شمس الدین، ۲۸۳

- شاه طهماسب، ۱۸، ۱۹، ۲۱، ۲۲
- شاه محمود، ۷۵، ۱۰۳-۱۰۷
- شاه منصور، ۱۴، ۱۱۱
- شاه یحیی، ۱۰۳، ۱۱۱
- شجاع بیگ، امیر، ۱۴
- شرف الدین حاجی محمد فراهی، مولانا، ۲۰۷
- شرف الدین خطاط شیرازی، سید، ۵۵
- شرف الدین طویل قزوینی، شیخ، ۵۶
- شرف الدین عبد الله بن فضل الله شیرازی-وصاف الحضرة شرف الدین علی شیفتگی، مولانا، ۲۷۱، ۲۷۲
- شرف الدین علی یزدی، ۱۳۵-۱۳۷
- شرف الدین محمود بن عبد الله مزدقانی، شیخ، ۸۸
- شرف الدین هارون، خواجه، ۴۱
- شرف بن مری بن حسن، ۶۴
- شریف الدین عبد القهار، مولانا، ۱۵۳، ۱۵۴، ۱۶۳، ۲۲۲
- شریف الدین علی جرجانی-علی جرجانی سید شرف الدین شریف الدین علی صدر، سید، ۲۷۳
- شکر الله، خواجه، ۲۵۱
- شمس الدین بردعی، مولانا، ۲۴۰، ۲۴۱
- شمس الدین تبریزی، سید، ۴۳، ۴۴
- شمس الدین جزری، شیخ، ۱۱۸
- شمس الدین عبد الله، قاضی، ۲۰۲
- شمس الدین عبیدی، ۵۳
- شمس الدین علی فارسی، ۱۷۱
- شمس الدین فناری، مولانا، ۹۷، ۱۱۵
- شمس الدین بن قاضی جلال الدین
- رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۱۴
- محمود الامامی، ۱۳۱
- شمس الدین کازرونی، ۱۰۲
- شمس الدین کاشی، ۵۳
- شمس الدین محمد بن احمد اللبان-ابن اللبان شمس الدین محمد اسد، مولانا، ۱۵۳، ۱۵۷
- شمس الدین محمد اسفزاری، مولانا، ۲۰۹
- شمس الدین محمد اندجانی، سید، ۱۷۸، ۱۷۹
- شمس الدین محمد اوحد، مولانا، ۱۳۰
- شمس الدین محمد بخاری، مولانا، ۱۷۳

- شمس الدین محمد تبادکانی، مولانا، ۱۸۹، ۱۹۸
- شمس الدین محمد جاجرمی، مولانا، ۱۱۸
- شمس الدین محمد جزری، شیخ، ۱۰۲
- شمس الدین محمد حنفی، مولانا، ۲۴۳
- شمس الدین محمد خفری، مولانا، ۲۸۲
- شمس الدین محمد الذهبی، ۷۰
- شمس الدین محمد رومی، مولانا، ۲۳۹
- شمس الدین محمد زوجی، مولانا، ۲۱۲
- شمس الدین محمد صاحب دیوان، ۴۱، ۴۲، ۴۶، ۴۷، ۷۶، ۷۷، ۱۶۱
- شمس الدین محمد عرب، ۱۵۵
- شمس الدین محمد کوسوی، ۱۵۶، ۱۵۷
- شمس الدین محمد بن محمد جزری، شیخ، ۹۷
- شمس الدین محمد مروارید، ۱۸۴، ۱۸۸، ۱۸۹
- شمس الدین محمد مسکین، قاضی، ۱۴۸، ۱۴۹
- شمس الدین محمد منشی، خواجه، ۳۰۰
- شمس الدین محمد بن مولانا سعد الدین مسعود تفتازانی، ۱۷۰
- شمس الدین محمد بن مولانا شرف الدین عثمان، ۲۰۹
- شمس الدین محمد بن مولانا شیخ علی، ۱۳۳
- شمس الدین محمود بن ابی القاسم احمد الصهبانی، ۶۱
- شمس الدین هروی، ۱۴۳
- شنب غازانی - نظام الدین شاهی شهاب الدین، مولانا، ۱۳۸، ۱۴۳
- شهاب الدین ابوالمکارم، ۱۲۸
- شهاب الدین احمد الحقیری، ۲۹، ۲۴۶، ۲۶۷
- شهاب الدین اسحاق بن خواجه میر احمد، ۱۸۳
- شهاب الدین اسماعیل جامی، شیخ، ۸۳
- شهاب الدین اسماعیل حصاری، خواجه، ۱۵۳
- شهاب الدین اسماعیل، مولانا، ۱۸۳
- شهاب الدین توره پشتی، شیخ، ۱۰۶
- شهاب الدین سهروردی، ۲۷۰
- شهاب الدین عبد الرحمان لسان، ۱۳۷، ۱۳۸
- شهاب الدین عبد الله بیانی، ۱۸۴، ۱۸۵
- رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۱۵
- شهاب الدین عبد الله شیرازی، ۵۴

- شهاب الدین عبد الله فامی، شیخ، ۷۶
- شهاب الدین عبد الله مروارید، خواجه، ۱۸۹، ۲۹۱
- شهاب الدین محمد بن احمد الخلیلی الجوینی، ۴۹
- شهاب الدین معمای، ۱۸
- شهیدی، مولانا، ۲۸۲
- شیخ ابراهیم، ۲۵۳
- شیخ الاسلام، ۳۰۱
- شیخ الاسلامی، ۲۶۳، ۲۹۰، ۳۰۲
- شیخ اسماعیل، ۳۳
- شیخ حسن، ۲۹۸
- شیخ حسن جوری، ۸۶
- شیخ حسن چوپانی، امیر، ۵۹-۶۱
- شیخ روزبهان، ۳۴
- شیخ صدر الدین، ۱۰۰
- شیخ صفی الدین، ۸۳، ۲۵۳
- شیخ العالم- ابو المعالی سیف الدین ...
- باخزری شیخ عراقی، ۶۲، ۶۳
- شیخ علی، امیر نظام الدین، ۲۰
- شیخ علی ترک، ۱۰۰
- شیخ علی طغایی، ۳۰۱
- شیخ عمار، ۳۳، ۳۴
- شیخ، قاضی، ۲۷۸
- شیخ نور الدین، ۹۷
- شیخ لقمان پرنده، ۱۷۹
- شیخ ولی تراش- نجم الدین کبری شیخی قهستانی، مولانا، ۸۵
- شیر خان بهادر شاه، ۲۱
- ص صاحب کشف- شمس الدین علی فارسی صاحب الهدایه- ظهیر الدین ابو العلاء صالح، شیخ، ۲۵۳
- صاین الدین علی اصفهانی، خواجه، ۱۲۳
- صدر الدین ابراهیم، سید، ۳۰۲
- صدر الدین ابراهیم قمی، ۱۷۰، ۱۷۱
- صدر الدین اردبیلی، شیخ، ۱۲۴
- صدر الدین رواسی، ۱۶۴
- صدر الدین ساوجی، ۴۲

- صدر الدین عراقی، ۱۰۶
- صدر الدین قونیوی، شیخ، ۴۳، ۶۲
- صدر الدین محمد، مولانا، ۲۳۹، ۲۷۲
- صدر الدین محمد بن اسحق القونیوی، شیخ، ۴۴
- صدر الدین محمد الامامی، ۳۰۱، ۳۰۲
- صدر الدین محمد بن قاضی قطب الدین عبد الله، ۱۲۹، ۲۰۰
- صدر الدین محمد طیب، ۱۷۳
- صدر الدین موسی، ۲۵۳
- صدر الدین یونس الحسینی، سید، ۲۱۳، ۳۰۱، ۳۰۲
- رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۱۶
- صدر الشریعه، مولانا، ۸۲، ۸۳
- صفاریان، ۲۴
- صفی الدین اردبیلی، ۵۶
- صفی الدین ایجی، شیخ، ۲۶۹
- صفی الدین ختلانی، ۱۰۰
- صفی الدین عبد المؤمن، خواجه، ۴۱
- صلاح الدین رشید، ۲۵۳
- صلاح الدین الصفدی، ۷۱
- صلاح الدین موسی، مولانا، ۱۴۴
- صنع الله، شیخ، ۲۷۷
- صوفی علی، شیخ، ۱۹۵، ۲۲۰
- صیرفی، ۱۴۳
- ض ضیاء مولانا، ۲۷۹
- ضیاء الدین سراج، ۱۰۰
- ضیاء الدین میرم، خواجه، ۲۴۴، ۲۶۰، ۲۶۷
- ضیاء الدین نور الله خوارزمی، ۱۳۰، ۲۵۲، ۲۸۱
- ضیاء الدین یوسف بن محمد، ۸۶
- ط طاهریان، ۲۴
- طوطی ترشیزی، ۱۵۸
- طهماسب میرزا، ۱۷
- ظ ظاهر، ۴۰
- ظہیر الدین ابو العلاء، ۱۸۶
- ظہیر الدین محمد بابر، ۱۴، ۱۶، ۱۷، ۲۰، ۲۷، ۳۰، ۲۲۷

- ظهیر فاریابی، ۴۷، ۲۹۶
- ع عباس، ۱۵۱
- عباس (ع)، ۱۱۵
- عبد الاول ... صدر الدین یونس، امیر رضی الدین، ۲۳۰، ۲۳۵، ۲۳۶
- عبد الباقي، امیر نظام الدین، ۲۵۴، ۲۵۵
- عبد الجلیل قاینی، مولانا، ۱۳۹
- عبد الجلیل مشهدی، امیر، ۲۳۱
- عبد الجمیل، مولانا، ۲۱۹
- عبد الحی رازی- امیر خرد عبد الحی منشی استرآبادی، مولانا امیر نظام الدین، ۱۷۴، ۱۹۶، ۲۶۷، ۲۸۸، ۲۹۰، ۲۹۳
- عبد الخالق غجروانی، خواجه، ۹۰
- عبد الرحمان، خواجه، ۲۴۳
- عبد الرحمان، قاضی، ۲۸۱
- عبد الرحمان، مولانا، ۶۹
- عبد الرحمان جامی، نور الدین، ۹۹، ۱۵۳، ۱۷۳، ۲۰۳-۲۰۵، ۲۲۸، ۳۳۵
- عبد الرحمان خراسانی، شیخ، ۵۴
- رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۱۷
- عبد الرحیم ترکستانی، مولانا، ۱۵
- عبد الرحیم صدر، مولانا جلال الدین، ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۸۷
- عبد الرحیم، مولانا، ۳۰۱، ۳۰۲
- عبد الصمد، مولانا، ۲۷۸
- عبد العزیز ابهری، ۱۳۴
- عبد العزیز توره‌پشتی، مولانا، ۱۰۶
- عبد العزیز، میرزا، ۱۵۱
- عبد العلی بیرجندی، مولانا، ۲۹۰
- عبد القادر، امیر نظام الدین، ۲۳۴، ۲۸۶، ۳۰۱
- عبد القادر گوینده، خواجه، ۱۳۱-۱۳۳
- عبد القهار، مولانا، ۱۵۲
- عبد الکریم، مولانا، ۲۲۸
- عبد اللطیف میرزا، ۱۳۶، ۱۴۹، ۱۵۱، ۱۵۲
- عبد الله آشپز، ۱۴۳
- عبد الله، مولانا، ۱۳۷
- عبد الله امیر شهاب الدین، ۲۵۵، ۲۵۶
- عبد الله انصاری، خواجه، ۶۶، ۱۲۶، ۱۳۰، ۱۴۰، ۱۵۷، ۱۶۹، ۱۷۰، ۱۸۳، ۱۸۹، ۲۰۸، ۲۱۲، ۲۹۱

- عبد الله البضاوی، ابو سعید ناصر الدین، ۴۹
- عبد الله بن جعفر طیار، ۱۱۵
- عبد الله الحسینی، امیر سید اصیل الدین ۱۹۷، ۱۹۸، ۲۴۲
- عبد الله شیرازی، میرزا، ۱۶۷
- عبد الله بن لسان الدین محمد، مولانا، ۹۶
- عبد الله محمد العیبدلی الفرغانی، ۶۰
- عبد الله مروی، خواجه، ۹۸
- عبد الله بن معاویہ بن عبد الله بن جعفر طیار، ۸۱
- عبد المؤمن خواجه، ۱۵۰، ۲۹۱
- عبد المؤمن گوینده، ۱۳۱
- عبد الواحد، امیر، نظام الدین، ۲۸۹
- عبد الوهاب استرآبادی، سید، ۲۸۸
- عبد الوهاب، امیر، ۲۷۷
- عبد الوهاب تبریزی، خواجه، ۱۰۲
- عبد الوهاب مشهدی، قاضی، ۱۵۵
- عبد الهادی دوانی، ۲۷۱
- عبید الله خان ازبک، ۱۸۲، ۲۲۷، ۲۴۱، ۲۶۴
- عبید زاکانی، ۷۴
- عثمان، مولانا، ۱۵، ۲۳۹
- عثمان ساوجی، شیخ، ۵۲
- عربشاه اسفراینی، مولانا، ۲۴۱
- عز الدین حسین طبیب، مولانا، ۲۱۴
- عز الدین عمر، ۷۶
- عز الدین نطنزی، شیخ، ۴۵
- عصام الدین، خواجه ۱۴۵-۱۴۷، ۱۶۷
- عصام الدین ابراهیم، مولانا، ۲۴۱
- عصام الدین داود خوافی، ۱۷۱، ۲۴۱
- عصمت الله بخاری، خواجه، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۵۱
- عضد الدین، خواجه، ۱۱۴
- عضد الدین عبد الرحمان ... عبد الغفار ایجی، ۵۸، ۱۹۹
- رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۱۸
- عطاء الله، ۲۶۵، ۲۹۱
- عطاء الله، امیر برهان الدین، ۲۳۲، ۳۰۲

- عطاء الله رازی، مولانا برهان الدین، ۲۰۹، ۲۱۰
- عطاء الله، امیر جمال الدین، ۲۴۲
- عفیف الدین سلیمان بن علی التلمسانی، ۶۶
- عفیف الدین عبد الله بن اسعد یافعی - یافعی علاء الدوله، میرزا، ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۵۵، ۱۸۶
- علاء الدین، خواجه، ۲۴۴
- علاء الدین اتابک، ۱۰۶
- علاء الدین عطار، محمد بن محمد التجاری، ۹۱، ۱۱۷
- علاء الدین علی چشتی، خواجه، ۱۱۸
- علاء الدین علی صانعی، خواجه، ۱۸۹، ۱۹۰
- علاء الدین علی بن عبد العالی، شیخ، ۲۷۹
- علاء الدین علی قوشچی، مولانا، ۱۴۸، ۱۵۰
- علاء الدین علی میکال، خواجه، ۱۹۱
- علاء الدین محمد، ۳۹
- علاء الدین محمد طیب، ۲۶۲
- علاء شاسی، مولانا، ۱۴۴
- علی ارده گر اصفهانی، خواجه، ۱۶۲
- علاء الملک، امیر، ۱۹۶
- علامه رازی، ۱۱۶، ۱۶۹
- علی، امیر تاج الدین، ۲۸۸
- علی، امیر زین الدین، ۲۶۵
- علی، امیر سراج الدین، ۲۸۷
- علی جرجانی، امیر شریف الدین، ۹۵، ۱۲۳، ۲۵۴، ۲۷۳
- علی خان، خواجه، ۲۶۵
- علی بن ابی طالب (ع) ۱۸۷، ۲۰۱، ۲۱۷
- علی بن انجب بن عثمان بن السامی البغدادی المورخ، ۴۵
- علی بدر، مولانا، ۱۰۱
- علی تبریزی شطرنجی، خواجه، ۱۰۲
- علی سبزواری، امیر شمس الدین، ۲۸۶
- علی بن شهاب بن محمد همدانی، امیر سید، ۸۸
- علیشیر نوایی، ۱۲، ۱۳، ۲۱، ۲۳، ۲۴، ۲۶، ۱۲۸، ۱۵۸، ۱۶۵، ۱۷۵، ۱۷۶، ۱۷۹، ۱۸۰، ۱۸۲، ۱۸۴، ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۸، ۲۰۲، ۲۰۴، ۲۰۵
- ۲۰۹، ۲۱۲، ۲۱۴، ۲۱۷-۲۲۸، ۲۳۰، ۲۳۳، ۲۳۷، ۲۴۴، ۲۴۹، ۲۵۰، ۲۷۲، ۲۷۹، ۲۸۲، ۲۹۴
- علی قاینی، امیر علاء الدین، ۲۸۹
- علیکه، امیر، ۱۱۸

- علی نقیب نجفی کوفی، امیر شمس الدین، ۲۸۶
- عماد الدین عبد العزیز خواجه- مولانا زاده ابهری عماد الدین عبد الوهاب، ۵۷
- عماد الدین فضل الله ابیوردی، شیخ، ۲۳۹
- عماد الدین فضلوی- عماد لر عماد الدین محمود گاوآن- خواجه جهان
- رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۱۹
- عماد زوزنی، ملک ۹۰
- عماد فقیه کرمانی، ۱۰۹
- عماد لر، ۴۷
- عمر بیک، امیر، ۱۴
- عمر بن الحسن المراغی، ۷۲
- عمر بن فخر الدین محمد بن صدر الدین علی شافعی، امام الدین، ۴۹
- عوض الخواص، ۲۵۳
- غ غازان خان، ۵۱، ۵۲، ۵۷
- غزالی طوسی، شیخ محیی الدین محمد، ۱۱۸
- غزنویان، ۲۴
- غسانیان، ۲۴
- غوریان، ۲۴
- غیاث الدین افضل بن سید حسن، ۱۹۶
- غیاث الدین پیر احمد خوافی، ۱۲۹
- غیاث الدین تربتی، قاضی، ۲۳۶
- غیاث الدین جمشید قائنی، ۱۸۲
- غیاث الدین جمشید، مولانا، ۱۴۴
- غیاث الدین عادلشاه، ۱۸۰
- غیاث الدین فضل الله رادکانی، ۱۵۹
- غیاث الدین محمد بن امیر یوسف ۱۶، ۱۷، ۲۱، ۲۸، ۵۸، ۵۹، ۱۱۶، ۱۱۷، ۲۶۳-۲۶۷، ۲۷۴، ۲۸۸، ۲۸۹، ۳۰۱
- غیاث الدین مشهدی، سید، ۱۸۱، ۱۸۲
- غیاث الدین منصور دشتکی، امیر، ۲۶۸، ۲۶۹
- ف فاضل، مولانا، ۱۶۶
- فاضل سمرقندی، مولانا، ۲۱۴
- فتح الله تبریزی، ۱۶۲، ۱۶۳
- فخر الدین ابراهیم- شیخ عراقی فخر الدین علی، مولانا، ۲۱۸
- فخر الدین فتح الله بن ابی بکر المستوفی القزوینی، ۵۹
- فخر الدین مراغی موصلی، ۴۲

- فراقی - ابو البرکة، خواجه فرهاد میرزا معتمد الدوله، ۲۴-۲۶ رجال کتاب حبیب السیر ۳۱۹ فهرست اسامی
- یدون برلاس، امیر، ۲۱۵
- فصیح الدین صاحب دارا، ۱۸۳، ۲۲۶
- فصیح الدین محمد بن زین الدین خوافی، شیخ، ۲۳۴، ۳۰۰
- فصیح الدین محمد بن محمد علاء، ۱۲۶، ۱۳۰
- فصیح الدین محمد نظامی، ۲۳۱، ۲۳۲
- فضل الله ابو اللیثی، خواجه، ۱۴۹
- فضل الله استرآبادی، مولانا، ۱۱۴
- فیثاغورس، ۴۱
- فیروز شاه، امیر، ۱۱۸، ۱۱۹
- فیروز شاه بن زرین کلاه، ۲۵۳
- رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۲۰
- ق قاسم انوار، ۱۱۴، ۱۱۵، ۱۱۹، ۱۲۴-۱۲۶
- قاسمعلی، مولانا، ۱۳۰
- قاسم قوچین، امیر، ۲۲۳
- قاسم مهرداد، ۲۶۵، ۲۶۶
- قاسم، میرزا، ۲۹۲
- قاسم نجفی، امیر، ۲۸۵
- قاسم بن محمد بن یوسف البرزالی، ۷۰
- قاسم نقیب، امیر جلال الدین، ۲۸۶
- قراختایان، ۲۴
- قاضی شریح، ۲۰۸
- قاضی عضد الدین، ۱۰۹
- قاضی زاده رومی - صلاح الدین موسی قاضی نظام الدین محمد، ۲۰۷، ۲۰۸
- قاضی عیسی، ۲۲۸
- قطب الدین، ۲۵۳
- قطب الدین، شیخ، ۱۶۴
- قطب الدین، مولانا، ۱۰۰
- قطب الدین احمد، ۱۶۹، ۲۰۰
- قطب الدین رازی، ۵۸
- قطب الدین سلیمان شاه بن خواجه محمود کمال، ۱۰۳
- قطب الدین شیرازی، ۴۴
- قطب الدین طاوس سمنانی، ۱۶۱، ۱۸۸

- قطب الدین ظهیری، مولانا، ۱۵۳
- قطب الدین عبد الکریم بن عبد النور، ۶۸
- قطب الدین عبد الله، قاضی، ۱۳۱
- قطب الدین عبد الله امامی، ۹۸، ۱۲۹
- قطب الدین محمد، قاضی، ۱۵۴
- قطب الدین محمد آدم، مولانا، ۲۱۱
- قطب الدین محمد خوافی، مولانا، ۱۷۷، ۱۸۳
- قطب الدین محمود، مولانا، ۵۴
- قطب الدین علامه شیرازی، ۴۵
- قطب الدین نایی، ۱۳۱
- قطب الدین نسفی، مولانا، ۱۷۲
- قطب الدین یحیی، خواجه، ۸۳
- قطب الدین یحیی، مولانا، ۱۷۰، ۱۷۶
- قطب الدین یحیی بن ... مسعود التفتازانی، ۲۲۵
- قنبر میرزا، ۲۳۰
- قوام بیگ، ۱۶
- قوام الدین حسین، سید، ۲۷۵، ۲۷۶
- قوام الدین صاحب عیار، خواجه، ۱۰۳
- قوام الدین عبد الله فقیه، مولانا، ۱۰۹
- قوام الدین گلباری، مولانا، ۲۷۱
- قوام الدین معمار شیرازی، ۱۳۴
- قوام الدین نظام الملک - خواجه نظام الملک قیدو خان زین الدین قدسی، ۳۶
- ک ک کاتبی شیرازی، محمد بن عبد الله، ۱۴۰، ۱۴۱
- رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۲۱
- کبیر الدین (فرزند شیخ عراقی)، ۶۲، ۶۳
- کپک میرزا، ۳۰۰
- کریم الدین حبیب الله ساوجی، ۱۲، ۱۷، ۲۱، ۲۲
- کلان، خواجه، ۲۴۳
- کمال تربتی، شیخ، ۱۶۵
- کمال خجندی، ۹۸، ۹۹
- کمال الدین بهزاد، ۲۴۹
- کمال الدین حسین، خواجه، ۲۰۷
- کمال الدین حسین، مولانا، ۲۱۸

کمال الدین حسین بن جلال الدین قنبر گیرنگی، ۱۷۸، ۱۷۹

کمال الدین حسین خوارزمی، ۱۲۲، ۱۲۳

کمال الدین حسین واعظ، مولانا، ۲۱۸

کمال الدین شاه حسین کامی، مولانا، ۲۴۴

کمال الدین شیخ حسین، ۱۷۱

کمال الدین شیخ حسین النقوی، ۱۷۴، ۱۶۹، ۲۹۰

کمال الدین عبد الرزاق مورخ، ۱۲۴، ۱۶۳، ۱۹۸، ۱۹۹، ۲۳۵

کمال الدین عبد الواسع نظامی، مولانا، ۲۰۶، ۲۰۷

کمال الدین عربشاه سبزواری، ۱۸۶

کمال کجکولی، سید، ۱۶۵، ۱۶۶

کمال الدین محمود، خواجه، ۱۱، ۲۵، ۱۶۸، ۳۰۱

کمال الدین محمود رفیعی، مولانا، ۲۴۸

کمال الدین محمود ساغرچی، خواجه، ۳۰۱

کمال الدین مسعود شروانی، مولانا، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۳۹، ۲۶۳، ۲۹۰

کمال الدین میر حسین یزدی، ۲۷۴

کور سلیمان، ۲۵۹

کیچیک میرزا، ۱۷۳، ۲۰۳، ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۸۳

گگ گوهرشاد آغا، ۱۳۴، ۱۷۰

گیخاتو خان، ۵۰

ل لقمان، ۸۰

لقمان پرنده، شیخ، ۲۰۳

لطف الله بن خواجه عزیز، خواجه، ۱۱۶

لطفی، مولانا، ۱۷۲، ۱۷۳

م مجد الدین محمد، مولانا، ۲۰۶

مجد الدین محمد خوافی، خواجه، ۱۸۸، ۱۹۲

مجد الدین محمد کرمانی، شیخ، ۲۷۰

مجد الدین طویل، ۴۰

مجد الدین محمد، معتمد السلطنه، ۱۷۷

مجد همگر، ۴۷، ۸۷، ۸۸

مجنون، مولانا، ۲۴۸

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۲۲

محمد (ص)، ۲۳، ۲۴، ۳۳، ۸۱، ۸۸، ۱۱۳، ۱۵۳، ۱۵۶، ۱۵۸، ۱۶۵، ۱۹۷، ۲۰۸، ۲۴۴

محمد، امیر خصال الدین، ۲۹۰، ۲۹۱

- محمد، امیر رکن الدین، ۲۸۵، ۲۸۸
- محمد، امیر صدر الدین، ۲۷۰
- محمد بن ابراهیم الجزری شافعی دمشقی، ۶۹
- محمد بن ابی بکر بن عثمان، ابو عبد الله امامی هروی، ۴۸، ۸۷
- محمد اردستانی، مولانا، ۱۴۸
- محمد بن اسعد بن عبد الله الحنفی التستری، ۵۵
- محمد اصغر، خواجه، ۱۲۷، ۱۲۸
- محمد بن امیر هاشم، ۱۹۹
- محمد امین عباسی، امیر، ۲۵۰
- محمد بن امین ... یونس الحسینی، امیر نور الدین، ۲۳۱، ۲۳۵، ۲۳۶
- محمد بابر پادشاه، ۲۳۸
- محمد بدخشی، مولانا، ۲۲۱
- محمد برندق برلاس، امیر، ۱۹۳
- محمد پارسا، خواجه، ۱۱۵، ۱۱۶
- محمد تبریزی، مولانا حاجی، ۲۴۱
- محمد تفتازانی، ۹۳، ۹۴
- محمد جاجرمی، مولانا، ۱۱۹
- محمد جامی، ۱۶۳
- محمد جزری، شیخ، ۱۳۰
- محمد چوکی، میرزا، ۱۳۹
- محمد حافظ، ۲۵۳
- محمد بن حسام الدین مولانا- ابن حسام محمد بن حسام الدین قهستانی، ۲۹۳
- محمد حسین، امیر، ۲۳۱
- محمد حسینی دشتکی، امیر صدر الدین، ۲۶۸
- محمد حسینی شیرنگی، امیر جمال الدین، ۲۵۵، ۲۵۶
- محمد خسرو، امیر حاجی، ۱۵۱
- محمد شاه فراهی، شیخ، ۱۵۲
- محمد خان شرف الدین اغلی تکلو، ۱۸
- محمد خان شیبانی، ۱۴، ۱۵، ۱۹، ۱۸۶، ۱۹۳، ۱۹۴، ۱۹۵، ۲۰۰، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۶، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۷، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۹۳، ۲۹۵، ۳۰۰، ۳۰۲
- محمد زمان میرزا، ۱۶، ۱۹، ۲۰
- محمد سبز معمار، ۲۲۴
- محمد سلطان میرزا- کیچیک میرزا محمد سلطان محمد بن مولانا نور الله، مولانا، ۲۴۹
- محمد شیخ علی، مولانا، ۱۳۳

- محمد شیرین، مولانا، ۹۹
- محمد طالب، مولانا، ۲۲۷
- محمد عالم، مولانا، ۱۴۵
- محمد بن عبد الله بن مالک الجبانی، ۶۴
- محمد بن عبد الملک، خواجه، ۲۳۹
- محمد غزالی، ۱۵۹
- محمد کاخکی، مولانا، ۱۳۱
- رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۲۳
- محمد کاشانی، قاضی، ۲۵۴، ۲۵۳
- محمد کججانی، شیخ، ۱۰۸
- محمد کجوجانی، ۴۴
- محمد کرمانی، افضل الدین، ۱۸۳، ۱۹۱، ۱۹۳، ۲۴۴، ۲۸۴
- محمد لیث، سید، ۲۸۰
- محمد قبادیانی، ۱۸۰
- محمد بن محمد بن محمد سید الناس الیعمری، ابو الفتح، ۶۸
- محمد محسن میرزا، ۳۰۰
- محمد بن محمود حافظی بخاری، ۱۱۵
- محمد معمای، مولانا، ۱۷۳
- محمد مظفر، امیر، ۷۵، ۱۰۶
- محمد مؤمن، خواجه، ۲۹۱
- محمد نقاش، مولانا، ۲۲۲، ۲۲۳
- محمد نوربخش، سید، ۲۸۲، ۲۸۳
- محمد بن یوسف بن ... نجیب الشکرابی، ۲۶۳
- محمود، خواجه امین الدین، ۱۹۱
- محمود، مولانا شیخ، ۱۴۳
- محمود حمال، ۱۹۲
- محمود خواجه لاق، میرزا، ۲۸۶
- محمود زنگی کرمانی، شیخ، ۱۰۰
- محمود شهاب، خواجه، ۹۴
- محمود عارفی، ۱۴۱، ۱۴۲
- محمود کمونه، سید، ۲۵۵
- محبی الدین، مولانا، ۵۲، ۲۷۱
- محبی الدین اخلاطی، ۴۲

- محیی الدین بردعی، مولانا، ۳۷
- محیی الدین عبد الرحیم النشایی، ۷۰
- محیی الدین ابن عربی، ۴۴، ۶۳
- محیی الدین کوشکناری، ۲۶۹
- محیی الدین المغربي، ۴۲
- مخدومی شیخ الاسلامی، ۲۳۹
- مرتضی صحاف، سید، ۱۳۹
- مرشد الدین عبد الله، مولانا، ۲۷۲
- مسافر، قاضی، ۲۷۸
- مستعصم عباسی، ۳۹-۴۱
- مسعود بن احمد الحارثی، ۶۷
- مسعود تفتازانی، ۱۱۸
- مسعود سریدار، ۸۶
- مسعود قمی، قاضی، ۲۰۱، ۲۰۲
- مسعود بن مصلح، مولانا، ۵۴
- مسیح الدین حبیب الله، مولانا، ۲۱۴، ۲۱۵
- مسیح الدین عیسی ساوه‌ای، قاضی، ۲۵۱، ۲۵۲، ۲۶۰، ۲۸۱
- مطهر عودی، خواجه، ۲۱۶، ۲۱۷
- مظفر حسین میرزا، ۱۴، ۱۹۱، ۲۶۴
- مظفر الدین شاه قزوینی، ۶۱
- مظفر مختار، خواجه، ۱۶۱
- معروف خطاط، مولانا، ۱۱۳، ۱۱۴، ۱۴۳
- معز الدین حسین، خواجه، ۱۲۷، ۱۹۴، ۲۳۹
- معز الدین حسین شبانکاره، خواجه، ۳۰۰
- معز الدین سنجری، میرزا، ۱۷۰
- رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۲۴
- معز الدین محمد، سید، ۲۷۶
- معین الدین پروانه، ۶۲، ۶۳، ۸۷
- معین الدین تونی، ۱۶۴
- معین الدین فراهی، مولانا، ۲۰۸
- معین الدین کاشانی، مولانا، ۱۴۴، ۲۹۰
- معین الدین محمد اسفزاری، مولانا، ۲۲۲، ۲۹۶
- معین الدین محمد جامی، خواجه، ۸۵

- معین الدین مرتضی، سید، ۱۲۳
- مغربی - محمد شیرین ملک افتخار الدین زوزنی، ۸۷
- ملک رضی الدین، ۴۶
- ملک سلطان محمد، ۲۴۰
- ملک شرف الدین سمنانی، ۵۷
- ملک شمس الدین محمد بن کرت، ۷۶
- ملک شمس الدین محمد کهن، ۷۸، ۸۵
- الملک الظاهر بیبرس بندقاری، ۶۲
- ملک غیاث الدین پیر علی، ۸۹
- ملک غیاث الدین محمد، ۸۵، ۸۶
- ملک فخر الدین محمد کرت، ۷۸ - ۸۱
- ملک محمد سرخسی، ۹۲
- ملک معز الدین حسین کرت، ۸۲، ۸۳، ۸۷، ۹۱، ۹۲
- ملک مظفر قدوز، ۶۴
- ملک معین الدین محمد پروانه رومی - معین الدین پروانه ملک الناصر ناصر الدین محمد، ۶۷، ۶۹
- ملوک کرت، ۲۴
- ممالیک غوری، ۲۴
- منتجب الدین، خواجه، ۲۹۹
- منصور، مولانا، ۲۹۰
- منصور بتکچی، خواجه، ۲۲۱
- منکوقاآن، ۳۵، ۳۶
- مولانا اصفهانی - افضل الدین اصفهانی مولانا داود، ۱۷۱
- مولانا زاده، ۲۳۹
- مولانا زاده ابهری، ۲۲۶
- مولانا سمرقندی، خواجه، ۱۶۷
- مولانا زاده مولانا عثمان - مولانا شمس الدین محمد بن مولانا شرف الدین عثمان موسی کاظم (ع)، ۴۰
- مؤید الدین عرضی دمشقی، ۴۲
- مؤید دیوانه، خواجه، ۱۶۶
- مؤید مهند، خواجه، ۱۶۶، ۱۶۷، ۲۲۹
- میر اسلام غزالی، ۱۵۹
- میر حاج، ۲۱۷
- میر حسین معمای، مولانا، ۲۱۳
- میرخواند، ۱۱، ۱۲، ۲۳، ۲۶، ۱۲۹، ۱۶۸، ۲۱۰، ۲۱۱

- میرزا ابراهیم، ۱۹۹
- میرزا اسکندر، ۱۱۳
- میرزا شاه حسین، ۲۵۶-۲۶۰
- میرزا عبد العزیز، ۱۴۶
- رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۲۵
- میرزا عبد اللطیف، ۱۹۹
- میرزا عبد الله، ۱۹۹
- میرزا محمد بایسنقر، ۲۶۹
- میرزا محمد سلطان، ۹۷
- میرزا میرانشاه، ۹۹، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۳۱، ۱۳۲
- میر سربرهنه- شمس الدین محمد اندجانی میر علی سیادت، ۲۹۳
- میرک جلال الدین قاسم بن میرک ...
- صدر الدین ابراهیم، ۱۸۰، ۱۸۱، ۱۸۵
- میرک شاه، ۱۸۱، ۲۴۳
- میرک قاسم- میرک جلال الدین قاسم میرک کیانی، مولانا، ۲۷۹
- میرک نقاش، ۲۲۳
- میر محمود (پسر میرخواند)، ۱۸، ۱۹
- میر مخدوم، ۱۸۲
- میر میران، ۲۷۴
- مهر شاهقلی، ۲۵۷-۲۵۹
- ن ناصر بخاری، خواجه، ۲۹۶
- ناصر خلیفه، ۴۰
- ناصر الدین ابو نصر مهله، خواجه، ۲۲۹
- ناصر الدین بیضاوی، ۴۹، ۶۰
- ناصر الدین خلیل الله جامی، خواجه، ۱۱۹
- ناصر الدین عبد العزیز جامی، خواجه، ۲۰۶
- ناصر الدین عبید الله، خواجه، ۱۷۵، ۱۷۶
- ناصر الدین لطف الله خواجه عزیز الله، ۱۱۸
- ناصر الدین محتشم، ۳۹
- ناصر الدین منشی کرمانی، ۲۹۹
- نجم الدین دبیران، ابو الحسن علی بن عمر بن علی القزوینی، ۴۲
- نجم الدین زرکوب، ۵۰
- نجم الدین طارمی، مولانا، ۱۰۲

نجم الدین عبد الرحمان بن یوسف الاصفونی، ۷۱

نجم الدین کبری، احمد بن عمر الخیوقی، ۳۳، ۳۵، ۳۶

نجم الدین مسعود، شیخ، ۲۵۲، ۲۵۳

نجم الدین مسعود ثانی، ۱۸۲، ۲۵۴، ۲۵۵، ۲۷۲

نصیر الدین طوسی، محمد بن حسن، ۳۹-۴۲، ۴۵

نصر الله بغدادی، قاضی، ۲۷۸

نصر الله سنجانی، امیر قوام الدین، ۸۴، ۸۵

نظام الدین احمد جیلانی، مولانا، ۲۹۴

نظام الدین احمد لاله، سید، ۲۵۶

نظام الدین استرآبادی، مولانا، ۲۲۱

نظام الدین اصفهانی، قاضی، ۴۶

نظام الدین اولیا، شیخ، ۱۸

نظام الدین خاموش، مولانا، ۱۱۷، ۱۵۴، ۱۷۵

نظام الدین سلطان احمد، ۱۶۸

نظام الدین سلطانعلی موسوی، سید، ۲۳۳

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۲۶

نظام الدین شامی، مولانا، ۹۶، ۹۷

نظام الدین عبد الحق، مولانا، ۲۱۹

نظام الدین عبد الحی صاحب عیار، خواجه، ۳۰۱

نظام الدین عبد الحی طیب، مولانا، ۲۱۱

نظام الدین عبد الرحیم ترکستانی، مولانا، ۳۰۱

نظام الدین عبد الرحیم خوافی، مولانا، ۸۲

نظام الدین عبد الرحیم صدر، ۱۷۷

نظام الدین عبد الرحیم یاراحمد، مولانا، ۱۱۸

نظام الدین عبد القادر طبیبی، مولانا، ۲۹۲

نظام الدین عثمان قزوینی، ۵۱

نظام الدین محمد فراهی، ۲۹۵

نظام الدین هروی، مولانا، ۸۹

نعمت الله، سید، ۱۶۸

نعمت الله حلی، سید، ۲۸۰

نعمت الله سرخ، خواجه، ۱۹۲

نعمت الله قهستانی، خواجه، ۲۳۳

نعمت الله ولی، نور الدین، ۱۲۰، ۲۷۳

- نعمیم الدین نعمت الله ثانی، ۲۷۳
- نفیس طیب، مولانا، ۱۴۵
- نفیس، سعید، ۱۸
- نور الدین صدری، مولانا، ۸۷
- نور الدین عبد الرحمان اسفراینی، شیخ، ۹۹
- نور الدین عبد الرحمان ساوه‌ای، ۲۶۰
- نور الدین عبد الرحمان کسرقی، ۵۷
- نور الدین عبد الرحمان مصری، شیخ، ۱۲۸
- نور الدین گیلی، شیخ، ۵۷
- نور الدین محمد، ۲۰۰
- نور الدین محمد، سید، ۱۳۳
- نور الدین محمد، شیخ، ۱۵۳، ۱۶۸، ۲۳۷
- نور الدین محمد، مولانا، ۲۷۶، ۲۹۲
- نور الدین محمد الامامی، قاضی، ۲۰۰، ۲۰۱
- نور الدین محمد زیارتگاهی، مولانا، ۲۲۱، ۲۲۲
- نور الدین محمد غوریانی، مولانا، ۲۴۵
- نور الدین محمد بن قاضی جلال الدین محمود الامامی، ۱۶۹
- نور الدین هلالی، مولانا، ۲۴۷
- نور الله، قاضی، ۲۸۱
- و وجیه الدین، شیخ، ۲۳۸
- وجیه الدین سمنانی، خواجه، ۱۵۵
- وجیه الدین نسفی، ۷۷
- ه هاتفی، ۲۳۵
- هبة الله، مولانا، ۵۱، ۵۲
- هبة الله بارزی، ۶۸
- هدایت، رضا قلی، ۲۶
- هلاکو، ۳۹-۴۲، ۴۵
- همام الدین گلباری، ۲۶۹
- رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۲۷
- همایون شاه، ۱۸، ۲۰، ۲۱، ۲۷
- ی یادگار محمد میرزا، ۱۸۸، ۲۱۵
- یاراحمد شاملو، ۲۲
- یاسین المغربی الحجام، شیخ، ۶۶

یافعی، امام، ۶۱، ۶۵، ۷۰، ۷۱
 یاقوت مستعصمی، ۱۴۳
 یحیی (ع)، ۴۱
 یحیی سبک، ۱۳۴، ۱۳۵، ۱۶۰
 یعقوب پادشاه، ۱۲۸
 یعقوب چرخ، مولانا، ۱۱۷، ۱۷۵
 یعقوب میرزا، ۲۶۸، ۲۷۰، ۲۷۱، ۲۷۵، ۲۷۷، ۲۷۹
 یوسف بخاری، خواجه، ۱۰۲
 یوسف بدیعی، مولانا، ۲۰۲
 یوسف برهان، خواجه، ۱۶۷
 یوسف شاه خواننده، خواجه، ۱۰۸
 یوسف بن محمد الکاتب المورخ المجدد، ۴۹
 یوسف بن میرزا جهانشاه، ۲۷۰
 یونس الحسینی، امیر صدر الدین، ۲۳۰
 رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۲۹

فهرست کتابها

الف اختیارات، ۲۱۸
 اخلاق جلالی (دوانی)، ۲۷۰
 اخلاق المحسنین کاشفی، ۲۱۸
 اخلاق ناصری خواجه نصیر، ۳۹، ۲۷۰
 الاذکار نووی، ۶۵
 الاربعین نووی، ۶۵
 الارشاد نووی، ۶۵
 ازاله الشبهات ابن اللبان، ۷۱
 ادبیات ایران، ۳۰
 اسرار النقط، میر سید علی همدانی، ۸۸
 اسکندرنامه نظامی، ۲۳۵
 اقتباسات قاضی اختیار الدین، ۲۳۷
 انتخاب الکافیہ سنکومی، ۷۰
 انوار سهیلی کاشفی، ۲۱۸
 انیس العاشقین سید قاسم انوار، ۱۲۶
 اوصاف الاشراف خواجه نصیر، ۳۹

- ایضاح قاضی جلال الدین قزوینی، ۶۹
- ب بوستان ابو اللیثی، ۱۴۹
- بهارستان جامی، ۹۹
- بهرام و گلندام کاتبی شیرازی، ۱۴۰
- پ پنج گنج - خمسہ نظامی
- ت تاریخ اسکندریہ جیانی، ۶۴
- تاریخ بناکتی، ۵۵
- تاریخ کبیر، ۶۹
- تاریخ کرمان، ۲۹۹
- تاریخ گزیده، ۴۰، ۴۲، ۵۷، ۵۹
- تاریخ فرشته، ۱۸، ۳۰
- تاریخ مصر، ۶۸
- تاریخ و صاف، ۵۴
- تاریخ هرات عبد الله فامی، ۷۶
- تاریخ هرات، (روضات الجنات)، ۲۲۲، ۲۹۶
- تاریخ یافعی، ۳۳، ۶۰، ۶۵، ۶۹
- التبیان نووی، ۶۵
- تجرید خواجه نصیر، ۳۹
- تجرید علاء الدین قوشچی، ۲۷۰
- رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۳۰
- تجنیس ذو البحرین و ذو القافیتین، ۱۴۰
- تحفه سامی، ۱۹، ۲۱، ۲۲
- تحقیق علم در اثبات واجب دشتکی، ۲۶۸
- تذکره و تحریر مجسطی بیرجندی، ۲۹۰
- تصحیح المصاییح ۶۴، ۶۷، ۷۱، ۹۷
- تعبیر خواب یحیی سبک، ۱۳۵
- تفسیر احکام قرآنی شرف الدین علی شیفتهگی، ۲۷۱
- تفسیر قرآن بیضاوی، ۴۹
- تنسوق نامه ایلخانی، ۳۹
- التیسیر و التقریب نووی، ۶۵
- تهذیب الاسماء و اللغات نووی، ۶۵
- ج جام جم اوحدی، ۵۸
- جامع التواریخ رشیدی، ۴۰، ۵۱

- جامع الدقایق نجم الدین دبیران، ۴۲
- جمع الجوامع تاج الدین عبد الوهاب، ۷۲
- جنون المجانین سنجانی، ۸۵
- جواهر الاسرار، ۱۵۸
- جواهر التفسیر کاشفی، ۲۱۸
- جوش و خروش زنگی عجمی، ۱۰۰
- ح حاشیه انوار شافعیه دوانی، ۲۷۱
- حاشیه شرح تجرید دشتکی، ۲۶۸
- حاشیه تذکره و شرح اربعین (امام نووی)، ۲۳۲
- حاشیه تیسر شرف الدین علی شیفتگی، ۲۷۱
- حاشیه شرح حکمت العین مسعود شروانی، ۲۱۴
- حاشیه شرح شمسیه فاضل، ۱۶۶
- حاشیه شرح شمسیه عصام الدین داود خوافی، ۱۷۲
- حاشیه شمسیه دشتکی، ۲۶۸
- حاشیه مطالع دشتکی، ۲۶۸
- حاشیه مطالع دوانی، ۲۷۱
- حاشیه هدایه حکمت فصیح الدین نظامی، ۲۳۲
- حبیب السیر، ۱۱، ۱۲، ۱۷-۱۹، ۲۱، ۲۳-۲۸، ۳۰، ۲۹۵
- حدیقه الحقیقه سنایی، ۴۴، ۵۸
- حسن و دل یحیی سبکی، ۱۳۵
- حسن و عشق کاتبی شیرازی، ۱۴۰
- حکمت عین کاتبی شیرازی، ۴۲
- حل الحاوی هبه الله البارزی، ۶۹
- حلیه حلل جامی، ۲۰۴
- حواشی مختصر فصیح الدین محمد نظامی، ۲۳۲
- حواشی مطول فصیح الدین محمد نظامی، ۲۳۲
- خ خاورنامه ابن حسام، ۲۰۱
- رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۳۱
- خسرو و شیرین بیانی، ۱۸۵
- خسرو و شیرین نظامی، ۲۳۵
- خلاصه الاخبار فی بیان احوال الاخیار، ۱۲، ۱۸، ۲۴، ۲۵
- خمسه المتحریرین علیشیر نوایی، ۲۱
- خمسه نظامی، ۷۴، ۱۱۴، ۲۳۵

- د درج الدرر امیر حسینی، ۱۹۷
- در التنظيم فی فضائل قرآن العظیم یافعی، ۷۷
- دستور الوزراء خواندمیر، ۱۸، ۲۵
- دیوان آذری اسفراینی، ۱۵۸
- دیوان آصفی، ۲۳۴
- دیوان ابن یمین، ۸۶
- دیوان اول جامی، ۲۰۴
- دیوان بنایی، ۲۲۴
- دیوان بیانی، ۱۸۵
- دیوان حافظ شیرازی، ۲۲۳
- دیوان خطب یوم الجمعة ابن اللبان، ۷۱
- دیوان خواجوی کرمانی، ۷۴
- دیوان سیفی، ۲۲۰
- دیوان عصمت بخارایی، ۱۰۱
- دیوان غزلیات قاسم انوار، ۱۲۶
- دیوان مسعود قمی، ۲۰۲
- دیوان مولوی رومی، ۴۴
- دیوان مغربی، ۹۹
- دیوان قصاید میر حاج انسی، ۲۱۷
- دیوان هلالی، ۲۴۷
- ذ ذخیره الملوك میر سید علی همدانی، ۸۸
- ر رساله اثبات واجب دوانی، ۲۷۰
- رساله حساب شمس الدین عیبدی، ۵۳
- رساله شرفیه صفی الدین عبد المؤمن، ۴۱
- رساله مزارات هرات عبد الله حسینی، ۱۹۷
- رساله در نحو احمد اللبان، ۷۱
- روض الریاحین فی حکایات صالحین یافعی، ۷۲
- روضه امام نووی، ۶۵
- روضه الاحباب فی سیره النبی و آل و الاصحاب جمال الدین عطاء الله، ۲۴۲
- روضه احمد اللبان، ۷۱
- روضه الشهدا کاشفی، ۲۱۸
- روضه الصفا، ۱۱، ۲۳، ۲۵، ۲۶، ۷۵، ۸۴، ۹۵، ۱۴۸، ۲۱۰، ۳۰۰
- روضه الصفاى ناصری، ۲۶

- روضه‌ اولو الالباب- تاریخ بناکتی ریاض الصالحین هروی، ۶۵
- ز زبده التواریخ بایسنقری، ۱۲۱
- زبده و تذکره خواجه نصیر، ۳۹
- رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۳۲
- زنبیل، ۲۶
- زوراء، ۲۷۰
- زیج گورکانی بیرجندی، ۲۹۰
- س سیر سید الابرار صلی الله علیه و آله الاخیار- سیر کازرونی سیر کازرونی، ۷۵
- ش شاهد صادق، ۱۸
- شاهنامه فردوسی، ۲۰۱
- شاه و درویش هلالی، ۲۴۷
- شبستان خیال یحیی سبک، ۱۳۵
- شرح ارشاد شرف الدین علی شیفگی، ۲۷۱
- شرح اسباب و علامات نفیسی، ۱۴۵
- شرح اصول ابن حاجب، ۵۴
- شرح تجرید خواجه نصیر، ۱۵۰
- شرح التجرید فی اصول الدین و عروض الساوی شمس الدین محمود اصفهانی، ۶۱
- شرح التصریف احمد بن حسن جاربردی، ۶۱
- شرح التلخیص بهاء الدین ابو حامد احمد، ۷۲
- شرح اسماء الله امیر سید علی همدانی، ۸۸
- شرح اشارت نصیر الدین طوسی، ۳۹
- شرح حاوی هبه الله بارزی، ۶۹
- شرح حدیث صدر الدین محمد قونیوی، ۴۴
- شرح حکمت اشراق قطب الدین محمود، ۵۴
- شرح دیوان علی (ع) کمال الدین ... یزدی، ۲۷۴
- شرح شمسیه رازی، ۵۸
- شرح صحیح بخاری قطب الدین عبد الکریم، ۶۸
- شرح صحیح مسلم امام نووی، ۶۵
- شرح صرف زنجانی، ۹۱
- شرح طوالع بیضاوی، ۴۹
- شرح طوالع عبیدلی فرغانی، ۶۰
- شرح طوالع گلباری، ۲۶۹
- شرح طوالع و فصول نسفی شمس الدین محمود اصفهانی، ۶۱

- شرح عوامل فصیح الدین محمد نظامی، ۲۳۲
- شرح الغایه عبیدلی فرغانی، ۶۰
- شرح فصوص الحکم سید علی همدانی، ۸۸
- شرح فصوص الحکم صابن الدین علی اصفهانی، ۱۲۳
- شرح قصیده ابن فارض، ۱۲۳
- شرح قصیده برده شرف الدین علی یزدی، ۱۳۷
- شرح قصیده خمیره فارضیه، ۸۸
- شرح کشف نجم الدین دبیران، ۴۲
- شرح کشاف احمد بن حسن جاربردی، ۶۱
- شرح کلیات قانون قطب الدین شیرازی، ۴۵
- رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۳۳
- شرح محرر شرف الدین علی شیفتگی، ۲۷۱
- شرح مختصر ابن حاجب، ۵۸، ۱۰۹
- شرح مختصر تبریزی سنکومی، ۷۰
- شرح مختصر محمود بن ابی القاسم احمد، ۶۱
- شرح مرصاد بیضاوی، ۴۹
- شرح مشارق الانوار سعید الدین محمد کازرونی، ۷۵
- شرح مشکوه مولانا زاده ابهری، ۲۲۶
- شرح مصابیح بیضاوی، ۴۹
- شرح مصباح بیضاوی، ۴۹ رجال کتاب حبیب السیر ۳۳۳ فهرست کتابها
- ح مصباح عبیدلی فرغانی، ۶۰
- شرح مطالع بیضاوی، ۴۹
- شرح مطالع رازی، ۵۸
- شرح المطالع محمود بن ابی القاسم، ۶۱
- شرح مفتاح قطب الدین محمود، ۵۴
- شرح منازل السائرین کمال الدین حسین، ۱۸۳
- شرح منازل السائرین شمس الدین محمد تبادکانی، ۱۹۸
- شرح منهاج بیضاوی، ۴۹
- شرح منهاج محمود بن ابی القاسم، ۶۱
- شرح منهاج احمد بن حسن الجابردی، ۶۱
- شرح منهاج عبیدلی فراغنی، ۶۰
- شرح منهاج امام نووی، ۷۰
- شرح موجز نفیس طیب، ۱۴۵

- شرح مہذب نووی، ۶۵
- شرح الہدایہ احمد بن ... جاربردی، ۶۱
- شرح ہیاکل دوانی، ۲۷۰
- شمسیہ نجم الدین دیران، ۴۲
- شمسیہ کمال الدین ... یزدی، ۲۷۴
- شمسیہ حساب بیرجندی، ۲۹۰
- شہر آشوب جلال الدین محمد آگہی، ۲۴۵
- شہر آشوب سید کاظمی، ۱۹۷
- ص صحیح بخاری، ۱۰۲
- صراط المستقیم امیر حسینی، ۸۱
- صفات العاشقین ہلالی، ۲۴۷
- ط طبقات الفقہاء الشافعیہ نووی، ۶۵
- طوالع بیضاوی، ۴۹
- طوالع کمال الدین ... یزدی، ۲۷۴
- ظ ظفرنامہ تیموری، ۹۷، ۱۳۶، ۲۳۵
- ع عجایب الدنیا آذری اسفراینی، ۱۵۸
- عمدۃ الطالب، ۲۶۳
- غ غایۃ القصوی بیضاوی، ۴۹
- رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۳۴
- ف فاتحۃ الکتاب صدر الدین محمد قونیوی، ۴۴
- فتوحات شاہی، ۱۹، ۱۸۷، ۲۳۵
- فتوحات مکی، ۲۲۸
- فراق نامہ سلمان ساوجی، ۲۹۷
- فصل الخطاب محمد پارسا، ۱۱۵، ۱۱۶
- فکوک صدر الدین محمد قونیوی، ۴۴
- فوائد غیاثیہ ایجی، ۵۸
- فہرست نسخ فارسی و عربی موزہ بریتانیا، ۱۸
- ق قرآن، ۱۸۵
- قصیدہ بال مرصع خاقانی، ۲۴۸
- قصیدہ حسنا صدر الدین ساوجی، ۴۲
- قصیدہ ہلالیہ علیشیر نوایی، ۲۵۰
- قواعد و شرح تجرید جمال الدین مطہر حلّی، ۵۴
- ک کافیہ کمال الدین ... یزدی، ۲۷۴

- الکامل ابن اثیر، ۱۰۲
- کشف کشاف، ۱۷۱
- کلیات جامی، ۲۲۸
- کلیات خواجه عماد فقیه، ۱۱۰
- کنز الرموز و زاد المسافین امیر حسینی، ۸۱
- کنه المراد، ۱۳۷
- گک گوی و چوگان عارفی، ۱۴۲
- ل لمعات شیخ عراقی، ۶۲
- لیلی و مجنون میر حاج، ۲۱۷
- لیلی و مجنون نظامی، ۲۱۸، ۲۳۵
- لیلی و مجنون هلالی، ۲۴۷
- م مآثر الملوک خواندمیر، ۲۳، ۲۵
- متن اقلیدس عییدی، ۵۳
- متن مواقف ایجی، ۵۸
- مجالس العشاق کمال الدین حسین، ۱۸۳
- مجالس النفائس علیشیر نوایی، ۱۹، ۲۱، ۱۲۲، ۱۳۲، ۱۳۵، ۱۴۵، ۱۵۹، ۱۶۵، ۱۶۷، ۱۷۲، ۲۱۴، ۲۱۸، ۲۸۲
- مجالس العشاق کمال الدین حسین طبسی، ۱۸۳
- محب و محبوب کاتب شیرازی، ۱۴۰
- محمود و ایاز فخر الدین علی، ۲۱۸
- مختار الاختیار قاضی اختیار الدین، ۲۳۷
- مختصر تلخیص تفتازانی، ۹۱
- مختصر تلخیص صانعی، ۱۹۰
- رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۳۵
- مختصر روضه اللبان، ۷۱
- مختصر روضه اصفونی، ۷۱
- مخزن الانشاء کاشفی، ۲۱۸
- مخمس قصیده برده تبادکانی، ۱۹۸
- مرآة الجنان و عبرة الیقظان - تاریخ یافعی مرصاد بیضاوی، ۴۹
- مستقصی، ۱۲۲
- مصباح بیضاوی، ۴۹
- مصباح الارواح اوحد الدین کرمانی، ۴۵
- مطلع السعدین، ۹۶، ۹۷، ۱۳۳، ۱۵۴، ۱۶۳، ۱۹۹
- معارض النبوه معین الدین فراهی، ۲۰۸

- معارضه مهر و مکتوب امینی، ۱۸۷
- معارضه رافعی و نووی سنکومی، ۷۰
- معینیه نصیر الدین طوسی، ۳۹
- مفاحص صابین الدین علی اصفهانی، ۱۲۳
- مفتاح سکاکی، ۳۷
- مفتاح الغیب قونیوی، ۴۴
- مقصد اقصى کمال الدین حسین خوارزمی، ۱۲۲
- مکارم الاخلاق خواندمیر، ۲۵-۲۷، ۲۹۵
- مکاشفات علاء الدوله سمنانی، ۵۷
- منازل السائرین خواجه عبد الله، ۶۶
- مناسک امام نووی، ۶۵
- مناظره تیغ و قلم قاضی مسعود قمی، ۲۰۲
- مناظره شمس و قمر مسعود قمی، ۲۰۲
- منتخب تاریخ و صاف، ۲۵، ۲۷
- منتخب جامع الحکایات محمد تستری، ۵۵
- منهاج بیضاوی، ۴۹
- منهاج امام نووی، ۶۵
- مواقف قاضی عضد، ۱۰۹
- مواهب علیه کاشفی، ۲۱۸
- مونس الاحباب بیانی، ۱۸۵
- ن ناظره العین شمس الدین اصفهانی، ۶۱
- ناظر و منظور کاتبی شیرازی، ۱۴۰
- نامه نامی، ۲۷، ۲۸
- نزهة الارواح و روح الارواح امیر حسینی، ۸۱
- نزهة القلوب مستوفی، ۵۹
- نصوص قونیوی، ۴۴
- نظام التواریخ قاضی بیضاوی، ۴۹
- نظم علوم الحدیث شهاب الدین جوینی، ۴۹
- نفحات الهیه قونیوی، ۴۴
- نفحات الانس جامی، ۳۶، ۴۴، ۵۷، ۷۱، ۸۱، ۸۴، ۸۹، ۹۰، ۹۸، ۹۹، ۱۱۰، ۱۵۳، ۱۵۶
- نقد محصل خواجه نصیر، ۳۹
- نهج الحق علامه حلی، ۵۴
- و واقعات بابری، ۳۰

وصاف الحضرة، ۲۷

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۳۶

وفیات الاعیان ابن خلکان، ۶۵

وقایع امیر تیمور به نظم ترکی از صفی الدین ختلانی، ۱۰۰

ه هدایه حکمت کمال الدین ... یزدی، ۲۷۴

هفت پیکر نظامی، ۲۳۵

همایون‌نامه، ۱۷، ۲۷

ی یوسف و زلیخا قاضی مسعود قمی، ۲۰۲

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۳۷

فهرست جایها

آ- الف آب مرغاب، ۱۴

آذربایجان، ۲۰، ۳۷، ۵۱، ۵۲، ۷۶، ۱۰۴، ۱۲۴، ۱۲۸، ۱۷۳، ۱۸۳، ۱۸۸، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۵۹، ۲۷۰، ۲۷۵، ۲۷۷، ۲۷۸

آگره، ۱۷، ۳۰

آمویه، رود، ۸۹، ۱۱۵، ۲۵۰

آوه، ۱۰۳

ابرقوه، ۱۰۳

ابهر، ۵۳

ایبورد، ۱۴۱، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۹

اران، ۳۷، ۱۲۸، ۲۷۰

استانبول، ۲۰

استرآباد، ۹۵، ۱۳۳، ۲۲۶، ۲۲۷، ۲۸۵، ۲۸۸

اسفراین، ۱۶۴، ۲۸۶

اسکندریه، ۳۳

اصفهان، ۴۷، ۶۱، ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۳۵، ۲۵۵، ۲۶۲، ۲۷۴-۲۷۶

اعلم، ۴۰

الموت-قلعه الموت النک کهدستان، ۳۰۱

النک مشرتو، ۲۱۵

اندجان، ۲۰۲

اندخود، ۸۹، ۱۵۵

انگلستان، ۲۰۶

اوبه، ۲۴۴

اومان، ۴۰

ب بادخرز، ۱۸۹
 بادغیس، ۸۲، ۱۱۶، ۳۰۱
 بازار فیروزآباد، ۱۳۸
 بازار ملک، ۱۳۸
 باغ زاغان، ۱۰۱، ۱۶۲
 باغ سفید، ۱۶۱
 باورد، ۲۲۷
 بخارا، ۳۶، ۶۶، ۱۵۱، ۱۶۵، ۲۱۹، ۲۴۱، ۲۷۵
 برج احرار، ۵۷
 برسا، ۹۷
 بطحا، ۱۳۴
 بغداد، ۳۸-۴۱، ۵۴، ۵۷، ۵۹، ۶۶، ۹۶، ۹۹، ۱۳۲، ۲۵۴، ۲۷۹، ۲۹۶، ۲۹۷
 رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۳۸
 بلخ، ۱۶، ۲۰، ۱۱۶، ۱۵۹، ۱۶۶، ۱۶۸، ۱۸۰، ۱۸۱، ۲۱۴، ۲۲۲، ۲۲۸، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۷۵، ۲۹۴
 بلهار، ۲۶۲
 بنگاله، ۱۷، ۳۰، ۱۲۷
 بیجانگر، ۱۹۹
 بیضا، ۱۰۴
 پ پل تفلیس، ۱۰۰
 پل مالان، ۱۴۰
 پوران، ۱۵۶، ۲۳۳
 ت تایباد، ۸۹
 تبریز، ۲۹، ۴۴، ۵۴، ۵۸، ۶۰، ۶۱، ۸۶، ۹۹، ۱۰۷، ۱۰۸، ۲۲۸، ۲۵۲، ۲۵۷، ۲۷۷-۲۷۹، ۲۸۱، ۲۹۹
 تربت جام، ۱۶۵، ۲۳۷
 ترکستان، ۱۷۵، ۱۷۹
 ترمذ، ۴۳، ۱۲۷
 تفتازان، ۹۱
 تفت یزد، ۱۳۷
 توران، ۵۱
 توقات، ۶۲
 تهران، ۳۰
 تیر میانه، ۳۰
 ج جام، ۸۵، ۸۶، ۱۲۶-۱۲۸

جرجان، ۱۵، ۱۹، ۲۰، ۹۵، ۲۷۰، ۲۸۵، ۲۸۸، ۲۹۰

جرجانیه، ۳۴

جغرتان، ۱۳۰

جفاره، ۱۵۳

جوالقیان، ۸۱

جوین، ۱۶۴

جیلان، ۱۸۰، ۲۹۴

چ چالدران، ۲۵۴

چرنداب، ۵۴

ح حجاز، ۵۷، ۶۲، ۷۲، ۹۳، ۱۱۷، ۱۱۸، ۱۲۱، ۱۵۳، ۱۵۸، ۱۶۵، ۱۷۳

حرمین، ۸۳

حصار شادمان، ۱۷۱، ۱۷۲، ۱۸۱

حلب، ۹۷، ۱۱۸

حله، ۲۸۰

خ خانقاه اخلاصیه، ۲۲۶، ۲۳۱، ۲۴۲

خانقاه سکاکیه، ۵۷

خانقاه شیخ اسماعیل، ۳۳

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۳۹

خانقاه میرزا شاهرخ، ۱۹۹

ختلان، ۸۹

خراسان، ۱۱-۱۳، ۱۷، ۱۹، ۲۰، ۲۲، ۲۸، ۵۱، ۵۵، ۷۹، ۸۳، ۸۹، ۹۸، ۱۱۵، ۱۱۹، ۱۲۱، ۱۲۳، ۱۲۶، ۱۲۸، ۱۳۴، ۱۶۱، ۱۶۲، ۱۶۵، ۱۶۶،

۱۶۹، ۱۷۱، ۱۸۲، ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۹۳-۱۹۵، ۱۹۹، ۲۰۰، ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۲۰، ۲۲۳-۲۲۵، ۲۲۷، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۴، ۲۴۰، ۲۴۵، ۲۵۰، ۲۶۴،

۲۷۰، ۲۷۵، ۲۷۷، ۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۸، ۲۹۱، ۲۹۴، ۳۰۱، ۳۰۲

خرجرد، ۱۲۶، ۲۰۴

خوارزم، ۳۳، ۳۴، ۹۱، ۹۲، ۱۲۲، ۱۲۳

خواف، ۸۴

خوزستان، ۳۳

خوسف، ۲۰۱

خیابان هرات، ۱۹۸

د دار الایتام، ۲۷۰

دار السیاده سلطانی، ۲۱۷، ۲۱۹

دجله، ۲۹۶، ۲۹۸

درب خلیفتان، ۲۲۵

- درب فیروز آباد، ۸۳
- درب ملک، ۸۳
- دروازه ملک، ۱۹۱
- درویش آباد، ۱۲۹
- دریابار، ۹۷
- دمشق، ۶۱، ۶۳، ۶۴، ۶۹، ۷۰
- دوان، ۲۶۹
- دهلی، ۱۸
- دیار بکر، ۴۶، ۲۵۹
- ر رستق القطن (محلہ)، ۴۶
- رصافہ، ۴۰
- رودسر، ۳۰
- روم، ۴۳، ۶۲، ۶۳، ۱۰۰، ۱۵۰، ۲۵۲، ۲۷۰
- ری، ۱۹، ۱۵۹، ۲۸۳، ۲۸۵، ۲۸۹
- ز زاوہ، ۲۲۰، ۲۳۶
- زنجان، ۱۲۱
- س ساوہ، ۳۹، ۵۲، ۱۰۳، ۲۵۵
- سبز، ۲۲۳
- سبزوار، ۱۴۲
- سرای، ۳۷
- سرخس، ۹۲، ۹۳، ۲۰۳
- سرخیا بان، ۱۷۸، ۲۲۰
- سمرقند، ۲۱، ۹۲-۹۵، ۹۷، ۱۲۵، ۱۴۴-۱۴۶، ۱۴۸، ۱۵۱، ۱۶۶، ۱۷۵، ۱۷۶، ۱۸۹، ۲۰۲، ۲۰۹، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۶، ۲۵۰
- رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۴۰
- سمنان، ۵۷
- سنجان، ۸۴
- سند، ۲۲۶
- سیستان، ۱۵۵، ۲۳۹، ۲۴۰
- ش شاش، ۹۸
- شام، ۴۲، ۶۱، ۶۳، ۶۵، ۶۷، ۷۲، ۷۳، ۱۳۴، ۱۶۴
- شبرغان، ۱۳
- شروان، ۲۴۰
- شیراز، ۷۵، ۹۵-۹۷، ۱۰۳، ۱۰۵، ۱۱۰، ۱۱۱، ۱۱۳، ۱۱۴، ۱۱۷، ۱۲۱، ۱۳۳، ۱۷۳، ۱۹۷، ۲۶۸-۲۷۳

- ص صالحیه دمشق ۶۳، ۶۶
- صغانیان، ۱۱۷
- صوفی آباد ۵۷
- ط طاغو، ۹۵
- طبرستان، ۲۷۰
- طبس، ۱۸۳
- طوس، ۳۹، ۲۱۵، ۲۲۸
- ع عراق، ۵۱، ۷۹، ۱۲۱، ۱۳۵، ۱۳۶، ۱۷۳، ۱۷۵، ۱۸۸، ۱۹۱، ۲۰۱، ۲۲۴، ۲۵۴، ۲۷۴، ۲۸۳، ۲۸۴، ۲۹۱
- عراقین، ۲۷۰
- عربستان، ۱۶۴، ۲۸۱، ۲۸۶
- عمان، ۸۷، ۱۸۴
- عیدگاه هرات، ۱۲۹، ۱۵۴، ۲۰۴، ۲۱۲
- غ غجدوان، ۲۷۰
- غرجستان، ۱۶، ۲۰
- غوره، ۱۲۱
- ف فارس، ۱۱۱، ۱۲۱، ۱۳۵، ۱۳۶، ۱۹۰، ۱۹۷، ۲۶۷، ۲۷۳، ۲۸۲
- فاریاب، ۴۸
- فوشنج، ۷۹
- ق قاهره، ۷۰
- قائن، ۱۸۲
- قبر سعد الدین کاشغری، ۲۰۴
- قرباغ اران، ۱۷۴، ۱۷۷، ۱۸۸، ۱۹۰
- قرشی، ۲۲۵
- قزوین، ۴۶، ۵۶، ۵۷، ۲۸۲
- رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۴۱
- قصر زرد، ۹۵، ۱۰۳
- قلعه اختیار الدین، ۱۱۴، ۱۱۸، ۲۶۵
- قلعه الموت، ۳۹
- قلعه تیره تو، ۲۱۵
- قلعه منوجان، ۱۰۶
- قلعه میمون دز، ۳۹
- قم، ۹۵، ۲۸۲
- قندز، ۲۱۴

قندوز، ۱۳، ۱۴

قندهار، ۱۴، ۱۶، ۱۷، ۳۰، ۲۲۲، ۲۳۳، ۲۳۸، ۲۳۹

قونیہ، ۴۳

قہستان، ۳۹، ۷۹، ۲۸۹

ک کابل، ۲۳۸

کازرون، ۲۶۹

کاشان، ۴۸، ۲۶۲، ۲۸۲

کانگل، ۱۴۶، ۱۴۷

کتابخانہ ملی پاریس، ۲۸

کجوجان، ۴۴

کر (رود)، ۱۰۰

کربلا، ۲۶۰

کرمان، ۴۸، ۵۳، ۱۰۰، ۱۰۴-۱۰۶، ۱۱۲، ۱۱۳، ۱۲۰، ۱۸۸، ۲۷۰، ۲۷۳

کشمیر، ۱۸

کوتاہیہ، ۹۷

کوشک اوچان، ۲۹۸

کوه مختار، ۲۶۷

گگ گازرگاہ ہرات، ۲۰۰، ۲۰۳، ۲۱۲، ۲۸۱، ۲۹۲

گرجستان، ۱۰۰

گرگان، ۱۹

گزیو، ۸۱

گلبرگہ، ۱۹۷

گنگ (رود)، ۳۰

گوالپور، ۱۸، ۲۷

ل لارندہ، ۴۳

لرستان، ۱۵۵

م مازندران، ۹۵، ۱۸۲

مالین، ۱۲۹

ماوراء النہر، ۱۴، ۱۹، ۹۲، ۹۳، ۹۶، ۹۷، ۱۰۰، ۱۱۵، ۱۱۷، ۱۲۵، ۱۴۴، ۱۴۵، ۱۶۷، ۱۷۵، ۱۷۶، ۱۸۲، ۱۸۵، ۱۸۹، ۲۰۲، ۲۰۹، ۲۱۹،

۲۲۵، ۲۲۷، ۲۴۱، ۲۵۰، ۲۵۵، ۲۷۲، ۲۷۵، ۳۰۰

ماہان ۱۲۰

محولات، ۲۲۰، ۲۳۶

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۴۲

- مدرسه ابو سعید، ۲۳۷
- مدرسه اخلاصیه، ۲۰۷، ۲۱۳، ۲۲۲، ۲۲۶، ۲۳۱، ۲۷۲
- مدرسه اسلامیہ، ۲۳۹
- مدرسه امیر چقماق شامی، ۱۶۸
- مدرسه امیر نظام الدین علیشیر، ۲۹۳
- مدرسه امینہ، ۶۵
- مدرسه بدیعہ، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۶
- مدرسه پیش‌برد، ۱۳۰
- مدرسه جمالیہ، ۲۳۱
- مدرسه خواجه حسین گیرنگی، ۱۷۸
- مدرسه خواجه علیشاه جیلان، ۲۷۸
- مدرسه رواحیہ، ۶۴
- مدرسه سبزبرامان، ۱۳۰، ۲۳۰
- مدرسه سلطانی، ۲۰۲، ۲۰۹، ۲۲۲، ۲۲۶، ۲۳۱، ۲۳۴، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۹۰، ۲۹۱
- مدرسه شاهرخ میرزا، ۲۲۶، ۲۴۱
- مدرسه غیاثیہ، ۱۷۱، ۲۰۷، ۲۱۳، ۲۳۰، ۲۳۶، ۲۳۹
- مدرسه گوهرشاد آغا، ۱۳۰، ۱۹۷، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۸۸
- مدرسه نجیبیہ، ۶۵
- مدرسه نصریہ، ۲۷۸
- مدینہ، ۱۱۵
- مراغہ، ۴۲، ۵۸
- مرغاب، ۹۳
- مرغاب هرات، ۸۸
- مرل، ۱۴، ۱۵
- مرو، ۱۸۱، ۲۵۰
- مرو شاهجان، ۱۹۴، ۲۶۴
- مزار پیر مجرد (خواجه ابو الولید احمد)، ۲۸۸، ۲۹۳
- مزار پیر سیصد سالہ، ۲۰۲، ۲۱۴، ۲۱۸
- مزار چهل گزی، ۱۶۴
- مسجد جامع دمشق، ۷۱
- مسجد جامع هرات، ۱۱۶، ۱۳۰، ۱۵۶، ۱۶۱، ۱۷۸، ۲۰۸، ۲۱۷، ۲۱۸، ۲۲۵، ۲۳۷، ۲۴۲، ۲۹۳
- مسجد شیخ الاسلام، ۱۵
- مشهد، ۱۸۲، ۱۸۶، ۱۹۶، ۲۳۰-۲۳۲، ۲۵۰، ۲۸۷، ۲۸۸

مصر، ۳۴، ۶۱، ۶۳، ۶۵، ۶۷، ۶۸، ۷۰، ۷۲، ۷۳، ۱۶۴، ۲۵۲

مکه، ۴۳، ۶۴، ۷۱، ۷۲، ۱۵۲، ۱۵۳

مندو، ۱۸

منوجان، ۱۵۲

موصل، ۶۵، ۶۷، ۲۹۸

مولتان، ۶۲، ۶۳، ۸۱

مهنه، ۲۲۹

ن نجف، ۲۷۰، ۲۷۹

نسا، ۹۱

نوچغانیان، ۹۱

رجال کتاب حبیب السیر، ص: ۳۴۳

نیشابور، ۷۹، ۱۸۰، ۱۸۳، ۲۳۲، ۲۸۷، ۲۹۳

ه هرات، ۱۲، ۱۴-۱۷، ۲۲، ۲۴، ۷۶، ۸۰، ۸۳، ۸۹، ۹۳، ۹۴، ۹۷، ۱۰۱، ۱۱۴، ۱۱۸، ۱۲۱-۱۲۴، ۱۲۶، ۱۲۸-۱۳۰، ۱۳۲، ۱۳۴، ۱۳۶،

۱۴۰، ۱۴۲، ۱۴۵، ۱۵۳-۱۵۵، ۱۵۹، ۱۶۱، ۱۶۳-۱۶۹، ۱۷۱-۱۷۴، ۱۷۷، ۱۷۹، ۱۸۱-۱۸۳، ۱۸۷-۱۹۰، ۱۹۵، ۱۹۷، ۱۹۹، ۲۰۰-

۲۰۲، ۲۰۸، ۲۰۹، ۲۱۲، ۲۱۴-۲۱۶، ۲۱۸، ۲۱۹، ۲۲۲، ۲۲۴، ۲۲۶-۲۲۸، ۲۳۰-۲۳۳، ۲۳۶، ۲۴۱، ۲۴۳، ۲۴۵، ۲۴۹، ۲۵۰، ۲۶۴، ۲۶۶،

۲۶۷، ۲۷۲، ۲۷۵، ۲۷۷، ۲۷۹، ۲۸۰، ۲۸۲-۲۸۴، ۲۸۸-۲۹۰، ۲۹۲، ۳۰۰، ۳۰۱

هرات رود، ۱۶۳

هرموز، ۲۷۰

همدان، ۳۳، ۴۰، ۶۲، ۱۲۰

هندوستان، ۱۷، ۱۸، ۲۰، ۳۰، ۱۲۷، ۱۵۸، ۱۹۹، ۲۲۶، ۲۹۶

ی یزد، ۴۷، ۷۵، ۲۷۴

یثرب، ۱۳۴

درباره مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

بسم الله الرحمن الرحيم

جَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (سوره توبه آیه ۴۱)

با اموال و جانهای خود، در راه خدا جهاد نمایید؛ این برای شما بهتر است اگر بدانید حضرت رضا (علیه السلام): خدا رحم نماید بنده‌ای که امر ما را زنده (و برپا) دارد ... علوم و دانشهای ما را یاد گیرد و به مردم یاد دهد، زیرا مردم اگر سخنان نیکوی ما را (بی آنکه چیزی از آن کاسته و یا بر آن بیافزایند) بدانند هر آینه از ما پیروی (و طبق آن عمل) می کنند

بنادر البحار-ترجمه و شرح خلاصه دو جلد بحار الانوار ص ۱۵۹

بنیانگذار مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان شهید آیت الله شمس آبادی (ره) یکی از علمای برجسته شهر اصفهان بودند که در دلدادگی به اهل بیت (علیهم السلام) بخصوص حضرت علی بن موسی الرضا (علیه السلام) و امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) شهره بوده و لذا با نظر و درایت خود در سال ۱۳۴۰ هجری شمسی بنیانگذار مرکز و راهی شد که هیچ وقت چراغ آن

خاموش نشد و هر روز قوی تر و بهتر راهش را ادامه می دهند.

مرکز تحقیقات قائمیه اصفهان از سال ۱۳۸۵ هجری شمسی تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن امامی (قدس سره الشریف) و با فعالیت خالصانه و شبانه روزی تیمی مرکب از فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مختلف مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

اهداف: دفاع از حریم شیعه و بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام) تقویت انگیزه جوانان و عامه مردم نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی، جایگزین کردن مطالب سودمند به جای بلوتوث های بی محتوا در تلفن های همراه و رایانه ها ایجاد بستر جامع مطالعاتی بر اساس معارف قرآن کریم و اهل بیت علیهم السلام با انگیزه نشر معارف، سرویس دهی به محققین و طلاب، گسترش فرهنگ مطالعه و غنی کردن اوقات فراغت علاقمندان به نرم افزار های علوم اسلامی، در دسترس بودن منابع لازم جهت سهولت رفع ابهام و شبهات منتشره در جامعه عدالت اجتماعی: با استفاده از ابزار نو می توان بصورت تصاعدی در نشر و پخش آن همت گمارد و از طرفی عدالت اجتماعی در تزریق امکانات را در سطح کشور و باز از جهتی نشر فرهنگ اسلامی ایرانی را در سطح جهان سرعت بخشید.

از جمله فعالیتهای گسترده مرکز :

الف) چاپ و نشر ده ها عنوان کتاب، جزوه و ماهنامه همراه با برگزاری مسابقه کتابخوانی

ب) تولید صدها نرم افزار تحقیقاتی و کتابخانه ای قابل اجرا در رایانه و گوشی تلفن همراه

ج) تولید نمایشگاه های سه بعدی، پانوراما، انیمیشن، بازیهای رایانه ای و ... اماکن مذهبی، گردشگری و ...

د) ایجاد سایت اینترنتی قائمیه www.ghaemiyeh.com جهت دانلود رایگان نرم افزار های تلفن همراه و چندین سایت مذهبی دیگر

ه) تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و ... جهت نمایش در شبکه های ماهواره ای

و) راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی (خط ۰۲۳۵۰۵۲۴)

ز) طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و ...

ح) همکاری افتخاری با دهها مرکز حقیقی و حقوقی از جمله بیوت آیات عظام، حوزه های علمیه، دانشگاهها، اماکن مذهبی مانند مسجد جمکران و ...

ط) برگزاری همایش ها، و اجرای طرح مهد، ویژه کودکان و نوجوانان شرکت کننده در جلسه

ی) برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم و دوره های تربیت مربی (حضور و مجازی) در طول سال

دفتر مرکزی: اصفهان/خ مسجد سید/ حد فاصل خیابان پنج رمضان و چهارراه وفائی / مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان

تاریخ تأسیس: ۱۳۸۵ شماره ثبت: ۲۳۷۳ شناسه ملی: ۱۰۸۶۰۱۵۲۰۲۶

وب سایت: www.ghaemiyeh.com ایمیل: Info@ghaemiyeh.com فروشگاه اینترنتی:

www.eslamshop.com

تلفن ۰۲۵-۲۳۵۷۰۲۳-۲۳۵۷۰۲۲ (۰۳۱۱) فکس ۲۳۵۷۰۲۲ (۰۳۱۱) دفتر تهران ۸۸۳۱۸۷۲۲ (۰۲۱) بازرگانی و فروش ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹ امور

کاربران ۲۳۳۳۰۴۵ (۰۳۱۱)

نکته قابل توجه اینکه بودجه این مرکز؛ مردمی، غیر دولتی و غیر انتفاعی با همت عده ای خیر اندیش اداره و تامین گردیده و لی جوابگوی حجم رو به رشد و وسیع فعالیت مذهبی و علمی حاضر و طرح های توسعه ای فرهنگی نیست، از اینرو این مرکز به فضل و کرم صاحب اصلی این خانه (قائمیه) امید داشته و امیدواریم حضرت بقیه الله الاعظم عجل الله تعالی فرجه الشریف توفیق

روزافزونی را شامل همگان بنماید تا در صورت امکان در این امر مهم ما را یاری نمایند انشاءالله.

شماره حساب ۶۰۹۵۳، شماره کارت: ۶۲۷۳-۵۳۳۱-۳۰۴۵-۱۹۷۳ و شماره حساب شبا: ۶۲۱-۰۰۰۰-۰۰۰۰-۰۱۸۰-۰۹۰ IR
۵۳-۶۰۹ به نام مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان نزد بانک تجارت شعبه اصفهان - خیابان مسجد سید
ارزش کار فکری و عقیدتی

الاحتجاج - به سندش، از امام حسین علیه السلام - : هر کس عهده دار یتیمی از ما شود که محنتِ غیبت ما، او را از ما جدا کرده است و از علوم ما که به دستش رسیده، به او سهمی دهد تا ارشاد و هدایتش کند، خداوند به او می‌فرماید: «ای بنده بزرگوار شریک کننده برادرش! من در کرم کردن، از تو سزاوارترم. فرشتگان من! برای او در بهشت، به عدد هر حرفی که یاد داده است، هزار هزار، کاخ قرار دهید و از دیگر نعمت‌ها، آنچه را که لایق اوست، به آنها ضمیمه کنید».

التفسير المنسوب إلى الإمام العسكري عليه السلام: امام حسين عليه السلام به مردی فرمود: «کدام یک را دوست تر می داری: مردی اراده کشتن بینوایی ضعیف را دارد و تو او را از دستش می رَهانی، یا مردی ناصبی اراده گمراه کردن مؤمنی بینوا و ضعیف از پیروان ما را دارد، اما تو دریچه ای [از علم] را بر او می گشایی که آن بینوا، خود را بدان، نگاه می دارد و با حجت های خدای متعال، خصم خویش را ساکت می سازد و او را می شکند؟».

[سپس] فرمود: «حتماً رهاندن این مؤمن بینوا از دست آن ناصبی. بی گمان، خدای متعال می فرماید: «و هر که او را زنده کند، گویی همه مردم را زنده کرده است»؛ یعنی هر که او را زنده کند و از کفر به ایمان، ارشاد کند، گویی همه مردم را زنده کرده است، پیش از آن که آنان را با شمشیرهای تیز بکشد».

مسند زید: امام حسین علیه السلام فرمود: «هر کس انسانی را از گمراهی به معرفت حق، فرا بخواند و او اجابت کند، اجری مانند آزاد کردن بنده دارد».

اصفهان

گامی

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹